

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 5

Київ, 2022

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 5

Київ, 2022

УДК 821.161.2.09 (062.552)

У45

Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2022. №5. 290 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – доктор філологічних наук, професор, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного.

Члени редколегії:

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Семенов О.М. – доктор педагогічних наук, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка.

У збірнику відображені результати наукових досліджень представників філологічних, педагогічних, комп'ютерних та інших наук. Також до збірника увійшли матеріали V Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Українські студії в європейському контексті» (21 жовтня 2022 року). Публікації присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку української і зарубіжної літератур, їх взаємозв'язку і взаємовпливам, а також педагогічним, інноваційним та інформаційним технологіям та методикам навчання в закладах середньої та вищої освіти. Окремо представлені рецензії на художні видання останніх років. Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та здобувачам вищої освіти.

ISSN 2710-3730 (Print)

УДК 821.161.2.09 (062.552)

© Автори публікацій, 2022

© ГО «Інноваційні обрії України», 2022

ЗМІСТ

***** ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ *****

<i>Антонович С.О.</i> РОМАН «МАЛИЙ АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	7
<i>Бодик О.П.</i> «ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ» ФРЕНКА КАУПЕРВУДА ЯК РЕАЛІСТИЧНА «МОДЕЛЬ УСПІХУ» В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ	14
<i>Біляцька В.П.</i> «ПРИПИШІТЬ ТОДІ СПРАВЕДЛИВІСТЬ. УКРАЇНУ МЕНІ ПРИПИШІТЬ»: ВІРШІ-ПРИСВЯТИ ВОЛОДИМИРА СІРЕНКА	27
<i>Гайдіна С.О., Шарова Т.М.</i> ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО ДЛЯ ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ	37
<i>Гмиря Т.П.</i> КАТЕГОРІЯ ТРАГІЗМУ У РОМАНІ Ю. ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»	42
<i>Гон О.М.</i> РОМАНТИЗМ У МОДЕРНІСТСЬКИХ ЕПОСАХ ПАУНДА ТА КЛЕНА	47
<i>Землянська А.В., Землянський А.М.</i> ПОДОЛАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ» В ІНКЛЮЗИВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі твору Аудгільд Сульберг «Хто проти суперкрутих»)	57
<i>Землянська А.В., Нестерчук А.М.</i> ІМАГОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАЛОЇ ПРОЗИ Р. КІПЛІНГА (на матеріалі «Книг джунглів»)	62
<i>Кобилко Н.А.</i> ХИМЕРНІСТЬ ОБРАЗІВ ЦАПА ФАБІЯНА І ФАБІЯНА-ФІЛОСОФА В ДИЛОГІЇ В. ЗЕМЛЯКА «ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ» ТА «ЗЕЛЕНІ МЛИНИ»	70
<i>Корицька Г.Р., Ньюкало О.В., Грицан Г.Л., Дусягіна О.О.</i> ЛІТЕРАТУРНІ ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ В МАЛІЙ ПРОЗІ Г. ГУЗОВСЬКОЇ-КОРИЦЬКОЇ	75
<i>Лебедь К.М.</i> ФІЛОСОФІЯ СМІХУ: УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР ЯК ПРОТИДІЯ СТРЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ	93
<i>Піскоха Н.Д.</i> ТРАГІЗМ У ТВОРІ УЛАСА САМЧУКА «МАРІЯ»	99
<i>Овсієнко Л.О.</i> ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	104
<i>Скрипець М.О., Землянська А.В.</i> ЖАНРОВА ЕКЛЕКТИКА РОМАНУ ДЕНА БРАУНА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ»	110
<i>Юрченко В.В.</i> ЗБІРКА «ТИША І ГРІМ» ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ	122

***** ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ *****

<i>Гладких Г.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	133
<i>Гнедко Н.М., Матвійчук Л.А.</i> ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ	140
<i>Гринчак В.В.</i> ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТРЕНІНГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	145
<i>Деркачова О.С.</i> МИСТЕЦТВО СТОРІТЕЛІНГУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ	151
<i>Єрмоленко С.І.</i> ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОЗОН НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	157
<i>Кобилко Н.О.</i> РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	167
<i>Кобилянський О.В., Дембіцька С.В.</i> ФОРМУВАННЯ САМООС- ВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	172
<i>Колмакова В.О.</i> ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	177
<i>Кривонос І.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМА- ЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	183
<i>Лубко Д.В.</i> МЕТОДИКА ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАК- ТИКИ СТУДЕНТАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	189
<i>Назаров Є.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ КРИПТОВАЛЮТ ТА СПОСОБИ ЇХ ДОБУВАННЯ	196
<i>Павлова Н.С.</i> ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З Е-ЩОДЕН- НИКАМИ ТА Е-ЖУРНАЛАМИ	201
<i>Пацюкевич І.В., Полюхович Н.В.</i> ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ	205
<i>Солодченко Р.К.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ	209
<i>Терещук С.І.</i> ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ	214

Шаров С.В. РОЗРОБКА ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ АНАЛІЗУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ.	228
Шарова Т.М. ОСВІТНІЙ ПОРТАЛ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	237
Цвілий С.М., Зайцева В.М., Науменко В.О. ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ	245
Denys Ksenzov STRATEGY OF UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM REFORMS DURING RUSSIA-UKRAINE WAR	254
Kostenko A.O. ELECTRONIC TEXTBOOKS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS IN THE FIELD OF HUMANITIES	259
Kuzmenko O. S. TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE PARADIGM OF INNOVATIVE ACTIVITIES: THE CONTEXT OF STEM EDUCATION	265
*****РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ПУБЛІЦИСТИКА*****	
Ромащенко Л.І. МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ. І ТРОХИ ПРО АКАДЕМІЧНУ МОБІЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ	273
Шарова Т.М. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ, АБО ЯК ДОЛАТИ ТРУДНОЩІ ЖИТТЯ	282
Tetiana Sharova THE CONCEPT OF LIFE OR CHILDREN'S MIRACLE	289

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Антонович С.О.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії української літератури
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

РОМАН «МАЛИЙ АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню реценції роману «Малий апокаліпсис» польського письменника Т. Конвіцького в українській критиці. Звертається увага на компаративні студії літературознавців, у яких аналізується вплив твору Т. Конвіцького на появу роману «Московіада» Ю. Андруховича.

Ключові слова: польська література, Т. Конвіцький, роман, мотив, абсурд, реценція.

Antonovych S. O. The novel «Little Apocalypse» by T. Konvitskyi in the Ukrainian scientific discourse. The article is devoted to the study of the reception of the novel «Little Apocalypse» by the Polish writer T. Konvitskyi in Ukrainian criticism. Attention is drawn to the comparative studies of literary critics, which analyze the influence of T. Konvitskyi's work on the appearance of Yu. Andrukhovych's novel «The Moscoviad».

Key words: Polish literature, T. Konwicki, novel, motive, absurdity, reception.

Початок ХХІ століття ознаменувався посиленою увагою української критики до творчості представників польського письменства другої половини ХХ століття та початку ХХІ століття. Розвідки сучасних вітчизняних літературознавців рясніють іменами Збігнева Герберта, Віслави Шимборської, Чеслава Мілоша, Станіслава Лема, Тадеуша Ружевича та інших. Серед когорти польських митців згадується й Тадеуш Конвіцький – відомий прозаїк, кіносценарист, кінорежисер і постать, цікава для українських дослідників.

Тадеуш Конвіцький (1926 – 2015) має литовське коріння, його дитинство та юність пройшли у Вільнюсі. У роки німецької окупації

навчався підпільно. Згодом, 1944 року, вступив до Армії Крайової, а з приходом радянської армії був експатрійований до Польщі. Саме там (з 1945 року мешкав у Кракові, а з 1947 року й до кінця життя – у Варшаві) Т. Конвіцький спробував себе в журналістиці, а потім у кіносфері. Наприклад, 1956 року став літературним керівником кіногрупи «Кадр», де написав сценарії до кількох фільмів, зокрема за творами Чеслава Мілоша та Адама Міцкевича. Митець зняв 5 фільмів, один із них, «Ostatni dzień lata» / «Останній день літа» (1958), був відзначений на Венеціанському кінофестивалі. Авторству Т. Конвіцького належить 19 книг, серед яких найбільш відомі «Dziura w niebie» / «Дірка в небі» (1959), «Wniebowstąpienie» / «Вступ до неба» (1967), «Kalendarz i klepsydra» / «Календар і клепсидра» (1976), «Kompleks polski» / «Польський комплекс» (1977), «Mała apokalipsa» / «Малий апокаліпсис» (1979), «Czytało» / «Чтиво» (1992) та ін. Митець відзначений багатьма преміями, зокрема нагородою ім. Яна Парандовського польського PEN-клубу, а також престижною польською кінонагородою «Орла». Режисер Анджей Тітков зняв два документальні фільми про Т. Конвіцького: «Przechodzień» / «Перехожий» (1983) і «Całkiem spora apokalipsa» / «Досить швидкий апокаліпсис» (2002).

Безперечно, творчий доробок Т. Конвіцького був у полі зору українських дослідників, проте чи не найбільший інтерес викликав роман «Mała apokalipsa» після перекладу українською спочатку Юрієм Андруховичем 1991 року («Малий апокаліпсис» [6]), а потім Боженою Антоняк 2015 року («Маленький апокаліпсис»).

Свого часу в Польщі твір «Mała apokalipsa» Т. Конвіцького було надруковано в підпільному видавництві «Нова» 1979 року. Відтоді роман швидко набув популярності, оскільки в ньому автор мобільно й чітко відгукнувся на проблеми, характерні й актуальні для польського суспільства 70-х років ХХ століття. В інтерв'ю М. Рябчуку митець окреслює ті часи як такі, коли в країні відчутно проявилися «виразні ознаки політичної й економічної кризи на тлі бутафорських досягнень “розвинутого соціалізму”» [9, с. 109]. Тож інтерес до твору «Mała apokalipsa» Т. Конвіцького не тільки з боку поціновувачів польської літератури, а й критиків та літературознавців зрозумілий.

Після появи роману Т. Конвіцького в перекладі Ю. Андруховича та після написання знаменної «Московіади» (1992) тим же Ю. Андруховичем в українській критиці почали активно обговорювати вплив польського тексту на український. Однією з перших на це явище відгукнулася О. Забужко в доповіді на українсько-польському симпозіумі в Києві 1997 року. Літературознавиця називає роман «Московіада» «метафоричним перекладом» «Малого апокаліпсису», його «концептуальною філософсько-естетичною схемою оригіналу», «системою знакових кодів іншої культури» [4, с. 316]. Дослідниця наголошує: «Андрухович транспонує, або ж “трансплантує”, в українські реалії не лише сюжет, в основі зрештою ще джойсівський – одноденна одіссея героя-літератора (що він-таки й наратор) по місту свого абсурдного животіння з двозначно вирішеною загибеллю у фіналі, як своєрідна “мала есхатологія”, покликана сперсоніфікувати “велику”» [4, с. 316]; а далі констатує: «...в «Московіаді» маємо, властиво, «Малий Апокаліпсис, на малоросійський лад перелицьований» [4, с. 317].

Серію компаративних студій продовжила робота В. Чайковської (2005), присвячена аналізу роману «Московіада» Ю. Андруховича з точки зору його співзвучності із творами В. Єрофєєва «Москва-Петушки» й Т. Конвіцького «Малий Апокаліпсис». Авторка переконує, що «текстуальна гра Ю. Андруховича з Єрофєєвим чи то Конвіцьким – усвідомлений прийом, а не неконтрольоване наслідування» [8], а отже, польський митець мотивує актуальністю й виразністю проблематики свого роману.

Т. Гребенюк (2006), зосереджуючись головним чином на специфіці художнього втілення мотиву «героя поневолі» в текстах українських письменників – І. Франка, М. Коцюбинського, Ю. Андруховича та О. Ірванця, згадує й «Малий Апокаліпсис» Т. Конвіцького. Дослідниця аналізує вказаний мотив на прикладі романів «Московіада» Ю. Андруховича та «Рівне / Ровно (Стіна)» О. Ірванця, зазначаючи, що «художня образність обох творів великою мірою закорінена в поетику роману польського письменника» [3]. Т. Гребенюк характеризує головного героя в Т. Конвіцького як «героя

поневолі», адже той унаслідок «нібито стороннього примусу повинен зчинити самоспалення на знак протесту проти політичного режиму» [3].

У тому ж руслі наукових роздумів-порівнянь звучить і стаття Л. Зелінської «Тадеуш Конвіцький і Юрій Андрухович: парадоксальність апокаліптичних візій» (2011). На думку дослідниці, польський автор залучає читача до осмислення складної проблеми – «неможливості самореалізації особистості в межах традиційних культурних проєктів» [5, с. 322]. Л. Зелінська, підкреслюючи постмодерністський ефект твору Т. Конвіцького, дає досить вичерпну характеристику персонажа – «вимушений екзистенціаліст (з причин меншого везіння у грі з владою; тому йде на добровільне вигнання із соціуму, щоденно і щогодинно розмірковуючи про мізерність існування людини й тотальність смерті)» [5, с. 323]. Порівнюючи романи Тадеуша Конвіцького та Юрія Андруховича, літературознавиця доходить висновку: «...польський автор демонструє західну змагальність, дискурсивність, український автор – общинну одноголосність, відлуння російського проєкту суспільства “рівності й справедливості”» [5, с. 327].

Звичайно, не в усіх розвідках аналізується вплив роману Т. Конвіцького на текст Ю. Андруховича. Так, у ґрунтовній праці «Постмодернізм в українській польській та російській прозі: типологія образу персонажа» (2002) Л. Лавринович, вдаючись до компаративного аналізу, вивчає «питомо національний варіант комплексу екзистенційних проблем» [7, с. 50], притаманний як художньому доробку Т. Конвіцького в цілому, так і його роману «Малий апокаліпсис» зокрема. Основним мотивом твору дослідниця називає відчуття абсурдності буття. За авторкою, Т. Конвіцький вбачає коріння абсурду передусім у тоталітарній комуністичній системі, адже вона спотворює не лише суспільство як цілісність, а й саму людину: «руйнує її особистість, дезорієнтує, позбавляє самостійності у вчинках і думках, вселяє в душу тривогу й передчуття апокаліпсису» [7, с. 51]. Далі Л. Лавринович наголошує: польське суспільство «з одного боку, зовні підкоряється ідеологічним приписам – загальнозрозуміло, що абсурдним, безглуздим, маріонетковим, а з іншого – живе своїм внутрішнім життям, так само зараженим спорами абсурду – навіть у спробах відмежуватися і протистояти бутафорній системі» [7, с. 51].

Авторка виправдано акцентує увагу на тому, яким постає головний герой роману «Малий апокаліпсис» і як він реагує на приписи соціалістичної системи. На думку Л. Лавринович, письменник пропонує єдиний спосіб залишатися вільним в абсурдному світі – обрати шлях «відчуження від світу через посередність, творчу безликість, непомітність, анонімність» [7, с. 52], а також шлях самотності. Дослідниця вважає, що головний герой – типовий представник своєї епохи: це людина, яка є «невільною у своїх вчинках, ніби запрограмованою якоюсь метафізичною силою на несвободу в життєвих шляхах, уподобаннях, знайомствах» [7, с. 54]. Персонаж Т. Конвіцького має духовну хворобу, як і всі представники соціалістичної Варшави, «розділеної навпіл на два світи з різним ступенем реальності – офіційний, віртуальний, і приватний, zdeформований під тиском зовнішніх “ненормальностей”» [7, с. 54]. Насамкінець Л. Лавринович виводить формулу найбільшої трагедії людини за Т. Конвіцьким – «безрезультатне намагання подолати абсурд життя і стати вільною при житті» [7, с. 57].

Грунтовною є стаття «Колоніальна дійсність у романі Т. Конвіцького “Малий апокаліпсис”» (2016) М. Гогулі, у якій авторка виокремлює й аналізує образи колонізованого й колонізатора в указаному тексті. На переконання критикеси, з-під пера польського письменника з'явився твір-одкровення [2, с. 111]. Не можемо не погодитися з висновками М. Гогулі: Т. Конвіцький зміг відобразити абсурдність буття в тоталітарному суспільстві, показав, що «влада чужинців неминуче призводить до деградації, блокування творчої енергії суспільства» [2, с. 124], а це, зрештою, спричинює «споживацькість» та безвідповідальність за свою країну [2, с. 124]. Суттєвим є зауваження, згідно з яким митець зображує «деструктивність й аномальність колоніальних стосунків Польщі та Радянського Союзу, вводячи концепти “згвалтованої Польщі”», коли Польща як частина західного світу протиставляється дикій азійській Росії [2, с. 124].

І. Булкина у своєму огляді, опублікованому в часописі «Критика» за 2017 рік, уже з перших рядків налаштовує читача на «потрібну» рецепцію «Маленького апокаліпсису»: «І тон, і простір роману глухі й похмурі; вони несуть у собі знамення часу, власне, накопичення

абсурду і передчуття вибуху» [1]. Дослідниця переконує, що в Т. Конвіцького це – твір про шлях у небуття. Розмірковуючи над концепцією абсурду, запропонованого письменником, І. Булкіна наголошує, що «його абсурд – саме польський, із тим іронічним відстороненням, поєднанням парадоксу і гротеску, високого і низького, що притаманно античній драмі та польському модерну» [1].

Свою чергою В. Яручик та Є. Сухорука (2019) зробили спробу дослідити специфіку художнього часу в романі «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького, зосередившись на вивченні ролі й місця зазначеного поняття в передачі внутрішніх психологічних протиріч – як індивідуальних, так і глобалізованих [11]. Науковці відзначають прийоми гри з часом, застосовувані польським митцем: актуалізація суб'єктивної пам'яті, ретроспекції, апелювання до історичного минулого, спогади, «розтягування» й «стиснення» часових рамок [11]. А майстерність Т. Конвіцького вбачають у «передачі внутрішніх перипетій героя, шляхом перенесення їх на загальноісторичне тло епохи» [11], коли письменник у «часових рамках одного дня передав суспільні настрої цілої країни протягом багатьох років» [11]. В іншій статті В. Яручик (2020) наголошує, що слід звертати увагу на хронотоп з усіма його складниками: «крім часу і простору, це – людина, рух, дорога, мета, характер руху» [10]. Знову ж таки (уже традиційно для літературознавців) дослідний зважає й на потенційну ідейну та формальну схожість романів «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького й «Московіада» Ю. Андруховича, наголошуючи, що особливості хронотопів обох творів також будуть схожими [10].

Як бачимо, творчість польських письменників усе більше зацікавлює українських науковців, зокрема йдеться й про роман «Mała apokalipsa» Т. Конвіцького. Здійснений Ю. Андруховичем переклад (а пізніше й Б. Антонюк) не тільки дав змогу ознайомитися з текстом доволі широкому колу читачів польської культури, а й зумовив появу літературознавчих студій у вітчизняних дослідників.

Література

1. Булкіна І. Тадеуш Конвіцький. «Маленький апокаліпсис» : [огляд] *Критика*. Рік XXI. Число 1–2 (231–232). URL:

- <https://krytyka.com/ua/reviews/malenkyu-apokalipsys> (дата звернення: 13.09.2022).
2. Гоголю М. Колоніальна дійсність у романі Т. Конвіцького «Малий апокаліпсис». *Проблеми слов'янознавства*. 2016. Вип. 65. С. 110–125.
 3. Гребенюк Т. Мотив «героя поневолі» в народницькій, модерністській та постмодерністській парадигмах. *Волинь–Житомирищина. Іст.-філол. зб. з регіональних проблем*. 2006. №15. С.161–166.
 4. Забужко О. Польська «культура» і ми, або Малий апокаліпсис Московіади. *Хроніки від Фортінбраса* : вибрана есеїстика. Київ, 2009. С. 308–318.
 5. Зелінська Л. Тадеуш Конвіцький і Юрій Андрухович: парадоксальність апокаліптичних візій. *Київські полоністичні студії*. 2011. Т. XVIII. С. 322–327.
 6. Конвіцький Т. Малий апокаліпсис / пер. з пол. Ю. Андрухович. *Всесвіт*. 1991. № 12. С. 3–109.
 7. Лавринович Л. Постмодернізм в українській польській та російській прозі : типологія образу персонажа : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Луцьк, 2002. 175 с.
 8. Чайковська В. «Московіада» Ю. Андруховича – не лише „Малий апокаліпсис”... . *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2005. С. 59–64.
 9. «Я писав без будь-яких оглядок на цензуру» : інтерв'ю з Тадеушем Конвіцьким. Підготував М. Рябчук. *Всесвіт*. 1991. № 12. С. 4; 109–111.
 10. Яручик В. Компонент хронотопу в романах Юрія Андруховича та Тадеуша Конвіцького. URL: <https://czasopisma.kul.pl/index.php/teka/article/view/13368> (дата звернення: 17.10.2022).
 11. Яручик В., Сухорука Є. Специфіка художнього часу в романі «Малий апокаліпсис» Тадеуша Конвіцького. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2019/11/21> (дата звернення: 17.10.2022).

Бодик О.П.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

«ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ» ФРЕНКА КАУПЕРВУДА ЯК РЕАЛІСТИЧНА «МОДЕЛЬ УСПІХУ» В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

Анотація. У статті проведено художньо-психологічний аналіз моделі особистості («модель успіху») Френка Каупервуда, головного героя «Трилогії бажання» Теодора Драйзера, а саме типу «фінансового генія» як складової цієї багатогранної системи. Досліджено впливи ідей і вчень Ф. Ніцше, Р. Емерсона на філософсько-естетичну та морально-психологічну світоглядні системи американського митця, що сприяли створенню образу головного героя трилогії.

Ключові слова: Т. Драйзер, «Трилогія бажання», художня модель особистості, «фінансовий геній» Ф. Каупервуда, «філософія успіху», воля до влади, надлюдина, індивідуалізм.

Bodyk O. «Financial genius» Frank Cowperwood as a realistic «model of success» in American literature of the end of the 19th beginning of the 20th century. The present paper aimed at artistic and psychological analysis of the personality model («model of success») of Frank Cowperwood, the main character of Theodore Dreiser's «The Trilogy of Desire», namely the type of «financial genius» as a component of this multifaceted system. The influences of the ideas and teachings of F. Nietzsche, R. Emerson on the philosophical-aesthetic and moral-psychological worldview systems of the American artist, which contributed to the creation of the character of the protagonist of the trilogy, has been studied.

Key words: Theodore Dreiser, «The Trilogy of Desire», artistic model of personality, «financial genius» Frank Cowperwood, «philosophy of success», will to power, Übermensch, individualism.

Сполучені Штати Америки після 1865 року увійшли в історично перехідний період, коли старі цінності руйнувалися, а нові ще не були

сформовані, коли «нова Америка промисловості та фінансів... стала домінувати у всіх сферах життя» [22, с. 75] (тут і далі переклад наш – О. Б.). Настав час авантюристів і злочинців різних категорій, найпристосованіші з яких були сильні, енергійні та вільні від докорів совісті. Вони сміливо йшли до наміченої мети і домагалися її, незважаючи на жодні перешкоди. У цих людях була сильна і генетична пам'ять предків – перших переселенців, багато з яких створювали свої перші статки на новому континенті за допомогою різноманітних злочинів. Нова Америка перестала бути країною індіанців та підкорювачів фронтиру, як зображували її письменники-романтики.

Капіталістична країна, що бурхливо розвивалася, ставала ареною, де численні банки, фінансові корпорації, фондові біржі, які приносили нечувані доходи своїм власникам, різко контрастували з відчайдушною бідністю мас. Теодор Драйзер показав цей процес і в публіцистичних, і в художніх творах, намагаючись у такий спосіб не тільки висловити власну думку, а й привернути увагу до гострих проблем сучасності у новій, капіталістичній Америці.

На початку 1910-х років письменник розпочинає реалізацію одного зі своїх головних творчих задумів: створення широкого епічного полотна – «епопеї про бізнес» [17, с. 356], яку він назвав «Трилогія бажання» (*The Trilogy of Desire*), що складається із трьох романів: «Фінансист» (*The Financier*, 1912), «Титан» (*The Titan*, 1914), «Стоїк» (*The Stoic*, 1947). Тут показано історію сходження на фінансовий Олімп талановитого підприємця Френка Каупервуда, який є генієм у сфері фінансів. Драйзер у властивій йому манері узагальнює історичну дійсність, будуючи розповідь на реальних фактах економічного життя Америки. Письменник детально аналізує діяльність багатьох фінансових магнатів, вивчає тонкощі банківської справи, а також біографічні відомості найвідоміших мільйонерів Сполучених Штатів. Про знайомство Драйзера із подібними історико-економічними документами говорить факт згадки книги Густава Майєрса «Історія великих американських багатств» (*Myers, Gustavus. History of the great American fortunes* (1910)) у публіцистичній прозі письменника [5, с. 180]. З усього цього різноманіття економічних, юридичних та інших фактів митцю, який намагається «створити щось художнє, маючи у своєму розпорядженні необроблену і безладну

дійсність американського життя» [2, т. 2, с. 154], вдається створити знамениту «Трилогію бажання», в основу якої покладена історія життя реального американського трамвайного магната Чарльза Йеркса, яка розповідає не лише про соціальний бік американської дійсності, а й про силу людських пристрастей, які рухають людьми і штовхають їх на найбезрозсудніші та найаморальніші вчинки.

В описуваний час, за словами Т. Драйзера, фінансова система США ще тільки починала складатися: «вся грошова система Сполучених Штатів тоді тільки починала переходити від стану повного хаосу до стану, що віддалено нагадував порядок» [4, с. 37]. Біржова система мала багато прогалин, якими користувалися ті, хто хотів швидко заробити великі статки, не обтяжуючи себе моральними принципами. Таким чином, це був найсприятливіший час для появи різноманітних авантюристів, у тому числі й у фінансовій сфері. Драйзер проілюстрував цей процес на прикладі історії збагачення Френка Каупервуда.

Цей герой – складний і неоднорідний характер. На відміну від популярних в американській літературі «романів успіху», які представляли читачам історію сходження на політичні та фінансові вершини героїв, що незмінно досягали цього завдяки старанності, працелюбності, підприємливості та кмітливості, Драйзер писав «не апологію героя, а, швидше, його викриття» [12, с. 553]. Справді, повісткування про Каупервуда більше нагадує не «романи успіху», а швидше, як стверджує Я. Засурський, «роман протесту», протесту проти «нелюдності Америки монополій» [10, с. 58].

У трилогії постає фінансова та політична система Америки та Європи рубежу століть, письменнику вдалося показати деякі поширені тоді способи збагачення бізнесменів і громадських діячів. Американська нація, на думку Драйзера, розвивалася настільки однобоко, підпорядковуючи всі свої помисли можливості збагачення за будь-яку ціну, що це привело її до моральної деградації і навіть спричинило появу нового типу людей, «до такої міри позбавлених гармонійності, властивої людській натурі, що вони схожі на чудовиськ – на потворну гримасу жадібності» [6, с. 79]. Митець наводить імена відомих американських бізнесменів: Джона Девісона Рокфеллера (*John Davison Rockefeller*), Джейсона Гулда (*Jason Gould*), Рассела Сейджа

(*Russell Sage*), Вільяма Генрі Вандербільта (*William Henry Vanderbilt*), Джеймса Біланда Роджерса (*James Beeland Rogers*), Ендрю Карнегі (*Andrew Carnegie*) та інших. Саме ці люди насправді правлять країною і суспільством, лише згадуючи Конституцію як основний документ Сполучених Штатів, за якою повинен жити кожен американець, яка насправді є недосяжною «мрією», як називає її Драйзер. Для таких людей конституція стає «клаптиком паперу», як називає її письменник у книзі *«Трагічна Америка»*.

Френк Каупервуд є певним психологічним типом – типом ділка. Можна стверджувати, за М. Хреновим, що «ціннісні орієнтації кожного типу особистості здатні викликати до життя специфічну субкультуру» [18, с. 194]. Особистості, як герой Драйзера, орієнтовані виключно на підприємницьку діяльність, сприяли появі та розвитку суспільних та економічних явищ, характерних для капіталістичного ладу. Цей тип особистості близький до специфічного психологічного типу людини – міщанина, «орієнтованого на певну підприємницьку діяльність і самовизначається у ній» [там же, с. 199]. Виділений тип особистості вважатиметься універсальним, притаманним західноєвропейській та американській культурам. М. Хренов вважає, що «характеризуючи міщанина і ту субкультуру, що виникає на основі властивій йому ціннісної картини світу, матимемо на увазі не лише психологічний тип особистості, який продемонстрував в інших культурах найбільш зрілі форми актуалізації властивої йому картини світу. Інакше кажучи, йдеться про різновид міщанина, відомого з американської цивілізації...» [там же, с. 195].

Картина світу, що стверджується у міській субкультурі, пов'язана з моральними установками міщанина. Як зауважує В. Зомбарт, у кожному підприємці сидить міщанин [цит. за: 19, с. 183]. Коли йдеться про характерні для цього психологічного типу моральні орієнтири, то вони пов'язуються з його професійною діяльністю, яка представляється йому самоцінною. Те, що вигідне для справи, те моральне для фінансиста, тобто в даному випадку йдеться про утилітарну етику такого психологічного типу особистості.

Каупервуд – неабияка особистість, схильна до впливу бажань, водночас він талановитий бізнесмен, хто керується голосом розуму. На думку Р. Спіллера, «секс, краса, прагнення повелівати і панувати – все

це взаємопов'язане. Чоловік шукає задоволення власних бажань. Він шукає собі партнерку чи партнера; він шукає краси, він шукає влади. Сильні натури найкраще пристосовані для задоволення своїх бажань, вони руйнують слабких, а самі виживають» [13, т. 3, с. 314]. Безсумнівно, Френк Каупервуд не тільки належав до розряду таких сильних особистостей, а й був зразком для багатьох із них, став ідеальним фінансистом, генієм у своїй сфері.

Письменник розповідає історію Каупервуда, починаючи з дитячих років. Він спочатку наділяє свого героя фізичною силою, красою, енергійністю, гострим розумом, чарівністю, здатністю вселяти довіру – людськими якостями, які Каупервуд зберігає до кінця. У цьому сенсі, за слушним зауваженням Ю. Ковальова, «характер Каупервуда статичний і викликає симпатію читача. Якщо говорити про еволюцію образу, то вона буде зосереджена переважно у двох взаємопов'язаних галузях – професійній і моральній» [11, с. 553].

Необхідно зазначити, що майбутня фінансова діяльність молодого Каупервуда була багато в чому визначена, що у позитивістському ключі показує Драйзер. Герой народився у сім'ї, де батько – Генрі Вортінгтон Каупервуд – працював помічником касира у Третьому філадельфійському національному банку. Старший Каупервуд був фінансистом середньої руки, котрий зробив непогану кар'єру, але великим бізнесменом так і не став. Натомість він передав інтерес до фінансової сфери діяльності своєму синові, тож можна стверджувати, що Френк Каупервуд – спадковий фінансист. Крім того, юний Каупервуд різьоме відрізнявся від своїх однолітків яскраво вираженими лідерськими якостями та практичним розумом: «політика й економіка приваблювали його з дитинства» [9, с. 5]. Він умів не лише спостерігати за тим, що відбувається навколо, але й аналізувати, про це говорить історія з омаром та каракатицею.

Френк Каупервуд із дитинства цікавився фінансовою діяльністю батька, який у суботу охоче брав сина на роботу і пояснював те, що там відбувалося. Вже в п'ятнадцять років молодший Каупервуд мав «досить повне уявлення про фінансову систему Америки» [9, с. 9], він був «фінансистом за своєю природою і все пов'язане із цим важким мистецтвом схоплював також, як поет схоплює найтонші переживання» [там же, с. 10]. В даному випадку доцільно говорити про

своєрідну геніальність Френка Каупервуда. Він, як художник Юджин Вітла у романі «Геній», вважав себе швидше людиною-творцем, ніж звичайним фінансистом. У цьому вся виявлялася особлива, властива лише Каупервуду, фінансова геніальність. Френк був фінансистом «від Бога», він творив у цій галузі, творив, збагачував свій статок. Жодна невдача не могла спонукати Каупервуда на рішення про відмову від фінансової діяльності. Ні суд, ні тюремне ув'язнення, ні вигнання з Філадельфії та Чикаго, ні банкрутство внаслідок пожежі Чикаго – ніщо не могло змусити Каупервуда відмовитися від обраної ним справи. Бізнес був справою всього життя, у ньому він бачив сенс свого існування. Причому герой не був одержимий ідеєю накопичення багатств заради самого накопичення, йому подобався ризик, що супроводжував фінансові операції, Каупервуд був своєрідним авантюристом від бізнесу. Його не влаштовувала роль маклера середньої руки, він сам хотів бути фінансистом: «справжньою людиною», який «не може бути знаряддям в руках іншого», «він сам користується такими. Він творить. Він керує» [9, с. 48].

Френк Каупервуд формує цілу філософську систему, у якій чільне місце займає його професійна діяльність. Герой створює у своїй уяві якийсь ілюзорний світ, у якому визначає собі місце «володаря». Він бачить у грошах не самоціль, а засіб комфортного існування та спосіб самоствердження, оскільки фінансова незалежність самого Каупервуда одночасно робить його власником та творцем долі інших людей. Ця мета поступово формується спочатку у підсвідомості героя, а потім осмислюється і на свідомому рівні. Каупервуд починає шлях, який, на його думку, повинен привести його до влади та багатства, одночасно будучи засобом самоствердження власної особистості, усвідомлення своєї винятковості та неординарності.

Таким чином, успішна фінансова діяльність Френка Каупервуда багато в чому визначалася його філософськими уявленнями про будову суспільства і про виняткову роль в історії суспільства. Подібні світоглядні узагальнення мали яскраво виражене еклектичне коріння. Ідея надособистості, яскравої індивідуальності не є новою у світовій філософській і художній практиці людства.

У цій теорії виявляються дві основні ідеї: ідея сильної, виняткової особистості у протиставленні «натовпу», «надлюдини» та ідея

вседозволеності у досягненні мети. Останнє яскраво проявляється в теорії Н. Макіавеллі. Ідея надлюдини особливо детально висвітлена у філософії Ф. Ніцше. В основних, вихідних своїх поняттях ця теорія – розподіл людей на «звичайних» та «незвичайних» – це перифраз багаторазово та по-різному аргументованої теорії «героїв» та «натовпу».

Труднощі у визначенні міри та характеру впливу вчення Фрідріха Ніцше (1844-1900) на філософсько-естетичну концепцію Драйзера обумовлені тим, що невідомий точний час знайомства письменника із творами Ніцше, як і те, які саме роботи німецького філософа Драйзер зумів вивчити.

Відомо, що у 1908 році друг Драйзера Г. Менкен видає книгу «Філософія Фрідріха Ніцше» (*Mencken, Henry Louis. The Philosophy of Friedrich Nietzsche*) і наступного року надсилає один екземпляр своєї роботи письменнику. Ймовірно, саме з цього часу Драйзер має можливість поповнити свою філософську концепцію й ідеями Ніцше. Можна стверджувати, що Драйзер високо цінував Ніцше, тому що у статті «Життя, мистецтво та Америка» (1917) він ставить його ім'я в один ряд з іменами таких шанованих ним філософів як Герберт Спенсер, Артур Шопенгауер та Іммануїл Кант [4, с. 83].

Здобувши широкий суспільний резонанс у дні драйзерівської юності, філософія Ніцше могла й опосередковано вплинути на письменника. Про цей факт говорить і О. Гордєєва у своєму дисертаційному дослідженні, коли підкреслює, що Драйзер «мав справу не стільки із самими працями Ніцше, скільки з різними антологіями, перекладами та інтерпретаціями його вчення» [3, с. 12]. Отже, у концепції Драйзера знайшли відображення як справжні ідеї філософа, так і певні супутні епосі трансформації теорії Ніцше.

Життя, згідно з Ніцше, – це воля до влади. Все у житті підпорядковане одному: волі до влади. Мати прагнення, цілі, наміри, волю взагалі, це те саме, що бажати стати сильнішим, бажання зростання, яким би не було це зростання – це і бажання засобів для досягнення головної мети. Так, каупервудівське прагнення багатства означало прагнення могутності і влади. Це розумів як Каупервуд, так і сам Драйзер, коли розмірковував про сутність фінансового благополуччя в одному з авторських відступів у «Фінансисті»: «Є

мало людей, які розуміють, що таке фінансова могутність. Мало хто відчуває, що означає тримати в руках владу над багатством інших, володіти тим, що є джерелом життя суспільства і засобом обміну. Але ті, хто зрозумів це, прагнуть багатства не заради його самого. Зазвичай люди дивляться на гроші як засіб забезпечити собі відомі життєві зручності, але для фінансиста гроші – це засіб контролю над розподілом благ, засіб для досягнення пошани, могутності, влади. Саме так, на відміну від Стінера, ставився до грошей Каупервуд» [9, с. 218].

Задоволення і невдоволення у вченні Ніцше – явища, що супроводжують волю влади. Незадоволення діє як нове збудження волі до влади. Джерелом задоволення стає те, що воля прагне перемагати над тим, що стає перешкодою на шляху задоволення бажань особистості. Людина не ухиляється від невдоволення, навпаки, вона постійно його потребує.

Каупервуд «любив життя з усіма його труднощами й ускладненнями, можливо, найдовше любив саме ці труднощі й ускладнення» [9, с. 84]. Ще одна перешкода сприймалася ним як бар'єр, який потрібно подолати. Саме невдачі ставали тими факторами, які змушували фінансиста вигадувати все більш витончені шляхи збагачення та спокуси жінок. Як тільки він домагався прихильності потрібної йому особи, він відразу ж втрачав до неї інтерес, як у бізнесі, так і в особистих стосунках. Тюремне ув'язнення і вигнання з Чикаго неспроможні зламати волю Каупервуда, ці перешкоди лише допомагають йому зійти на більш високий рівень і стверджувати свою волю влади на новій арені.

Концепція «волі до влади» пов'язана з індивідуалістичними поглядами Ніцше. Драйзер також називав себе «невиправним індивідуалістом» [23]. Головний герой *«Трилогії бажання»* також «індивідуаліст до мозку кісток, який не бажає рахуватися ні з ким і ні з чим» [9, с. 24]. Однак письменник поступово приходить до розуміння негативних сторін індивідуалізму його героя: «якийсь воістину невгамовний індивідуалізм» відштовхнув «від нього чимало корисних людей, які, мабуть, могли б стати його друзями» [7, с. 4]. Каупервуд так і не зміг завести дружні стосунки. Із людьми менш сильними і менш діловими він не бажав мати справи, тому що вважав це «безглуздом самоприниженням», а з людьми сильними не міг

потоваришувати, бо кожна із них була таким самим, як сам Каупервуд, – зятим індивідуалістом, який не терпить конкуренції.

Фінансист Каупервуд відповідає поглядам Ніцше, коли стверджує, що у світі ніколи не переведуться значні особистості, які роблять те, що їх спонукають робити власні інстинкти. В очах Береніс Флемінг Каупервуд «помалу ... перетворився ... на істоту майже легендарну, набуваючи рис чи то людини, чи то напівбога» [7, с. 65]. У романі «Титан» є навіть розділ XX із промовистою назвою «Людина та надлюдина». У цьому розділі розповідається про розмову Каупервуда з Гарольдом Сольбергом, чию дружину фінансист спокусив. Коли про це стає відомо, Каупервуд легко залякує цього художника, що не відбувся. Сольберг погоджується взяти п'ять тисяч доларів за своє мовчання та йде [8, с. 163].

Отже, очевидним є те, що Драйзер бачив як користь, що приносить діяльність сильних світу цього, так і шкоду, пов'язану із їх жорстокістю та байдужістю. Письменник вважав, що дії «надлюдини» можуть бути певною мірою виправдані, бо, згідно з його механістичними поглядами, сильні – лише інструмент у руках Творчої Сили. «Надлюдина» є лише виразом різноманітності буття. За законом контрасту дії «надлюдини» наштовхуються на протидію величезної кількості людей, які значно слабші за неї окремо, але сильніші разом. Закон неминучої рівноваги нікому не дає зберігати владу вічно, навіть сильній надлюдині. У суспільстві завжди існує рівновага між сильними та слабкими, і навіть сила Каупервуда – ніщо у порівнянні із силою незворотності закону зміни. «Сила життя» здійснює за допомогою фінансиста свої завдання, але коли його влада досягає критичної межі, перехід за яку загрожує руйнуванням суспільства, він неминуче зазнає поразки, бо люди в масі своїй незмірно сильніші за «надлюдину».

Згідно з Ніцше, «хотіти звільняє, бо хотіти означає бачити...» [16, т. 2, с. 149]. Проте, вчення Заратустри говорить: «Творця ненавидять вони найбільше: того, хто розбиває скрижалі і старі цінності, руйнівника, – кого вони називають злочинцем. Бо добрі – що неспроможні бачити: завжди початок кінця – вони розпинають того, хто пише нові цінності, на нових скрижалях...» [там же, с. 154]. Драйзер певною мірою виправдовує свого героя-надлюдину, хто є для нього вісником прогресу, сприяє покращенню тих систем, із якими він

працює, модернізує їх, дивиться у майбутнє. Його діяльність у цьому ключі можна назвати творчою. З одного боку, його сприймали як афериста та необтяжену моральними нормами людину, а з іншого, поважали за ділову хватку та здатність ефективно реорганізувати виробництво. Він, за зауваженням Драйзера, «поставив на ноги транспорт у Чикаго і пропрацював у цій сфері понад двадцять п'ять років» [7, с. 89], отже, був професіоналом у цій справі. Ми погоджуємося з думкою І. Анісімова, що «ставлення письменника до Каупервуда двояке: з одного боку він бачить у ньому типові риси капіталістичного хижака, з іншого – Каупервуд ... приваблює симпатію автора як свого роду руйнівник засад», у тому числі і регресивних засад традиційного ставлення до промислової справи багатьох власників тієї чи іншої власності [1, с. 173].

Проблема впливу теорії індивідуалізму на особистість американця, розглянута Драйзером у *«Трилогії бажання»* на прикладі образу Френка Каупервуда, мала не лише ніцшеанське коріння. Біографи та дослідники творчості письменника відзначають, що на світогляд Драйзера могло вплинути і вчення Ральфа Волдо Емерсона про «довіру до себе», яке було однією з філософських доктрин, що лежали в основі американського індивідуалізму як суспільного явища, властивого американській самосвідомості. Так, Ф. Матіссен (*Francis Matthiessen*) стверджує, що митець був близький до трансценденталізму [21]. Багато ідей філософії трансценденталізму були дуже популярні в Америці в кінці XIX – початку XX ст. Є. Морозкіна зазначає, що вченням Генрі Девіда Торо (*Henry David Thoreau*) та Р.В. Емерсона цікавилися багато американських письменників-реалістів, серед яких називає імена М. Твена, Дж. Лондона і Т. Драйзера [14, с. 26]. Окремі аспекти філософії трансценденталізму вплинули на світогляд цих письменників.

Утопічна мрія трансценденталістів про цілісність особистості, виражена у головному принципі «довіри себе», багато в чому виявилася хибною. Але саме вона вплинула на думку людей, що населяли велику територію Сполучених Штатів. Саме процес руйнування споконвічних людських цінностей під впливом цієї індивідуалістичної концепції і є одним із найважливіших аспектів дослідження у *«Трилогії бажання»*. І хоча у своїй основі принцип «довіри до себе» суперечив

детерміністській концепції про повну безпорадність людини перед Силою Життя, з точки зору Драйзера, деякі аспекти цієї філософської доктрини знайшли, на наш погляд, відображення у творчості та світогляді автора *«Трилогії бажання»*. Вважаємо, буде доцільним розглянути точки дотику індивідуалістичної концепції Емерсона й еклектичної за своєю природою філософської системи «невиправного індивідуаліста» Драйзера.

Ідеї індивідуалізму мають своє коріння у просвітницькій традиції. Так, Емерсон звеличує людину як найвищу з існуючих у світі цінностей: «Будь-яка істинна людина є причиною всього сущого, втілює в собі цілу країну, ціле століття...» [20, с. 19]. Драйзер погоджується із цим постулатом Емерсона, ставлячи саме людину в центр своєї філософської системи. Однак далі Емерсон зазначає, що людина не «раб Божий», не жалюгідна зброя в руках вищих сил, а самотійна та самодостатня особистість, здатна самотійно визначати свою долю, що докорінно суперечить ідеї Драйзера про невідворотність фатуму, про неможливість протистояння людини та Вищої Сили. Емерсон бачить не тільки позитивні риси в ідеальній людині Нового часу, що самотійно визначає власну долю: «істинно освічена, культурна людина соромиться своєї власності, поважаючи в собі людську особистість, а не власника» [20, с. 26]. У цьому ракурсі Емерсон є одним із вчителів Драйзера у розгляді проблеми особистості.

Індивідуалізм Емерсона наочно продемонстрував дві протилежні потенційні можливості: з одного боку, це «індивідуалізм шляхетної від природи особистості, піднесеної, освіченої, культурної – це ідеальний варіант. Йому протистоїть реальний варіант, який закономірно породжується справжнім життям, буржуазним суспільним укладом» [15, с. 110]. Драйзер, у свою чергу, не заперечував позитивних сторін індивідуалізму, але вважав, що він зазнав «повного краху», відзначаючи, що «необхідним, бажаним або принаймні прийнятним є для нас не крайній індивідуалізм, а обмежена форма індивідуалізму, що гарантує, у межах можливого, всім право на життя, свободу і прагнення щастя, і навіть на справедливу частку у розподілі благ, здобутих у результаті спільної діяльності численних індивідуумів» [4, с. 210].

Таким чином, Теодор Драйзер показав у *«Трилогії бажання»* «надлюдину», чия філософія та діяльність відповідала уявленням Ніцше про сильну, видатну особистість, а також погляди самого письменника на сутність індивідуалістичної традиції в Америці кінця XIX – початку XX ст. Каупервуд створює не тільки статки, а й власну філософію, що робить його знедоленим і, зрештою, переможеним. Але він виконав і творчу функцію, залишивши по собі яскравий слід у свідомості людей, із якими зустрічався протягом життя.

Література

1. Анисимов И.И. Путь, проложенный Драйзером // *Анисимов И.И. Собрание сочинений в 3-х томах*. Москва : «Художественная литература», 1983–1985. Т. 2. 1984. 414 с.
2. Брукс В.В. Писатель и американская жизнь. В 2 томах. Москва : Прогресс, 1967–1971. Том 2. Избранные статьи. 1971. 256 с.
3. Гордеева Е.Ю. «Трилогия желания» Т. Драйзера (Философская концепция и авторская точка зрения) : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.05 / Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 1996. 244 с.
4. Драйзер Т. Жизнь, искусство и Америка. Статьи, интервью, письма. Сборник. Москва : Радуга, 1988. 416 с.
5. Драйзер Т. Очерки и рассказы. Москва : Государственное издательство Художественной литературы, 1950. 216 с.
6. Драйзер Т. Преступность и ее корни. *Жизнь, искусство и Америка. Статьи, интервью, письма. Сборник*. Москва : Радуга, 1988. С. 116–129.
7. Драйзер Т. Стоик. Оплот. Романы. Трилогия желания / Сост., автор послесловия Ю. В. Ковалев. Ленинград : Лениздат, 1989. 671 с.
8. Драйзер Т. Титан. Ленинград : Лениздат, 1988. 573 с.
9. Драйзер Т. Финансист. Ленинград : Лениздат, 1987. 558 с.
10. Засурский Я.Н. Американская литература XX века. Некоторые аспекты литературного процесса. Москва : Изд-во Москов. универ., 1966. 434 с.
11. Ковалев Ю.В. Теодор Драйзер «открывает Америку» // *Драйзер Т. Финансист*. Ленинград : Лениздат, 1987. С. 542–556.

12. Ковалев Ю.В. Финал // *Драйзер Т. Стоик. Оплот. Романы*. Ленинград : Лениздат, 1989. С. 652–670.
13. Литературная история США. В 3 т. / Под ред. Р. Спиллера, У. Торпа, Т. Н. Джонсона, Г. С. Кэнби. Москва : Прогресс, 1977–1979. Т. 3. 1979. 648 с.
14. Морозкина Е.А. Творчество Теодора Драйзера и литературное развитие США на рубеже XIX-XX веков. Уфа : Издательство Башкирского университета, 1994. 160 с.
15. Морозова Т.Л. Литература США XX века : основные тенденции развития. *Романтические традиции американской литературы XIX века и современность*. Москва : Издательство «Наука», 1982. 351 с.
16. Ницше Ф. Сочинения в 2-х т. / Сост., ред. и автор примечаний К. А. Свасьян. Москва : Мысль, 1990. Т. 2. 829 с.
17. Уоррен Р.П. Вестники бедствий : писатели и американская мечта. *Писатели США о литературе*. В 2 т. Москва : Прогресс, 1982. Т. 2. С. 356–359.
18. Хренов Н.А. Парадоксы функционирования российской цивилизации сквозь призму субъекта исторического процесса (социально-психологический аспект). *Человек как субъект культуры* / Отв. ред. Э. В. Сайко. Москва : Наука, 2002. 445 с.
19. Человек как субъект культуры / Отв. ред. Э. В. Сайко. Москва : Наука, 2002. 445 с.
20. Emerson R.W. The Complete Prose Works of Ralph Waldo Emerson / 5th Edition. New York : Kessinger Publishing LLC, 2006. 676 p.
21. Mattiessen F. O. Theodore Dreiser. New York : William Sloane Associates, 1951. 267 p.
22. Parvulescu N. Compendium of north-american literature in thirty-two episodes. Bucuresti, 2003.
23. Wadlington W. Pathos and Dreiser // *Pizer D. Critical Essays on Theodore Dreiser*. Boston, Mass. : G.K. Hall, 1981. 343 p.

Біляцька В.П.

доктор філологічних наук,
професор кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

«ПРИПИШІТЬ ТОДІ СПРАВЕДЛИВІСТЬ. УКРАЇНУ МЕНІ ПРИПИШІТЬ»: ВІРШІ-ПРИСВЯТИ ВОЛОДИМИРА СІРЕНКА

***Анотація.** У статті розглянуто поезію Володимира Сіренка як художню естетичну систему, виявлено адресовану лірику, що пов'язана з фактами біографії митця-дисидента. Вірші-присвяти уточнюють коло прототекстів, є художнім документом і важливим інтерпретаційним кодом, що дає змогу реципієнтові сприймати твір і виявляти в ньому приховані смисли.*

***Ключові слова:** поезія, адресована лірика, вірші-присвята, дисидент, Україна.*

***Bilyatska V.P. “Writ then justice. Assign Ukraine to me”: poems-dedicated by Volodymyr Sirenk.** The article examines the poetry of Volodymyr Sirenko as an artistic aesthetic system, reveals addressed lyrics related to the facts of the dissident artist's biography. Dedicatory poems clarify the circle of prototexts, are an artistic document and an important interpretive code that enables the recipient to perceive the work and discover its hidden meanings.*

***Key words:** poetry, addressed lyrics, dedication poem, dissident, Ukraine.*

Громадянські мотиви – особливість лірики Володимира Івановича Сіренка (1931–2015), відомого українського поета, журналіста, прозаїка, публіциста, громадського діяча, дисидента, щирого патріота, залюбленого в людей і рідну землю. Поезія його завжди була відверта, правдива, гостра на суспільні та національні теми, сповнена «патріотичної символіки», написана в 60–90-ті роки ХХ століття, чи в 2000-ні. В. Сіренко член Національної спілки письменників України з 1990 року, лауреат літературної премії «Благовіст» за книжку «Велика

зона злочинного режиму», кавалер ордена «За заслуги» III ступеня, автор понад десятих збірок поезії та прози («Рождение песни» (1964), «Батькове поле» (1981), «Корінь роду мого» (1990), «Голгофа» (1992), «Навпростець по землі» (1994), «Все було» (1999), «Повернення в себе» (2001), «Регіт на палі» (2003), «Хрести дерев'яні» (2003), «Клятва» (2009), «Куценики» (2010), «Чолом до сонця. Вибране» (2011).

Особливістю доробку поета є широкий жанровий діапазон лірики та ліро-епосу. У поетичному доробку автора багато віршів-присвят, написані в різні роки, після назви яких вказані адресати: «Капіж» – Г. Прокопенку, «Акваріум» – Б. Сотнікову, «Лебідка й журавлик» – Л. Зозулі, «Як умів, так і жив» – Л. Зозулі, «Листок обривається з гілки» – О. Завгородньому, «Баба Настя» – Всім матерям України, «Ти чарівна, схожа лиш на себе» – Н.М., «На від'їзд Ісаака Кобринського в Ізраїль», поему «Переяславська ніч» – присвятив Іванові Бенедиктовичу Бровку.

Присвята (дедикація), за визначенням Л. Скорини, здатна виконувати в художньому творі різноманітні функції: є одним зі способів включення твору в систему комунікації, механізмом збереження й ретрансляції культурної пам'яті, може бути формою вираження вдячності, дружби, приязні, кохання; формальним жестом, зумовленим певними корисливими мотивами, обов'язком, традицією; формою гри з адресатом і читачами тощо [6, с. 47].

Тоталітарній владі не подобались вірші, у яких митець виражав свою любов до України, її народу, рідної мови, тому його усунули від літературного життя – не друкували, не дозволяли виступати перед читачами:

Мене не друкували – дрюкували
За владною вказівкою згори.
Від мене очі у кутки ховали
Поети спілки і редактори.
А я писав. Мене не гнало «треба»
В ім'я когось, або чогось в ім'я.
Була у мене проспівать потреба,
Як у шпака, у півня, солов'я [2, с. 40].

Нагляд за В. Сіренком був пильний, у нього вдома проводилися обшуки, постійно прослуховувався телефон. Серед актів обшуку, є

перелік документів, які значилися «ідейно-шкідливими» – це листи М. Береславського і слова пісні (на той час ще не гімну) «Ще не вмерла Україна».

Перший обшук у квартирі поета відбувся 11 грудня 1969 року по справі М. Береславського, який на знак протесту проти русифікації вчинив акт самоспалення. В. Сіренко був закликаний свідком у цій справі й сміливо заявив, що русифікація справді відбувається. 1970 року він написав поезію з присвятою М. Береславському, якого неодноразово задував і як друга, і як Людину:

Сплять перелякані, зморені люди,
Все до ранкової стихло зорі.
Сиві ялини стоять коло суду,
То не дерева, а матері.
Ось Береславського змучена мати.
Поряд Сокульського мати стара.
Сняться їм обшуки, сняться їм грати,
доля синівська на схилах Дніпра.
Господи, в чому хлопців провина?
За що їх сила нечиста гребе?
Ніч. Ані звуку. Вся Україна –
архіпелаг КДБ [2, с. 24].

Жанри адресованої лірики розглядають як неканонічні жанри і метажанрове утворення, яке вбирає у себе три жанрові форми – послання, присвяту та віршований лист (В. Назарець); «референсні», або «прикладні» (Ю. Клим'юк); як механізм збереження та ретрансляції індивідуальної, історичної, культурної пам'яті (Л. Скорина); «інвокативну лірику», що моделюється процесом звертання автора до адресата (М. Ткачук).

У передмові до збірки «Голгофа» В. Сіренко писав, що все свідоме життя він сповідував Правду, тому завжди й отримував «на горіхи». До всього додалося знайомство і тісні зв'язки з такими дисидентами, як Оксана Яківна Мешко, Борис Дмитрович Антоненко-Давидович, Олекса Тихий, Микола Кучер, Василь Скрипка, родина Олександра і Олени Кузьменків, Борисом Довгалюк, Іваном Бровком, Іваном Гончаром, Іван та Оріся Сокульські, Віктор Савченко, Гаврило Прокопенко, Микола Береславський, які формували його як

громадянина і патріота. З ними він пройшов найважчі дороги, залишився відданим їхній справі та пам'яті, художньо закарбувавши у віршах присвятах. Більшість із них відбували покарання, де все «під снігом, лютий вітер студить, / Куди не глянь, де не піди – зима. Здається, вік довкіл мертвота буде, і на весну надії вже нема» («Капіж») [2, с. 5].

Саме на пам'яті історичній акцентується в поезії «Балада про ярлики»: автору наснилося, що потрапив у еСБеУшні підвали, в яких «товстелезні поскладені плити»: «Нагнувся. О, Боже, та це ж ярлики, / живих дисидентів і вбитих» [3, с. 30]. У поезії «Весільне фотографування у Дніпроджержинську». Автор отетерів від побаченого: молоде подружжя робило світлини біля пам'ятника на тлі Брежнєва: «Згадалися мені / замучені у зонах дисиденти / і вбиті хлопці-школярі, студенти в Афгані на загарбницькій війні» [3, с. 15].

На думку Г. Райбедюк, дисиденти жили географічно на різних територіях, не всі були знайомі між собою, у багатьох аспектах орієнтувалися на різні художні системи, культурні парадигми, тому йдеться не про літературне угруповання чи мистецьку школу, а радше про тенденцію в літературному процесі. «Водночас їх єднали спільні риси ідеології, які визначали високу естетику, гуманізм культури та морально виважену етику буття. Шукання правди і чесна громадянська позиція, неприйняття фальші «істин»-фікцій (М. Коцюбинська), протистояння нормативній соціалістичній поетиці, виступ проти етичного та національного нігілізму, культивування «вічних» мотивів у творчості – такі спільні домінанти художньо-філософської та морально-етичної концепції дають підстави для допуску про своєрідний дискурс у літературному процесі означеної пори, що значною мірою впливав на його естетичний клімат» [1, с. 153]. Яскравим підтвердженням є поезія «Воркута»:

Воркута. Воркута.
Без кінця і без дна мерзлота.
Нею сковані, в ній заховані
взяті з ліжок вночі без вини,
комуністами закатовані
наші кращі дочки й сини.
А вони йшли на бій і роботу,

щиро віривши в святість ідей.
Воркута – вона вічна скорбота,
бо стоїть на кістках людей [2, с. 25].

На думку С. Мартинової, переломним у біографії і творчості В. Сіренка став 1966 рік, коли він створив самвидавчу збірку «Остается народ». Збірка викликала бурхливу реакцію вищого керівництва Дніпропетровської області, яке вбачило у віршах «Стіна» й «Акваріум» антирадянські настрої, адже в них відверто йшлося про тогочасну систему, побудовану на брехні й тоталітарному режимі. Книжка осіла в архівах КДБ, а її автор, уникнув таборів Мордовії завдяки другу дитинства, який обіймав високу посаду в республіканському КДБ і порадив обласним службам не вдаватися до крайніх заходів, а проводити з Сіренком «профілактичну роботу». Поезія «Акваріум» з присвятою Б. Сотнікову:

Акваріум – ілюзія свободи.
Здається, скла нема і не було.
Ось риба тілом прорізає воду
і плавником хитає, як веслом.
Вона пливе, траву на дні щипає,
розвернеться, торкнеться носом скла.
Та раптом кисню їй не вистачає
й вона летить угору, як стріла.
Хапне повітря, знову йде під воду.
Навколо простір, сонце — не п'ятьма.
Акваріум — ілюзія свободи.
Свобода всюди, а її нема [2, с. 25],

Присвяти В. Сіренка – це маркери пам'яті, які є механізмом її збереження й ретрансляції, адже вказані прізвища однодумців, письменників, знайомих, коханих, згадуються ситуації, події, свідками яких були автор та адресат дедикації. Наприклад, у поезії «Обхід» з присвятою Л.Г. Цапко В. Сіренко звертається до лікаря, щоб той вилікував йому не серце, а душу, адже він тоді був далеко від України, на виправних роботах в Астраханській області: «Одного ви, на жаль, не зможете – / приписати щось для душі. / Ще немає пілюль справедливості / і настою такого нема, щоб я вмить опинився дома, / щоб он дуків зібрав в оберемок, / як збирають квіти в букет» [2, с. 43].

У поезії «Як умів, так і жив» із присвятою Л. Зозулі зізнається, що завжди ходив «навпрошки» і кланявся сонцю й гарним людям, а не ідолам культу:

Над усе любив Україну,
В мої очі текло її сонце,
в серце – слово і пісня батьків.
Признаюсь, як умів, так і жив.
Я себе тваринному страху
в гострі кігті ні разу не дав...
Як і всім, було інколи страшно,
та Людина брала своє.
Тому жодного друга не зрадив
І у жоднім рядку не збрехав [2, с. 58].

Деякі присвяти В. Сіренка є прагматичні й абстрактні, не мають конкретного адресата – «Чекістам», «Оновленим комуністам», «Птахам», «Депутатам», «Мужчинам», «Стійте, як гори», «Білоруському братові», але ці вірші пов'язані із спогадами, із суспільною пам'яттю. Наприклад, в останньому автор говорить, що в нього душа болить за сусіда-білоруса, який свою державу:

Колгоспному довірив голові.
Тебе він знову тягне на мотузі
в імперію, де війни і розбрат.
Ти будеш ще раз бидлом у Союзі
над котрим позбиткує «старший брат».
Він ще раз твою душу з тебе вийме
і скаже, що ходив без неї ти.
Той, хто з російських вирвався обіймів,
Світ за очі повинен утекти [2, с. 60].

Про морально виважену етику, про чесну громадську позицію йдеться в поезії В. Сіренка 60–80 років ХХ століття, якого дуже турбувало Слово, призначення митця. Він писав, про те, чого прагнув, що тривожився «завжди не за себе, / а за слово щире, без брехні» [2, с. 52] («Я читаю вірші трактористам»); звертався до митців, у діях яких головне – «вчинок, думки лет», а якщо страх звив кубло в душі, краще на смітник викинути пензель чи перо: «Ти не створиш, як там не крути / правдивий вірш, поему чи картину, / бо завжди відчуватимеш –

за спину / прийшли ідеології чорти» [2, с. 51] («Творець! Коли відчуєш – у нутро...»).

У поезії «Чекістам» зізнається, що відчуває, як пальці холодні обмацують його душу, проте це його не лякає, він ствердно заявляє:

Мене вам не обстругати,
В мені не розчавити «Я».
У мене в душі моя мати
і вся Україна моя.
У мене в душі наші люди,
їх правда солодка й гірка.
Мені б тільки слово, як будень,
І гідність найвища людська [2, с. 23].

У В. Сіренка є поезії, у яких адресатами присвят є письменники. «У подібних творах здебільшого помітна увага до біографічних реалій, часто відомих лише двом – безпосереднім учасникам художньої комунікації; адресат-письменник постає тут як приватна особа, а не як деміург художніх світів» [2, с. 51]. У «Спогаді про відвідування могили Куліша» з присвятою М. Кучеру автор згадує відвідини гаю Пантелеймона Куліша, Мотронівки, де «мужа славного Вкраїни / і досі ще витає дух» [2, с. 39]. Поезія «Яблука на могилі Івана Сірка» присвячена Б. Антоненку-Давидовичу з промовистим афоризмом: «Та пам'яті пливе ріка» [4, с. 6].

«Присвята творить символічний простір, у якому збереження (відомість, слава) тексту зумовлює зберігання в суспільній пам'яті імені автора, що, у свою чергу, передбачає збереження в суспільній пам'яті імені адресата присвяти» [6, с. 48]. У поезії «Василеві Симоненку» автор ставить декілька риторичних питань ліричному герою, який покинув сиву матір, сина, Україну, а міг би писати вірші «до болю, задиху прості»:

Ти чуєш, в Каневі квітучім
Кобзар, задумавшись на мить,
тебе зове на синю кручу,
поки недремна влада спить?
Ти – його син, надія й сила.
Ти – совість людяна його.
В якій мандрівці ти, Василю?

Вже стільки літ мовчиш чого?
Вертайся в рідну Україну.
Вона стоїть, Дніпро тече.
Вертайся. Як належить сину,
підстав їй, змореній, плече [5, с. 38].

Особливо душевною, правдивою й волелюбною є лірика В. Сіренка, у якій ідеться про родину, приазовську землю, де він народився, де спочиває його «красива і мудра повік» мама, яка дорогу «в країну з ім'ям Україна, / як долю прослала до ніг» [3, с. 13]. Про бабусю, яка була зовсім неграмотна, але з надзвичайно природною мудрістю. Саме в тому краї у нього «виросли крила і наповнилась небом душа», а головне: «Коло вашого серця я грівся малим і ставав українцем» [3, с. 80]. Мамина «дорога» не давала відчутти себе сиротою навіть після смерті батьків: «Моя доле, я не сирота, / адже є у мене Україна. / Є народ у мене, друзі є, і зігріта пісня серцем мами» [3, с. 50]. Образ матері в поезії «Бережіть матерів», «Похорон матері», «Портрет мами», «Мама й тато вже давно пішли а незворотну за селом дорогу...», «Похоронив я маму, тата, тітку», «Материнська доля» й інших В. Сіренка асоціюється з Україною:

Я не звикну ніяк, що вона до воріт
Не спішить із городу мене зустрічати.
Спорожнів без матусі мені білий світ,
І чужою стає наша затишна хата.
Не мені вже зозуля майбутнє кує
за рікою судьби в голубій оболоні.
Кожний з нас безпритульним душею стає,
Коли мамине серце навік захолоне.
Люди добрі мої, бережіть матерів,
Як себе бережіть, як свою Україну [3, с. 7].

Рід В. Сіренка походить із задунайських січових козаків, переселених у Приазов'я. Очевидно, саме тому його поезії наповнені духом козацької волі і непокори, волелюбністю українського народу. Тим, хто вирішив козакувати радить перед виходом з хати, переконатися, чи не забули «чесність, мужність і звитягу» [3, с. 16]. Поет радив землякам ще в 60-ті подивитися в очі Івана Сірка, «суворі»

крізь «далеч віків»: «В тих очах наша вся Україна – / скільки сонця, жива й молода. / Що їй сниться, чого вона хоче, / і яку собі долю шука» [2, с. 6]. У «Козацькій пораді», «Очі Івана Сірка», «Яблука на могилі Івана Сірка», «Берда» автор часто нагадує про Івана Сірка, взірця мужності й любові до України, про річку, приазовський степ, через які переосмислюється минуле й проєктується майбутнє:

На Приазов'ї соняхи цвітуть.
у маминім городі і на полі.
Ну як тут не поїдеш до села,
у степ, що витікає із-під хати?
О краю мій! Мій соняховий краю!
Така краса в яких ще є краях?
Твоїх степів, стежок не забуваю,
бо не зачерствів, бо людина я.
Допоки буду ранки зустрічати,
збиратимусь посеред літа в путь,
лиш пригадаю – вдома, коло хати –
на Приазов'ї соняхи цвітуть [3, с. 27].

У В. Сіренка є й поезії-присвяти («Лебідка й журавлик» – Л. Зозулі, «Ти чарівна, схожа лиш на себе» – Н.М., «Мужчинам») про почуття людської душі, інтимні. Характерною ознакою цієї лірики є її життєва природність, що виявляється в змалюванні образу ліричного героя, у відвертих і щирих зізнаннях коханій, адже йдеться про автора, який «знає мову зірок», який «марнослів'я» ніде не залишав сліди, а присвячував оди «одвічній чарівності жінки»:

Ти чарівна, схожа лиш на себе,
сяйна, як на сході краєвид.
Поглядають зустрічні на тебе
і приходить свататись сусід.
Може, буде з ним тобі не гірше.
Хай щастить. А втім, скажи мені,
хто тобі напише, мила вірші –
сповідально чисті, запальні [54, с. 15].

В. Сіренко писав, що «вірші про кохання з нього пруть». У них ліричний герой пристрасний, сповнений лицарства і благородства, що

проявляється у звертанні до жінки, піднесенні та обожненні її: «Подивися, он жінка іде / вся у сонці, у злоті, в блакиті. / Чарівна! Незрівнянна!» [5, с. 82]. В українках, на його думку, «зоря вранішня» займається, вони «ні з ким не зрівнянні», тому й звертається до чоловіків («Мужчинам»):

Мужчини, мужчини – ратаї й солдати,
яка б не стелилась попереду путь,
ідіть до коханих, вклоняйтеся свято,
любіть, і вони вас, як Бог, збережуть» [5, с. 10].

Отже, поетична спадщина Володимира Сіренка, носія козацького духу, заслуговує на подальше детальне вивчення, адже має значний національний та морально-виховний потенціал. З широкої палітри його лірики ми розглянули лише деякі поезії-присвяти, адресатами яких є діячі української культури, дисиденти, письменники-класики, рідні, відомі люди Січеславщини. Адресована лірика В. Сіренка – це художній документ інтерпретаційного коду, вона пов'язана з фіксацією пам'яті про події, учасником яких був і автор.

Література

1. Райбедюк Г.Б. Дисидентський дискурс в українському літературному процесі 60-80-х років ХХ століття. *Бахмутський шлях*. 2010. №1/2. С. 153–160.
2. Сіренко В. Голгофа: Поезії. Дніпропетровськ: Пороги, 1992. 67 с.
3. Сіренко В.І. Все було. Поезії. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1999. 90 с.
4. Сіренко В.І. Повернення в себе. Поезії. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2001. 39 с.
5. Сіренко В. Корінь роду мого: Поезії. Київ: Радянський письменник, 1990. 108 с.
6. Скорина Л. Присвята як маркер пам'яті (на матеріалі української літератури 20-х рр. ХХ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2018. Вип 22., Т. 2. С.47–52.

Гайдіна С.О.

здобувач вищої освіти

Шарова Т.М.

доктор філологічних наук,

професор кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО ДЛЯ ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті розглядаються питання особливостей творчої спадщини письменника. Робиться акцент на його внеску в скарбницю української літератури. Наголошується на тому, що творчість І. Багряного значна як за жанровим розмаїттям, так і за кількісними показниками. Вказано, що нині творчість письменника є дослідженою, однак, беручи до уваги поетику, можна розглядати різноманітні вектори творчості митця слова.

Ключові слова: значення творчості, поетика, художній твір, проза, література.

Gaidina S., Sharova T. The significance of I. Bagryan's work for the history of literature. The article considers the peculiarities of the writer's creative heritage. Emphasis is placed on the yogi's contribution to the treasury of Ukrainian literature. It is emphasized that I. Bagryany's work is significant both in terms of genre diversity and quantitative indicators. It is stated that currently the work of the writer is studied, however, taking into account the poetics, we can consider various vectors of creativity of the artist of the word.

Key words: meaning of creativity, poetics, work of art, prose, literature.

І. Багрянний – це письменник, який жив Україною, який намагався розкрити всі болі та правдиві картини тогочасної країни у період еміграції української нації. ХХ століття для української літератури – це ноти смутку та розчарувань, голосу та поневірянь. І. Багрянний в кожне

слово вкладає власне бачення на проблеми тогочасної дійсності. Неодноразово письменник наголошував на тому, що український народ буде щасливий і створить власну історію життя кожної особистості, незалежно від місця перебування [8, с. 42].

У творчій спадщині письменника можна віднайти чималу кількість творів, які сьогодні неодноразово перечитує сучасна молодь, літні люди. Уже в першій поетичній збірці «До меж заказаних» (1929) представлено різні стилі творчості Багряного: ліричний («Люблю», 1926; «Вечір зимовий», 1927; «Дівчині», 1929), поетичні й громадянські маніфести («Канів», 1927; «Газават», 1929; «Товаришам», 1929) та ін.

На сьогодні творчість І. Багряного є дослідженою. Ми маємо можливість побачити наукові дослідження таких вчених як М. Балаклицького, В. Бендера, І. Бондаря, В. Гришко, І. Кочуровського. Цікавими є дослідження науковців Н. Міронець, В. Петрова, В. Проненка, В. Скрипки, М. Ситника, О. Шугая та ін.

Творча енергія І. Багряного доволі значна. Він пише роман «Люба» (1944), відновлює з пам'яті поетичну збірку «Золотий бумеранг» (1946), видає написану, вірніше, витворену в камері смертників, драматичну повість «Морітурі» (1947) [13, с. 119], у якій розкривається трагічна доля в'язнів тогочасних тюрем, повість «Розгром» (1948), присвячену пам'яті Михайла Пронченка, розстріляного фашистами в Кривому Розі 1943 р.; сатиричну комедію «Генерал» (1948), повість «Огненне коло» (1953); віршований памфлет «Антон Біда – герой труда» (1956), повість «Маруся Богуславка» – першу частину незавершеної трилогії «Буйний вітер» (1957) тощо.

Як письменник ХХ століття І. Багрянний написав чимало творів. Даний перелік є свідченням того, що він активно долучався для написання текстів, які у першу чергу змушували його працювати [14]. Письменник постійно мріяв про те, би Україна стала вільною та незалежною державою [7, с. 23]. Сам письменник так пророчив своє життя: «Я вернуся до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, в Європі, і там, на сибірських конццентрах, тоді, коли тоталітарна більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська. Коли НКВД піде вслід за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький...» [1, с. 4].

І. Багрянний свідомо показував реалії тогочасної дійсності, роблячи при цьому акцент на тому, що у майбутньому повинно бути краще, однак, не завжди могло бути так, як пророчили нам українські письменники. Українська література ХХ століття була трагічною через історичні події [12, с. 28].

Під час еміграції письменника постійно переслідували, його провокували, а іноді, навіть, погрожували. Те, про що писав письменник, не одразу сприймали. Такі події пригнічували І. Багряного, оскільки сам він був досить чутливою особистістю [11, с. 14]. У вересні 1961 р. він писав Григорієві Костюку: «Стільки задумів лежить нездійснених, вже виношених, вже розпрацьованих, але не доведених до завершення речей! І чи зможу я їх завершити з угробленим серцем!— з діркими легенями! І з такою несамовитою втомою, що хочеться просто стати каменем і не рухатися вічність...» [2, с. 7].

Багрянний також політичний письменник. Усі його твори – це відбиток його політичної думки, всі його слова – це цеглини, які кладуться в будову української самостійності. Повна свобода України, самостійне життя українського народу – головна мета всієї діяльності Івана Багряного як письменника, громадського діяча і як політика. Українська державність, незалежна Україна – держава отих малих призабутих і постійно кривджених українських людей – це ідеал письменника. Цьому ідеалові Іван Павлович служив своїм палким пером і своєю активною діяльністю як провідник політичної організації.

Критика високо оцінила творчість Івана Багряного. Він здобув собі також велику популярність в українського читача в еміграції, пошану і довір'я українських письменників, які вже під час першого з'їзду висунули його на почесне становище заступника голови президії Об'єднання українських письменників «Слово». Багрянний був би здобув ту саму популярність і любов читача в Україні, якби його твори мали змогу дістатись туди. Бондар І. свого часу написав: «Якби роман Багряного (мова про «Марусю Богуславку») був прочитаний хоч десятком читачів по той бік, він відразу став би там настільною книгою. Він почав би поширюватись у рукописних копіях» [4, с. 6].

Його твори – «Тигролови» і «Сад Гетсиманський», були перекладені на великі світові мови – англійську, німецьку, французьку й інші і здобули йому признання європейської критики. Слідом за тим

Багряний здобув собі ім'я в літературі. Його ім'я спопуляризували великі літературні журнали і велика преса, що має літературні додатки [6, с. 37]. Про роман «Тигролови» в англійській мові, виданий у видавництві «Сент Мартін», писали такі великого значення в літературному житті і на книжковому ринку журнали, як «Бук-мен», «Кіркус», «Лайбрері Джорнал», «Сатердей Рев'ю», «Тайм» чи також «Нью-Йорк Гералд Трибюн», «Нью-Йорк Тайме», «Чикаго Трибюн», «Сан-Франциско Кронікел», «Кріс-чієн Саєнс Монітор». Сам лише журнал «Тайм», що його друкують накладом шість мільйонів примірників кожного числа, говорить про розголос, який здобув наш письменник. Ім'я Багряного вміщено в різних індексах, словниках та літературних довідниках [5, с. 212].

Проблема творчості Івана Павловича Багряного цілком укладається в формулу – великий стихійний талант при мінімумі культурності. Явище в українській літературі далеко не виняткове. Але це формула і жива людина не дорівнює формулі. І. Багряний пройшов складний шлях і він не був тільки письменником. Але він ніколи не продавався і не йшов на компроміс із своїм сумлінням [3, с. 4].

У молоді роки в своїй поезії він віддав певну, але в межах пристойності, данину офіційній ідеології – класова боротьба, глузування з релігії. 1945 р. він надрукував свій роман у віршах «Скелька». Він не мав повноцінного видання, зробив кілька машинописних копій [9, с. 38]. Він не видавав її на еміграції. Причина таких подій – антирелігійний характер [10, с. 53]. Уже перед арештом 1932 р. він «вилікувався» від найважливіших рис офіційної ідеології. Дещо лишилося, наприклад, обов'язковий оптимізм, боготворення праці робітника. Але це не було пристосування, це була справжня частина його бачення світу. Мабуть, арешти, допити, ув'язнення допомогли йому поставити крапки над «і» з недавніх впливів, школи й партійної пропаганди.

У контактах з людьми, в побуті І. Багряний відзначався чесністю й прямолінійністю, але зовнішні форми поведінки, прийняті в цивілізованому світі, не належали до його життєвих правил, а реакції могли бути різкі й далекі від толерантності. На сьогодні творча спадщина І.Багряного – історія української літератури ХХ століття, її трагічні сторінки. Читаючи твори письменника, можна замислитись над сенсом життя, переосмислити тривожні моменти та сторінки нашої

історії. Справді, тільки тоді, коли у людини є можливість задуматись та переосмислити певні події, вона починає розуміти сенс життя, цінуючи кожна його мить.

Література

1. Багряний І. Рука. *Всесвіт*. 1928. № 15. С 2–6.
2. Балаклицький М. Риси образу сильної особистості у творчості Івана Багряного. *«Від бароко до постмодерну»*: зб. праць кафедри української та світової літератури ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків: Майдан, 2003. Т.1 II. С. 3–11.
3. Бендер В. Багряний зблизька. *Українські вісті*. Новий Ульм. 1964. 20 вересня. С. 3–4.
4. Бондар І. Іван Багряний: Не називай мене поетом! *Очима серця: Ув'язнена лірика*. Х., 1993. С. 6–7.
5. Вірний М. Іван Багряний. *Любіть Україну*: Альманах укр. брат. союзу. 1994. С. 212–217.
6. Войчишин Ю. Іван Багряний: літературно-бібліографічна студія / Вступ, слово К. Біди; Укр. вільна АН. Вінніпег; Оттава, 1968. 87 с.
7. Волиняк П. Письменницький успіх Івана Багряного. *Нові дні*. 1959. Ч. 110. березень. С. 23.
8. Землянська А.В. Суголосність ідей німецького романтизму із творчими пошуками українських митців слова «переходової доби». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Т. 1. № 1 (284). С. 42–51.
9. Зозуля Л. Іван Багряний. *Розстріляне відродження. Повернуті імена*: метод. посібник. Харків, 1999. 251 с.
10. Лук'яненко Є. З Іваном Багряним до розуміння українського сьогодення. *Донбас*. 1993. № 4. С. 53–57.
11. Медвідь Н. Проблема долі в українській та американській літературах (на матеріалах творчості І. Багряного, Дж. Лондона, Е. Хемінгуей). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 2. С. 12–22.
12. Шарова Т. Літературний процес 20-х років ХХ століття і механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. № 2. С. 28–30.
13. Шарова Т., Землянська А., Шаров С. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і

- література. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». 2019. № 8(76). С. 119–122.
14. Шарова Т.М. Історія української літератури I пол. XIX ст. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 278 с.

Гмиря Т.П.

*вчитель початкових класів
опорний заклад «Чаплинський ліцей»
Чаплинської селищної ради Херсонської області*

КАТЕГОРІЯ ТРАГІЗМУ У РОМАНІ Ю. ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»

***Анотація.** У статті представлено категорії трагізму у романі Ю. Яновського «Вершники». Акцентується увага на тому, що письменник у своєму творі уміло поєднав новели, які майже не мають нічого спільного окрім теми – громадянської війни в Україні. У новелах автор показав внутрішні переживання головних героїв та вплив воєнних подій на особистість.*

***Ключові слова:** категорія трагізму, громадянська війна, особистість, проблематика.*

***Hmyria T. Category of tragism in Yu. Yanovsky's novel «Riders».** The article presents the categories of tragedy in Yu. Yanovsky's novel «Rider». Emphasis is placed on the fact that the writer in his work skillfully combined short stories that have almost nothing in common except the theme – the civil war in Ukraine. In the short stories the author showed the inner experiences of the main characters and the impact of military events on the individual.*

***Key words:** category of tragedy, civil war, personality, problems.*

Проблема взаємовідношення традицій і новаторства завжди була однією з найкардинальніших проблем художньої творчості взагалі, літературної зокрема. Важко назвати такий етап літературного процесу, коли б ця проблема не привертала до себе уваги дослідників і самих митців. Але бувають у житті народу й літератур періоди, коли ця

проблема набуває особливої гостроти, постає на повний зріст. Ідеться передусім про етапи, позначені могутніми соціальними зрушеннями – революціями, змінами суспільного устрою, про якісно нові періоди в розвитку суспільства або ж періоди, позначені творчою діяльністю художніх геніїв народу, таких, як Котляревський, Шевченко, Франко, Коцюбинський та інші видатні діячі літератури й культури [8, с. 10].

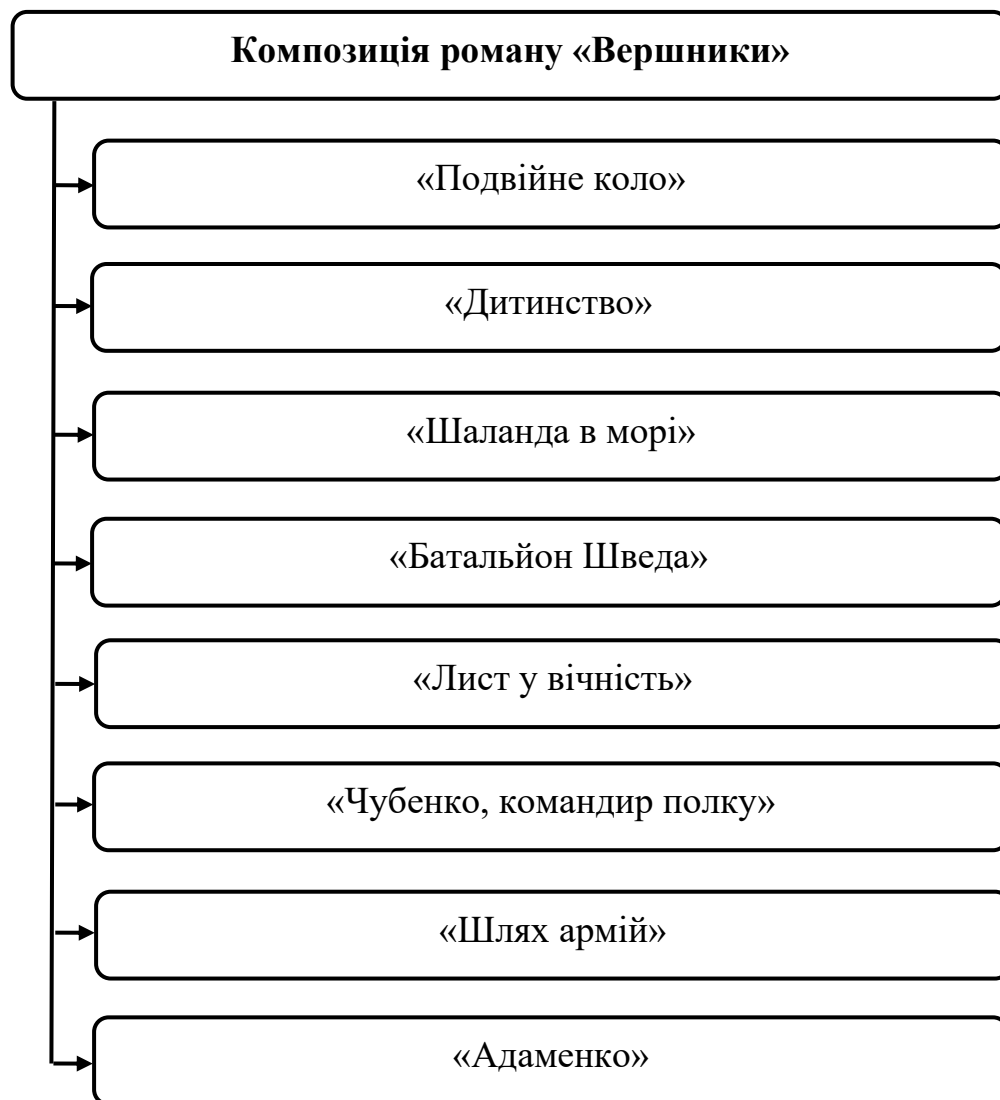
Одним із болісних періодів в історії України є громадянська війна, яка також була представлена в літературі трагізмом, болем, горем та утратою рідних [14]. Однак, не кожен письменник міг сміливо на всю країну говорити про явні проблеми тогочасного суспільства. Серед сміливих письменників, які уміло розкрити проблеми радянської війни можна виокремити творчість Ю. Яновського.

Прозову спадщину Ю. Яновського досліджували вчені-літературознавці, у тому числі Бажан М. [1], Войтенко В. [2], Гончар О., Кавун Л. [5], Зеров М., Ковальчук М., Панченко В., Скрипник Л. [10], Смолич Ю., Ющенко О. та ін., які у наукових дослідженнях розглядали поетику художніх творів митця та його місце в історії літератури ХХ століття.

Роман Ю. Яновського «Вершники» написаний у 1935 році. Його тема – романтика громадянської війни в Україні. Вірний життєвій правді, письменник відобразив усю глибину і трагізм соціального і морального розлому, який принесла революція і громадянська війна [5, с. 12]. Творчість Ю. Яновського вивчають в закладах загальної середньої освіти, а також в закладах вищої освіти [13, с. 119].

Важливою особливістю роману «Вершники» є також поєднання реалізму та романтизму. Слід акцентувати увагу на тому, що твір Ю. Яновського «Вершники» має лише 8 новел, в основі якої багато питань, пов'язаних із громадянською війною. Головною особливістю твору є той факт, що він не має основного єдиного сюжету, лише частково упродовж усіх творів можуть згадуватися певні герої. Однак, автор вбачав головну мету у новелах – показ внутрішніх переживань головних героїв та вплив воєнних подій на особистість [3, с. 1]. Більш широко – це показ романтики громадянської війни в Україні. Разом із тим зміст окремих новел часом настільки відмінний, що, здається, те, що стверджується в одній новелі, заперечується в іншій [9, с. 1]. Але, може, саме у цьому поєднанні різних поглядів і полягає смисл і

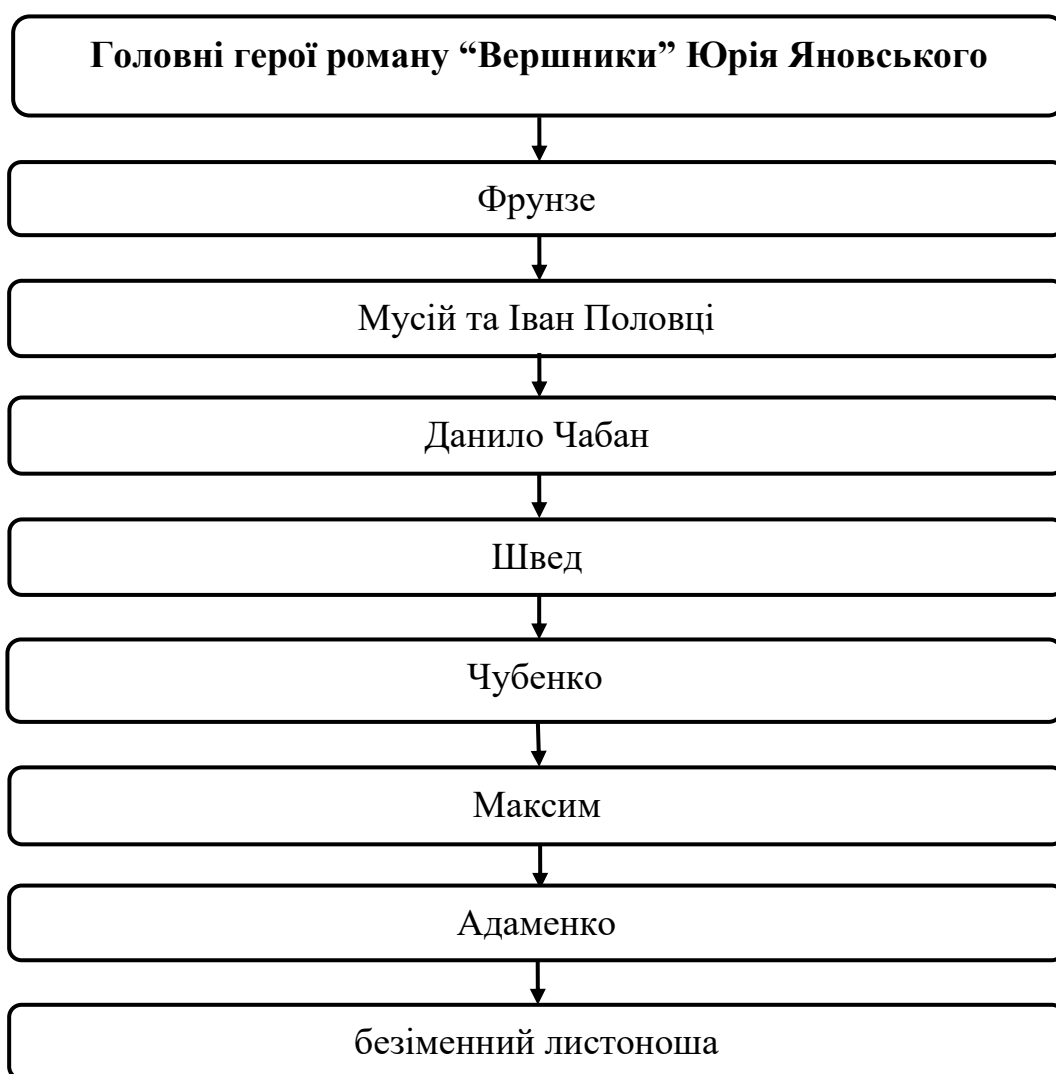
значення цього твору. Поліфонічність звучання найкраще передає численність точок зору, неоднозначність оцінки того, що несли громадянська війна, і разом із тим дає відчутти єдиний спільний мотив сім'ї, людяності, єдності.

«Вершники» Ю. Яновського – роман, присвячений темі громадянської війни [7, с. 3]. Під тиском більшовицької моралі загальний його зміст мав бути ідеологічно спрямований, інакше б він не з'явився взагалі. В його художньому слові подано високу поезію народної думи і досягнення української літератури давніх часів, досягнення письменників-новаторів ХХ століття і суто своє уявлення про виражальну силу національного художнього слова [11, с. 3].

«Вершники» Ю. Яновського хочеться протиставити тим, на жаль, нерідким у нас романам, повістям та оповіданням, середньо-

письменним, середньо талановитим, у яких все на місці, але немає одного – справжнього почуття, пристрасності, поетичного хвилювання, без яких неможливе велике мистецтво. У «Вершниках» чи не найбільше помітне поєднання ознак народної думи. Це твір романтичного епосу. І події, і народні герої Юрієм Яновським зображуються в героїчному й піднесеному плані. Дух народної героїки був притаманний і улюбленому письменникові Яновського Миколі Гоголю [12, с. 7]. Як зазначали учасники обговорення «Вершників», і Гоголь, і Яновський ідуть від спільного джерела – від фольклору, від сказань, билин, пісень.

У романі поєднано ознаки традиційної для української літератури народної думи, історичної пісні, героїчної поеми та надбання європейської літератури [6, с. 3]. Поетика твору Ю. Яновського «Вершники» вражає. Однак, не можна залишити осторонь розгляд

головних героїв, оскільки саме за допомогою персонажів письменник розкриває внутрішній світ кожного громадянина у період громадянської війни та революції. Читачі можуть усвідомлювати біль та горе, втрату та розчарування [5, с. 11]. Тут ми можемо побачити, наскільки різними можуть бути люди, перебуваючи в однакових умовах: Данило Чабан, Максим, Чубенко, Адаменко, Швед та інші. Письменник показує різні характери, сильні вольові натури, які не коряться власній долі [4, с. 23]. Однак характери своїх персонажів автор показує у діях та вчинках і читач сам повинен зрозуміти, чи позитивним є той герой, якого Ю. Яновський наділяє певними рисами [15, с. 124].

Одразу після виходу роман Ю. Яновського «Вершники» одержав схвальні, захоплені відгуки читачів. Офіційна ж критика сприйняла його насторожено, незважаючи на яскраво виражену прихильність автора партії комуністів, більшовицькій ідеї.

Література

1. Бажан М. П. Майстер художньої прози. *Кіровоградська правда*, 2010. 3 квітня. С. 3.
2. Войтенко В. Скалічений вершник: Яновський Юрій. *День*. 2005. 17 серпня. С. 11.
3. Вороніна К. Лицар національної культури. *Кіровоградська правда*. 2002. 14 вересня. С. 1.
4. Гмиря Т. П., Шарова Т. М. Особливості стратегії творчості Ю. Яновського. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2021. № 4. С. 23–28.
5. Кавун Л. Історизм і міфологізм у романі Юрія Яновського «Чотири шаблі». *Українська мова та література*. 2003. № 38. С. 11–14.
6. Мафтин Н. Типологія новелістичного мислення у прозі Юрія Яновського. *Слово і час*. 2010. № 10. С. 3–10.
7. Німенко А. Стежина до майстра корабля: Уривки зі спогадів. *Кіровоградська правда*. 2003. 29 липня. С. 3.
8. Панченко В. Юрію Яновському – 100. *Українська культура*. 2002. № 7. С. 10.
9. Погрібний В. Прийдешній вересень Юрія Яновського. *Кіровоградська правда*. 2002. 4 липня. С. 1.

10. Скрипник Л. Трагедія роду і народу (за романом «Вершники» Ю. Яновського). *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 39–43
11. Стоян М. Доброго дня, Юрію Івановичу!: Зустріч з Ю Яновським. *Кіровоградська правда*. 2002. 15 жовтня. С. 3.
12. Целих Ю.Г. Юрій Яновський. *Літературна Україна*. 2002. 29 серпня. С. 7.
13. Шарова Т., Землянська А., Шаров С. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». 2019. № 8(76). С. 119–122.
14. Шарова Т., Землянська А. Життя як політ: художні доміанти творчості Володимира Родіонова: монографія; [передм. проф. І.Л. Михайлина]. Харків : Федорко, 2017. 196 с.
15. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30-х рр. ХХ ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 10. С. 124–132.

Гон О.М.

доктор філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОМАНТИЗМ У МОДЕРНІСТСЬКИХ ЕПОСАХ ПАУНДА ТА КЛЕНА

***Анотація.** Конститутивним інгредієнтом ідейно-тематичних і генологічних особливостей ліро-епічних поем «Cantos» Езри Паунда та «Попіл імперій» Юрія Клена є притаманний романтичній поезії процес індивідуалізації змісту й форми традиційних жанрів. Ця тенденція актуалізована в інтеріоризації епічного й історичного дискурсу в модерних епосах.*

***Ключові слова:** Паунд, Клен, романтизм, модернізм, епос.*

Gon O. M. Romanticism in the modernist epics of Pound and Klen.

A constitutive ingredient of the ideological, thematic and geneological features of the lyric epics «Cantos» by Ezra Pound and «Ashes of Empires» by Yurii Klen is the process of individualization of the content and form of traditional genres inherent to Romantic poetry. This trend is actualized in the internalization of epic and historical discourse in modern epics.

Key words: Pound, Klen, Romanticism, Modernism, epic.

У програмних есеях Дмитра Наливайка, що центруються навколо проблеми романтизму та націоналізму в філософсько-естетичній думці XIX ст. загалом і її актуалізації в творчості Тараса Шевченка зокрема [6, 7], масштабно й глибоко висвітлено концепційно-структурні рівні художнього тексту, які спонукають задуматися над пізнішими аватарами ідейно-тематичних і генеологічних особливостей романтичної поезії в ліро-епічних поемах XX ст. – «Cantos» Езри Паунда та «Попелі імперій» Юрія Клена. Окреслене Наливайком завдання – виявлення в романтичній поезії, зокрема народно-фольклорного кшталту, процесів індивідуалізації фольклорного змісту й форми [6, с 27] – транспонується нами в спробу визначити романтичні поетикальні стрижні в інтеріоризації епічного й історичного дискурсу Паунда та Клена, зокрема – контекстуалізації модерністських творів в естетичних теоріях Гердера.

Таке наукове завдання й ракурс дослідження видаються актуальними та валідними, наприклад, з огляду на пролептичне прочитання Шевченкового поетичного доробку Джорджем Грабовичем. У ньому американський критик, наприклад, виокремлює такі поетикально-парадигматичні риси, як поліфонічність авторських голосів, наративні стратегії, трансгресія жанрових конвенцій, інтертекстуальність – художні прийоми, котрі свідчать про «нехай і завуальовану, але формально й технічно витончену творчість, що спиралася на низку романтичних умовностей, але водночас відходила від них і передбачила пізніші, навіть модерністські інновації» [11].

Порівняльне прочитання ідеологічних настанов, структур, поетики, тропів і стилю в «Піснях» Езри Паунда та «Попелі імперій» Юрія Клена має за мету розширити перспективи вивчення міжкультурних обмінів між американським та українським

модернізмами. Критична оптика поетичної версифікації історії демонструє як суттєву структурну спорідненість художніх концепцій і наративних стратегій у цих епічних поемах, так і істотну розбіжність між циклічно-міфологічною та (пост)романтичною міленарно-телеологічною ідеологією, відповідно, Паунда та Клена.

Комплексний і послідовний компаративний аналіз творчості Паунда і Клена сприяє визначенню специфіки національних поетичних модернізмів, відображених у взаємозв'язках між внутрішньою сутністю ліричного «я» та епічною традицією. Український і американський модерні епоси свідчать про пошук відповідних суб'єктивних способів описати дійсність, що призвело до наративної техніки версифікованої історії, де рефрени усталених поетичних жанрів оприявнюють конденсацію семантичної енергії історичного дискурсу та висвітлюють континуум культури на тлі художньої географічно-часової дискретності.

Актуальність порівняльного вивчення українського та американського епосу ХХ ст. органічно пов'язана з сучасними транснаціональними тенденціями паундіани, яка є переважно сино- та японоцентричною. Українська компонента може бути бажаним доповненням до трансатлантичних досліджень Паунда.

В історії літератури категорія «епосу» – великого за розміром пісенно-розповідного тексту на героїчну тематику – насичена конотаціями унікального статусу твору, його глибокого й визначного національного і навіть універсального значення, пов'язаного не тільки з масштабним і всеохоплюючим наративом, але й особливими, досконалими естетичними та поетичними якостями.

В засадничому для романтичної естетики есеї «Поетичний принцип» (The Poetic Principle, 1849) Едгар По проголосив, що епоха манії епосів, ця «художня аномалія», завершена [13, с. 124]. Песимістичний прогноз американського поета відлунує в негативістському приписі британського теоретика модерністського письма Т. Е. Г'юма (Lecture on Modern Poetry, 1908): «Припущення, що у модерній поезії з'явиться митець, який зможе синтезувати весь досвід сучасної людини у формі великого епосу є повним нерозумінням тенденцій модерної поезії» [12, с. 72].

Історико-діахронічний погляд на американську літературу засвідчує, що епічні поеми символізують спроби створення національного епосу, «формат» якого міг віддзеркалити грандіозний суспільний експеримент Американської революції. Модерні трансформації й зміни традиційних епічних модусів і конвенцій, які вивершилися експериментами Паунда й Г. Крейна, започаткував новатор епічного поетичного дискурсу США – Волт Вітмен. У передмові до «Листя трави» 1855 р. він висловився, що справжня американська поезія не «повинна бути описовою чи епічною». Але демонстративний виклик зачину «Пісні про себе» – I celebrate myself, and sing myself [17, с. 84] – іронічно покликається на початок Вергілієвої «Енеїди»: «Збройного славлю звияжця» (пер. Миколи Зерова). Подібні «юкстапозитні» алюзії, що охоплюють одночасно війну («Іліада») і людину («Одіссея»), складають смислотворний інгредієнт модернізму.

У дискурсивному плані структура сюжету «Попелу імперій» і «Пісень» розгортається у символічному зіставленні пекельного актуального з едемичним минулим. У цьому сенсі хронотоп американського й українського модерного епосу суголосний з Шевченковою історіософією долі України, в якій, за словами Д. Наливайка, «її минуле й майбутнє набувають обрисів міфологеми, що базується на біблійно-християнських та етнонаціональних архетипах і не пізнається й не обґрунтовується раціонально, а скоріше прогрівається й подається на семантичному й риторичному рівнях як свого роду одкровення» [6, с. 32]. Так, у «Пісні VIII» Паунд описує запеклу суперечку між Істиною і Калліопою, музою епічної поезії [14, с. 28]. Лайка і взаємні образи закінчуються перемогою Істини над майстерно відтвореною, цілісною моделлю реальності, яку представляє стародавній літературний епос. Тріумф Істини над Калліопою можна тлумачити як свідчення того, що архітектоніка оновленого епосу буде визначатися не ретардацією дії – одним із традиційних художніх засобів, що притаманні епосу як жанру, оскільки вихідний пункт і розв'язка сюжету визначена культурою і традицією, а спроба створення нової реальності. Взаємозв'язок між Кліо, музою історіографії, та Калліопою, музою епічної поезії, маркує діаметрально протилежні концептуалізації між привілейованою та вторинною

функцією історика й оповідача в українських та американських модифікаціях інваріанта поетичного епосу.

Попри цю відмінність, тенденція до інтеріоризації художньої картини світу та національної історії в епосах Клена та Паунда кореспондують із поетикою романтизму в творчості Шевченка, коли «особистісні ліричні мотиви та настрої виходять на поверхню і посідають значне місце, але не стають самоправно домінуючими в цілісності його поезії; відбувається феноменальне взаємопроникнення «Я» поета і України, але аксіологічним центром цього поетичного світу лишається Україна, яка в його структурі виступає водночас суб'єктом і об'єктом [7, с. 9].

У новаторських, неокласицистичних поетичних прийомах Паунда відчитуються істотні точки дотику з філософськими конструктами Гердера, які поєднують історичний і етнографічний підходи, що підривають підмурівки поетики класицизму з його твердими приписами й телеологічною концепцією історії. У теорії поезії Гердера, яка спирається на історичні первні, висновують його інтерпретатори, постулюється «поетика, вільна від шаблонів і уніфікованих форм», що імпліцитно суголосне й естетичним критеріям Паунда [16, с. 35].

У контексті історії вивчення європейського епосу варто згадати, що трансцендентальне розуміння естетики і транскордонного культурного обміну Гердера ґрунтується на піонерському для того часу потрактуванні самоцінності начала народної творчості. Закономірним виглядає його захоплення поемами Оссіана. Нехай «переклад» Джеймса Макферсона виявився лише літературною містифікацією (згадаємо молодого Гете, котрий заходився вивчати гельську, щоб читати цей епос в оригіналі), для Гердера національна автентичність і відтворення народної мови важать більше за довершені форми класицизму. Зв'язки між народним, національним і модерним, про які пише С. Павличко принагідно формування естетичних концепцій Ігоря Костецького під впливом модерністських письменників, яких він перекладав, повною мірою кореспондує з «транскордонною» образністю Паунда: «І народне, і модерне для Костецького було понаднаціональним, у той час, як національне – обмеженим, вузьким і могло хіба що зробити внесок у процес загального синтезу нового мистецтва» [8, с. 139].

Творчість Паунда-компаративіста теж продовжує наукову траєкторію, накреслену Гердером, якого вважають одним із фундаторів порівняльного літературознавства на засадах зіставлення мистецьких творів, що належать до різних, просторово й часово віддалених традицій і культур. Такий «юкстапозит», якщо скористатись лінгвістичним терміном, котрий означає кількаосновне складне слово введене в український науковий дискурс А. О. Білецьким, був започаткований, зокрема, теоретиками й практиками романтизму – Гердером, Фрідріхом і Августом Шлегелями. Вони свідомо відкинули національні кордони й поєднали в юкстапозит «німецьких мінезингерів, трубадурів Провансу, іспанські балади та литовські народні пісні» [15, с. 5]. Їхні міжкультурні концепції можна розглядати як генезу феномену, що його за посередництва Weltliteratur Гете вже у ХХ ст. Паунд розгорнув до масштабів своєрідного модерністського «окцидентально-орієнтального дивана» в «Піснях», у яких взаємодоповнюваність східних ієрогліфів і західної орфографії слугує важливим компонентом смислогенези й герменевтичного інструментарію створення нового епосу.

Поряд з очевидними паралелями й «слідами» Гердера в естетичних побудовах Паунда не менш вагомими вважаємо й докорінні відмінності. Головною з них виступає самовартісне значення, яке Паунд надає своєрідній концепції «фабуляції історії». Вона вибудована на привілейованому статусі поезії, котра вища за історичний консеквентний наратив. Олександр Михайлов, перекладач і коментатор творів Гердера, підкреслює важливу для наших спостережень етимологію одного з центральних понять німецького філософа – *analogos*, що його історик вживає в сенсі «відповідний змісту, розуму, або, за Гердером – «Задуму». Аналогічні явища, розмірковує дослідник, «містять у собі один зміст – *Logos* або *ratio*. Різні явища, будучи аналогічними, однаково співвідносяться із «Задумом», а «велика Аналогія» є відповідність усього створеного світу задумом творця [1, с. 653].

У нових історичних, культурних, наукових і політичних умовах «один зміст» уже виглядає анахронізмом, адже всесвіт пізнається індивідуальною свідомістю, яка віддзеркалює світовідчуття анатомізованої, відчуженої особистості пост-епічного модернізму. Як

пише Паунд, «вся божественна комедія розгортається всередині нас. <...> Так чи інакше, істинна гармонізація полягає в заглибленні у власне «Я» [9, с. 206]. В епістолярії Клена шедевр Данте теж виступає претекстовою матрицею художнього осмислення проєкцій України в історії Європи першої половини ХХ ст.: «Я тепер пишу велику поему, свого роду Божественну комедію, яка має охопити всю сучасність, починаючи від років перед Першою світовою війною і закінчуючи теперішніми днями» [3, с. 167].

Інтеріоризація епічного дискурсу, переломлення його променів крізь призму споглядання й занурення у внутрішній світ поступової людини маркується Паундом написанням «Божественної комедії» малими літерами. З іншого боку, сама назва епосу «Пісні» недвозначно підкреслює фактичну безіменність твору, його апеляцію до традиції й фактичне розчинення у ній. Словесно-музична назва маркує вектор руху *ad fontes*, до ритуальних хорових пісень античності. Розпливчасто-динамічна, химерно-мінлива структура «Кантос» безпосередньо корелює з поетикою усних давньоіндійських творів, про які П. Гринцер пише так: «Проблеми авторства, оригіналу, інтерполяцій, точного датування того чи іншого пам'ятника або якогось певного шару в ньому – це проблеми писемної літератури. Усний пам'ятник не знає ні автора в звичайному розумінні цього слова, ні твердо встановленого тексту, ні точної дати створення, ні відокремлених непроникними бар'єрами редакцій. Він не статичний, а існує в мінливій, динамічній традиції, постійно змінюючись і в той же час залишаючись одним і тим самим твором. Він одночасно цілісний і суперечливий, єдиний і різноманітний, аморфний і організований, тому що при кожному своєму виконанні – нехай навіть віддаленому від іншого на сторіччя – він як традиційний, так і імпровізований [2, с. 14].

Паундові новації в модерному, неосинкретичному епосі пов'язані зі структуруванням, версифікацією і текстуалізацією історії, котра вибудовується не дорефлексивним логосом, а індивідуальним словом алієнованої людини, в епоху, коли – за висловом Юрія Клена – «Зміст логоса втрачає слово» [4, с. 148].

Поема Клена «Попіл імперій» є важливим літературним явищем нового синкретизму ХХ ст. Сам поет називав свій твір епопеєю, і вже в цьому вгадується спроба висловити експериментальні поетикальні

модальності, пов'язані з деконструкцією канонізованого жанру. Одним із таких способів є описаний М. Бахтіним феномен «романізації» епосу: конфлікти й трагедії сучасності змальовано Кленом у формі колізії незавершеного теперішнього з легендарно-міфологічним абсолютним претерітумом і фольклорним дорефлексивним минулим (Кощей, жар-птиця, цар-дівця і т. п.). На відміну від Паундового епосу, де історія наскрізно форматується і твориться внутрішніми інтенціями ліричного «Я» та представляє інтеріоризацію історії, опоетизована хроніка Клена настільки поглинає поета, що його голос стає невіддільним від ламентатії про Україну та стає плачем самої України.

Отже, український і американський митці різняться у потрактуванні міфопоетичного хронотопу. Міфопоетичний час структурує виражальні засоби втілення часу в їхніх модерних епосах, конститутивні компоненти яких – власне міфічний і фольклорно-літературний час – іманентно відмінні. Вербальні засоби й ідейні стрижні нашарувань і конвергенції цих неспоріднених, ба більше, несумісних пластів оприявнює взаємопроникнення циклічного сакрального міфічного (Паунд) і лінійно-телеологічного профанного (Клен) історичного часу. Художньо-образна актуалізація такого синтезу з особливою рельєфністю маркує ідейно-структурні особливості конкретних творів зокрема та генологічну специфіку художньої творчості аналізованих письменника загалом.

Показово, що український і американський модерністи суголосно осмислюють, по-перше, колаж образної системи як *sine qua non* творення модерного епосу та, по-друге, аналогічно висловлюють усвідомлення проблематичності власної поетичної місії написання неосинкретичного, неканонічного жанру. Так, Паунд твердить, що «the modern mind contains heteroclitic elements. The past epos has succeeded when all or a great many of the answers were assumed, at least between author and audience, or a great mass of audience. The attempt in an experimental age is therefore rash» [10, с. 200]. Примітно, що у Кленових спогадах «Про генезу поеми Попіл імперій» «гетеролітичні», тобто химерні, незвичні складові модерністської свідомості Паунда резонують у версифікаційній розмаїтості та образотворчих стратегіях протиставлення епохи «старої романтики» з «віком літака й атомової

бомби»: І ч. поеми склалася з найрізноманітніших уривків, писаних різними розмірами <...> Філософське обґрунтування її: ми бачимо тільки відтинки величезного килима, що проходить перед нашими очима, а тому не можемо уявити собі цілоти його узору <...> [5, с. 240–241]. А сповнений пристрасті й покори автокоментар Клена про «сміливий і зухвалий» задум модернізувати каталог жанрів тогочасної української поезії напрочуд точно передає «the rash attempt» (нерозсудливу, необачну спробу) Паунда: «Поема, що охопить життя цілої якоїсь доби чи народу з усіма його властивостями, виростає в епопею. Не кожному народові дано мати свою епопею. Найбільше пощастило грекам, що мають безсмертну Іліяду та Одисею, що охоплюють увесь побут народній того часу <...> Думка дати українській літературі епопею, якої їй бракує, надто, може, смілива й зухвала» [5, с. 239].

Отже, універсальність тези Д. Наливайка про те, що «романтизм характеризується передусім спрямуванням на внутрішній світ особистості, «суб'єктивної людини», і його індивідуалізоване вираження – це засаднича поетикальна настанова цього напрямку, що з певною варіативністю проявляється в різних його течіях [6, с. 27], верифікується та конкретизується в модерністських епосах Клена й Паунда.

Висновок Володимира Державина про унікальне місце епопеї «Попіл імперій» у номенклатурі національних проявів епічної поезії, яка, попри доволі умовну авторську жанрову дефініцію, збагатила «українське письменство одним з його наймонументальніших творів, суттю кажучи – доти небувалого в ньому поетичного жанру» [3, с. 168], уповні резюмує також і новаторство та неповторність Паундових «Пісень». Неосинкретичні ліро-епічні епоси українського й американського модерністів поєднані генетико-композиційною тяглістю, суттєвим елементом якої виступає притаманна романтизму зосередженість і художні проєкції внутрішнього світу особистості. На тлі схожого рецептивного пієтету до авторитету канонічних поетичних форм образна семантика, ідейно-тематичні комплекси Паунда та Клена посутньо різняться в аспекті функції історика й оповідача в модерному поетичному епосі.

Література

1. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. Москва : Наука, 1977. 703 с.
2. Гринцер П.А. Древнеиндийский эпос. Генезис и типология. Москва : Наука, 1974. 422 с.
3. Державин В. «Попіл імперій Юрія Клена» і новітня спроба переоцінки його поезії. Стефановська Л. *Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини (1945–1948)*. Частина II. Антологія першоджерел. Warszawa : UW, 2014. С. 151–168.
4. Клен Ю. Вибране. Київ : Дніпро, 1991. 461 с.
5. Клен Ю. Про генезу поеми «Попіл імперій». Стефановська Л. *Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини (1945–1948)*. Частина II. Антологія першоджерел. Warszawa: UW, 2014. С. 239–241.
6. Наливайко Д. Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму. *Магістеріум. Літературознавчі студії*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2005. Вип. 21. С. 21–35.
7. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм. *Слово і Час*. 2006. № 3. С. 3–21.
8. Павличко С. Ігор Костецький та Езра Паунд. *Сучасність*. 1992. № 11. С. 135–142.
9. Ezra Pound and Dorothy Shakespear. Their Letters, 1909–1914 / Ed. by Omar Pound and A. Walton Litz. New York : New Directions, 1984. 399 p.
10. Ezra Pound in Context / Ed. by I. B. Nadel. Cambridge, UK ; New York, Cambridge University Press, 2010. 497 p.
11. Grabowicz G. G. Taras Hryhorovych Shevchenko. The Literary Encyclopedia. URL: <https://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=13029> (дата звернення: 15.10.2022).
12. Hulme T.E. Further Speculations. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1955. 226 p.
13. Poe E.A. The Complete Poetical Works. New York : Thomas Y. Crowell company, 1922. 311 p.
14. Pound E. Cantos. New York: New Directions, 1986. 824 p.

15. Reichl K. Singing the Past. Turkic and Medieval Heroic Poetry. Ithaca and London : Cornell University Press, 2000. 221 p.
16. Richter S. A History of Poetics : German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770-1960. Berlin : Walter de Gruyter, 2010. 455 p.
17. The Oxford Book of American Poetry. Oxford: Oxford university press, 2006. 1132 p.

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Землянський А.М.

кандидат філософських наук,
доцент, методист навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

**ПОДОЛАННЯ «МОВИ ВОРОЖНЕЧІ»
В ІНКЛЮЗИВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(на матеріалі твору Аудгільд Сульберг «Хто проти суперкрутих»)**

Анотація. У статті повість А. Аудгільд Сульберг розглядається в контексті інклюзивної літератури з позицій «мови ворожнечі», яку виказують по відношенню до головної героїні-аутсайдера однолітки. Проаналізовано рівні прояву вербальної дискримінації.

Ключові слова: інклюзивна художня література, мова ворожнечі, людина з особливими потребами, вербальна дискримінація.

Zemlianska A.V., Zemlianskyi A.M. Overcoming «hate speech» in inclusive fiction (based on the work of A. Audhild Solberg «Who is against the superbitches»). The article examines A. Audhild Solberg's story in the context of inclusive literature from the standpoint of the «hate speech» expressed towards the protagonist, an outsider in her school. There were analyzed the levels of verbal discrimination.

Key words: inclusive fiction, hate speech, person with special needs, verbal discrimination.

Останні два десятиліття в літературознавстві стає помітною тенденція до пізнання так званих «інклюзивних» художніх текстів. Це твори, де зазвичай головним персонажем, або одним із ключових, є людина з обмеженими можливостями (певною фізичною чи психічною вадою, хворобою тощо), яка намагається знайти своє місце у світі, розібратися із власними комплексами або подолати упередженість навколишнього світу щодо її «інакшості». Свідченням такої уваги до інклюзивної літератури є наукові праці та критичні статті Е. Вонерер, Н. Головченко, О. Деркачової та С. Ушневич, Шерон І. Ендрюс, О. Осмолівської, С. Патрі, Т. Шарової й С. Шарова та ін. [2–8 тощо]. І хоча як у зарубіжному, так і у вітчизняному літературознавстві, у критиці досвід прочитання інклюзивної літератури проявляється переважно у вигляді рецензій та критичних оглядів окремих видань, значно рідше – наукових студій, усе ж з'являються праці, які вже є результатом систематизації цих розрізнених відомостей про такі художні тексти. Так, у 2020 р. викладачки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника О. Деркачова та С. Ушневич презентували підручник «Література та інклюзія», в якому провели дослідження розвитку інклюзивної української та зарубіжної літератури в його діахронічному зрізі [2].

Також виладачі Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного Т. Шарова й С. Шаров підготували науково-методичний проєкт із вивчення української інклюзивної літератури. Такі праці свідчать про актуальність досліджуваного явища, потребу соціуму в осмисленні проблем людей з особливими потребами ще й через художні образи, змодельовані ситуації, яскраві, зримі метафори, апеляцію насамперед до емоційно-чуттєвої сфери особистості, а через неї – у вихованні культури ставлення до людей з обмеженими можливостями: з інвалідністю, невиліковними хворобами, ментальними проблемами тощо.

При цьому не можна назвати тематику зразків інклюзивної літератури обмеженою. Автори по-різному підходять до розкриття специфіки існування людей з особливими потребами, їхніх близьких і друзів. Це й твори для найменших читачів, де головний персонаж постає ледь не супергероєм, особою з надзвичайними здібностями; і художні тексти для підлітків, із досить розгалуженою проблематикою:

дорослішання й становлення, комунікації з дорослими, соціалізації серед однолітків, підліткового булінгу, реалізації своїх здібностей, збереження свого Я тощо; і твори для дорослої аудиторії, які іноді набувають ще й соціально-політичного контексту, характеризуються значно складнішими схемами стосунків із оточенням.

Науковці і критики розкривають глибоку морально-етичну проблематику таких творів, визначають особливості сюжетної лінії, яка переважно вибудовується від несприйняття / нерозуміння людини з особливими потребами до подолання комунікативного бар'єру, зміни ставлення до неї, часто завдяки наявності надійного родинного «тилу» або справжніх друзів. При цьому поза окремою увагою залишається мовний аспект інклюзивних творів, зокрема функціонування «мови ворожнечі» по відношенню до персонажів з особливими потребами. Важливим тут є аналіз авторського вирішення цієї проблеми, того, як «мова ворожнечі» змінюється під тиском певним обставин та дій об'єкта глузування / критики / образ. Мова ворожнечі – це будь-яка комунікація, яка має агресивний, принизливий чи дискримінаційний характер просто через те, ким є об'єкт. Зазвичай цей термін використовується у сфері журналістики або юриспруденції, але вважаємо доречним звернутись до нього і в процесі вивчення художніх творів інклюзивної тематики на прикладі повісті норвезької авторки підліткової літератури Аудгільд Сульберг «Хто проти суперкрутих».

У творі такої, насамперед вербальної, дискримінації зазнає головна героїня, Анне Беа, яка є аутсайдеркою в школі через свій незвичний зовнішній вигляд (вона майже альбіноска, має проблеми із зором та хворобливе тіло): *«Я ніколи не переросту свою потворність. до кінця життя я матиму біле волосся, мертвотно-бліду шкіру, мружитимуся через поганий зір і завертатиму білками очей.*

Я ніколи не стану нормальною!

Та я, власне, і не брешу, кажучи мамі про погане самопочуття, бо мені всюди то болить, то коле. Іноді тіло здається мені замалим для всього, що в ньому відбувається. Ніби серцю, легеням та іншим органам там тісно. Буває, навіть заплакати не можу, так тисне в грудях. І сліз нема. Нічого. Тільки поодинокі судоми...» [1, с. 38].

Через те, що очі погано реагують на денне світло, вона є дещо незграбною, а через постійне глузування «суперкрутих» дівчат школи

на чолі з дуже самовпевненою Теєю відчуває себе справжньою потворою. «Мова ворожнечі» по відношенню до Анне Беа та її кола спілкування, яке складається з таких самих аутсайдерів, виражена у повісті А. Аудгільд Сульберг (і дуже вдало відтворена в україномовному перекладі) на кількох рівнях:

1. Лайливі, образливі слова і фрази, що часто подані англійською мовою та які постійно використовують лідерка школи Тея та наближені до неї дівчата: *fucking loser, shitface, suckers*, «Агов, ти що, оглухла?!», «хто це в нашому класі сліпий», альбіноска-зараза, «Бачили Альбіноску? – глузують вони взимку. Така блідюча, просто зливається зі снігом» [1, с. 23], «Спаскудити собі суботній вечір за картами *with you guys?*» [1, с. 52] та ін. Навіть перший розділ, у якому ми вперше зустрічаємось із Анне Беа та бачимо суть її проблеми у школі, має назву «Дурепа набита».

2. Зневажання імені головної героїні як неприйняття її особистості в цілому, а відтак його викривлення: *Альбіно, Аннебіно, Альбіноска, Анне Бе-е-е-е-а* [1, с. 61] тощо. І взагалі, ігнорування справжнього імені чи людини як такої теж виступає свого роду проявом негативного ставлення: «У сьомих класах є багато дівчат, нижчих за мене. <...> вони ніколи не вітаються. Для них я просто *Альбіноска*» [1, с. 113].

3. Окремо можна виділити суть слів та фраз, їх образливий характер за реакцією на них об'єктів глузування. Анне Беа постійно говорить про те, як їй боляче від образ суперкрутих: «*Ненавиджу оте гиготіння. Воно – як зашморг на шиї*» [1, с. 6], «*Її голос (Теї. – А.З., А.З.) не лише протирає стіни, але й пронизує до кісток*» [1, с. 8], «*Я відчула, як вивільнений простір, потаємна кімнатка в мені, ось-ось замурується знову. Усе всередині напучнявіло, шлунок підперся аж під горло, і...*» [1, с. 61] й т.п.

Це змушує дівчину закриватися в собі, ховатися у своїй уяві, у вигаданому Нормальному Світі: «У Нормальному Світі я ніколи не ляпаюся обличчям в калюжу. <...> Там ніхто не вважає мене сліпою. Ніхто не каже, ніби я маю вигляд старої бабці, ніби мені, такій потворі, ніколи не судилося зустріти в житті кохання. Там не існує Теї, яка обзиває мене *shitface*, *дурепою* або *fucking loser*» [1, с. 27].

Але по мірі того, як героїня дає відсіч суперниці на сцені, у музичному баттлі, риторика в оповіді по відношенню до неї змінюється. Якщо на початку твору про ступінь образи ми дізнавалися за дуже хворобливою реакцією Анне Беа та її друга Нільса, то наприкінці тексту головна героїня зауважує, що хоч «суперкруті» стали ще злішими і гострішими на язик, все ж вона вже досить спокійно реагує на це, відчуваючи підтримку більшості таких самих аутсайдерів, як і вона, які завдяки її силі волі відчули й себе сильнішими: «Усе дурниці! Я почувалася найщасливішою потворою на світі! І знаєте, що найчудовіше? Це відчуття і досі не минулося!» [1, с. 202].

Отже, інклюзивна література дозволяє читачеві поглянути на проблеми людей з особливими потребами ніби з іншого ракурсу, зсередини, відчувати на собі весь біль знущань та нерозуміння, або помітити неправильність власної поведінки по відношенню до таких людей, а відтак – скоригувати її, дозволити їм стати повноправними членами суспільства, допомогти подолати «мову ворожнечі» і почати справжню людську комунікацію.

Література

1. Аудгільд Сульберг А. Хто проти суперкрутих: повість. Львів : Видавництво Старого Лева. 2016. 208 с.
2. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія. Брустурів : Дискурсус, 2020. 286 с.
3. Осмолівська О. Формування видавничого напрямку української інклюзивної літератури як новітнього тренду розвитку видавничої справи. *Інтегровані комунікації*. 2017. №4. С. 27–32.
4. Патра С. Образи людей з інвалідністю в художній літературі (до Міжнародного дня інвалідів). URL: <https://ukrainka.org.ua/node/4992>.
5. Шаров С.В., Шарова Т.М. Художній простір на тему інклюзії як засіб соціалізації в суспільстві. *Пріоритетні напрямки розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 серпня 2019 р., м. Одеса)*. 2019. С. 112–115.
6. Шарова Т.М. Художня література як засіб соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. *Літні наукові підсумки 2019*

- року: XVIII Міжнародна науковопрактична інтернет конференція: тези доповідей, Дніпро, 5 червня 2019 р., 2019. С. 84–89.
7. Шарова Т.М. Инклюзия в художественном пространстве Украины. *Шматмернасць тексту: структура, розумення, інтерпретація* : збірник наукових артыкулаў. 2021. С. 227–232.
8. Derkachova O., Ushnevych S., Tytun O. Inclusive Space in the Literature for Children (on the base of the tale «Non-jumping Bunny and his Brave Mother» by Oksana Drachkovska). Mountain School of Ukrainian Carpaty. 2020. № 22. P. 182–188.

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Нестерчук А.М.

здобувачка освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ІМАГОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАЛОЇ ПРОЗИ Р. КІПЛІНГА (на матеріалі «Книг джунглів»)

Анотація. Стаття розкриває особливості творення національних стереотипів у межах художнього тексту, зокрема в малій прозі Р. Кіплінга, одного із письменників, які сполучають у собі прояви двох культурних традицій, у цьому випадку – британської та індійської. Порівняльно-типологічний аналіз дозволяє простежити, як у творах письменника співвідносяться між собою етнічні відмінності його персонажів й вибудовується діалог культур.

Ключові слова: імагологія, національні стереотипи, культурна традиція, діалог культур, літературний етнообраз.

Zemlianska A.V., Nesterchuk A.M. The Imagological Aspects of the Small Prose by R. Kipling (on the material of «The Jungle Book»). The article reveals the peculiarities of creating national stereotypes within the literary text, in particular in the short prose of R. Kipling, one of the writers

who combine manifestations of two cultural traditions, in this case – British and Indian. Comparative-typological analysis allows to trace how the writer's works relate to the ethnic differences of his characters and build a dialogue of cultures.

Key words: *imagology, national stereotypes, cultural tradition, dialogue of cultures, literary ethnoimage.*

Сучасні тенденції розвитку людства зумовили появу низки нових напрямів досліджень зразків мистецтва слова, що є радше міждисциплінарними, оскільки спираються не лише на суто літературознавчі методи, а й використовують здобутки інших галузей гуманітаристики. Зокрема, глобалізаційні процеси призвели до формування постколоніальної критики, в якій значне місце посідає імагологія – вчення про образи. Це стосується, насамперед, вивчення особливостей зображення образу «Іншого», «чужого» в художніх текстах як представників країн-колонізаторів, так і колонізованих народів.

Як зауважує В. Якимович, у вітчизняному літературознавстві імагологічні студії виникли уже в пострадянський період [7, с. 5], коли було знято будь-які обмеження в галузі науки, а сам народ потребував переосмислення досвіду минулого та визначення своєї національної ідентичності. Це стосувалось і багатьох інших країн колишнього Радянського Союзу, Азії, Африки, які протягом ХХ ст. здобули незалежність і мали шанс заявити про свою унікальність. Тож імагологічні дослідження були спрямовані на виявлення гетеростереотипів (О. Савицька), особливостей побудови літературного етнообразу [4, с. 83]. Однак, на сьогодні все ще залишається актуальним питання витоків цих етнообразів у художніх текстах попередніх епох, зокрема часів активної експансії європейських країн на Схід. У цьому контексті досить показовою є проза Р. Кіплінга, який, будучи британцем за походженням, значну частину свого життя провів в Індії, тож подав досить зримі образи і британців, що прийшли на чужу територію, і корінного населення тих земель. Певні спроби імагологічного прочитання творів митця уже подали О. Диндаренко, А. Землянська, А. Сімаковська та ін. Але «Книги джунглів», відомі на

весь світ, залишилися на маргінесі імагологічних літературознавчих досліджень.

Мета нашого дослідження – розкрити особливості творення літературних етнообразів у малій прозі Р. Кіплінга (на матеріалі «Книг джунглів»).

У дослідженні основним є імагологічний метод, що спирається на міждисциплінарний інструментарій, та порівняльно-типологічний підхід у висвітленні образів європейців та корінного населення Індії та північних територій.

За П. Баррі, центральним питанням сучасного етапу розвитку постколоніальної критики є вивчення різноманітності, гібридності й відмінності [1, с. 235]. Саме відмінність у менталітеті, традиціях і звичаях, релігійних поглядах виділяє у творах британського письменника індійців як «інших», «чужих», незрозумілих, а отже, у сприйнятті європейців, диких, темних, забобонних.

Підтвердженням цьому є змалювання жителів індійського селища в оповіданні «Могильники» з «Другої книги джунглів». Зокрема, тут акцентовано на тотемічних віруваннях індійців, які стають перешкодою до спокійного життя. Так, у творі йдеться про поклоніння жителів селища Меггер Гаут крокодилові: «Це був тупоносий Меггер із Меггер Гаута; він прожив більше за те селище, яке називали його ім'ям (тут і далі переклад українською наш)» [5, с. 201]. Як об'єкт сакралізації крокодил викликає подвійні відчуття у місцевих жителів: з одного боку, він є найбільшим їхнім страхом, з іншого – божеством, тим, що заворює: «Він убивав людей, що входили у воду; разом з тим він же був і фетишем поселення» [5, с. 201]. Тож незважаючи на небезпеку і кровожерливість тварини, ніхто навіть не припускає думки про те, що її варто знищити. Навпаки, місцеві жителі намагаються здобути прихильність хижака, кидаючи у воду гірлянди з нагідків, оскільки у багатьох індійських віруваннях та релігійно-філософських вченнях прикрашання гірляндами з квітів вважалось однією з форм поклоніння святому.

Окрім опису особливостей духовного життя індійців автор подає й окремі описи зовнішності представників цього народу, акцентуючи увагу, наприклад, на кольорі їхньої шкіри («коричневі ноги мого народу» [5, с. 202]).

У творі згадуються й інші складники культурного життя Індії: це й культ предків, повага до старших (не випадково навіть крокодил зауважує: «Уважайте старых и недужных» [5, с. 201]); віра у силу і святість річки Ганг, іменем якої навіть приносили клятви, та ін. Таким чином, у оповіданні закладено типові уявлення європейців про індійський народ, які заклали основу етностереотипів про жителів Сходу. Р. Кіплінг змальовує народ Індії саме таким, яким він і досі постає у розумінні людини європейської.

Окрім корінного населення Індії, у творі «Могильники» також присутні персонажі-британці, представники колонізаторів. Вони є «Іншим» для місцевих жителів. Автор повсякчас називає їх «білолицими англійцями». Самі британці приїздили з територій, що піддаються незначному впливу сонця. В той час як колір шкіри місцевого населення, як уже зазначалось, співвідноситься з коричневим (а точніше, жовтим кольором, за яким визначають азіатів). Таким чином, відбувається розрізнення персонажів не лише за духовними ознаками, поведінкою, а й за расовою приналежністю.

Щодо культурних відмінностей, то досить показовим є епізод, де описано трупи, що пливли рікою після сутичок індійців та британців, що приїхали будувати поблизу селища залізницю. За зовнішніми ознаками крокодил Меггер, а разом з ним і читач, досить швидко відрізняє британців від місцевих жителів: «Головне, мені подобалося, що на англійцях не було наплутано коштовностей, браслетів на руках і щиколотках та перснів, як у жінок, що живуть у моєму селищі» [5, с. 213]. Ця зовнішня особливість характеризує англійців як консерваторів. Все чітко за планом, жодних зайвих деталей. Можна припустити, що зручність і простота є важливими критеріями в усіх сферах життя. Чіткість, виваженість, практичність та впевненість – все це формує у нашій уяві образ британської нації.

У фіналі твору англієць виступає як рятівник індусів від тварини, що наводила жах на місцевих жителів. На сторінках всієї «Книги джунглів» британці виконують роль носіїв Закону та знаходяться на найвищій сходинці соціальної ієрархічної драбини, що якраз і дозволило літературознавцям говорити про імперіалістичні настрої Р. Кіплінга та відзначати в його текстах «зверхність» білої людини над представниками інших рас. Однак, тут радше варто говорити про

подолання стереотипних уявлень про колонізацію як негативне явище. Так, поклоніння крокодилу не дозволяло індійцям убити це створіння й позбутися жаху. Натомість англієць, не замислюючись, влаштовує засідку і вбиває Меггера, оскільки той загрожує його життю. Це стало можливим лише тому, що об'єкт сакралізації однієї спільноти є річчю профанною, позбавленою будь-якої святості, для іншої.

Не менш диким і «темним» постає у творах Р. Кіплінга й корінне населення північних територій, зокрема Алеутських островів. У оповіданні «Білий котик» перед читачем постають два алеути – батько та син. Про одного з них сказано так: «...незважаючи на шар сала й кіптяви, що покривав усю його шкіру (він був алеутом, алеути ж дуже неохайні)» [5, с. 80]. Справа в тому, що основним промислом місцевого населення є вбивство тварин, рибальство та ловля птахів. Вони часто вживають м'ясо та рибу сирими, роблять запаси сушеної риби та китового жиру. А з кишок, пухирів та шлунків морських тварин шили одяг та взуття. Причому, влітку алеути доношували зимовий одяг [3, с. 308]. Тож стає зрозумілим, що їх зовнішній вигляд є наслідком їхнього способу життя та роду діяльності.

У контексті імагологічної проблематики у «Книзі джунглів» можна прослідкувати ставлення корінних жителів Індії до колонізації Британською імперією. Так, герой твору «Диво Пурун Бхагата» Пурун Дасс на початку розповіді висловлює думку про те, що налагодження стосунків із британцями може відкрити цілу низку можливостей для народів Індії: «...людина, яка прагне досягти успіху, має бути у гарних стосунках з англійцями та наслідувати все, що вони вважають за необхідне» [5, с. 159]. Окремі представники індійського народу вбачали в колонізації шлях до розвитку, відкриття перспектив на території Індії та за її межами. В той же час, у центрах колоніальної експансії, зокрема в Калькутті, з'являються перші паростки освіченості європейського типу. Наприкінці XVIII в. в Калькутті, а на початку наступного сторіччя – в Бомбеї, були засновані Азіатські товариства, перші наукові установи європейського типу [6]. «Наслідувати» означало втрачати певні самобутні якості, власну ідентичність, підлаштовуватись під вимоги колонізаторського суспільства. Під таким впливом колонізаторів формувались прошарки у місцевому населенні Індії, котрі проявляли зацікавленість в іноземній культурі.

В аналізованому оповіданні Британська імперія постає як новий поворот у розвитку індійського населення: «...він почав відчувати, що старий порядок речей починає змінюватись» [5, с. 159]. Систематичний вплив на підкорені народи давав свої результати. Формувалась категорія населення, якій англійці давали освіту, залучали до європейської науки та яка набувала необхідних компетенцій для подальшого управління державою. О. Диндаренко підкреслює, що усвідомлюючи різку протилежність обох країн, Р. Кіплінг усе ж зробив перші кроки на зближення і можливість діалогу культур [2, с. 35].

«Диво Пурун Бхагата» висвітлює ще й певні традиції аскетів-саньясі. Саньясі в індійській філософії називають людину, яка відрікається від звичного життя. Це – аскет, відлюдник, що звертається до пошуку істини. Саньяса – один із життєвих етапів в індуїзмі, що символізує відмову від матеріального життя. Обернутись у відлюдника можна лише за певних умов, які яскраво описані Р. Кіплінгом на сторінках книги: «За правилами давнього закону він пробув двадцять років юнаком; двадцять років учителем, хоча ніколи в житті не носив меча, і двадцять років господарем дому» [5, с. 160]. Лише після виконання цих вимог індуїзму людина може дозволити собі скинути все прожите та піти шукати істину. Вважається, що саньясі допомагає врятуватись від реакцій смертного світу, дає зв'язок зі світом вічності, відкриває істинні цінності. Кінцевою стадією саньясі є безсмертя. Наприкінці твору описано обряд поховання одного з аскетів-саньясі: «...мертвий, сидів, схрестивши ноги, притулившись спиною до дерева, із палицею під пахвою та повернувшись до північного сходу» [5, с. 172]. Він демонструє, що померлий радше не відійшов у інший світ, а віднайшов безсмертя. Таким чином, автор акцентує увагу не лише на відкритості до «чужої», європейської культури як необхідної вимоги часу, а й на глибокій духовності індійського народу, яка забезпечувала безсмертний статус цілій нації.

Явна перевага британців над індіями відчутна в оповіданні Р. Кіплінга «Ріккі-Тіккі-Таві» з «Першої Книги джунглів». Доброзичлива англійська родина рятує індійського мангуста від смерті та забезпечує йому підтримку й захист: «Вони внесли його в будинок; душе висока людина взяла Ріккі-Тіккі двома пальцями і сказала, що

тваринка не померла, а лише майже задихнулася; Ріккі-Тіккі завернули у вату й зігріли» [5, с. 92]. З цього моменту Ріккі-Тіккі починає відчувати переваги британської цивілізації. Сім'я Тедді не повинна робити це для нього, але вони розуміють цінність милосердя. Їхня присутність тут стверджує порядок над природою та показує їх співчуття до тих, хто слабкий і потребує їхньої допомоги.

Крім того, вустами батька Тедді, який застерігає від зловживання довірою тварини, Р. Кіплінг, імовірно, виражає й попередження британцям, що вони не можуть зловживати «добрими» індіями, такими беззахисними перед цивілізацією, як і Ріккі-Тіккі. Мається на увазі партнерство: справедливе звернення та повага в обмін на приєднання до «доброзичливого» режиму освіченого британського правління.

Р. Кіплінг розширює уявлення про доброзичливе британське правління, оскільки батько Тедді наполягає на тому, що захист цієї безпорадної істоти принесе користь усьому співтовариству (наприклад, захист від кобр). Батько Тедді як символ колоніальної влади виявився мудрим і розумним у цьому рішенні, що змальовує представників Британської імперії в позитивному світлі. Дозволяючи індійському мангусту «бути самим собою», замість того, щоб намагатися змінити його, батько Тедді виявляє мудрість, якої часто бракувало британцям. Автор підкреслює, що, поважаючи індійську ідентичність, англійці дозволять обом сторонам отримувати вигоду від їхньої унікальності.

Отже, імагологічні студії в літературознавстві дозволяють розкрити етнообрази, представлені в художніх текстах. Це питання значною мірою актуалізується в літературі колонізованих народів та великих європейських держав-колонізаторів, оскільки пізнання «Іншого» дозволяє краще зрозуміти його менталітет, особливості, культури, мотивацію поведінки тощо. Яскравим прикладом побудови літературних етнообразів є проза Р. Кіплінга, в якій протиставляються образи британців та представників корінного населення Індії та Алеутських островів.

Виведені автором у «Книгах джунглів» персонажі подають приклади як окремого уявлення, частіше – стереотипу, про життя місцевого населення колонізованих територій та «чужих» їм англійців,

так і цілісного образу народу, країни. І хоча у творах Р. Кіплінга відчутна моральна, інтелектуальна й фізична перевага білошкірої людини, все ж акцентовано на унікальності духовної культури народів, що дозволяє їм долучатися до цивілізаційних благ під впливом європейців, але зберігати свою ідентичність.

Дослідження імагологічних аспектів художніх творів Р. Кіплінга сприяє розумінню тих глобалізаційних змін, які спостерігаються у наш час, та прослідкувати динаміку образу «Іншого» в літературі в різні епохи.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Диндаренко О.А. Образ англо-індійського суспільства Р. Кіплінга в контексті діалогу культур. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 141. Вип. 128. С. 30–35.
3. Землянская А. Примечания. *Киплинг Р. Книга джунглей* / пер. с англ. Е.М. Читякова-Вэр. Харьков : Фолио, 2013. С. 305–316.
4. Землянська А.В., Шарова Т.М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2018. 156 с.
5. Киплинг Р. Книга джунглей / пер с англ. Е.М. Читякова-Вэр. Харьков : Фолио, 2013. 317 с.
6. Петровський А. Основні етапи, форми та методи підкорення Індії і перетворення її в колонію Великої Британії. URL : <http://kuprienko.info/petrovs-kij-a-osnovni-etapi-formi-ta-metodi-pidkorennya-indiyi-i-peretvorennnya-yiyi-v-koloniyu-velikoyi-britaniyi/>.
7. Якимович В.А. Імагологічний дискурс прози М. Матіос та Д. Рубіної: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.05. Бердянськ, 2019. 20 с.

Кобилко Н.А.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський національний університет
внутрішніх справ

ХИМЕРНІСТЬ ОБРАЗІВ ЦАПА ФАБІЯНА І ФАБІЯНА- ФІЛОСОФА В ДИЛОГІЇ В. ЗЕМЛЯКА «ЛЕБЕДИНА ЗГРАЯ» ТА «ЗЕЛЕНІ МЛИНИ»

Анотація. У статті досліджено химерність образів Фабіяна-філософа та цапа Фабіян; виокремлено їхні спільні риси, серед яких мудрість, кмітливість, самопожертва заради інших, відірваність від матеріальних потреб, що вказує на приналежність головних героїв до вищого світу.

Ключові слова: химерність, міфологія, фольклор, символ, діалогія.

Kobylko N.A. The whimsicality of the images of Fabian the goat and Fabian the philosopher in V. Zemlyak's dilogy «Flock of Swans» and «Green Mills». The article explores the whimsicality of the images of Fabian the philosopher and Fabian the goat; their common features are singled out, including wisdom, intelligence, self-sacrifice for the sake of others, detachment from material needs, which indicates that the main characters belong to the higher world.

Key words: whimsy, mythology, folklore, symbol, dilogy.

Свою діалогією «Лебедина згряя» та «Зелені Млини» В. Земляк порушив питання можливостей роману, а саме використання в ньому елементів міфологізму. Умовність, химерність, вкраплення фольклорних образів-метафор – провідні риси нового типу прозописьма. Звичайні люди в діалогії В. Земляка стають носіями народних цінностей і традицій, духовними ідеалами Вавилону.

Особливості творчої манери митця лягли в основу наукових розвідок Л. Боярської, Ю. Ващенко, Н. Криворучко, Н. Кобилко, Н. Пелешенко, О. Пуніної, О. Ткаченко, Т. Чайковської та ін.

Мета нашої статті – дослідити взаємодоповнення образів Фабіяна-філософа і цапа Фабіяна, виокремити спільні риси, простежити химерність головних героїв.

В. Земляк із першого речення вводить читача в напівреальний світ: «Фабіянів у Вавилоні два – цап і чоловік, знаменитий тутешній трунар та мудрець, послуг якого так чи інакше декому з вавилонян не уникнути» [2, с. 6]. Левко Хоробрий – найхимерніший персонаж твору й у той же час носій вищих духовних цінностей. Це і філософ, і трунар в одній особі. Свідомо обравши життя мандрівного мислителя, він стає вільним від майнової залежності: «Цей дивак привселюдно зрікся від свого наділу на користь громади й спонукав інших зробити те саме, через що відразу втратив репутацію нормального вавилонянина, хоч певні відхилення спостерігалися за ним і раніше» [2, с. 63]. На виручені кошти від продажу коня Левко купує золоті окуляри – важливий атрибут філософа, що сприймається як «чистісінький глум над здоровим глуздом» [2, с. 63]. Не маючи належної освіти, мислитель нерідко виголошує високі філософські думки: «Коли вмирає поет, то з ним умирає і те, чого інші не годні побачити», «Людям іноді доводиться пройти і крізь міфи, щоб довоюватися до високого смислу життя». Левко Хоробрий багато читає Святих Писань і трактатів, уміє навіть не по-нашому (польською «Пана Тадеуша»). Саме книги, на думку вавилонян, призводять його до повного матеріального, а згодом і духовного зубожіння, про що свідчить купівля цапа. Проте прозаїк цим підкреслює кмітливість і розум Левка: «...він не міг не помітити, що в нашому преславному Вавилоні тримали безліч кіз, але ніхто не подбав про цапа, і тих непокірних доводилося водити до самого Глинська <...> і там майже ні за що залишати грошики, які легко б могли опинитись у необжитій кишені філософа» [2, с. 64]. Так до героя потрапляє цап Фабіян, який стає його власністю, хоча іноді складалося враження навпаки.

У діалогії «Лебедина зграя» та «Зелені Млини» В. Земляк удається до іронії, коли говорить, що разом із філософом завжди мандрує цап, який, залежно від ситуації, змальовується то найрозумнішою твариною, то повним бовдуром. Фабіян-філософ живе за всіма правилами мандрівних мудреців. Він відмовився від землі, мешкає в напівзруйнованій чужій хаті, не має нікого з рідні. «То був

чоловік дивний, вічно бідний і тому такого ж філософського складу, як і цап, куплений ним у Глинську буквально за копійки. Ніяких писаних праць він не мав, але ж великий Сократ також за ціле життя не написав ні рядка, що, однак, не дає підстав не вважати Сократа філософом» [2, с. 63]. Єдиною щоденною справою в нього була турбота про цапа, який став для Левка справжнім другом.

На нашу думку, надзвичайно важливе значення під час аналізу постаті Фабіяна-філософа та його цапа відіграє образ дороги. Герої постійно перебувають у русі: вони мандрують до Глинська, обстежують кожен куточок Вавилону, проходжаються сільськими вуличками. Навіть душевне порозуміння Левка Хороброго з цапом приходить у дорозі: «Зараз уже важко сказати, хто кого вів на мотузочку до заповітного Вавилону, де віднині мало зробитися одним бідаком менше або ж одним багатієм більше, однак добре відомо, як винагороджують себе православні філософи за вдалий ярмарок. Наш герой не міг натішитися, що майже задарма придбав такого красеня, розгулявся на радощах у шинку, а цап, у свою чергу, проклинаючи в душі свого старого визискувача, передчував, що потрапив до рук добрих та чулих і нарешті матиме свободу, до котрої прагнув від самого народження. Одне слово, вже в дорозі вони дійшли того вищого душевного порозуміння, яке свідчило, що не дарма придбали один одного» [2, с. 64–65]. Та і Фабіяном чоловіка почали називати вавилонські дотепники, зважаючи на рідкісне ім'я тварини.

Фабіян-філософ, як ми зазначали вище, був незалежним від власницьких пристрастей, які вирували у Вавилоні, а тому повністю присвятив себе саморозвиткові. Його не обходять проблеми створення комуні, розділення землі між людьми, які дійсно її потребують, але в той же час він виконує роль миротворця в усіх сутичках, ручається за кожного земляка. Узявши на себе обов'язки трунаря, стає посередником між світом живих і мертвих.

Цап Фабіян гідно наслідував свого господаря. Місцеві мешканці навіть указували на їхнє взаємодоповнення. Як Фабіян-філософ гордо простував Вавилоном у золотих окулярах, виголошуючи життєві істини, так і цап Фабіян великодушно заводив череду на нічліг: «Він гордо крокував горішніми вуличками далі, певен, що все ще когось

веде, насправді ж ішов один, без війська. В такі хвилини він здавався трагічно смішним, як людина, що звершила подвиг в ім'я нічого» [2, с. 66].

Нерозлучні друзі – філософ і цап – створюють неповторність образної системи діалогії. Ознаками химерності романів є гострий розум тварини, роздуми про сенс буття, піклування цапа про чоловіка. Вони навіть хворобу мали спільну: невідчуття сторін світу. У цапа Фабіяна вона розвивалася в дні жорстоких голодувань, і тому в пошуках їжі він кидався в різні сторони, добре знаючи, що йде в протилежному напрямку. У Фабіяна-філософа загострення наступало, коли він потрапляв до великого міста, значно більшого за рідний Вавилон. В. Земляк зазначає, що «хвороба навідувалася до них неодноразово, й кожного разу здоровий міг підсобити хворому» [2, с. 59].

Прозаїк подає детальну характеристику героїв. На сторінках діалогії ми знаходимо такий опис: «...масть міняв залежно від пори року, віддаючи перевагу світлим тонам. Улітку буланкувато-сірий, із чорною міткою на лівій лопатці (ця деталь була вічною загадкою для нього самого, не кажучи вже про його обраниць), з розумними малиново-вишневими очима <...> цей мінливий гандж очей скрадався борідкою, яка то рідшала й вицвітала зовсім, нагадуючи бороду обношеного чоловіка, то знову кучерявилась, відроджувалась, ставала димчато-синьою, з благородними прожилками, і тоді ніхто не міг одмовити тій бороді в природженій мудрості» [2, с. 62]. Борода говорила про мудрість тварини, а роги-паничі були ознакою його сили й хоробрості. Характеризуючи Фабіяна-філософа, В. Земляк акцентує увагу на таких його рисах, як дивацтво, соціальний стан і ремесло. Прозаїк навіть порівнює двох персонажів: «...на відміну від свого хазяїна, який тримався в затінку через свою природжену скромність та далекоглядність, цап вважав осоружним життя без подвигу...» [2, с. 66].

На думку дослідників, із цапом асоціюється вивідництво, перекладання вини (блукаючи вавилонськими хащами, часто стає свідком таємниць), а також демонізм (в образі цапа Явтушок Голий бачить чорта; брати Соколюки натрапляють на тварину, яка лежить на місці закопаного скарбу) [3].

Оскільки ми розглядаємо діалогію В. Земляка як зразок химерної прози, то акцентуємо увагу на наявності елементів, запозичених із міфології та фольклору. Так у багатьох світових культурах цап є

символом чоловічої сутності, а відповідно наділений такими рисами, як хтивість і гріховність: «Коли череда запізнювалася, Фабіян із великодушшя дозволяв собі зачекати на неї, потім займав місце в голові череди і вів її у Вавилон, наче асирійський візир, сповнений гідності й проведення» [2, с. 66].

У підтексті твору також знаходимо християнський обряд водіння кози, що проявляється у вертепності цапа Фабіяна. У давнину це народне драматизоване дійство виконували жерці, які водили «священну» тварину. Згодом це дійство трансформувалося в народну виставу пародійно-гумористичного змісту. Воно «організовується гуртом парубків, які ходять по хатах із символічною зіркою-провісницею (її роблять на зразок вавилонської – восьмикутною), або ж із символічною семикутною зіркою» [1, с. 53]. Містерія розпочинається сакральними замовляннями. Дослідник О. Знойко розглядає козу як атрибут місячного божества. У віруваннях наших предків ритуал «водіння кози» прославляв народження головного небесного світила Місяця – Щедрого вечора. У європейських народів існувало повір'я, що коза може впливати на родючість земель. На сьогодні в українській культурі зберігся вислів «водити козу», що став символом бурхливої, безрезультатної діяльності, шукання пригод після застілля. Саме так ми можемо пояснити поведінку цапа Фабіяна, якому весь час не жилося в мирі та спокої, а хотілося викинути щось безглузде [4, с. 121].

Не рідко в діалогії спостерігаємо обмін ролей Фабіяна-філософа і цапа Фабіяна, починаючи з моменту їхньої появи у Вавилоні (хто кого вів не зрозуміло). Тому й загибель тварини має філософський підтекст. Цап помирає від удару гойдалки. Саме про це мріяв філософ, розмірковуючи про сенс земного життя.

Таким чином, у діалогії В. Земляка «Лебедина згряя» та «Зелені Млини» ми простежуємо взаємодоповнення образів Фабіяна-філософа і цапа Фабіяна. Автор подає цілу низку спільних рис головних героїв, серед яких мудрість, кмітливість, самопожертва заради інших, відірваність від матеріальних потреб, що вказує на їхню приналежність до вищого світу.

Література

1. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
2. Земляк В. Лебедина згряя. Зелені Млини : романи. Х. : Фоліо, 2013. 651 с.
3. Міфопоетична система роману Василя Земляка «Лебедина згряя». URL: <http://ff.udpu.org.ua/wp-content/uploads/Mif-96.pdf>.
4. Кобилко Н.А. Образ-символи в діалогії В. Земляка «Лебедина згряя» та «Зелені Млини». *Українська література в загальноєвропейському контексті*: зб. наук. праць. 2018. № 1. С. 119–121.

Корицька Г.Р.

*кандидатка філологічних наук,
завідувачка кафедри філософії та суспільно-
гуманітарних дисциплін Комунального закладу
«Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької обласної ради*

Нюкало О.В., Грицан Г.Л., Дурягіна О.О.

*учителі української мови та літератури, учениця Бердянської
спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №16 з поглибленим
вивченням іноземних мов Бердянської міської ради
Запорізької області*

ЛІТЕРАТУРНІ ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПІДґРУНТЯ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ В МАЛІЙ ПРОЗІ Г. ГУЗОВСЬКОЇ-КОРИЦЬКОЇ

***Анотація.** Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що творчість Г. Гузовської-Корицької на сьогодні є малодосліджена. Оповідання «Калинове намисто жіночої долі» вирізняється національною специфікою, самобутністю, широтою мислення, глибиною окреслених проблем, мовним багатством.*

***Ключові слова:** національна ідентичність, художні домінанти, мала проза, «Калинове намисто жіночої долі».*

Korytska H., Nyukalo O., Hrytsan H., Duryagina O. Literary and aesthetic dominants of national identity as the foundation of imaginary creativity in the short prose of H. Guzovska-Korytska. The relevance of scientific research is determined by the fact that aspects of the work of H. Guzovska-Korytska are currently poorly researched. The collection of short stories «*Viburnum necklace of female destiny*» is distinguished by its national specificity, originality, breadth of thinking, depth of outlined problems, linguistic richness.

Key words: national identity, artistic dominants, small prose, «*Viburnum necklace of female destiny*».

У процесі життєдіяльності кожна людина самовизначається щодо різних суспільних форм: родини, товариства, місця проживання, мови, держави, етносу тощо. Особливого значення у зв'язку із цим набуває національна ідентифікація, що виявляється в ототожненні індивіда з певною спільнотою, властивими їй символікою, моральними цінностями, культурою, територією, історією.

Розрізняють національну та етнічну ідентичність. Остання є відносно стабільною й визначається походженням індивідів, належністю до певної спільноти. Національна ж пов'язана з історичними, економічними, політичними та соціальними чинниками, тому є ситуативною й може зазнавати змін.

Сьогодні особливо важливим є питання збереження саме національної ідентичності для подолання кризи бездуховності сучасників, зокрема підлітків. Така ситуація в країні може бути пояснена тривалим періодом української бездержавності, мовно-культурною асиміляцією. Це й обумовлює наявність проблем національної ідентичності, які потребують нагального розв'язання. Сьогодні доводиться констатувати втрату українським народом власної духовної цілісності, апатію, зниження національної самосвідомості.

Сучасному українцю необхідне усвідомлення важливості суспільних змін, зміцнення в думці, що його країна повинна жити інакше, а він має бути не споживачем, а творцем власної історії та культури, поборником усього кращого, що створене народом. У зв'язку із цим посилюється роль митців слова у формуванні засобами літератури національної ідентичності. Творчий доробок сучасних

письменників доводить, що вітчизняна література має неоціненний потенціал для національно-патріотичного виховання, виконує націєзахисну функцію.

На часі книги, що мають націєтворчий характер. Одна з таких – збірка оповідань, новел запорізької письменниці Г. Гузовської-Корицької «Калинове намисто жіночої долі». Це життєві історії, які спонукають читачів до усвідомлення власного «Я» в суспільстві, сприяють вихованню відповідального, щирого, небайдужого українця. За словами письменниці, «книга «Калинове намисто жіночої долі» – це філософське осмислення долі української жінки крізь призму моралі, взаємин...» [1, с. 2].

Питанню вивчення основ національної ідентичності приділяли увагу філософи (В. Малахов, Н. Яковенко), культурологи (К. Бейкер), соціологи (П. Бурк). Усе частіше з'являються розвідки, що актуалізують поняття національної ідентичності в різних варіаціях дискурсу. Це обумовлено антропоцентричним напрямком досліджень. До вивчення категорії ідентичності детально або опосередковано зверталися такі вчені, як О. Вертій, С. Квіт, Г. Клочек, Т. Урись, Н. Шумило та інші.

Сучасні науковці розуміють ідентичність як «психологічне уявлення людини про своє «Я», що відзначається суб'єктивним почуттям індивідуальної самототожності й цілісності, співвіднесенням людини з тими чи іншими типологічними категоріями» [2, с. 304]. Саме завдяки мові індивід опановує спільні знання, приєднуючись до національної свідомості та виробляючи основи самоідентичності.

На думку Є. Четвертака, категорія ідентичності сьогодні виступає індикатором «свого» на противагу «чужому» та є результатом усвідомлення людиною приналежності до певної групи, що дозволяє їй визначити своє місце у соціокультурному просторі» [2, с. 304].

Наукові висновки щодо поняття ідентичності пов'язані з відображенням проблем збереження та розвитку нації в літературному просторі. Основними питаннями, які розглядаються вченими, є такі: засади формування української ідентичності, ключові складники (маркери), через які вона знаходить вираження. Важливість вивчення цих аспектів зумовлена тим, що письменник виступає виразником

національного духу. Від його типу мислення залежить ступінь утілення національної ідеї в текстопросторі.

Серед дослідників немає одностайної думки щодо визначення поняття *ключові складники* (маркери) *ідентичності*. Це пояснюється впливом багатьох чинників. Так науковець М. Степико зазначає, що національна ідентичність актуалізується через певні структурні елементи, які зумовлені реалізацією власних авторських думок у контексті національних і «виражається текстуально як на змістовому, так і на формальному рівнях художнього твору» [5, с. 178]. Цю думку поділяє й дослідниця Т. Урись, яка вважає, що на змістовому рівні національна ідентичність виявляється в мотивах (передача думок та почуттів автора) та образі ліричного героя – авторського «Я» (ідентифікація з нацією), а на формальному рівні – у національних образах, символах, архетипах, топонімах [7, с. 6].

Послугуючись висновками науковців, в роботі будемо використовувати поняття *маркер* або *ключові складники*. Водночас вважаємо доцільним уживати для окреслення цих понять термін *провідні художні домінанти*, що вмотивовуємо специфікою прозового літературного твору, його естетичними засадами.

Оскільки дослідниця Т. Урись робила акцент на аналізі поетичного твору, то виділяла такі змістові аспекти національної ідентичності, як мотив та образ ліричного героя (авторське «Я»). У нашій роботі вважаємо за необхідне розглядати на змістовому рівні епічного тексту дещо видозмінені художні домінанти, зокрема проблематику творів та ключові образи, відповідно до жанрово-стильових особливостей досліджуваних творів.

Звертаємо увагу на те, що процес самоідентифікації особистості українця пов'язаний з етнічною пам'яттю, фольклорною традицією, слов'янською міфологією, тому вважаємо за необхідне до виділених Т. Урись критеріїв вияву національної ідентичності на формальному рівні додати такі: стереотипні уявлення про українців; звичаї, традиції народу; семантичні поля роду, статі, віку; імена людей.

Етнічні стереотипи є інструментами передачі від покоління до покоління соціального та морального досвіду етносу, включаючи правила поведінки, ритуали, норми, цінності. Система етнічних стереотипів відображає певні моделі поведінки, притаманні індивіду,

механізми дії, які базуються на тому, як жили й чинили предки. Такі уявлення не завжди об'єктивно відбивають дійсність і часто залежать від суб'єктивного ставлення того, хто висловлює власну думку.

У творах Г. Гузовської-Корицької яскраво відбито особливості менталітету українців. Письменниця кожним твором наголошує на тому, що витoki виховання, культури, взаємоповаги й самоповаги, патріотизму йдуть із сім'ї, плекаються нею. Тепло родинних взаємин виявляється на різних рівнях.

Запорукою сімейного щастя, за авторкою є:

– *міцність родинних зв'язків* («Воно надійно поселилося в родині Дубовецьких, настояне на випробуваннях примхливої долі вже більше двадцяти років» [1, с. 20], «Як я люблю, коли всі додому збігаються», – промовила Ярина» [1, с. 23], «О скільки радості прибуло!» – приказувала Ярина, пригортаючи племінницю») [1, с. 25];

– *повага до жінки-берегині домашнього вогнища* («Любомир, притримуючи правицею іншу половину трави, лівою міцно стискував руку дружини» [1, с. 23], «Тендітна, випечена батьками й викохана чоловіком, вона літала на крилах щасливої жіночності») [1, с. 38];

– *шанобливе ставлення до батьків* («Із задуми вивів дотик рук сина, який ніжно накинув на плечі шерстяне покривало») [1, с. 41];

– *жертвна любов до дітей* («І вже разом ждали батька, який обережно, щоб не сполохати сон пестунки, як найдорожчий скарб брав на руки, заносив у квартиру та клав у ліжечко» [1, с. 46], «Її діти ні в чому не мають відмови. Все для них») [1, с. 95];

– *чоловічий обов'язок – захищати рідних* («Залишивши клініку мрії, яку піднімав із камінця, батько пішов на Донбас повертати до життя тих, хто рятував її спокій») [1, с. 62].

Автопортрет українця, змалюваного письменницею, виявляється в типізації таких рис, як-от:

– *віра в Бога, сподівання на його підтримку, вдячність за все* («Уже третій рік, як випрошує в Бога повернення онука з війни» [1, с. 4], «Гарну дружину Бог післав» [1, с. 30], «Однак після заміжжя ловила вимріяні миті материнства, життєрадості. Дякувала Богу за все» [1, с. 38], «Вимолю в Бога твоє одужання») [1, с. 63];

– *підтримка, небайдужість, співчутливість, повага до людей* («Вони зрослися людськістю. Чужі стали рідними» [1, с. 4], «На землі

очима тривоги зирили на лікарку розсипані пігулки. За мить викликала швидку. Назвалася онукою й відправилася в лікарню» [1, с. 9];

– *любов до природи* («Назар, піджартовуючи, висаджував колесо на дерево, тим самим допомагав майструвати гніздо птахам, які прибилися на подвір'я») [1, с. 3];

– *благодійність, щедрість, підтримка хворих* («Ярина пригадала, як брали участь у благодійному ярмарку в Детройті, організованому українською діаспорою на підтримку поранених бійців АТО» [1, с. 26], «Коли Тарасика напівживого привезли в госпіталь, за нього боролися всі: від хірургів до волонтерів») [1, с. 31];

– *упереджене ставлення до чужини* («Єдине, що тяжіло роками, – це рідні. Батьки вже давно простили їй втечу» [1, с. 95], «За десять років по заробітках загубила й дітей, і здоров'я. Повиростали й повилітали у світ. Шкода, бо вивчилися, позакінчували університети. Не знайшли себе на рідній землі») [1, с. 104];

– *гостинність* («Стіл, накритий святковістю, за пів години вже ряснів домашніми смаколиками») [1, с. 11];

– *образність і щирість мовлення*, яке насичене емоційно-забарвленими словами, перифразами, символічними зооморфними лексемами (*горличко, ластівочко, мій соловейко, конопате щастя, голубко, мій соколику*) [1].

Вочевидь, авторка у творах приділяє значну увагу відтворенню стереотипних уявлень про співвітчизників, її персонажі здебільшого добрі, щирі, чуйні, набожні, віддані. Образ українця, створений письменницею, можна схарактеризувати як позитивний у цілому, завдяки чому в уяві читача підсвідомо формується неупереджене ставлення до представників свого народу.

Невід'ємною складовою повсякдення українця є звичаї та традиції, які мають велике значення для збереження самоідентифікації, нерозривного зв'язку поколінь, формування національного світогляду, а відтак і виховання національної свідомості. У книжці «Калинове намисто жіночої долі» Г. Гузовської-Корицької репрезентовані як традиційні національні звичаї, так і родинні, які підкреслюють самотність кожної сім'ї. Герої творів письменниці не цураються коренів, ненав'язливо виховуючи молоде покоління на зразках народної мудрості та на власному прикладі.

Так героїня твору «Лялькарка» Ярина долучає до створення оберегів усіх членів родини, передаючи знання й досвід, набутий у цьому ремеслі дітям, онукам, рідні. Для виготовлення ляльок організовує щорічну *толоку*. Гуртова робота не лише дає свої результати, а й об'єднує навколо спільної справи, привчає діяти в колективі, розвиває вміння спілкуватися, виховує естетику, працелюбність, поцінування традицій («Як тільки перша лялька-оберіг була готова, обдивлялися, радилися») [1, с. 25]. Для виготовлення ляльок-оберегів травники мали враховувати символіку рослин, дбайливо добирали м'яту, полин, лепеху, любисток. Останній має приємний міцний аромат, тож, за повір'ям, має пробуджувати кохання. Саме з цією квіткою пов'язаний згаданий у творі «Журавка» ритуал купання в любистку, аби дитина зазнала щастя в любові, у майбутньому жила в родинній злагоді («Згадував, як Назар посадив у городчику [любисток], коли народилася бажана, щоб хлопці любили», «Купана в любистку», – милувався чоловік, коли вона підросла») [1, с. 40].

Сімейні традиції, змальовані у творах авторки, свідчать про злагодженість у родині героїв. Вони допомагають їм відчутти себе частиною чогось великого, особистісного, усвідомити власну приналежність не лише до сім'ї, а й до роду, національної культури, збагнути свою важливість, затребуваність.

Українці не любили загадувати наперед, ділитися з іншими планами на майбутнє, тому й у родині Ковальчуків було заведено так: «поки не буде напевно, – мовчати, щоб не сполохати вдачу» [1, с. 49].

В основі традицій українців – сімейні цінності. Любов до дітей, намагання створити навколо малечі атмосферу чарівності, у багатьох родині знайшла відбиток у звичаї передавати гостинці від тваринок, здебільшого зайців. (*«І як було не раз, присяде біля доні, пригорне міцно-міцно, обцілує, дістане із сумки гостинець від зайчика й поведе в казковий світ»*) [1, с. 46]. А коли дитина піростала, особливої ваги набували материнські настанови (*«Вона бережно розстеляла по підлозі [лепеху], приказуючи; «Лепеху в хату, нечисть із хати». Робила так, як колись повчала мати»*) [1, с. 25].

Любов до книги хоч і не така поширена в українських сільських сім'ях, але її наявність свідчить про рівень духовності родини. Тож не дивним є шанобливе ставлення до книги, змальоване авторкою у творі

«Ясик»: «Традицію книгочитання запровадив дідусь Микола, який опановував грамоту самотужки, бо війна вкрала і юність, і здоров'я») [1, с. 59]. Читачу цікаво буде дізнатися, що, повернувшись калікою з Праги, він «привіз із собою «Енеїду», яку знайшов на одному з горищ...» [1, с. 60]. У родині Задорожніх «найбільше книгочитанням дорожили, коли збиралися всі за столом, коли з'їжджалися діти з навчання, коли батько не мав операцій» [1, с. 60].

Українці завжди шанували людей праці, поважно ставилися до землі, хліба й людей, що його вирощують. Не цуралися сільськогосподарських професій, передавали їх від покоління до покоління. Так, Ярина, яку в селі доброзичливо називали фермеркою, пішла по батьківських стопах – «здобула бажану агрономічну освіту, продовжила хліборобську династію» [1, с. 38], а в родині Запорожців продовжують лікарську справу, із покоління в покоління передаючи прагнення служити людям: «Дядько Іван та батько Сергій допомагають дідусеві в клініці») [1, с. 65].

У творі «Зозуля» згадано й давній народний звичай засилати старостів («А ти старостів на м'ясниці засилай!» – безцеремонно напрошувалася на заміжжя дівчина) [1, с. 97]. Знайшло відбиття в оповідках і така традиція: «Ватага колядників щедро посівала різдвяними побажаннями» [1, с. 96].

Звертаємо увагу й на вірування українців, описані у творах, пов'язані з фольклором та міфологічними уявленнями пращурів. Відомо, що українці здавна наділяли лелеку надзвичайними властивостями, сприймаючи його як символ добра, «Божої птиці», яка приносить із вирію душі новонароджених дітей [1, с. 49]. Уводячи в канву твору образ лелеки-бузька, авторка підкреслює невмирущість світогляду, пам'ять, що передається на генному рівні. Так, у творі «Журавка» розповідається про те, що син головної героїні дуже хотів мати сестричку. Ярина згадує: «Синочок, почувши, що дітей приносять бузьки, споглядаючи за їхнім летом, услід їм доганяв словами: «Бузьку-бузьку, принеси Маруську!» [1, с. 38]. Віра в магію замовляння допомагають героєві.

Літнє покоління намагається передати досвід юному, навчаючи прикмет, що мають міфологічне підґрунтя. Здавна в народі вірили, що русалки можуть нашкодити людям, полюють за парубками, заманюючи

їх у воду, не мають душі. Тому необхідно дотримуватися прикмет, пов'язаних із цими міфічними істотами. Авторка змальовує місцевість, де пройшла її молодість, відбулося формування світогляду. У творі «Романа» згадує прикмету, пов'язану з демонологічними створіннями та відомим народним святом: «Казала ж бабуся, що на Купайла купаються тільки русалки») [1, с. 81]. Проте героїня не дослуховується порад, «полізла у воду» і ледь не потонула. Урятувалася лише завдяки тому, що Павло, ризикуючи власним життям, вирвав «її з рук водяних німф». Ця ситуація, змальована авторкою, має моралізаторську основу й підкреслює, що нехтування порадами й недооцінювання народної звичаєвої мудрості може призвести до небажаних наслідків.

Важливим засобом національної ідентифікації або самоідентифікації є *семантичні категорії «спорідненості», «статі» й «віку»*. Вони яскраво представлені у творах Г. Гузовської-Корицької.

Найбільш повно репрезентована *категорія «спорідненості»*. У центрі її лексеми *мати, чоловік, дружина, дочка, син, онука, онук, діти, брат, сестра, батьки, тітка, племінник, бабуся, дідусь, прадід, правнуки*. Прикметним є те, що, використовуючи їх, авторка послуговується синонімічними рядами, які підкреслюють прихильне ставлення членів родини один до одного.

Наприклад, багатство синонімії простежуємо у використанні лексеми «мама»: «Інакше і бути не може. *Матері* за дітей» [1, с. 13], «обняла *найріднішу*» [1, с. 15], «Я обіймаю свою *матусю*, але без сліз» [1, с. 15], «Краще б із рідною *матінкою* поділилася» [1, с. 21], «Ясно куди, до *матусеньки!*» [1, с. 22], «я знайшов *матусю-чарівницю*» [1, с. 49]. Реалізовані можливості словотвору надають образам ліризму, емоційності, щирості.

Прихильне ставлення до членів родини простежується у творах у варіаціях емоційно-забарвлених лексем. Так, батька лагідно кличуть татусем, бабусю – бабунею, сина – журавликом, а чоловіка – журавлем. Наведені лексеми мають символічне значення, сягають глибин фольклору. Говорячи в цілому про сім'ю, герої часто послуговуються присвійними займенниками-перифразами, які надають сказаному інтимного звучання: «*мої* зрозуміють, підтримають» [1, с. 13], «глянула на світлини *своїх*» [1, с. 36].

Далека периферія родинних зв'язків у категорії «спорідненості»

представлена менш широко й знайшла відбиття в таких лексемах: сваха, зять, кум, невістка («Чорним днем пройшовся по щасливій лютий, коли трагічно загинули *зять* і донька» [1, с. 82], «Вона ж ваша *сваха*» [1, с. 75]).

Оригінальними є лексеми на позначення категорії «віку». Особливо виразними є, ті, що змальовують молоде покоління: «не йняла віри, слухаючи *юнака*» [1, с. 6], «Як там мої *хлопчики*? Я повинна бути з ними. З *безвусими*, але безстрашними» [1, с. 13], «двійко *малолітніх* дітей» [1, с. 14], «ухопила в обійми *малого*» [1, с. 14], «дають раду власним *малюкам*» [1, с. 15], «А де *мізинчик?*» [1, с. 22], «коли *малечі* з Тернополя допомогу від *дітей* Канади передавали» [1, с. 4]. А замість традиційних слів *старець*, *дід*, письменниця послуговується метафоричними зворотами, іноді вибудовує оригінальні *авторські новотвори-евфемізми*, досягаючи високого рівня емоційності, душевності: «батьки вже в *поважному віці*» [1, с. 8], «*життєве надвечір'я*...давалося *взнаки*» [1, с. 4], «мене *роки додолу гнуть*» [1, с. 68], «*статний* чоловік», «*батьки-пенсіонери*» [1, с. 70], «*немолоді* батьки» [1, с. 74].

Семантичним центром категорії «статі» виступають лексеми «чоловік» і «жінка», навколо яких вибудовуються семантичні ланцюжки, представлені словами «*хлопець*», «*хлоп'я*», «*хлопчик*», «*дівчинка*», «*дівча*» («*Хлоп'я*, кумедно крутнувшись на одній нозі, вигукнуло: «Ура!» [1, с. 49], «Старші порозліталися по світах, а *дівчина* залишилася біля батька» [1, с. 3]. Репрезентуючи означену категорію, авторка активно послуговується перифразами, в основі яких зовнішні ознаки: «стояв змужнілий красень» [1, с. 5], «*Красуне*, чи не підкажеш, де зараз бабуня Василина?» [1, с. 11], «Ясику, ти моє найулюбленіше конопате щастя» [1, с. 61].

Категорії «статі», «спорідненості» та «віку» іноді перетинаються. І тоді в уяві читача зринають яскраві образи героїв, майстерно виписаних авторкою. У них вчувається прихильне ставлення письменниці, вони викликають позитивні емоції: «А довгих сім років увесь колектив терпів норів *хлопця*» [1, с. 5], «Марієчко, *дитиночко*, прости мене *стару*» [1, с. 75].

«Тримайся, *сину*! Тобі ще стільки треба зробити...» – так подумки звертається героїня твору до незнайомого молодого бійця, який у

критичній ситуації (події на Сході) стає для неї рідним [1, с. 3].

Існує чимало понять, явищ і образів, які ми не можемо пояснити в силу своєї прагматичності і які сприймаємо на інтуїтивному рівні. Вони мають узагальнений характер. Ідеться про архетипи – первинні природні образи, «вроджені психічні структури, які, на думку психолога К.-Г. Юнга, зосереджені в глибинах «колективного несвідомого», які закладають підвалини як специфічно-національної, так і загальнолюдської символіки» [3, с. 65].

Науковець Т. Урись пропонує розглядати архетипи, наявні в сучасній українській літературі, як підґрунтя «художнього вираження модусу національної ідентичності» [6, с. 97]. Архетипні образи, виступаючи виразником ментальних рис народу, опосередковано поєднані з культурою кожної нації. На цьому наголошує Процик І., зазначаючи, що «архетип має нашарування етнічних рис культури певного народу»

Прозові твори Г. Гузовської-Корицької пройняті глибокими почуттями любові до Батьківщини, її традицій, природи рідного краю. Українська ментальність, широко і яскраво репрезентована в них, утілюється авторкою в архетипах *Роду*, *Дому*, *Матері* й ілюструється архетипними образами.

Важливість розгляду *Архетипу Роду* зумовлена тим, що він пов'язаний з культом предків, з давніми витоками світогляду народу. Ключовими образами, через які представлено цей архетип, є родина, рідні, що стали основою для таких спільнокоренових слів, як родовідний, родинний. Письменниця додає до них широке розмаїття вагомих слів-асоціацій, пов'язаних із сім'єю, які охоплюють життя в усіх його вимірах:

– *родина, сім'я* («Родина, діти, танець громадські ініціативи – ось, що тримає мене в житті» [1, с. 30], «Півстолітній годинник життя родини Ковальчуків розміреним циферблатом наближався до золотих років, які збігли водою») [1, с. 50];

– *родовідна теплінь* («Я вже й не сподівалася відчувати родовідну теплінь») [1, с. 6];

– *родовідний скарб* («Переховувалися, забираючи найдорожче – родовідний скарб[«Енеїду»]») [1, с. 60];

– *родовідна пам'ять* («Радощів було більше, бо на землі, яка до

сьомого коліна береже родовідну пам'ять, вкоренилася віра, надія й любов») [1, с. 27];

– *родовідна зрада* («Не встиг побачитися з братом-перевертнем віч-на-віч, покарати за родовідну зраду») [1, с. 38];

– *родинні таємниці* («Він кинувся за скрипкою, яка в батьківському будинку мала почесне місце й берегла родинні таємниці») [1, с. 46];

– *родинний спомин* («Тільки тепер учителька помітила родинне деревце, яке вичікувало свого місця в родинному спомині») [1, с. 7];

– *родинна радість* («Світлини випромінювали родинну радість» [1, с. 61], «За родинною радістю спостерігала журавка») [1, с. 40].

Із теплотою та ніжністю авторка змальовує взаємини героїв творів, ніби милуючись, зачаровуючись довгоочікуваними миттями сімейних зустрічей: «Незважаючи на ливень, до батьків нісся Юрій-Юрчик, який, як і п'ятдесят років тому, вигравав щастям від того, що знайшов матусю. По-молодецьки перестрибнув через калюжі, він влетів в альтанку й обіймами накрив батьків. То було щастя, заради якого варто долати чималу відстань» [1, с. 50].

Унаслідок міцних стосунків у сім'ях героїв започатковувалися різні родинні традиції: «в кого день народин, той ділиться прожитим роком» [1, с. 41], «У сім'ї Задорожних читали всі. Оксана змалку пам'ятає, як збиралися в альтанці, як пахло кавою, шоколадом, бабусиними пиріжками й жасмином») [1, с. 59]. Найкращі моменти з життя сімей закарбовувалися в родинних альбомах. Героїня твору «Зозуля» побожно ставилася до такої реліквії: «зняла з полиці найдорожчий скарб, що берегла роками, як зіницю ока. В альбомі, дбайливо оздобленому власними руками, містилися світлини дітей та батьків». [1, с. 96]. Любили часто гортати сторінки сімейного альбому, наприклад, і в родині фермерки Ярини («Лялькарка»), улаштовуючи «такий собі світлинорелакс» (*авторський новотвір*) [1, с. 41].

Сьогоднішні події в Україні змушують розширити межі поняття «родина», переосмислити його. В екстремальній ситуації, коли бійці плече до плеча сидять годинами в окопах, ціною власного життя готові захищати один одного, вони стають ближчими, ніж іноді рідні люди – однією сім'єю («Вона [Джейн] щиро радіє, дякує Богу за бойову родину, в якій бережуть пам'ять про тих, хто ціною власного життя

довів, що «зв'язківці не стрілятимуть останніми!») [1, с. 41].

Архетип Дому знаходить відображення у творах авторки в образах не лише хати, будинку, а й батьківщини, Вітчизни.

Найзатишнішим місцем у світі вважають герої батьківську хату, ніжно називаючи її родовідним гніздечком («Відтоді, як пішла на свій хліб, здебільшого у спогадах поверталася до родинного гніздечка» [1, с. 30], «Тепер із надією виглядає з далеких доріг дітей, які випурхнули з родинного гнізда в самостійний життєвий політ») [1, с. 37].

Образ рідної хати як архетип Дому знаходить конкретизацію через називання частини житла чи всієї господи: «Ярина і Любомир підійшли до обійстя» [1, с. 24], «Ворота, ганок були замаєні гіллям берези, клена» [1, с. 24], «Поки я обійшов господарку, то вже й замаїти встигли» [1, с. 25].

Життєствердним пафосом сповнені рядки оповідок Г. Гузовської-Корицької, в яких виявляється ставлення героїв до рідного краю. Так, героїня твору «Лялькарка» Ярина з гордістю говорить про батьківщину: «Це моя земля з діда-прадіда. Це Софії Пшеничної доля. Тут житимуть діти й онуки» [1, с. 24].

Але, на жаль, не в усіх домівках панує радість, сільські хати в останні роки все частіше стають самотніми («Власне, бабуня Василина залишилася помирати у своїй хаті, а діти з онуками виїхали до столиці») [1, с. 9]. Розрив з батьківщиною стає нестерпною мукою для вимушених емігрантів, про що свідчать слова Таміли з однойменного твору: «Яка нелегка доля тих, хто покинув рідну землю, однак живе з Україною в серці» [1, с. 35].

Використання архетипу Дому як символу хуторянської України вмотивовуємо характерними для неї рослинними та тваринними образами, якими рясніють оповідки: «Ледь втоптана доріжка губилася у п'яних пахоцях чебрецю, м'яти, полину...» [1, с. 20], «Вона журавкою ходила по полю, милувалася зеленим килимом озимини» [1, с. 37].

У досліджуваних творах нами виявлена й значна кількість архетипних образів, що змальовують матір та її роль у житті людини. *Архетип Матері* пов'язаний з ідеєю оновлення, родючості, знаходить утілення в макрообразах у різних виявах: матері-землі, матері-природи, жінки як такої, яка з гідністю проходить всі етапи становлення: «Прожиті роки збагатили її мудрістю, вмінням бути дружиною,

матір'ю, бабусею» («Софійка») [1, с. 50].

Для жінки материнство завжди було божим даром, великою цінністю. Воно надихало її, наповнювало життя новим сенсом. Так героїня твору «Журавка» «після заміжжя ловила вимріяні миті материнства, життєрадості» [1, с. 38]. Дівчина Оксана вважала свою неньку найкращою подругою й порадицею, адже та постійно цікавилася доньчиним життям, завжди «ніжно пригортаючи дитину до себе» («Ясик»).

Авторка, яка сама є ненькою, достеменно знає, що материнська любов глибока, вічна. Тож щемливо змальовує почуття героїні оповідання «Лялькарка» Антоніни, що поховала сина, який загинув під Іловайськом, тяжко переживши втрату: «від неї зосталась лише тінь» [1, с. 23]. Односельці, особливо жінки, співчували їй, розуміючи: «Материнське серце тужитиме, поки сонце на небі» [1, с. 24].

Жорстоке сьогодення накладає відбиток на долі жінок, що спонукає письменників переосмислювати традиційне сприйняття образу матері. У творі «Джейн» Г. Гузовської-Корицької він виявляється в різних іпостасях: мати – сестра – учитель – побратим («...уже третій рік, як старший матрос Джейн, у береті кольору аквамарину, навчилася бути для одних мамою, для інших – побратимом, сестрою, вчителем») [1, с. 18].

Реалії життя внесли свої корективи й у тематику творів, спричинену таким явищем, як заробітчанство. Авторка переосмислює архетип Матері з огляду на ці обставини. Проблема заробітчанства широко висвітлена у творах, у яких змальовано складні долі жінок. Так, читач твору «Італійка» проймається почуттям співчуття до головної героїні Марії, якій не судилося «купатися в жіночому щасті», бо рано овдовіла. Матеріальні нестатки, прагнення поставити на ноги трьох дівчат змусили її поневірятися по закордонах. З болем згадує вона вже на схилі літ, як «роки марнувала, доглядаючи чужу матір, а свою залишила на трійко. Не зозуля, а покинула». Хоч сучасні засоби зв'язку й допомагали Марії спілкуватися з доньками, але «хіба може замінити ніжний материнський дотик до дитячої голівоньки металева слухавка?» На жаль, діти повторили долю матері: «По світах пішли. Віра живе в Італії, Надія в Португалії, а Люба... Повіялася за любов'ю

в Іспанію: ні слуху, ні духу» [1, с. 103]. Привертаючи увагу до проблеми заробітчанської долі, авторка намагається показати як нівелюється роль матері-виховательки, берегині родинного вогнища невблаганними умовами життя, наскільки важливий приклад неньки для правильного виховання дочки.

Архетип Слова представлений фрагментарно й розкривається через образи митців та їхні твори. Змальовуючи життя української діаспори в Канаді, авторка згадує письменника Юрія Липу, чийм іменем в Торонто названа школа української спадщини, розповідає про проведення для емігрантів концерту пам'яті Володимира Івасюка [1, с. 35].

Герої оповідок – люди щирі, добрі, освічені, ерудовані, обізнані з творами художньої літератури. «Люблю тебе, мій гіркий степе, / Солончаки та полини!» – згадала слова Бориса Мозолевського, українського археолога, поета, дослідника скіфської старовини, журналістка Леся, коли подорожувала степовим безмежжям («Джейн») [1, с. 17].

«Ой зозуле, зозуленько, / Нащо ти кувала, / Нащо ти їй довгі літа, / Сто літ накувала? – згадалося Шевченкове» головній героїні твору Ярині, як тільки вона почула кування птаха [1, с. 21]. Авторка, говорячи про життєві перипетії героїні, уплітає в канву твору думку з відомої поезії «Крила» Л. Костенко: «Усякого було тут. Дарма. Крилатим ґрунту не треба» («Лялькарка») [1, с. 24].

Герої творів наснажуються українським мелосом, улаштовують пісенні вечори: «На дійство збігалися всі домашні. Заключним акордом звучало «Співають, плачуть солов'ї» у виконанні батьків, друзів» [1, с. 44].

Отже, архетипні образи представлені досить широко. Це зумовлене тим, що вони відтворюють колективний досвід й особливості світогляду певного народу. Архетипи невіддільно пов'язані з оригінальністю авторського мислення, самобутнім світоглядом письменниці, яка прагне долучити до високого читачів, звертаючись до культурно-світоглядних традицій української нації. Унікальна місцевість, змальована у творах архетипними образами, є складовою загальної картини українського світу, національного Дому, у який залюблена авторка.

Українці справіку надавали великого значення символіці.

Привертає увагу насиченість образами-символами й збірка оповідань «Калинове намисто жіночої долі». Вони мають націєтворчу основу. Кожний читач сприймає підтекст творів авторки по-своєму, відкриваючи для себе свою Г. Гузовську-Корицьку. Велику роль у цьому відіграють образи-символи, що майстерно вплетені в канву текстопростору.

Символіка творів авторки невідривно пов'язана з усною народною творчістю, легендами, міфами.

Найяскравіше представлені образи, пов'язані з флорою рідного краю. Умотивовуємо це не лише глибокими знаннями народної символіки, а й місцем народження авторки, дитинством, проведенням серед розмаїтої української природи, а також сьогоденням письменниці, яка нині мешкає в степовому регіоні. Так, у творах згадані степові трави й квіти: ковила, чебрець, рута, петрові батogi, лепеха, кульбаба, барвінок, пасльон. Не обходить увагою авторка й рослини-обереги, якими традиційно прикрашали на Трійцю житло українці: м'ята, любисток, полин.

Рослинний світ репрезентований розмаїтими флористичними образами дерев і кущів: груша, дубочок, береза, клен, вишня, верба, бузок, шипшина, калина. Природа завдяки цим образам оживає, стає невід'ємною частиною життя самих героїв творів, надихає їх, наснажує енергією, навіює щемливі спогади, що цілком виправдано світоглядними традиціями українців, їхнім пантеїстичним сприйняттям довкілля. Так, «Калина була безмовним свідком радощів і печалей» [1, с. 37], «Стара верба стала свідком спокути Генріха, який випрошував прощення в Ярини за місяці мовчання» [1, с. 73].

Авторка вводить у тексти не лише наукові, а й народні рослинні назви: ясин, ясик, тройзілля, кукіль, ромен, рум'янок (народні назви ромашки). У заголовок твору «Романа» винесено дивне ім'я головної героїні – Романа. З ромашкою пов'язане її дитинство. Дівчина згадує, що її мати любила ромени, які росли й у саду, і в городі. Побожно до них ставилася, милувалася живими, зривала хіба що на чай. Саме чай з рум'янком – найкращі миті дитинства Романи. Образ ромашок супроводжує її протягом життя, навіть на сукні героїні символічно зображені ромени. Можливо, саме вони й привернули увагу Андрія під

час першої зустрічі з дівчиною. Для неї та її коханого «щастя пахне рум'янком» [1, с. 92]. І це не випадково, адже в родині Андрія теж любили ромашку. Парубок згадує: «У нас своя історія з рум'янком. Моя бабуся вірила в рум'янокопанацею. Всі болячки рятувала» [1, с. 90].

Оригінальне світобачення авторки, схильність до метафоризації мовлення позначилися на використанні флористичної народної назви волошка, яку письменниця майстерно вводить у метафору-асоціацію з кольором очей коханої героя («Він несміло доторкався вій, які нависали над волошковою задумою») [1, с. 14].

Згадуються у творах і бестіарні образи: журавля, зозулі (зигзиці), кози, чайки, бузька (лелеки), синички.

В оповіданні «Гувернантка» завдяки використанню образу лелеки проводиться сумна паралель між долею пташиної родини, яка очікувала на повернення годувальника, та головного героя, якого обставини змушують покинути рідний край: «Бузько у гніздо, а я із гнізда». Лелека для Дмитра – символ рідного дому, сімейного затишку [1, с. 53].

Образи на позначення об'єктів у творах авторки представлені обмежено. В основному це лексеми-назви предметів побуту (колиска, стільчик, верета, глечик, рядно, ваза-гільза), національного одягу, прикрас (сорочка, хустинка, вінок, коралі, спідниця). Наявні образи зумовлені прагненням утілити в слові вагомим для письменниці назви предметів, пов'язані з національним менталітетом, віруванням.

Релігійні та язичницькі символи в аналізованих оповідках поодинокі: релігійні свята Різдво та Трійця, образ церкви, русалки, ляльки-мотанки.

Отже, символічні образи, представлені у творах, вирізняються етнонаціональною специфікою, виступають основними критеріями, які підкреслюють національну ідентичність письменниці на текстуальному рівні. Це спонукає до висновку, що авторка позиціонує себе у світі українкою.

Дослідження мови творів засвідчило широке використання письменницею власне української лексики й авторських новотворів, що є вагомим критерієм національної ідентичності. У текстовпросторі малої прози Г. Корицької-Гузовської яскраво представлені фразеологізми,

етикетні словесні формули, які мають народне підґрунтя, є свідченням багатства мовлення, дотепності українців.

Проведене дослідження малої прози Г. Гузовської-Корицької за збіркою «Калинове намисто жіночої долі» щодо реалізації в ній художньо-естетичних домінант формування національної ідентичності підтверджує, що вони виражено й умотивовано реалізуються на всіх рівнях художнього тексту. Епічний доробок письменниці дає підстави позиціонувати авторку як свідому сучасну українку з активною світоглядною позицією, яка прагне пробудити в читача потребу діяти разом із героями, любити малу батьківщину, змінювати світ на краще й опосередковано сприяє формуванню позитивної громадянської позиції сучасників.

Література

1. Гузовська-Корицька Г. Калинове намисто жіночої долі. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2020. 106 с.
2. Культурологія / ред В. М. Пічі. Львів : Магнолія плюс, 2005. 360 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. К. : Академія, 2006. 752 с.
4. Процик І. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV, Ч. 2. С. 368–377.
5. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
6. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2016. Вип. 1. С. 96–100.
7. Урись Т. Ю. Модус національної ідентичності в сучасній українській поезії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «українська література». Київ, 2017. 21 с.

Лебедь К.М.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

Науковий керівник: к.філ.н., доцент Землянська А.В.

ФІЛОСОФІЯ СМІХУ: УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР ЯК ПРОТИДІЯ СТРЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядаються зразки сучасної української сміхової культури воєнного часу в контексті філософії сміху. В контексті філософської теорії невідповідності аналізується джерело смішного в мемах, піснях, анекдотах, поезії, присвячених визначальним подіям сьогодення та спрямованих на підняття бойового духу шляхом висміювання ворога.

Ключові слова: філософія сміху, теорія невідповідності, мем, анекдот, пісня, пародія.

Lebed K.M. Philosophy of Laughter: Ukrainian Humor as an Anti-stress During the War. The article examines the examples of modern Ukrainian wartime laughter culture in the context of the philosophy of laughter. In the context of the philosophical theory of inconsistency, there is analyzed the source of the funny in memes, songs, anecdotes, and poetry dedicated to defining events of today and aimed at raising morale by ridiculing the enemy.

Key words: philosophy of laughter, theory of inconsistency, meme, anecdote, song, parody.

Український народ має глибокі корені сміхової культури: від жартівливих народних пісень та анекдотів, через низове бароко з його інтермедіями, травестіями, пародіями, творчість І. Котляревського, Л. Глібова, П. Гулака-Артемовського та багатьох інших класиків аж до «Бу-Ба-Бу» та постмодерністських творів. В основі цього закладена глибока народна філософія – подолання негативних явищ дійсності за допомогою гумору.

Саме на такому функціональному призначенні сміху наголошує М. Маркус – викладач філософії Університету Фрідріха Шіллера в Єні та Університету Баугауза [5]. За його словами, ще З. Фройд свого часу підкреслював, що гумор відповідає за внутрішнє розслаблення. Як приклад, згадується пантоміма блазня в цирку, який намагається по кілька разів невдало зробити досить звичний рух, що викликає сміх, але водночас вивільняє енергію дітей, які спостерігають за цією дією й починають активно реагувати.

Н. Ємельянова, підсумовуючи своє дослідження філософії сміху крізь призму критичного мислення, зауважує, що ця філософія ілюструє не стільки трагізм буття, скільки здатність людини до його безкінечного подолання [1, с. 7]. Проаналізувавши різні теорії на пояснення феномена сміху – від Аристотеля до А. Бергсона, дослідниця надає перевагу теорії невідповідності Б. Паскаля та А. Шопенгауера, за якою сміх породжується через розрив між очікуваним та реальністю. На думку Н. Ємельянової, сміх стає філософською зброєю та водночас знаряддям в осмисленні реальності, в якій людина не має комфортне існування, та можливої протидії їй. При цьому вона посиляється на працю Л. Карасьова «Філософія сміху», де науковець стверджує, що сміх вивільняє людину, робить її сильнішою та пробуджує надію на подолання зла, яке, сміючись над собою, зникає, йде у небуття [1, с. 8].

Тож не випадковим є наше дослідження сучасної сміхової культури на тему війни в Україні як способу подолання стресу. Якщо у перші місяці війни у соціумі переважали такі відчуття, як страх, шок, нерозуміння, що пояснює превалювання трагічних мотивів і образів у ЗМІ, літературі, зображувальному мистецтві, то на сьогодні розвинена ціла сміхова культура: меми, вірші, анекдоти, плакати, пісні, відео в тіктоку тощо.

Рис. 1. <https://nv.ua/ukr/lifestyle/na-hersonshchini-diki-gusi-zupinili-vorozhnyi-dron-zmi-foto-50226778.htm>

Найшвидше на події, які стають об'єктами жвавого обговорення, реагують автори мемів. Й. Гусак, автор проєкту «We're from Ukraine», мета якого – тлумачення закордонній аудиторії контексту й сенсу українських мемів воєнного

часу, вважає, що створення таких гумористичних картинок з відповідним текстом – «основна лінія психологічного спротиву» [4]. Популярність українських воєнних мемів за кордоном він пояснює тим, що пости з обстрілами й жертвами не так активно поширюватимуться й обговорюватимуться, як той контент, який так само розповідатиме про війну, але в жартівливому, легкому тоні. А поєднання візуалізації з лаконічними влучними фразами найкраще запам'ятовуватиметься, передаватиметься від одного реципієнта іншому, а відтак – зверне на себе увагу більшості [3. с. 277]. При цьому, наголошує автор проєкту, змінюється й образ самої України. Тепер вона – не пригнічена протягом століть земля-страдниця, а сильна й могутня «країна набагато більшої свободи, ніж Америка».

Серед найпопулярніших тем воєнних мемів можна виділити, насамперед, історії локальних перемог, учасниками яких стали не військові, а пересічні громадяни (менеджер «Укрпошти», пенсіонер, який збив ворожий літак; бабуся, яка банкою з балкону збила ворожий дрон; цигани, що вкрали танк та ін.), тварини чи птахи (як, наприклад, бойові гуси, що потрапили, за версією російськомовних ЗМІ, у двигун ворожого штурмового літака (Рис. 1); «бойові» бджоли, які покусали окупантів та ін.); сама природа, зокрема Рудий ліс у Чорнобилі. «Канон – це історія про висадки в Чорнобаївці, – пояснює суть жартів у мемах Й. Гусак. – Я досі не можу повірити, що вони вкотре стягують туди техніку. Питання «шоб що?» набуває якогось вселенського масштабу» [4]. Таким чином, джерело сміху – розбіжність між діями «другої армії світу» і здоровим глуздом.

Окрему групу становлять меми про знакові місця України, в яких дали гідну відсіч ворогу: Чорнобаївку (Рис. 2), острів Зміїний, Херсон, Київ та ін.

Зрештою, об'єктами висміювання у мемах стали самі вояки ворожої армії, які на протипагу міцних, дужим, витривалим українським

Рис. 2. <https://kp.ua/ua/photo/life/a646747-najkrashchi-memi-pro-chornobajivku>

бійцям зображуються нищими, злидненими або недоумкуватими.

Важливим чинником боротьби з негативними явищами дійсності стало мистецтво слова. Народна культура анекдота, пісенна поп-культура, поезія, сповнена цілого спектру відтінків гумору (від іронії до сарказму) переносять увагу з візуальних образів на вербальні, розкриваючи гумористичний зміст у контексті. Популярними стали пісні, що згадують окремі події та явища української дійсності часів повномасштабного вторгнення росії. Наприклад, уже згадана вище ситуація з гусями, через яких упав літак, викликала написання музиканткою з Рівного А. Васильчик тексту, присвяченого птахам (<https://www.youtube.com/watch?v=YD4UAi10tQA&t=18s>). «Бойові» гуси, кури й голуби та біолабораторії, «тракторні війська», затоплення крейсера «Москва» згадуються також у пісні О. Пономарьова «Україна переможе» (<https://www.youtube.com/watch?v=fRuiEv3JRDQ>), яка не лише висміює ворога, дає розраду слухачам, а й підіймає бойовий дух. Поєднання гумористичного тексту та бадьорої музики настільки відповідало запиту українських громадян, що викликало появу низки відеопародій-кліпів на цю пісню (<https://www.youtube.com/watch?v=MQLPaNg6wSI>).

Справжнім хітом став також пісенний текст проекту «Шугар» «Віддаю Притулі» (https://www.youtube.com/watch?v=CJ_aVnwYbzY). У пісні йдеться про таке поширене в сучасній українській дійсності явище, як збирання коштів на потреби ЗСУ, зокрема йдеться про благодійний фонд шоумена Сергія Притули, якому вдалося за дуже короткий термін зібрати гроші на байрактари (проект «Народний байрактар»), причому коштами залюбки ділилися передусім пересічні громадяни, і малі й дорослі, віддаючи останнє на свою армію заради перемоги. Саме цей факт зафіксований у пісенному тексті:

Хочу нагадати кохана:

Сьогодні не їмо в ресторанах...

<...>

Ти мене питаєш, нащо я це роблю.

Мила, не хвилюйся – я просто економлю.

<...>

Я всю зарплату віддаю Притулі, на рахунках нулі,

Віддаю Притулі, мила вибачай...

Таких прикладів у пісенній культурі з'являється все більше (варто згадати і пісню «Враже» проєкту «Ейнджі Крейда», після якої росіяни почали називати українців сатаністами; і твори про підірваний Кримський міст від Jerry Heil та гурту «Spiv Brativ» й ін.), оскільки, як зізнаються самі автори, український народ все активніше захищається від ворога. Люди вже не злякані чи сповнені безнадії, а слідом за своєю армією виборюють свою внутрішню й державну свободу, піднімаючи український дух, підтримуючи своє фізичне і психічне здоров'я гумором.

Не втрачає актуальності й традиційний жанр усної народної творчості – анекдот. У залежності від того, яка подія чи персона є найбільш обговорюваною в країні, виникають і відповідні анекдоти. Значна кількість їх висміює образ ворога та способи перемоги над ним. Як і в мемах та піснях, представники ЗСУ постають у героїчному образі незламного воїна, від якого з ганьбою втікає окупант:

- *Як Ви вважаєте, що потрібно нашим ЗСУ, щоб перемогти армію рф?*
- *Ну... Спочатку її треба наздогнати...[2].*

Щодо поезії, то в ній гумористичний дискурс проявляється по-різному. По-перше, сміхова культура сучасної української поезії про війну пов'язана із пародією жанрів, коли автори активно послуговуються бурлеском і травестією, зокрема з героїчним пафосом розповідаючи про осоромлення й поразки ворога. В інших пародійних зразках меланхолійне філософське японське хоку наповнюється повсякденним українським змістом:

*Тішить бавовна
ранкова
серця самураїв.*

*Що це горить на світанку
в осіннім тумані
москаль покутив. (зі сторінок Фейсбуку)*

Йдеться про подію, радісну для українців, яка сталася 8 жовтня, коли в окупованому Криму пролунав потужний вибух на Кримському мосту, що мало обірвати сухопутний зв'язок між півостровом та росією.

По-друге, пародійні та сатиричні поезії є актуальними за змістом і розкривають суть тих процесів і явищ, які спостерігаються в реальності. Так, серед віршів-пародій варто згадати твір В. Кондратюка за мотивами англійської народної дитячої віршованої казки «Дім, який побудував Джек». Український автор переносить читачів у сьогодення, прослідковуючи цілий ланцюг подій та людської активності в країні, що сприяють подоланню ворога й наближенню перемоги:

*Ось танк,
У якого поцілив Гриць.
А онде моск@ль, на солярці копчений,
Лежить горілиць, існування зречений
При танку,
в якого поцілив Гриць.
А це українська родюча земля,
Що вже поглинає того моск@ля,
Хоч він недостатньо з боків пропечений,
Безглуздої долі своєї зречений
При танку,
в якого поцілив Гриць... (за матеріалами Фейсбуку).*

Отже, сміхова культура України воєнного часу виконує дуже важливу функцію – допомагає громадянам позбутись негативної енергії та спрямувати свої зусилля не на злість і сум, які руйнують людину зсередини, а на повернення душевного комфорту, внутрішньої сили. Тематика творів різних жанрів: мемів, анекдотів, віршів та пісень тощо сприяє формуванню позитивного героїчного образу захисників, на яких можуть сподіватись у боротьбі за свободу пересічні люди.

Література

1. Емельянова Н.Н. Философия смеха в лабиринтах критического мышления. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. 2014. № 8. С. 7–15.
2. Збірник українських анекдотів. URL: <https://rozdil.lviv.ua/anekdot/anekdot.php?id=8852>.
3. Землянська А. В. Досвід використання засобів візуалізації навчальної інформації під час вивчення української і зарубіжної

літератури у вищій школі. *Тренди в освіті*: матеріали міжнародного науково-методичного семінару. 2019. С. 34–39.

4. Морі Є. «We're from Ukraine»: як українські меми про війну перекладають для закордонної аудиторії [Розмова з Йосипом Гусаком]. URL: <https://suspilne.media/220023-we-ukraine-ak-ukrainski-memi-pro-vijnu-perekladaut-dla-zakordonnoi-auditorii/>.
5. Філософія сміху. URL: <https://zbruc.eu/node/100362>.

Піскоха Н.Д.

*вчитель початкових класів Комунального закладу
«Нововодянська ЗОШ I–III ступенів» Водянської сільської ради
Запорізької області Кам'янсько-Дніпровського району*

ТРАГІЗМ У ТВОРІ УЛАСА САМЧУКА «МАРІЯ»

Анотація. У статті акцентується увага на трагізмі жінки-матері та всієї України у творі Уласа Самчука «Марія». Наголошено на тому, що роман Уласа Самчука «Марія» вважається першим твором, у якому автор сміливо представив страшні картини голодомору. Влучно використовуючи художнє слово, автор говорить про руйнацію української нації, що було спричинено певними історичними обставинами.

Ключові слова: художня проза, соціалістична дійсність, художня правда, реальна картина, епос, образ жінки.

Piskokha N.D., Sharova T.M. Tragism in Ulas Samchuk's work «Maria». The article focuses on the tragedy of a woman-mother and the whole of Ukraine in Ulas Samchuk's work «Maria». It is emphasized that Ulas Samchuk's novel «Maria» is considered to be the first work in which the author boldly presented terrible pictures of the Holodomor. Aptly using the artistic word, the author speaks of the destruction of the Ukrainian nation, which was caused by certain historical circumstances.

Key words: fiction, socialist reality, fiction, real picture, epic, image of a woman.

У скарбниці літератури України є імена, твори яких запам'ятовуються і закарбовуються в пам'яті на все життя. До таких персоналій слід віднести творчість Уласа Самчука, який першим у ХХ столітті голосно висловив власну думку щодо трагізму нашої країни та розкрив образ жінки-матері як ідеалу усієї української нації [4, с. 111].

В історії української літератури творчість Уласа Самчука вже досліджена. Більше того, різноманітні аспекти його літературної діяльності вже вивчені та досліджені відомими критиками та літературознавцями. Так, наприклад, Бондаренко Ю. у науковому дослідженні представив світоглядні основи роману У. Самчука «Марія», зокрема зроблено акцент на конфлікті між космізмом та історизмом [1, с. 25]. Колоїз Ж. розглядала у наукових працях мовні аспекти у художній спадщині У. Самчука [3, с. 34]. Сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що творчість письменника краще вивчати за допомогою електронних засобів навчального призначення, який можна створити та використовувати в освітньому процесі [10, с. 116]. Частково творчість Уласа Самчука представлена на онлайн-платформах україномовних курсів, де здобувачі освіти, переглянувши відеолекції, можуть зануритись в атмосферу цікавих фактів про письменника [11, с. 81].

Слід акцентувати увагу на тому, що творчість Уласа Самчука вивчається здобувачами загальної середньої освіти, а також здобувачами вищої освіти [12, с. 119]. На різних етапах знайомства з творчістю письменника відбувається певне переосмислення життєвої долі митця та його спадщини. Успішним засвоєнням творчості Уласа Самчука буде наявність багажу знань у здобувачів з історії України, оскільки письменник неодноразово апелює до історії українського народу, вказуючи на певні деталі та факти історії України.

В історії літератури твір Уласа Самчука «Марія» вважається першим твором, де правдиво зображено трагічні події голодомору. На сторінках твору письменник намагається закликати читачів до розуміння того, що не завжди все залежить від звичайної людини. Здебільшого роман «Марія» вважається книгою про життя звичайної людини про її важку долю та сподівання на краще.

В основу твору покладено гуманістичні питання крізь призму моральності. У творі помітною є проблема сімейних цінностей, роль

родини в житті кожної людини [2, с. 46]. Зберігаючи вікові традиції українського народу, слід пам'ятати про моральні закони, гуманістичне ставлення до ближнього, а також поваги до будь-якої особистості, незалежно від статті чи віку. Аналізуючи твір Уласа Самчука «Марія» слід звернути увагу на поетологічні особливості роману [5, с. 11].

Композиційно твір складається з трьох частин:

- 1) книга про народження Марії;
- 2) книга днів Марії;
- 3) книга про хліб.

Говорячи про першу частину, слід наголосити на тому, що автор переповідає читачу про народження Марії. На противагу такій події мова далі йде про смерть Батька Марії та палку любов до Корнія. Далі сюжет вибудовується шляхом не зовсім в позитивному плані – Корній змушений йти в армію. Натомість Марія вирішує одружитись з Гнатом та народжує дитину. Однак згодом Корній повертається і Марія та Гнат розлучуються. Така життєва доля головної героїні твору Марії, спонукає до роздумів про щире / нещире кохання, щасливу / нещасливу долю, бажання/ не бажання вірити у власне щастя [7, с. 16].

Друга частина подана автором з тією метою аби показати, що справжні почуття любові будуть існувати завжди і Марія та Корній розпочинають нове життя та народжують сина Демко, згодом ще дочку Надію та ще одного сина Максима. Однак доля випробовує їх почуття і Корній знову змушений йти на службу. Ревнощі Гната призводять до розпачу: він спалює будинок Марії, а коли повертається Корній – народжується Лаврін – їхній син, але помирає Демко (інший син родини найстарший) через голод під час полону.

Третій розділ, або частина роману відтворює часи голодомору 1933 р. Йде ворожнеча між братами (Лаврін – Максим) щодо контрреволюції. Максим жене на батьків і вони змушені були переїхати до іншої оселі, але тут трагічність повністю занурює читачів у художній простір проблеми голодомору.

У творі присутні три розділи, однак, читаючи твір, читачі можуть виокремити чотири сюжетні лінії. Першою вважають лінію життя Марії. Не менш важливою є лінія любові, яка підсилює трагізм образів у тексті. Третя сюжетна лінія – голод, смерть та страждання. Ця лінія в сюжеті є найболючішою, оскільки важко іноді читати такі рядки, де

автором розкрито смерті людей, які вже довгий час нічого не їли. Четвертою лінією в сюжетному обрамленні тексту є сільське життя людей, а також їхня праця. Працюючи щоденно на землі, люди вірили, що настане кращий день, коли не треба буде піклуватись та хвилюватись за брак продуктів харчування [7, с. 21].

Онука Марії гине, а Надійка – мати дитини накладає на себе руки. Корній через зраду вбиває власного сина та посеред поля помирає й сам. Гнат сповідується у всіх гріхах перед Марією, але головна героїня теж помирає. Категорія трагізму у творі Уласа Самчука повністю пронизує кожен образ, оскільки читаючи розуміємо, що по-іншому письменник не міг відтворити життя головних героїв. Як бачимо, трагізмом перейнятий увесь твір Уласа Самчука «Марія». У аналізовану творі з великою достовірністю письменник показує не лише життя жінки-матері, а й усього українського народу. Трагічна доля українців у XX столітті часто була предметом українських письменників. Через художні образи, поетикальні особливості художніх творів можна було передати настрій тогочасних читачам, а також залишити в історії спогади про трагізм та каяття [7, с. 34].

26258 днів прожила головна героїня Марія на сторінках роману Уласа Самчука. Така точність говорить про те, що Марія справді відчувала трагізм та біль, так як рахувала кожен прожитий день. Відповідно, якщо 26258 поділити на календарні 365 днів у році, то можемо впевнено засвідчити той факт, що головна героїня твору Уласа Самчука Марія прожила майже 72 роки. І на 72 році життя у 1933 році померла. Тут шляхом арифметичних дій можна вирахувати дату народження 1861. У цей рік помер Тарас Шевченко, який відстоював права простих людей. Образ Марії не є типовим, він є ідеалом української жінки-матері, спонукає нас до роздумів про тогочасне важке життя українського народу. Образ Марії асоціюється із символом «вічної» жінки, жіночності і краси, трагізму і поневірянь [7, с. 54].

Більшість прихильників української літератури вважають твір «Марія» твором-реквієм, оскільки він має присвяту матерям у часи трагічності та важкості буденного життя. Сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що цей твір за жанровим означенням роман-спалах, у якому закладений увесь біль України, українського народу вцілому [8, с. 8].

Відтворюючи багатогранну історію українського народу, Улас Самчук намагався розкрити усі болісні грані людської душі, починаючи з дитини і, завершуючи, літніми людьми. Відомо, що роман Уласа Самчука «Марія» присвячено матерям, українському селу. Аналізуючи роман, треба усвідомити увесь трагізм часів голодомору, розкриваючи при цьому вплив трагізму на свідомість українців [6, с. 77].

Трагізм через голод повинен розумітися не лише відсутністю продуктів харчування. У першу чергу це по суті духовна руїна. Це і є повне винищення здорової нації Українців, пропаганда того життя, яке потрібне було владі у той час. По суті це занепад культури, української нації, знищення традицій та заперечення рідної мови. Події, які відтворені автором у романі «Марія», досить часто ототожнюються і руйнуванням українського села, геноцидом української нації [9, с. 48].

Роман Уласа Самчука «Марія» вважається першим твором, у якому автор сміливо представив страшні картини голодомору. Відверто за допомогою художнього слова автор говорить про руйнацію українців, що було спричинено певними історичними обставинами.

Література

1. Бондаренко Ю. Роман-хроніка Уласа Самчука «Марія»: Україна між космосом та історією. *Слово і Час*. 2011. № 6. С. 25–33.
2. Зелінська Л. «Марія»: Філософія жертвоприношення і українська ментальність. *Волинські дороги Уласа Самчука: збірник / Упоряд. Я. Поліщук*. Рівне, 1993. С. 46–51.
3. Колоїз Ж. Оказіональні утворення в романі Уласа Самчука «Марія». *Мандрівець*. 2004. № 1. С. 34–37.
4. Кузьменко В.О. Художні особливості творчої спадщини Григора Тютюнника. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 1. С. 111–115.
5. Пінчук С. Улас Самчук: [Життя і творчість]. *Слово і час*. 1995. № 2. С. 11–17.
6. Рибенко Л. Уласові Самчуку: [Вірш]. *Волинські дороги Уласа Самчука: Збірник / Упоряд. Я. Поліщук*. Рівне, 1993. С. 77.
7. Самчук Улас. *Марія*. Український історичний роман. К. 1997. С. 3.
8. Степанишин С. Гомер із Волині: Улас Самчук: письменник, публіцист, патріот. *День*. 2004. 14 травня. С. 8.

9. Сулима В. Євангельські архетипи «Марії» Уласа Самчука. *Урок української*. 2002. № 2. С. 48–51.
10. Шаров С., Шарова Т. Використання електронного засобу навчального призначення зі спецкурсу «Кость Гордієнко: художній і культурний феномен ХХ століття». *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 9(1). С. 116–121.
11. Шарова Т.М. Фахова підготовка майбутніх вчителів української мови і літератури засобами масових онлайн-курсів на платформі Edera. *Тренди в освіті: матеріали Міжнародного наук.-метод. семінару* (21 березня 2019 р., м. Гомель). 2019. С. 81–86.
12. Шарова Т., Землянська А., Шаров С. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2019. № 8(76). С. 119–122.

Овсієнко Л.О.

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри німецької філології
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядаються особливості реалізації фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини у структурі німецькомовного художнього тексту, описуються особливості значення фразеологічних одиниць у різних конструкціях

Ключові слова: фразеологізм, характер людини, текст, семантична структура

Ovsiienko L. Phraseologisms defining the traits of human character in german-speaking artistic text. The article examines the peculiarities of the implementation of phraseological units to denote human character traits

in the structure of a German-language literary text, describes the peculiarities of the meaning of phraseological units in various constructions

Key words: *phraseology, human character, text, semantic structure*

За останні роки жодна галузь лінгвістичної науки не привертала до себе такої уваги відомих мовознавців, як фразеологія – порівняно молода лінгвістична дисципліна, основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення якої ще остаточно не визначені.

Фразеологічні одиниці характеризуються великою семантичною, структурною і функціональною різноманітністю. Така специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні місця фразеології серед інших лінгвістичних дисциплін. Ось чому саме від з'ясування таких питань, як зміст фразеологічних одиниць, визначення їх найхарактерніших диференційних ознак, уживання їх в усному мовленні, актуальними є вивчення фразеології загалом, а також окремих її аспектів.

Фразеологічні одиниці німецької мови – об'єкт посиленої уваги низки мовознавців, таких як М. Д. Літвінова, Г. П. Лопушанська, К. І. Мізін, Ю. А. Фірсова, В. І. Гавриш, О. П. Пророченко, Я. А. Баран та ін. Аналіз компонентів фразеологічних одиниць із загальним значенням порівняння дозволяє глибше розглядати їх структурно-семантичні якості і встановлювати їх структурно- семантичні моделі.

Фразеологія, як одна з молодих галузей мовознавства привертає до себе дедалі більшу увагу дослідників. За останні роки у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці натрапляємо на низку праць, у яких розглядається широке коло питань німецької фразеології [3; 8, с. 23].

Фразеологія (від гр. *phrasis* – «вислів», *logos* – «вчення») – розділ мовознавства, який вивчає стійкі сполучення в мові. Фразеологією називається також сукупність стійких сполучень у мові в цілому, у творах того або іншого письменника, у контексті окремого художнього твору тощо.

Слово «*фразеологія*» у сучасній науці про мову вживається у трьох значеннях:

1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови у її сучасному функціонуванні і з погляду історичного розвитку;

2) сукупність характерних засобів вираження думки, притаманних певній соціальній групі, окремому авторові, літературно-публіцистичному напрямові, діалекту чи групі говорів;

3) сукупність фразеологізмів тієї чи іншої мови [8, с. 24].

До завдань фразеології як лінгвістичної дисципліни входить всебічне вивчення фразеологічного фонду тієї або іншої мови. Важливими аспектами дослідження цієї науки є: стійкість фразеологічних одиниць, системність фразеології й семантична структура фразеологічних одиниць, їхнє походження й основні функції. Особливо складною галуззю фразеології є переклад фразеологічних одиниць, що вимагає чималого досвіду в сфері дослідження цієї дисципліни.

Трактування терміну «характер людини» у словниках також не дає чіткого визначення цього поняття. Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає характер як:

1. Сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються у поведінці і діяльності людини.

2. Загальна позитивна або негативна оцінка індивідуальних особливостей людини.

3. Людина як носій певної сукупності стійких психічних властивостей [10, с. 345].

У «Словнику іншомовних слів» до даного поняття відносять «сукупність психічних особливостей певної людини, які проявляються в її діях, поведінці» (СІС, с. 314).

Характер – це сукупність відносно стійких індивідуальних ознак особистості, які проявляються в її діяльності та спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи і форми поведінки [9, с. 287].

Фразеологічні одиниці, які відносяться до цієї тематичної групи, складають досить численну, часто вживану і типову для обох мов серію фразеологізмів, вони відзначаються розвинутою системою значень, образів і засобів вираження.

За останні роки проблема характеру людини викликає особливу увагу вчених і є предметом дослідження не тільки філософії чи психології, а й лінгвістики. Інтерес дослідників обґрунтований, оскільки кожній людині властиві істотні особливості, які впливають на її діяльності та поведінку. Про одних говорять, що вони працьовиті,

дисципліновані, сором'язливі, чесні, сміливі, товариські, а про інших – лінкувати, хвалькуваті, неорганізовані, честолюбні, самовпевнені, нечесні, егоїсти, боягузи тощо. Ці риси виявляються в людей настільки виразно й постійно, що створюють типовий вид особистості, індивідуальний стиль її соціальної поведінки. Такі психологічні особливості називаються рисами характеру людини [6].

Вербалізація особливостей характеру людини і механізми його лінгвістичного забезпечення завжди були предметом наукових пошуків. До мовних одиниць, які покликані виражати риси характеру людини, передусім належать ФО. Фразеологізми виникають у мові не для того, щоб називати які-небудь предмети чи явища, що з'явилися, а для того, щоб через образну уяву характеризувати вже назване словом поняття [4].

У німецькій мові переважною більшістю виступають субстантивовані фразеологізми на позначення характеру людини. Субстантивними називаються фраземи з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фраземи виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка [1, с. 46].

Субстантивні фразеологічні одиниці в роботі представлені такими конструкціями: ад'єктивно-субстантивні та субстантивно-субстантивні.

1. Фразеологічна модель «прикметник + іменник». Наприклад: *ein leibhafter Teufel, ein wahrer Teufel, der reine Teufel* – чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину) (НУФС, Т2, с. 243).

2. Фразеологічна модель «іменник + іменник у родовому відмінку». Наприклад: *Kalb Moses* – дурна людина (D, с. 391).

3. Фразеологічна модель «іменник + іменник». У німецькій мові всі фразеологічні одиниці, які мають структуру «іменник + іменник», містять компонент власної назви. Наприклад: *Hans Quast* – дурень, *Lieschen Müller* – жінка з посередніми розумовими здібностями без особливих претензій (D, с. 485).

У німецькій мові є фразеологічні одиниці з константною залежністю компонентів, тобто звороти з компонентами, які неможливо замінити. Наприклад: *eine Berliner Pflanze, eine Tochter Evas, Herr Tunichtgut, Stuck Malheur, ein Engel in Menschengestalt* (DO) та ін. Серед субстантивних фразеологізмів на позначення рис

характеру людини є також і фразеологічні одиниці із константно-варіативною залежністю компонентів, тобто звороти, які допускають варіантність компонентів за умов обов'язкового збереження однієї лексеми, яка не має варіанта. Така лексема називається лексичним інваріантом [5, с. 91].

Типами повного переосмислення німецьких фразеологізмів на позначення рис характеру людини є метафоричне та метонімічне переосмислення. Метафора – це семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі тієї чи іншої подібності останніх при відображенні у свідомості мовця [7, с. 23-29].

Процес метафоризації відбувається наступним чином:

1. Перенесення з явищ природи на людину: *ein stilles Wasser* – тишко, тихоня (НУФС, Т2 302), *ein Fels in der Brandung* – непохитна людина (НУФС, Т1, с. 215).
2. Перенесення з істоти на особу: *eine wilde Hummel* – жвава дівчина (НУФС, Т1 668), *ein kalter Fisch* – неспівчутлива людина (D, с. 226).
3. Перенесення з особи на предмет: *trube Tasse* – нудна, дурна людина (D, с. 759), *tote Hose* – нудна людина (D, с. 778), *ein wandelndes (lebendes) Lexikon* – ходяча енциклопедія (НУФС, Т2, с. 23), *ein fauler Sack* – ледар, валяка, нероба (НУФС, Т2, с. 148).
4. Перенесення з особи на істоту: *ein dummes (albernes) Huhn* – дурна; дурень [3], *faule Krote* – ледарка, нероба [3], *ein lockerer Zeisig* – легковажна людина (НУФС, Т2, с. 339), *ein frecher Dachs* – нахаба (НУФС, Т1, с. 136), *gemeiner Ohrwurm* – підлабузник (НУФС, Т2, с. 92).
5. Перенесення з надприродних істот на особу: *ein leibhafter Teufel* – чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину) (НУФС, Т2, с. 243), *ein kleiner (lustiger) Kobold* – непосида, вертун (НУФС, Т1, с. 392).
6. Перенесення з міфічної особи на особу: *der treue Eckart* – вірний Еккарт – герой німецької міфології, ім'я якого стало символом вірності, непідкупності (НУФС, Т2, с. 162).
7. Перенесення з біблійної особи на особу: *unglaubiger Thomas* – Хома невірний (НУФС, Т2, с. 247).

Отже, на природу походження фразеологізмів на позначення людського характеру впливає безпосередньо соціальний, культурний та історичний контекст німецькомовного суспільства. Зважаючи на це,

фразеологізми можуть мати різне емотивне забарвлення в різні періоди часу та в різних соціальних прошарках. При становленні семантичних властивостей ФО значну увагу також звертаємо на первинний та вторинний фразотвір. А саме лексико-граматичні зв'язки формуються у взаємодії лексико-семантичних, синтаксичних, морфологічних чинників, що і зумовлюють загальну стабілізацію висловлення.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології : [монографія] / Микола Федорович Алефіренко. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс : [учеб. пособ. для студ. филол. спец. высш. учеб. заведений]. [5-изд., стер.]. М. : Издательский центр «Академия», 2012. 384 с.
3. Баран Я.А. та ін. Фразеологія: знакові величини: [навч. посібн.]. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
4. Гамзюк М.В. Вираження емотивної тривалості фразеологічними одиницями сучасної німецької мови. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*. 2015. Т. 18. № 2. С. 14–22.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В Кунин. Москва : Высшая школа, 1996. 381 с.
6. Роль темпераменту в діяльності людини. URL: <https://lektsii.org/3-15472.html>.
7. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Киев : Наукова думка, 1989. 256 с.
8. Ужченко В.Д. Внутрішня форма фразеологізму в зв'язку з внутрішньою формою слова. *Мовознавство*. 1993. № 3. С. 23–29.
9. Agricola E. Einführung in die Probleme der Redewendungen // Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. [hrsg. von H. Gömer und R. Küfner.]. Leipzig : VEB, Bibliographisches Institut, 1962. 818 s.

Список джерел фактичного матеріалу

10. ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови : / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

11. НУФС: Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / [укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. Київ : Радянська школа, 1981. Т. I. А–К. 416 с.
12. НУФС: Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / [укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. Київ: Радянська школа, 1981. Т. II. L–Z. 382 с.
13. СІС: Словник іншомовних слів: / [за ред. чл. – кор. АН УРСР О. С. Мельничука]. Київ : головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1977. 776 с.
14. D: Duden. Redewendungen. Mannheim : Dudenverlag, 2002. Bd.11. 995 s.
15. DO: Duden Online. URL: <https://www.duden.de/>.

Скрипець М.О.

учениця 10 класу

НВК №16 Мелітопольської міської ради

Запорізької області

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ЖАНРОВА ЕКЛЕКТИКА РОМАНУ ДЕНА БРАУНА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ»

***Анотація.** Статтю присвячено жанровим особливостям роману американського автора бестселерів. Визначено, що вплив постмодерністської естетики позначився на жанровій системі сучасної масової літератури. Роман «Янголи і демони» було розглянуто з позиції наявності в ньому елементів класичного (інтелектуального) детективу, трилера та арт-детективу. Зроблено висновок, що жанрова еkleктика творів митця є свідченням культурних змін у сучасному соціумі та наслідком глобалізаційних процесів, що вплинули на стирання меж між історичними епохами,*

інтелектуальним та культурним надбанням людства, демонстрацією їх можливостей у майбутньому.

Ключові слова: бестселер, жанрова еkleктика, «гібридний» жанр, класичний детектив, трилер, арт-детектив.

Skrypets M.O., Zemlianska A.V. Genre Eclecticism of Dan Brown's Novel «Angels & Demons». The article is devoted to the genre features of the novel by the American author of bestsellers. It is determined that the influence of postmodern aesthetics has affected the genre system of modern mass literature. The novel «Angels and Demons» was considered from the standpoint of the elements of a classic (intellectual) detective, thriller and art detective. It is concluded that the genre eclecticism of the artist's works is the evidence of cultural changes in modern society and the result of globalization processes that have erased the boundaries between historical epochs, intellectual and cultural heritage of mankind, demonstrating their potential in the future.

Keywords: bestseller, genre eclecticism, «hybrid» genre, classic detective, thriller, art detective.

Сучасна детективна література представлена по всьому світові багатьма жанровими формами й різновидами. Вони формуються на основі тематико-проблематичних, сюжетно-композиційних, стилістичних, образних характеристик, обумовлених інтересами й запитамі читачів. Їх існування й розвиток на сьогодні активно обговорюються літературознавцями і критиками.

Однак останнім часом письменники виходять за рамки суто детективного жанру, урізноманітнюють його структуру елементами інших жанрів: шпигунського роману, нуару, любовного роману, комедії тощо. Це дозволило науковцям говорити про еkleктичний характер сучасного детективу як реакцію на кризу традиційних жанрових форм, результат панування в соціокультурному просторі межі ХХ-ХХІ ст. постмодерністської естетики.

На сьогодні виникла проблема вивчення зразків масової літератури як феномена культури в контексті загального розвитку літературного процесу, визначення суті й функціонального призначення нових явищ.

Отже, мета цієї статті – визначити жанрові особливості роману Д. Брауна «Янголи і демони».

Детективний жанр пройшов кілька етапів у своєму розвитку, вдосконалюючись та набуваючи все нових характеристик, розширюючи коло жанрових різновидів. На сьогодні у словнику Р. Гром'яка детектив визначається як «різновид пригодницької літератури, передусім прозові твори, в яких розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином» [10, с. 188]. Таким чином, у детективі сюжетотворчим стрижнем є активний герой-у-дії, основною сюжетною ситуацією – розкриття таємниці. Головному героєві завжди протистоїть антигерой, і розкриття таємниці завжди пов'язане з перемогою над ним. Сюжет детективу реалізує наджанрову структурну схему «втрата-пошук-знаходження», привносячи в неї образи, теми й культурні коди сучасності.

При цьому, як підкреслює Т. Гуляк, хоч у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дещо змістилися акценти у сприйнятті детективу (дослідники відійшли від сприйняття його як «формульної» літератури, що спрямована на поширення панівної ідеології серед великої читацької аудиторії, визнали його як важливе джерело досягнення проблеми культурного розмаїття), детективний жанр протягом свого розвитку все ж не змінив своєї основи – таємниці й інтриги навколо неї [5, с. 40].

Однак в умовах глобалізаційних процесів, відбувається стирання меж між жанровими формами, високою та масовою літературою, що призвело до утворення так званих «гібридних» жанрів. Н. Гура та Ю. Лисак пояснюють особливості подібних новоутворень в детективній літературі тим, що автори активно відгукнулися на вимоги нової соціальної дійсності, тож їхні твори уже не лише розважають читача захопливим сюжетом, виконуючи компенсаторну функцію, а й збагачують його кругозір, розвивають інтелектуально [6, с. 182]. Ці жанрові новоутворення властиві як зарубіжній, так і українській масовій літературі, яка засвідчує досить цікаві зразки поєднання різнорідних тематичних, сюжетних та композиційних складників у одному художньому тексті. Свідченням цьому можуть бути, наприклад, численні статті С. Філоненко [12; 13] та монографія «Місія здійсненна: популярна література у дзеркалі критики» [14], в якій

дослідниця подає оригінальні жанрові визначення творам вітчизняних письменників; наші попередні праці, в яких із позицій еkleктики детективного жанру розглядаються твори Б. Коломійчука, Є. Кононенко, А. Переса-Реверте та ін. [8; 9]; окремі студії літературознавців і критиків [5; 6; 15].

За визначенням Вікіпедії, «гібридний» жанр – це літературна форма, в якій змішані теми або елементи двох та більше жанрів [18]. Таким чином, однією з провідних рис цього жанрового утворення є його еkleктичний характер. І хоч британська версія електронної енциклопедії подає досить обмежений перелік «гібридних» жанрів: романтична комедія, трагікомедія, кримінальний фентезі, комічна наукова фантастика тощо, в сучасній масовій літературі це явище є вже досить поширеним та значно більше розгалуженим.

Саме жанрова еkleктика в межах одного, «гібридного» жанру дозволяє авторам проявити свою творчу індивідуальність. Авторам проявити свою творчу індивідуальність. Серед найбільш успішних в цьому аспекті можна назвати американського письменника Д. Брауна, чий художній тексти ось уже більше 20 років вважаються світовими бестселерами.

Багато критиків та літературознавців, поважних рецензентів та пересічних читачів намагалися з'ясувати секрети популярності цих творів. Зокрема, за більшістю версій, художній тексти Д. Брауна вирізняються особливим стилем митця, в якому він поєднує правду з вигадкою, ознаки класичного детективу з екшном, що робить його твори нетривіальними, захопливими, кінематографічними.

В основі сюжету кожної книги Д. Брауна лежить детективна інтрига, а сама композиційна будова текстів відповідає жанровій матриці детективу: злочин – розслідування – розкриття таємниці (визначення винних). З цього погляду твори письменника містять ознаки класичного (інтелектуального) детективу. Н. Горбач підкреслює, що для класичного детективу характерні настанова на логіку, детальне вивчення ситуації, що сталася, розмірковування слідчого, а разом з ним і читача, над відомими фактами впродовж твору, виключення любовної лінії чи пригодницьких елементів. Крім того, головний персонаж може бути аматором чи професіоналом, але обов'язково – ерудованою й досвідченою людиною [3].

Таким чином, однією з основних рис цього жанру є наявність героя, який спирається на свої аналітичні здібності в складних ситуаціях. Як правило, у центрі сюжету є головна інтелектуальна загадка, яку протагоніст повинен розв'язати. Інша типова ознака цього жанру – це наявність кращого друга детектива, який виступає очевидцем і учасником подій, а також свого роду хронікером (наприклад, доктор Ватсон у Шерлока Холмса або Гастінгс у Пуаро).

Роман Д. Брауна «Янголи і демони» починається з опису жорстокого вбивства фізика Леонардо Ветра у Швейцарії та з телефонного дзвінка фізика Максиміліана Колера у США професору Гарвардського університету Роберту Ленгдону з проханням прилетіти до Швейцарії. Професорові також було надіслано факс із зображенням трупа Леонардо Ветра, на грудях якого розпеченим залізом було випалено слово «Ілюмінати». Власне, Ленгдона запросили розслідувати це вбивство, оскільки саме він був автором книги «Мистецтво ілюмінатів». І вже далі показані анонімний вбивця-асасін та замовник убивства на ім'я Янус, особистості яких розкриваються лише наприкінці твору.

Ленгдон є типовим героєм-інтелектуалом. Автор описує його таким чином: *«Друзі завжди вважали Ленгдона трохи загадковим чоловіком, що загубився десь між століттями»* [1, с. 16]. Він – досить різнобічно спрямована особистість та, наприклад, однаково добре розбирається як у комп'ютерній графіці, так і в історії релігії.

Головний центр сюжету – це таємниця ордену ілюмінатів та шлях посвячених. Професор Роберт Ленгдон спирається на свої знання та здібності, щоб пройти цей шлях, розшифровуючи різні інтелектуальні загадки, залишені таємним орденом, а «другом» сищика-аматора є донька вбитого фізика Вікторія Ветра.

Незважаючи на таємничість і навіть деяку містичність скоєного вбивства, його нелюдську, «звірячу» жорстокість, Роберт Ленгдон позбавлений схильності містифікувати подію, намагається підібрати їй раціональне пояснення. До таких містифікацій у романі належить думка про відродження давнього ордену ілюмінатів.

Головний герой прагне переконати себе та інших у тому, що існування давнього ордену припинено багато століть тому. На його думку, вбивство науковця, що створив антиматерію, має суто моральні

мотиви, оскільки таке відкриття може призвести до знищення світу, тож лякає передбачуваними наслідками. Він багато розмірковує над припущеннями Колера щодо терористичних намірів ілюмінатів та у своїх висновках спирається, все одно, на власні знання: *«Якби ілюмінати й досі існували і якби це вони викрили антиматерію, то якими були б їхні наміри? Що було б їхньою мішенню? <...> Ілюмінати справді мали одного залятого ворога, але широкомасштабний терористичний акт проти цього ворога був абсолютно неможливий. Це було б зовсім не в традиціях братства»* [1, с. 97]. Незважаючи на стрімкість і нетривіальність подій, що відбуваються, Ленгдон зберігає виваженість, зосередженість і ясну логіку, тим самим досить вдало просуваючись вперед у своїх пошуках істини.

Ще краще хід міркувань протагоніста видно в тій частині, коли пошуки вбивці та зниклих кардиналів проходять на території Ватикану. Відчуваючи себе у знайомому середовищі як мистецтвознавець та дослідник історії релігій, Ленгдон послідовно розшифровує культурні коди, пов'язані з архітектурним ансамблем та символами ілюмінатів, розкиданими по всьому Ватикану. Так, наприклад, шукаючи каплицю Кіджі в церкві Санта-Марія дель Пополо професор намагається якомога швидше вирахувати потрібну нішу з гробницею, щоб устигнути перехопити вбивцю. Читач має змогу слідкувати за ходом його міркувань та діями: *«Ленгдон <...> спробував зорієнтуватися. Термінологія церковної архітектури цілком алогічна – так само як сценічні ремарки. Він повернувся обличчям до головного вівтаря. Центр сцени. Тоді показав вказівним пальцем назад, через плече. <...> Схоже, каплиця Кіджі була в третій із чотирьох ніш праворуч від них»* [1, с. 262].

У романі Д. Брауна наявні й інші ознаки класичного детективу, зокрема обмежена кількість дійових осіб, серед яких і визначається винуватець злочинів; той факт, що вбивцею виявився найменш підозрюваний персонаж; а також два «золоті» правила: «коли виключені всі варіанти, крім одного, іноді найнеймовірнішого, він і є істинним; чим складніша справа, тим простіше її розв'язання» [11]. Так, убивцею виявився фанатик-камерарій, який нібито всіляко допомагав слідству, однак насправді намагався, як він уважав, «урятувати» релігію від наукових знань, що «підривали» її основи. Тож

він перебрав функцію Бога розпоряджатися життям і смертю на себе і помер, згорівши у полум'ї, виконуючи, як йому здавалося, волю Божу.

Як уже зауважувалось, прикметними рисами творів Д. Брауна є їхня кінематографічність та динамізм. Художні тексти письменника значною мірою прославилися своєю екшн-стилістикою, використанням автором прийомів «обманутого очікування», створення саспенсу тощо. Все це дозволяє говорити про його книги як трилери, що набувають жанрових ознак уже відповідно до провідної жанрової матриці твору.

Термін «трилер» (англ. «*thrill*» – «трепет») використовується по відношенню до літературних творів з 1880-х років. Він спрямований на вироблення в читача почуття тривожного очікування, хвилювання чи страху, що змінюється захопленням, а гострі відчуття проявляються на всіх стадіях розвитку сюжету.

За Т. Дьяковою, у англомовній традиції під трилером розуміється твір, що провокує раптовий наплив емоцій, збудження, відчуття тривоги. «Якщо трилер не в змозі лоскотати нерви, то він не справляється зі своїм завданням», – пише в книзі «Трилер» Дж. Паттерсон. На думку Д. Кера, трилер є переважно американським жанром, оскільки йому властиві «безпосередність і сила дії, які рідко зустрічаються в європейському мистецтві, – промацування фізичних та емоційних меж життя, захоплення небезпекою, усвідомлення її фатальної притягальної сили» [цит. за: 7, с. 32].

Як жанровий різновид трилер розвинувся з детективних творів та характеризується зворотною схемою розвитку сюжету: якщо детектив повертає назад, до розгадки, від констатації факту зафіксованого злочину до того моменту, коли він був здійснений, то трилер спрямований у майбутнє, вперед, до катастрофи, а розвиток сюжету та його фінал стають зрозумілі лише у процесі читання, завдяки чому зберігається інтрига.

В залежності від тематико-проблематичного спрямування трилери також розподіляють на піджанри. Зокрема, відповідно до класифікації Т. Дьякової [7, с. 33–35], романи Д. Брауна найчастіше можна віднести до технотрилерів («Цифрова фортеця», «Джерело») та релігійних трилерів, до яких зараховується насамперед роман «Янголи і демони». Ознакою релігійного трилера є звернення до духовного аспекту свідомості. У центрі сюжету зазвичай опиняються священний

артефакт чи історична таємниця, а добре відомі угруповання борються за панування. Герой опиняється втягнений у події часто через невинне дослідження.

У романі «Янголи і демони» Д. Браун найчастіше послуговується художніми прийомами трилера в тих сценах, коли головні персонажі шукають, знаходять і намагаються врятувати кардиналів. Автор постійно нагнітає атмосферу оповіді натяками на важливість подій, що відбуваються, для всього світу та їх можливими наслідками. Зокрема, коли Ленгдон розмовляє з убивцею, дізнавшись, що зникли чотири претенденти на місце Папи Римського, так звані *preferiti*, він згадує, що в ілюмінатів було п'ять амбіграм, одна з яких уже затаврувала груди вбитого фізика. Тож його лякає думка про долю зниклих кардиналів, а читач готується до нових жорстоких вбивств, очікує з нетерпінням, що зробить професор, щоб їх уникнути.

Автор постійно «обдурює» читача, використовуючи прийом «обманутого очікування». Наприклад, у тих епізодах, коли Ленгдон ось уже дістається до іншого боку Ватикану, знаходить потрібну архітектурну пам'ятку, але в останній момент розуміє, що помилився, не врахував нюансів і якихось деталей, що призводить до загибелі одного з кардиналів; коли здається, що є надія на порятунок жертв, зокрема *preferiti*, вкинутого у фонтан, але той виявляється уже мертвим, тощо.

Письменник уповільнює дію в цих епізодах, змушуючи читача затамувати подих і очікувати на розв'язку, сподіваючись на щасливий фінал. Неможливість передбачити наступного авторського ходу створює відчуття саспенсу (напруженого очікування), типове для трилера: *«Попри гучний передзвін, на майдані панував повний спокій. Туристи гуляли. <...> Дівчинка годувала голубів. «Невже репортерка сполохала вбивцю?» – подумав Ленгдон. <...> Коли змовкла луна від дев'ятого удару дзвона, на майдані запанувала тиша. А тоді... Дівчинка, що годувала голубів, дико закричала»* [1, с. 295–296]. Подальша оповідь у цьому епізоді, незважаючи на свій динамізм, так само поступово, неквапно розкривала сутність події: побачили людину, пляма крові почала лише розтікатися, наче чоловік ще живий і відчутний його пульс, а далі – тіло ніби зламалося навпіл, а під розкритою сорочкою проглядало випалене на грудях тавро, що

вжахнуло всіх. Відчуття, що можуть виникнути в читача, який яскраво уявив собі цю сцену, тут же описані автором: *«Ленгдон уляк на місці, охоплений огидою і водночас благоговійним страхом»* [1, с. 296]. Це дозволяє дещо відсторонитися від зображуваного, перевести дух і знову слідкувати за розвитком подій.

Наявність у романі інтермедіальних елементів, побудова детективної інтриги навколо культурних пам'яток дозволяє визначати жанр твору як арт-детектив. Ця жанрова форма вважається «гібридною», адже утворилася на стику детективної прози та мистецтвознавчих розвідок.

В арт-детективах сюжет пов'язаний із розкриттям загадки мистецького характеру. Це може бути викраденням нотних партитур, скульптур, зразків живопису, убивство митців або людей, що належать до світу мистецтва, а також викриття таємниць, зашифрованих у артефактах, що властиво творам Д. Брауна.

Тож поетику арт-детективу характеризує наявність екфразистичних структур. Екфразис, за визначенням Т. Гребенюк, – це словесний опис у літературному творі зразків інших видів мистецтв, естетичного об'єкту чи артефакту, який може претендувати на такий статус (нехудожнє фото, предмети побуту тощо) [4, с. 88], хоча в тексті може існувати лише натяк на цей образ, що може викликати в уяві читачів згадку про певні артефакти. Дослідники визначають кілька функцій, які може виконувати в художньому творі екфразис: концептуальну, світоглядну, образотворчу, інспіраційну та стильову [16, с. 156]. В романі Д. Брауна «Янголи і демони», як і у більшості його творів, наперед виступає перша функція, адже розслідування, яке провадить Роберт Ленгдон, побудоване на концепції відродження ордену ілюмінатів та символіці, пов'язаної з цією масонською організацією. Однак при цьому екфразистичні структури визначають стиль твору та індивідуальний стиль самого письменника.

Так, основна дія роману відбувається у Ватикані з його історичною архітектурою [17]. Д. Браун зображує багато реальних витворів мистецтва. На шляху посвячених, який він має пройти, згадуються праці видатних митців, включаючи скульптури, архітектурні ансамблі, картини та поезію. Так, на першому етапі посвячених професор Ленгдон потрапляє до каплиці Кіджі у церкві

Санта-Марія дель Пополо, що була спроектована Рафаелем та оформлена Дж.Л. Берніні, де він знаходить одного з кардиналів похованим заживо.

На площі Св. Петра перед однойменною базилікою, побудованою за проектом Дж.Л. Берніні, він знаходить іншого кардинала з простромленими легенями. На цій самій площі Роберт Ленгдон і Вітторія намагаються запобігти наступному вбивству, але тепер символи на тавро та залишених убивцею підказках приводять їх до церкви Санта-Марія делла Вітторія, в якій знаходиться бернінієвська скульптура «Екстаз святої Терези». При цьому професор ніби пояснює читачам та своїм колегам по ходу розслідування, що насправді дуже складно визначити напрямок пошуків, адже на площі цілих вісім медальйонів, на які вони орієнтувалися, – для чотирьох основних та чотирьох проміжних напрямків вітру. Тож кожен свій крок у визначенні місця наступного злочину Ленгдон супроводжує свого роду міні-лекцією про той чи інший витвір архітектурного, живописного мистецтва чи скульптури (як уже зазначалось раніше, за словами критиків, проводить екскурсійними маршрутами).

Для надання правдоподібності своїм теоріям та міркуванням головного героя автор вводить і екфразис з нульовим ступенем ідентифікації, коли, наприклад, зображене полотно є витвором або персонажа-художника, або самого автора. Так, наприклад, важливими для сюжетної лінії арт-детективу були амбіаграми таємного ордену (головна, що зображувала назву ордену ілюмінатів, та інші, з назвами основних стихій світотворення), але ці «історичні» артефакти були намальовані художником для видання цієї книги. Тож достеменно не відомо, як виглядали справжні амбіаграми ілюмінатів та чи існували вони взагалі. І. Галинська у своїй студії згадує багато таких артефактів у творі Д. Брауна, які є вимислом: брошура Галілея «Діаграма істини», чотиривірш, авторство якого письменник приписав Джоні Мільтону, тощо [2]. Такі вигадані артефакти заповнюють у творі сюжетні прогалини, ідеально вписуючись в потік міркувань головних персонажів та в хід розслідування, підтримують напружену атмосферу й увагу читача.

Отже, роман американського письменника «Янголи і демони» є зразком поєднання основних ознак класичного (інтелектуального) детективу, трилера та арт-детективу.

Жанрова еклектика творів Д. Брауна є свідченням культурних змін, які відбуваються в сучасному соціумі, та наслідком глобалізаційних процесів, що вплинули на стирання меж між історичними епохами, інтелектуальним та культурним надбанням людства, демонстрацією їх можливостей у майбутньому.

Література

1. Браун Д. Янголи і демони / пер. з англ. А. Кам'янець. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. 544 с.
2. Галинская И.Л. Правда и вымысел в романе «Ангелы и демоны». URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/pravda-i-vymysel-v-romane-angely-i-demony>.
3. Горбач Н. Модифікація жанрової матриці в іронічному детективі Н. Доляк «Шикарне життя в Вупперталі». URL : <http://eprints.zu.edu.ua/27275/1/13.pdf>.
4. Гребенюк Т. Візуальний екфразис як засіб організації сприйняття літературного твору. *Екфразис: Вербальні образи мистецтва*: монографія / за ред. Т. Бовсунівської. Київ : Київський університет, 2013. С. 80–108.
5. Гуляк Т.М. Модифікації жіночого детективного роману у творчості Дороті Сейерс та Ірен Роздобудько: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.05. Івано-Франківськ, 2019. 193 с.
6. Гура Н.П., Лисак Ю.В. Поліжанровість сучасного детективу (на матеріалі роману А. Переса-Реверте «Фламандська дошка»). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки. 2016. Вип. 11. С. 182–189.
7. Дьякова Т.В. Характеристика жанра «триллер» и его поджанры. *Lingua mobilis*. 2013. № 5(44). С. 32–36.
8. Землянська А.В. «Гібридизація» жанру в сучасній масовій літературі (на матеріалі романів А. Переса-Реверте «Фламандська дошка» та Є. Кононенко «Жертва забутого майстра»). *Українська література в загальноєвропейському контексті*: монографія / за ред. Т.М. Шарової та А.В. Землянської. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2020. С. 92–105.

9. Землянська А.В., Землянський А.М. Жанрова еkleктика ретродетективів Богдана Коломійчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. Івано-Франківськ, 2018. №4 (40) – 2017, 3(47) – 2018. С. 275–286.
10. Літературознавчий словник-довідник / редкол.: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
11. Розвиток детективного жанру в світовій літературі. URL : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Philologia/76559.doc.htm.
12. Філоненко С. Любовний трикутник, фантом і докори сумління : адаптація формули зарубіжної кримінальної прози в повісті Андрія Кокотюхи «Поховання Аделі». *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Миколаїв, 2015. № 1(15). С. 210–215.
13. Філоненко С.О. Лемберг – Берлін – Венеція: шпигунські історії в ретродетективах Богдана Коломійчука. *Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (08–11 жовтня 2020 р.)*: у 2-х ч. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. Ч. 2. С. 135–138.
14. Філоненко С. Місія здійснення: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 184 с.
15. Шулькова К. Жанрові модифікації дитячого детективу: теоретичний аспект. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки : зб. наук. ст. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2018. Вип. 17. С. 105–115.
16. Юхимчук Я.В. Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. *Наукові праці*. Філологія. Літературознавство. Вип. 247. Т. 259. С. 155–160.
17. Angels & Demons sights in Rome. URL : <https://www.italyguides.it/en/lazio/rome/travel-guides/travel-tips/angels-and-demons-movie-locations-in-rome>.
18. Hybrid genre. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Hybrid_genre.

Юрченко В.В.

аспірант,

Інститут літератури НАН ім. Т. Г. Шевченка

ЗБІРКА «ТИША І ГРІМ» ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ

Анотація. У статті проаналізовано першу збірку В. Симоненка з погляду постколоніальної теорії, зроблено спробу виявити в автора множинні ідентичності та вплив радянського імперського дискурсу на його творчість. Досліджено специфіку впливу імперського дискурсу на ранню поезію Симоненка.

Ключові слова: В. Симоненко, постколоніальна теорія, імперський наратив, антиколоніальне, поезія.

Yurchenko V. Analysis of poetry collection “Silence and Thunder” written by Vasyl Symonenko using postcolonial approaches. Abstract. The article analyzes V. Symonenko's first collection from the point of view of postcolonial theory, an attempt is made to reveal the author's multiple identities and the influence of the Soviet imperial discourse on his work. The specifics of the influence of the imperial discourse on Symonenko's early poetry are studied.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. До аналізу українських письменників у світлі постколоніальної теорії зверталось вже багато літературознавців з аналізом, як правило, чільних постатей української літератури [9]. Оскільки перші праці з постколоніальної теорії (роботи Е. Саїда, Г. Ч. Співак, Г. Бгабга) стосувалися насамперед «класичних» західноєвропейських імперій, у яких зв'язок між колонією та метрополією був інакший, ніж у східноєвропейських країн з різними варіантами російських метрополій, постала потреба в додатковому обґрунтуванні особливостей їх культурної взаємодії. Чи не вперше таку спробу зробила Е. Томсон у праці «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм», засвідчивши, таким чином, перший етап розвитку постколоніальних студій, а саме аналіз та «викриття» літератури колонізатора, з чого

починали й перші дослідники західноєвропейських колоній. Вона ж ввела терміни «агресивний націоналізм» та «захисний націоналізм» [12], які окреслювали основні джерела мотивації як імперських так і колонізованих народів (а у випадку Російської імперії вони поєднуються). З українських дослідників першим це питання порушив М. Шкандрій у своїй праці «В обіймах імперії», де вже порушив проблему як аналізу імперського в дискурсі російської літератури, так і звернувся до аналізу українських митців у світлі постколоніалізму [13]. Пізніші дослідження з погляду постколоніальної теорії більше звертали увагу саме на українську літературу у її діалозі та боротьбі з імперією та аналізували основні способи взаємодії з нею. Значні напрацювання в цій темі зробила О. Юрчук, яка вивела в українській літературі модель крутія та месії як основні типи реакції на тиск імперії [14]. Втім, фактично всі праці дослідників охоплювали або письменників 19 століття, або письменників 20-х років 20 ст. або вже сучасних письменників. Шістдесятників же чомусь часто оминали як «білу пляму», або окреслюючи їхню антиколоніальну діяльність в загальних рисах (як це зробив М. Шкандрій), або ж детально аналізуючи лише творчість В. Стуса як чи не найвідомішого представника українського дисиденства [5], який, проте, не є «класичним» шістдесятником, і якого за естетично-художнім наповненням творчості нерідко заносять до «київської школи». Втім, дослідження про опір шістдесятників тоталітарній системі на творчому та особистісному рівні уже було пророблено. Це дослідження Л. Тарнашинської, хоч і зроблене в руслі філософської антропології та синергетики, а не постколоніальної теорії і концентрувалося не на дослідженні діалогу шістдесятників з імперією та залишках імперської ідентичності в них, а на аналізі власне шістдесятництва як системи світогляду та постання [10].

І саме тому назріла потреба і в такому дослідженні доробку Симоненка. Серед усіх шістдесятників Симоненко є найбільш цікавим для аналізу саме тому, що літературознавці, з одного боку, наголошують на великій щирості його поезій, який «не приймає лакованості, ерзаців, його образні слова – щирі...» [11], а з другого боку, зауважують, що в його доробку є й типово соцреалістична поезія [6]. Що, власне, недивно, адже шістдесятники залежали від часу та

оточення, у якому перебували, і мусили його переосмислити та подолати, що й стало одним з аспектів їхньої поетичної еволюції.

Мета статті – визначити, наскільки імперський дискурс впливав на творчість В. Симоненка і які слід у ній лишив (на матеріалах першої збірки «Тиша і грім»). Для дослідження взято постколоніальну теорію, зокрема з набутками в царині досліджень російського імперського проекту та напрацюваннями вітчизняних науковців, а також частково спираючись на теорію «Нового історизму» у версії Фуко та постструктуралізму.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження збірки доцільно звернутися до біографії письменника і сконцентруватися на фактах, які можуть якось вказати на його світогляд. Хоч детальних описів життєпису Симоненка до 60-х років не так багато, можна сказати, що ідеологічно Симоненко до 60-61 років та після них – доволі відмінні. У ранніх листах до друзів, знайомих або майбутньої дружини фактично не можна знайти поглядів, які б якось свідчили про незадоволення Симоненка владою чи гострі претензії до них – що можна пояснити і адресатами цих листів, з якими Симоненко, можливо, і не бажав обговорювати опозиційні погляди чи просто погляди політичні. З другого боку, про відсутність яскравих претензій до влади та сподівання на взаємодію з нею можна побачити у дії Симоненка, а саме у вступі в КПРС у 1960-му (а фактично – ще 1959, коли письменник лише подав заявку на вступ у партію) [7]. Цей факт теж не можна сприймати як однозначну симпатію тоталітарного режиму, у системі якого існував Симоненко, а радше як один з інструментів поліпшення як свого життя, так і життя людей навколо в майбутньому, втім, ця ж дія може свідчити і на користь часткового прийняття Симоненком імперського дискурсу та її ідентичності, та прийняття такого демонстративного символу дотичності до нього як участь у партії. Втім, доцільно стверджувати, що вже зовсім скоро світогляд письменника змінився, а саме після початку візитів письменника до Клубу творчої молоді, заснованого в тому ж таки 60-му. І хоча про політичні ідеї письменника в 60-61 роки нам відомо не так багато, можна стверджувати, що вони, вочевидь, уже тоді активно формувалися. 62 рік став плідним з погляду писемних свідчень письменника про його ставлення до влади: у його «Окрайцях думок»

можна знайти і відверті зізнання від туги в умовах існування в тоталітарній системі та тягара імперського. З них можна ж припустити, що особливо письменника хвилювали сталінські репресії, судячи з уривку за 27.09. Найбільш цінні свідчення про антиколоніальні настрої Симоненка того часу надав Богдан Горинь, у яких згадав, що Симоненко передчував і стрімке згортання «відлиги», і поновлення репресій, і його велике зацікавлення темою репресій 30-х [2]. Імовірно, така гостра стурбованість цією темою з'явилася після літа-весни 62-го року, коли письменник з Аллою Горською шукав місця розправ енкаведистів над «неугодними» та таємні поховання репресованих. І саме після 62-го року вже в збірці «Ти знаєш, що ти – людина» з'являються виразні антиколоніальні мотиви («На цвинтарі розстріляних ілюзій», «Можна», «Древній, обікрадений народ» тощо).

Проте перша збірка була не такою. Написана вона була до 61-го року і рік лежала невиданою [4] та вміщала поезії, що було написано ще раніше, тобто в період, коли в письменника ще не були так виражені дисидентські настрої, що вплинуло й на форму та зміст першої збірки. Про різницю в змісті (і, відповідно, авторському світогляді першої збірки) свідчить і той факт, що керівні органи цю першу збірку сприйняли позитивно: 8 квітня 1963 року тодішній секретар ЦК КПУ А. Д. Скаба серед інших поетів похвалив і Симоненка за «мажорність», «життєствердність» та «любов до партії і народу» і протиставив його іншим «занадто формалістичним» шістдесятникам [3, с. 21-22], і те, що сам Симоненко соромився цієї збірки, бо вже давно переріс її [3, с. 18-19] – що й не дивно, адже за рік очікування світогляд Симоненка став значно більш антиімперським, та й сам він ближче познайомився з чільними поетами свого часу та їхньою творчістю. Втім, це не означає, що Симоненко безвідмовно підтримував державну систему та ідеологію: перша збірка поета проходила цензуру і зазнала певних змін (втім, не таких великих, на які він скаржився згодом), а частина поезій до неї так і не увійшла, як така, що могла занадто підірвати імперський лад.

Нижче зроблено спробу аналізу конкретних поезій на предмет відголосків імперської ідентичності, імперського наративу в творах письменника. За основу взято першу тогочасну видану збірку поета [8].

Так, у поезії «Жорна» – можна побачити імперський мотив пошуку зовнішніх ворогів та загалом простежити настрої антиєвропеїзму, які «хулять» країну письменника та насміхаються з їхніх здобутків. Це можна сприймати як відголосок міфу імперської пропаганди, який тягнеться ще з часів Російської імперії як варіант вияву захисного націоналізму. Насправді ж на той час ліві ідеї були дуже популярні в Європі, а через «Залізну завісу» та пропаганду СРСР у країн Європи було толерантне ставлення до СРСР аж до опублікування інформації про дисидентство, що відбулося значно пізніше. Окрім того, у поезії є ідеологема «світлого майбутнього», що криється в рядках «у переддень космічної доби». Варто згадати, що в Європі на цей час після Другої Світової війни навпаки запанували настрої сумніву в людському прогресі як такому. Втім, у Симоненка теж можна простежити амбівалентне ставлення до «космічної доби», яку здобувають занадто дорогою ціною – про це поезія «Баба Онися».

У поезії «Можливо, знову загримлять гармати» можна простежити мілітаристичну тематику, що характерна для багатьох імперських дискурсів як відголосок загальнодержавної ідеології. У цій поезії можна простежити заклик до готовності віддати життя за країну, що є однією з ознак фашизму за У. Еко [1].

У поезії «Верба» теж можна простежити типовий ідеологічний імперський мотив перемоги «трудівного» над «заможним», що є основою соціалістичної ідеології як такої з її головною ідеєю боротьби класів. Симоненко розглядає ці події не як захоплення УНР Росією після невдалих визвольних змагань, а як логічну історичну перемогу боротьбу класів після Жовтневої революції (яка була присвоєна більшовиками як єдино правильно соціалістична, коли ж насправді це була низка політичних подій з безліччю партій, і яка в Україні, по суті, і не відбулася ідеологічно, це імперський, російський, нав'язаний ззовні наратив). Повторюється цей мотив і в поезії «Шум полів».

У «Де я не буду, що робить не стану» – бачимо ідею сповідання Симоненка на шляху ленінізму, нав'язаної колонізатором ідеології. Прикметно, що це чи не єдина згадка Леніна в доробку Симоненка за всі роки його творчості (інша – у поезії «Прокляття»), що може бути аргументом на користь подальшого глибшого розчарування Симоненка в радянській ідеології.

Поезія «Дід умер» – несе відбиток нав'язаної ідеї атеїзму у рядках «я готовий повірити в царство небесне». Користується Симоненко в цій поезії і ідеологічною мовою – висловом «діти труда», тобто трудового класу, який мав у ідеологічній мові імперської системи багато синонімічних виражень.

Можна знайти відголоски імперського наративу і в поезії «Спасибі» – тут ми простежуємо мотив звільнення землі з пут чи то війни чи то колишніх часів (часів класової нерівності до соціалістичної революції), що теж є проімперським дискурсом і евфемізмом окупації стосовно підкорених більшовиками земель. Українські землі були так само поневолені та експлуатовані і на час написання поезії, а селяни мусили так само тяжко працювати, але вже в колгоспах. Симоненко і сам повернеться до цієї теми. Є вияв імперського наративу і на рівні лексики: Симоненко знову звертається до імперської мови і в кінці нарікає літа землі «трудівничими».

«Мій родовід» зачіплює ще одну імперську популістичну ідею – антиелітаризм, що випливала з теорії про «диктатуру пролетаріату».

Поезія «Леся Українка» теж містить у собі відголоски радянської пропаганди – письменниця в творі постає як пророк комунізму й повстання мас, а не інтелектуальний і непересічний письменник, як про неї писали доти і сучасні їй критики, і неокласики, а зараз – сучасні дослідники. Симоненко в реаліях свого часу може говорити про неї лише як «мовця трудящих».

Прикметною є поезія «Косар», яка суперечить радянській ідеологемі механізації праці та технічного світлого майбутнього і говорить про тепло людської праці («Там пускати машину марно, де працюють людські серця!» [8, с. 27]). Тут можемо зустріти гармонійний, проте неполітичний опір ідеологічному наративу.

У поезії «Перший» – знаходимо згадані раніше атеїстичні мотиви («першим був не господь і не геній», «постаріла вже мудрість божя, розтрощив її грізний час»), та бачимо згаданий вже культ робітника як відголосок імперського ідеологічного дискурсу. Знаходимо побіжні атеїстичні мотиви і в поезії «Пучок суниць» («Пнеться в небо, мабуть, до бога, а від нього вина не жди» [8, с. 50]), а найбільше – у поезії «Прокляття». Прикметно, що всі імена Господа в цій збірці написано з маленької літери, що теж може бути відгомонам ідеології.

Є відголоски імперського нарративу і в поезії «Ровесникам» – тут бачимо рядки про захист правди, тобто соціалістичних ідей колонізатора, а в поезії бачимо ті самі трударські мотиви (чесні мозолі як вияв найвищого поступу, зокрема і в духовному житті – думках).

Поезія «Русь» цікава своїм повторенням мотиву антиєвропейства («коли була Європа в забутті» [8, ст. 44]), латентній ідеї панславізму («За кращу, світлу долю всіх слов'ян» [8, ст. 44]) та імперському наголошенні на власній вищості. Русь тут розглядається не як Київська держава зі своїми політичними та історичними інтересами, а як великий спільний для слов'ян «міф про золоті часи».

Гнівні сонети – схожі на ідеологічні твори соцреалізму поезії «викриття» але нетипові за змістом, адже бачимо викриття не ворога народу, а простого філістера. Цікаво, що ця ідея йде врозріз зі згаданою прихильністю до трударів на «народу», адже носіями такого світогляду можуть бути і трударі та люди простої праці, які все зносять і не всі живуть таким високодуховним життям, як інтелігенція. Цю поезію можна назвати радше антиколоніальною за своїм ідеологічним спрямуванням.

Цікава з погляду пошуків імперського нарративу і поезія «Комета і сірник» – тут ми бачимо алегоричне протиставлення непрактичне та показне проти простого та корисного. З одного боку, така настанова відповідає творчому кредо Симоненка – ставити в першу чергу на зміст, а не форму, з другого, є відголоском антимодерного нарративу в імперському дискурсі та є своєрідним відголоском боротьби з «формалізмом». У зв'язку з цим постає питання, наскільки соціалістичні ідеї могли вплинути на естетичні погляди Василя Симоненка, які він декларував і в 63-му році.

Пов'язана з імперським дискурсом і поезія «Ні, не вмерла Україна», де автор піднімає тему засудження колаборантів з Німеччиною. Зрештою його звинувачення поширюються далі, на українську еміграцію. Засудження, неповага до еміграції була однією зі стрижневих ідей зовнішньої політики СРСР, коли навіть радянський автор міг зазнати значних утисків після публікації своїх праць у еміграційних колах. Можна сміливо твердити, що цю ідею Симоненко точно переосмислив уже в 63-му році, про що свідчать спогади про його розмови з Горинем.

Іншою поезією з антиколоніальним мотивом у першій збірці письменника є «Варвари» – поезія, присвячена темі загрози ядерної війни. Хоча в поезії і йде мова про гроші, що натякає на західні капіталістичні країни, все ж рядок «не беруться в бійці за чуби» промовляє нам про дві сторони протистояння, а другою основною силою в протистоянні і був СРСР, що надає поезії завуальованого антиколоніального сенсу.

Критику імперської традиції можна помітити в поезії «Ювілейний єлей», де Симоненко іронізує над радянською імперською традицією пишних святкувань високопоставлених партійних або культурних діячів.

Найскладнішою для аналізу є поезія «Симфонія прощання», яка була відредагована цензурою, де цензор вилучив рядки про засудження Симоненком діяльності «замовних поетів», які приховували правду про життя простих людей та завуальовували її позитивною пропагандою, але у тій же поемі письменник звертається до імперського наративу і пише про Москву як про матір українства, що теж могло бути зумовлено увагою цензора до цієї поезії та її переробки.

Втім, цю збірку не можна назвати соцреалістичною, а самого Симоненка – соцреалістичним поетом. Поезія митця свідчить про його небайдужість до України та її людей і про його глибокий патріотизм. Головні складники етосу письменника – чесність, відвертість, увага до простої людини, засудження лицемір'я – завжди були актуальні для письменника, через що він завжди мав проблеми з друком. Наразі важко стверджувати, де Симоненко вдягав на себе типову для української літератури підневільного періоду маску крутія, а де міг щиро вірити в частину радянських ідеологем – адже Симоненко був людиною свого часу, а частина лівих ідей захоплювала і захоплює і сучасних філософів, саме тому як мінімум основна ідея людської рівності та справедливості не могли бути чужі письменнику, а в умовах життя в закритому суспільстві він не мав повноцінної нагоди ознайомитися з усім спектром світоглядних орієнтирів свого часу та оцінити збоку суспільство, у якому існував, як це нерідко буває є інтелектуалами з інших колонізованих народів.

Отже, як і більшість митців його часу, був залежний від середовища, у якому перебував, і можна стверджувати, що імперський

дискурс чинив певний вплив на його творчість. Це й антиєвропейські ідеї в творчості, і погляд на захоплення колонізатором як на гармонійний суспільний процес (цю думку в 63-му Симоненко теж уже відкинув, про що свідчать спогади Б. Гориня), і загальнокомуністичні ідеї перемоги нижчих класів над вищими та атеїзм. Втім, ці ідеї були побічними у творчості митця та в збірці загалом, і були лише першим етапом його світогляду, проте в основі своїй автор лишався проукраїнським співцем бід простого українського народу і його ідеалів. Актуальним залишається питання, чи (і де) вдавався Симоненко до маски крутія, щоб мати змогу висловити свої думки, чи більшість з цих думок були частиною його ідентичності, як такими напевне були думки про естетичне неприйняття занадто модерністської поезії. Іншою перспективною темою є аналіз наступних збірок автора у світлі постколоніальної теорії та аналізу трансформацій авторської свідомості та вплив його напевне відомих антиколоніальних ідей на творчість.

Література

1. Більченко Є. «Ур-фашизм» у ситуації після постмодерну: український та російський контекст. *Схід*. 2016. № 1. С. 45–53.
2. Горинь Б. Не тільки про себе: Роман-колаж: У 3 кн. – Книга перша (1965–1985). К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. 648 с.
3. Дзюба І. Більший за самого себе // Симоненко В. Твори: У 2 т. Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / Упоряд. Г.П. Білоус, О.К. Лищенко. Черкаси: Брама-Україна, 2004. 424 с.
4. Жук П. Орли не виводяться у гніздах горобців // Симоненко В.А. Твори: У 2 т. Т. 2: Статті. Рецензії. Нариси. Виступи. Листи. Автографи. Документи біографічного характеру / Упоряд. Г.В. Суховершко, П.М. Жук, Т.А. Клименко, С.І. Кривенко. Черкаси: Брама-Україна, 2004. С. 304.
5. Кирильчук О.М. Творчість Василя Стуса в постколоніальному аспекті. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2011. Вип. 21. С. 208–216.
6. Пахаренко В. Як він ішов...: Духовний профіль В. Симоненка на тлі його доби. Черкаси, 2004, С. 12.

7. Симоненко В. Твори: У 2 т. Т. 2: Статті. Рецензії. Нариси. Виступи. Листи. Автографи. Документи біографічного характеру / Упоряд. Г.В. Суховершко, П.М. Жук, Т.А. Клименко, С.І. Кривенко. Черкаси: Брама-Україна, 2004. С. 294–298.
8. Симоненко В. Тиша і грім. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1962. 160 с.
9. Сінченко О. Гавриловська Марина. Постколоніальні дослідження: український вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Філологічні науки. 2014. № 3. С. 109–113.
10. Тарнашинська Л. Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття. К.: Академперіодика, 2013. С. 151–264.
11. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (Історико-літературний та поетикальний аспекти). 2-е видання, доповнене. Київ: Смолоскип, 2019. 592 с.
12. Томпсон Е.М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
13. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. К.: Факт, 2004. 496 с.
14. Юрчук О. Українські письменники й колоніалізм: від крутіїства до утопічного пророцтва. *Слово і час*. 2013. № 7. С. 16–23.

ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ

Гладких Г.В.

викладач кафедри іноземних мов
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті аналізується значення гуманітарної підготовки у процесі підготовки майбутніх фахівців. Зазначається, що гуманітарна підготовка є важливою складовою сучасного фахівця, який повинен володіти фаховими компетентностями, здійснювати комунікацію з різними соціальними групами, вміти працювати в команді та ін. Розглядаються приклади дисциплін для гуманітарної підготовки, даються поради щодо їх вибору.*

***Ключові слова:** гуманітарна підготовка, мовна підготовка, вища школа, здобувачі освіти, професія.*

***Gladkykh H. Features of humanitarian training of higher education applicants.** The article analyzes the importance of humanitarian training in the process of future specialists education. It is noted that humanitarian training is an important component of a modern specialist, who has to possess professional competences, communicate with various social groups, be able to work in a team, etc. Examples of disciplines for humanitarian training are considered, and ideas of their filling are presented.*

***Key words:** humanitarian training, language training, higher school, education applicants, profession.*

Сучасні умови функціонування суспільства ставлять нові виклики перед закладами вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців. У першу чергу це стосується формування всебічно розвинутої особистості, яка, крім ґрунтовної фахової підготовки, повинна мати розвинуті соціальні навички, високий рівень загальної культури. Такий комплекс професійних та соціальних компетентностей впливає на успішне працевлаштування [2, с. 126] та подальше кар'єрне зростання. В цьому контексті соціально-гуманітарна підготовка майбутніх

фахівців може розглядатися як складова економічного і національного розвитку держави [4, с. 454]. З іншого боку, заклади освіти повинні готувати нову генерацію української інтелігенції [3, с. 96], яка здатна відрізняти культурні та національні особливості нації, проявляти активну соціальну позицію тощо. В цьому контексті ми згодні з думкою В. Шахрай, яка наголошує на активному включення індивіда у суспільно-громадські процеси та виконання ним ролі громадянина у сучасний період функціонування українського суспільства [9, с. 123]. Водночас, для того, щоб бути активним соціальним громадянином, необхідно бути обізнаним в суспільно-громадські процесах та розуміти їх сутність.

Для гуманітарних спеціальностей гуманітарна підготовка має найважливіше значення, оскільки вона передбачає прояв активної соціальної позиції, спілкування з іншими людьми на засадах гуманізму та демократизму, розуміння історичного контексту. Наприклад, підготовка здобувачів освіти медичного профілю передбачає формування особистості на основі культурологічного підходу, засвоєння принципів і норм моралі, загальнолюдських цінностей [3, с. 99]. Для майбутніх вчителів важливість гуманітарної підготовки пояснюється необхідністю розвитку у них соціальної та гуманістичної спрямованості, ініціативності, навичок групової роботи, здатності приймати рішення та нести за них відповідальність [14]. Тільки так вони зможуть ефективно навчити своїх вихованців, забезпечити їх самореалізацію, підготувати до майбутнього дорослого життя.

Водночас, для технічних спеціальностей гуманітарна підготовка теж має велике значення. Ми згодні з науковцями, які звертають увагу на необхідність формування в фахівцях технічних спеціальностей здатності до творчості. Наприклад, професія інженера часто передбачає застосування різних типів взаємодії, зокрема «людина – природа», «людина – знак», «людина – людина». [2, с. 126]. Більше того, більшість технічних спеціальностей передбачає колективну роботу над вирішенням виробничих проєктів, що потребує здатності командної роботи, соціальної та комунікативної компетентності.

Важливе значення для майбутніх фахівців має соціальна компетентність. Вона передбачає наявність толерантного ставлення до

співрозмовників, відповідальності за свою поведінку та рішення, здібностей до взаємодії та спілкування з різними соціальними групами людей, уникнення та вирішення конфліктних ситуацій [7, с. 200], в тому числі через мережу Internet. За ефективне спілкування між людьми відповідає комунікативна компетентність, що дозволяє долати комунікативні бар'єри між співрозмовниками, використовувати різноманітні комунікативні шаблони конструктивної розмови у відповідності до ситуації. Володіння розвинутою комунікативною та соціальною компетентностями дозволяє особистості комфортно перебувати в соціумі, вирішувати виниклі проблеми, досягати порозуміння між людьми та соціальними групами [11, с. 105].

Слід зазначити, що спілкування та обмін інформацією є істотною частиною людського буття. А отже, високий рівень володіння комунікативною компетентністю впливає на ефективність розуміння один одного. Більше того, в сучасних умовах, які характеризуються інтернаціоналізацією та полікультурністю, знання декількох мов робить людину більш комунікабельною та обізнаною.

С точки зору навчальної діяльності та участі у міжнародних програмах академічної мобільності залучення здобувачів освіти до міжнародних проєктів та програми подвійного диплому вимагає високого рівня оволодіння іноземною мовою [1, с. 20] на рівні спілкування, оформлення супроводжуючих документів, участі у міжнародних наукових заходах, відвідування занять (очно або дистанційно), які викладають зарубіжні партнери. Якщо розглядати іншомовну комунікативну компетентність в контексті успішного працевлаштування, то для багатьох професій, зокрема ІТ-спеціалістів, знання іноземної мови сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності [12]. Оскільки часто розробка програмних продуктів відбувається в команді ІТ-фахівців з різних країн, тому для спілкування використовується одна мова, частіше за все англійська.

Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців повинна спиратися на особистісно-орієнтовану парадигму навчання, що визнає унікальність кожного здобувача освіти та його особливості, гуманістичний підхід у вихованні та навчанні [3, с. 96]. У процесі гуманітарної підготовки майбутні фахівці повинні розвиватися як цілісна особистість, яка

володіє необхідними ключовими та фаховими компетентностями, особистісними та загальнолюдськими ціннісними орієнтаціями, які знадобляться для життєдіяльності й творчості у демократичному суспільстві [4, с. 453].

Гуманітарна підготовка передбачає опанування переліком дисциплін, які впливають на емоційну та мотиваційну сферу особистості, передбачають розвиток здатності до розуміння сутності суспільних процесів та явищ, формування навичок конструктивної взаємодії між людьми та здатності до командної роботи [14]. До методологічних особливостей вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу слід віднести гуманізацію, інтеграцію та інформатизацію освітнього процесу [4, с. 456].

Слід зазначити, що для гуманітарних дисциплін, на відміну від дисциплін природничого циклу, завдання передбачають більш різноманітні методи оцінювання опрацьованих знань (відкриті текстові відповіді, тестові завдання з множинним вибором, відображення власної позиції на дошці обговорень курсу, написання коментарів та ін.) [13, с. 9]. Це зрозуміло, оскільки гуманітарні дисципліни передбачають здатності до міркувань, спілкування, обговорення теоретичних питань.

На вибір дисциплін в обов'язковому та варіативному блоках впливає ступінь освіти. На бакалавраті, особливо на перших курсах, студенти вивчають нормативні дисципліни загального призначення (наприклад, історія України, література, мистецтво, філософія та ін.). Підготовка магістрів передбачає більший рівень самостійності, зв'язок навчальної діяльності з науковою діяльністю, залучення студентів до глобальних проблем професійної діяльності. Тому магістрам пропонуються такі дисципліни як педагогіка вищої школи, чинники успішного працевлаштування за фахом [6, с. 26], філософія освіти, філософія науки, актуальні проблеми професійної діяльності (за спеціальностями) та ін. В залежності від дисципліни та навчального контенту формуються відповідні соціально-гуманітарні компетентності.

Під час вибору циклу дисциплін гуманітарного спрямування В. Григор'єва рекомендує враховувати спеціалізацію та рівень

кваліфікації майбутніх фахівців. Тобто, обмежити зміст загальних дисциплін (культурологія, філософія, психологія) базовими поняттям, але наситити навчальний план курсами, наближеними до майбутньої професійної діяльності [2, с. 128]. Водночас, під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу дослідники рекомендують забезпечити міжпредметну інтеграцію, тобто інтегрувати окремі теми однієї дисципліни в іншу, суміжну за значенням [3, с. 96]. Це дозволить забезпечити більш ґрунтовну гуманітарну та професійну підготовку здобувачів вищої освіти для ефективної професійної діяльності в реальних умовах.

Не слід забувати і про мовну підготовку майбутніх фахівців, зокрема формування компетентностей щодо знання та використання української та іноземної мов. У Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного за ці напрямки гуманітарної підготовки відповідають кафедра суспільно-гуманітарних наук, на якій викладається дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» та кафедра іноземних мов, на якій викладається дисципліна «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Для підвищення ефективності мовної підготовки можуть бути використані різноманітні засоби інформаційно-комунікаційних технологій. На думку науковців, вони надають можливість індивідуалізувати освітній процес, полегшити доступ здобувачів освіти до якісних автентичних навчальних матеріалів, забезпечити зворотній зв'язок між учасниками освітнього процесу [1, с. 22], здійснювати оперативний контроль та самоконтроль сформованих компетентностей. Добре себе зарекомендувала система управління навчанням Moodle, яка дозволяє розмістити всі необхідні навчальні матеріали, у тому числі мультимедіа, забезпечити зворотній зв'язок, здійснити тестування [5, с. 107] тощо. Слід зазначити, що системи дистанційного навчання в сучасних умовах вважаються одним з необхідних елементів університетської освіти, що забезпечує підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Звісно, гуманітарна підготовка майбутніх фахівців не повинна відбуватися в умовах зменшення кількості фахових освітніх компонент. Якщо це стосується спеціальностей гуманітарного

профілю, наприклад освітньої програми «Середня освіта. Українська мова і література» [8, с. 120] то дисципліни гуманітарного профілю превалюють над іншими та дозволяють розвинути всебічно розвинуту особистість. У випадку технічних спеціальностей гарант освітньої програми разом зі стейкхолдерами аналізує ситуацію щодо змісту та вносять відповідні корективи. Водночас, з метою посилення вибіркової складової та забезпечення можливості формування індивідуальної освітньої траєкторія здобувача освіти можна збільшити перелік дисциплін гуманітарного спрямування в вибіркового блоці [4, с. 456]. Це позитивно вплине на всебічний розвиток особистості та покращить компетентнісні характеристики професійної підготовки майбутнього фахівця.

Отже, гуманітарна підготовка є важливою складовою сучасного фахівця, який повинен володіти фаховими компетентностями, вміти працювати в команді, конструктивно спілкуватися з колегами тощо. Формування соціальних та мовних компетентностей здійснюється у процесі опанування дисциплін соціально-гуманітарного циклу, які повинні враховувати специфіку освітньої програми, майбутньої професії, мати міжпредметні зв'язки з іншими дисциплінами.

Література

1. Білоцерковець М.А., Белоцерковец М.А. Використання цифрових технологій у мовній підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 15(2). С. 19–22.
2. Григор'єва В.А. Шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки майбутніх інженерів. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. Педагогічні науки. 2018. № 82(3). С. 126–129.
3. Ісаєва О.С. Значущість соціально-гуманітарної підготовки у медичних вишах. *Educational Challenges*. 2018. № 57. С. 93–101.
4. Лесик Г.В. Методологічні особливості соціально-гуманітарної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. *Молодий вчений*. 2016. № 1. С. 453–458.

5. Павленко О.М. та ін. Реалізація дистанційної форми навчання засобами платформи Moodle у процесі підготовки майбутніх філологів. *Інженерні та освітні технології*. 2019. Т. 7. № 3. С. 106–121.
6. Попенко Н. Реалізація технології організації соціально-гуманітарної підготовки майбутніх магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання. *Інженерні та освітні технології*. 2020. № 8(1). С. 19–31.
7. Шаров С.В. Дефінітивний аналіз і сутність соціальної компетентності. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2019. Вип. 66. С. 200–203.
8. Шарова Т.М., Землянська А.В., Шаров С.В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. 2019. Т. 8. № 76. С. 119–122.
9. Шахрай В.М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. 2008. № 2. С. 123–134.
10. Шевчук Т. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2016. № 1. С. 70–75.
11. Sharov S., Gladkykh H. The importance of communicative competence for the professional formation of future computer science specialists. *Молодь і ринок*. 2021. 7-8(193-194). С. 104–108.
12. Symonenko S. Complementing content of English courses for enhancing communication of IT-professionals for sustainable development. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 166. 10008.
13. Toven-Lindsey, B., Rhoads, R. A. and Lozano, J. B. Virtually unlimited classrooms: Pedagogical practices in massive open online courses. *The internet and higher education*. 2015. № 24. P 1–12.
14. Yekimov S. at al. Some problems of humanitarian training of future specialists in pedagogical specialties using interactive technologies. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Vol. 1691. 012221.

Гнедко Н.М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій
та методики викладання інформатики
Рівненський державний гуманітарний університет

Матвійчук Л.А.

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри інформатики і обчислювальної техніки
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

ПЛАНУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ

Анотація. З метою автоматизації процесів ефективного управління проектами та контролю виконання проектів варто використовувати інформаційні технології. Описано приклади інформаційних систем управління проектною діяльністю, які найбільш розповсюджені та впроваджуються на сучасному українському ринку.

Ключові слова: управління проектами, інформаційні системи, Microsoft Project, Primavera Project Planner, Time Line, Artemis Views, SpiderProject.

Hnedko N., Matviichuk L. Planning and use of resources in project management information systems. In order to automate the processes of effective project management and project execution control, it is worth using information technologies. Examples of project activity management information systems, which are the most widespread and implemented in the modern ukrainian market, are described.

Key words: project management, information systems, Microsoft Project, Primavera Project Planner, Time Line, Artemis Views, SpiderProject.

Ознаками проекту, як об'єкту управління, є обмеженість за часом, бюджетом, ресурсами; мінливість (цілеспрямоване переведення системи від існуючого до бажаного стану, що описується в термінах

цілей проекту); комплексність; правове та організаційне забезпечення; новітність щодо підприємства, що здійснює проект – підкреслюють передумови використання інформаційних технологій під час управління проектами.

Сьогодні ефективне управління проектами неможливе без використання сучасних програмних засобів, оскільки зростають розміри проектів, частота їх виконання, обсяги інформації. В управлінні проектами необхідні теоретичні дослідження в напрямі впровадження інформаційних технологій для автоматизації ефективного управління декількома проектами та контролю виконання проектів. Впроваджуючи інформаційні системи управління проектами підприємств, слід пам'ятати, що використання інформаційних систем потребує певних змін процесів управління підприємством. Реалізація різних функцій інформаційної системи управління проектами може впливати на роботу різних підрозділів організації. Тому підключення підприємства до нової інформаційної системи управління проектами варто здійснювати структурно послідовно. А сам процес впровадження потребує системного підходу, що передбачає планування комплексу робіт і контроль за їх здійсненням.

Тобто використання інформаційних технологій в управлінні проектами підприємств потребує проведення попередніх теоретичних досліджень механізмів впровадження інформаційних технологій з метою автоматизації процесів ефективного управління проектами та контролю виконання проектів. На сучасному українському ринку найбільш розповсюджені та впроваджуються такі інформаційні системи управління проектами (ІСУП):

1) Microsoft Project [2] – найпоширеніша у світі система управління проектами. Відмітними рисами пакету є його простота, наочність, стандартний інтерфейс. Значна увага приділяється використанню сучасних стандартів, що дозволяють ефективно інтегрувати пакет з іншими додатками. Підтримка Microsoft Mail і Microsoft Exchange дозволяє полегшити і систематизувати групову роботу з проектами. Налаштування повідомлень для команди проекту включає можливість визначення складу проектних даних, що пересилаються учасникам проекту електронною поштою, та

встановлення обмежень на корекцію інформації, що пересилається одержувачам. Збереження проектів у папках Exchange забезпечує додаткові засоби розмежування доступу до файлів проектів. Microsoft Project містить можливості покрокової розробки проекту та інтелектуального підказування, а також гнучкі засоби створення звітів, набір засобів планування і керування ресурсами;

2) Primavera Project Planner (P6) [3] – використовують для управління середніми і великими проектами в різних сферах, хоча найбільшого поширення цей програмний продукт набув у сфері управління будівельними та інженерними проектами. Для моделювання проекту P6 пропонує широкий набір інструментів, який включає близько 20 рівнів. У програмі передбачаються дев'ять типів робіт (задача, віха, гамак, зустріч тощо), усі типи залежностей між роботами, 10 типів обмежень. Поточний варіант проекту може порівнюватися з необмеженою кількістю базових планів. P6 представляє можливості: групування і впорядкування робіт за різними ознаками на різних рівнях деталізації проекту, що дозволяє подати інформацію в більш зручному вигляді залежно від конкретної управлінської ситуації (наприклад, використовуючи ці засоби, всю інформацію з проекту можна згрупувати за фазою проекту на першому рівні ієрархії, за відповідальним ресурсом – на другому і відсортувати за датою початку роботи – на третьому); розбити екран по горизонталі для незалежного перегляду двох частин проекту; швидко виділити роботи, які потребують уваги в заданий період часу;

3) TimeLine (Фірма Time Line Solutions) [5]. Основними рисами TimeLine є реалізації концепції багатопроєктного планування в рамках організації, гнучкі засоби підтримки формування звітів і засоби налагоджування на інформаційне середовище користувача. У TimeLine немає обмежень на розмірність проектів. Дані, що стосуються проектів організації, можливо зберігати в єдиній SQL-базі даних, що крім опису проектів та єдиного для організації списку ресурсів містить усі елементи налагодженого управлінського середовища, що прийнято у компанії для роботи з проектами. Всі основні об'єкти бази даних об'єднані у вікні у відповідних розділах. За допомогою даного вікна можна переглянути структуру бази даних проекту і здійснити доступ

до будь-якого елементу, а також створити свої користувацькі елементи у списках.

4) Artemis Views (Фірма Artemis International) [1]. Використовуються для управління великими інженерними проектами. Складається з набору модулів, що автоматизують різні аспекти управління проектами: ProjectView (дозволяє реалізувати мультипроектну, багатокористувацьку систему планування і контролю проектів в організації), ResourceView (спеціалізована система для планування і контролю використання ресурсів як у проектному або матричному середовищі управління, так і для поточних робіт), TrackView (надає засоби ведення фактичної інформації з виконаних обсягів робіт, контролю за станом виконання і вартістю поточних робіт), CostView (забезпечує підтримку центрального депозитарію для інформації щодо усіх витрат і прибутків проектів). Усі модулі сумісні за даними, працюють в архітектурі клієнт/сервер, підтримують ODBC-стандарт і легко інтегруються з популярними СУБД Oracle, SQLServer, Sybase.

5) SpiderProject (Spider Technologies Group) [4]. Містить потужні алгоритми планування використання обмежених ресурсів; реалізована можливість використання під час упорядкування розкладів робіт взаємозамінних ресурсів (пули ресурсів), що дозволяють одержати більш короткі розклади та звільняє менеджера необхідності жорстко призначати виконавців на роботи проекту.

Це дозволяє і скоротити непродуктивні простоя ресурсів, і полегшити роботу проектного менеджера, позбавляючи його і необхідності робити стомливі на великих проектах оцінки і «що-якщо»; можливість використання нормативно-довідкової інформації – про продуктивність ресурсів на тих або інших видах робіт, витрати матеріалів, вартість робіт і ресурсів; потужність, гнучкість, можливості створювати і використовувати в розрахунках будь-які додаткові табличні документи та бази даних (БД), вводити будь-які формули розрахунку.

Недоліки використання – в галузі програмної реалізації (стандартизації та користувацького інтерфейсу). Перед тим, як вибрати ту чи іншу інформаційну систему, необхідно визначити, для

управління яких самих проектів вона буде використовуватися. Ефективність майбутньої системи управління можна визначити за допомогою прорахунку сукупності витрат, а також прибутків, одержання яких вона буде сприяти. Управління проектами можна оптимізувати за допомогою трьох основних параметрів, таких як час, вартість та якість роботи.

Треба завжди пам'ятати, що під час неефективного управління проектом підприємство, компанія чи будь-яка інша організація зазнає збитків, це викликано, як правило, зривом строків, перевищенням бюджету проекту тощо. Тому перед тим, як почати використовувати інформаційні технології управління проектами, потрібно скласти детальний план їх впровадження, оскільки саме планування та контроль часових параметрів є основою, потім слід опанувати ресурсне планування, а завершити весь цей процес варто плануванням та контролем витрат, це все робиться для того, щоб запобігти виникненню негативних наслідків та зменшити стрес співробітників від нової введеної технології.

Література

1. Artemis Views. URL: <https://www.aurea.com/library/artemis-views/> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Microsoft Project. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/project/project-management-software> (дата звернення: 1.10.2022).
3. Primavera Project Planner. URL: <https://www.oracle.com/industries/construction-engineering/primavera-p6/> (дата звернення: 1.10.2022).
4. SpiderProject. URL: <http://www.spiderproject.com> (дата звернення: 17.01.2022).
5. TimeLine. URL: <https://timeline.knightlab.com> (дата звернення: 10.09.2022).

Гринчак В.В.

здобувач освіти 2 курсу магістратури
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТРЕНІНГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті обґрунтовано зміни організаційно-педагогічних умов проведення тренінгів для здобувачів освіти вищих навчальних закладів України через гостру респіраторну хворобу COVID-19 та наступну російсько-українські війну. Запровадження дистанційної та змішаної форми навчання має наслідком активне запровадження дистанційних тренінгових курсів на платформах Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams та ін.

Ключові слова: тренінг, організаційно-педагогічні умови, дистанційне навчання, змішане навчання..

Hrynychak V.V. Changes of organizational and pedagogical conditions of trainings in Ukrainian higher educational institutions in current situation. The changes of organizational and pedagogical conditions of trainings for higher educational institutions students have been substantiated in the article due to COVID-19 and further russian - ukrainian war. As a result of the introduction of distance and blended learning the active implementation of distance training courses on the platforms Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams etc. is widely used nowadays.

Key words: training, organizational and pedagogical conditions, distance learning, blended learning.

Основний зміст вищої освіти визначається стандартами вищої освіти нового покоління, які базуються на компетентнісному підході [9]. Під компетентністю розуміється як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці

[4]. В сучасній освіті велику роль відіграють інноваційні технології, зокрема, активні та інтерактивні методи навчання, які дозволяють формувати ключові і предметні компетентності. Цю думку підтримують багато фахівців, зокрема Л. Бондарева, А. Вербицький, Ю. Кулюткін, А. Смолкін, Г. Сухобська, А. Ходоровська та ін. Дієвим засобом адаптації людини до професійної діяльності, зміни моделі існуючої поведінки та діяльності, джерелом формування стійких знань, вмінь на основі набутого досвіду є чи не найпопулярніша серед інноваційних технологій навчання дорослих – тренінг [8]. Тренінгові технології навчання здобувачів освіти набули значного поширення у вищих навчальних закладах України, проте сучасні події вносять суттєві корективи в організації тренінгів, призводять до змін в організаційно-педагогічних умов для їх проведення.

Мета статті – обґрунтувати зміни організаційно-педагогічних умов тренінгу при дистанційному та змішаному навчанні.

Тренінг (англ. training) це запланований процес модифікації (зміни) відношення знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [7]. Тренінг суттєво відрізняється від інших форм навчання та є запланованим процесом зміни відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного їх виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [11]. Тренінг забезпечує не лише передачу знань, а й певний стан емоційного піднесення учасників, оскільки актуалізуються пізнавальні інтереси та прагнення до саморозвитку. Особливістю тренінгу є й те, що після його проходження кожен учасник має чіткі уявлення про те, як можна використати отримані навички найближчим часом [12]. Тренінг вимагає від викладача ВНЗ іншого підходу та іншого набору навичок. Під час тренінгу він (вона) має бути фасилітатором знань, а не джерелом знань, не лише ділитися інформацією, але допомагати здобувачам знань формувати стійкіші навички і вміння .

Для проведення успішного тренінгу у вищих навчальних закладах необхідно підготувати необхідні умови, насамперед - організаційне – педагогічні. На думку Б.Г. Чижевського, організаційно-педагогічні

умови відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [13, с. 82]. Організаційно-педагогічні умови — сукупність факторів, що забезпечують регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети, вдосконалюють міжособистісні стосунки учасників педагогічного процесу для вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу [3]. Дослідники, зокрема А.Зубко, вказують, що організаційно педагогічні умови класифікують у двох групах. Перша (вужча) група — це умови, що забезпечують процес навчання: високий рівень професіоналізму тих, хто навчає; готовність тих, хто навчається, до навчальної діяльності; повнота інформаційного забезпечення процесу навчання. Друга група — це умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу в конкретному закладі підвищення кваліфікації: матеріально-технічне і програмно-методичне забезпечення; удосконалення роботи з персоналом закладу [6]. Зрозуміло, що від першої групи умов, зокрема рівня підготовленості викладачів, залежить дуже багато, у тому числі, як буде забезпечено умови другої групи. Якщо зосередитись на другій групі умов, то слід зазначити, що попередня підготовка може зайняти більше часу, ніж сам тренінг. Завдання тренера: ретельно продумати хід майбутнього заняття, заздалегідь підготувати всі необхідні матеріали, вибрати затишне приміщення, знайти зручні стільці; продумати, як досягти того, щоб учасники зібралися в призначений час; Також потрібно: створити на тренінгу таку атмосферу, щоб учасники самі окреслили свої потреби й очікування, сформулювали власні цілі й можливі шляхи їхньої реалізації; не забувати запитувати учасників про їхнє очікування, опиратися й посилатися на це. Наприкінці кожного заняття проводити зворотний зв'язок від учасників щодо застосованих методів навчання та тренінгової тематики; ставити запитання щодо прикладного характеру здобутих знань та навичок (коли і яким чином учасники збираються їх використовувати); надавати додаткові джерела та інформацію, де необхідний матеріал можна знайти й опрацювати самостійно [12].

Гостра респіраторна хвороба COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, а також наступна відкрита агресія Російської федерації проти України зумовили значні зміни в сферах освіти і науки завдяки безпрецедентному поширенню інформаційних технологій. Заклади освіти України були вимушені приділити основну увагу розвитку дистанційного та змішаного навчання.

«Дистанційне навчання» є таким видом організації освітнього процесу, який базується на активному використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, взаємодії викладача і студентів шляхом встановлення двобічного зв'язку за різними формами (текст, звук тощо) в синхронному та асинхронному режимі. Під змішаним навчанням розуміти цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок, що здійснюється освітніми установами різного типу в рамках формальної освіти, частина якого реалізується у віддаленому режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання, які використовуються для зберігання і доставки навчального матеріалу, реалізації контрольних заходів, організації взаємодії між суб'єктами навчального процесу (консультації, обговорення) та під час якого має місце самоконтроль учня (студента) за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання [2].

Слід зазначити, що в багатьох ВНЗ України на момент пандемії вже практикували курси дистанційного навчання, зокрема тренінгові заняття. Наприклад, у Харківському національному економічному університеті ім. С.С. Семена Кузнеця вже багато років як організовано дистанційні курси на платформі Moodle. Команда проекту Simformer із Вільнюса (Simformer.com) та Харківський освітньо-дослідний інститут ГУВЗ «Університет банківської справи» створили для фінансистів, менеджерів та підприємців унікальний інтегрований дистанційний курс «Інноваційні технології (тренінги)». Курс містить відеолекції, тести та практичні завдання, виконання яких потребує проведення бізнес-симуляцій. Третій змістовний модуль передбачає виключно отримання практичних навичок з управління власним бізнесом [10]. Викладачі Запорізького Національного університету розробили автоматизований тренінг для математичних дисциплін «Теорія ймовірностей», «Векторна алгебра», «Аналітична геометрія» розроблений на базі платформи дистанційного навчання Moodle. Вже на початку вивчення

теми викладач має можливість ознайомити студентів з чіткими і прозорими критеріями оцінки їх знань, в свою чергу студенти на практиці можуть пересвідчитись, що навчання пройдене тестування не дає можливості отримати гарну оцінку. Оцінка студента стає відомою і студенту, і викладачу відразу після проходження тесту, а відповіді студента з кожного питання зберігаються, що в подальшому надає змогу проаналізувати похибки та пробіли в знаннях з тієї чи іншої теми та, якщо це передбачено, пройти тестування ще раз з метою вдосконалення знань і, відповідно, поліпшення оцінки за тест. Автоматизоване проведення аналізу виконання тестів є вагомим вкладом в методологію розробки та подачі матеріалу дисципліни для викладача. Після підсумків тренінгу можна з'ясувати, які питання для студентів виявилися найскладнішими, таким чином одразу стає зрозуміло які частини матеріалу лекційного або практичного необхідно детальніше пояснити, навести більше прикладів або висвітлити в іншому ракурсі [1].

В Стратегії розвитку вищої освіти на 2022-2032 рр. зазначено, що використання дистанційних інноваційних технологій дало змогу також надати нового значення поняттю «залучення здобувача освіти до освітнього процесу», що раніше визначалося здебільшого його фізичною присутністю на заняттях (стратегія розвитку освіти) виклики, що зумовлені гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, і передбачає такі два пріоритетних напрями, як прискорення розвитку ефективних цифрових освітніх екосистем, що потребує наявності розвинутої інфраструктури, зв'язку і цифрового обладнання, ефективного планування та розвитку цифрового потенціалу, включаючи сучасні організаційні можливості (стратегія). Викладачі ВНЗ України для підготовки дистанційних тренінгів мають можливість обирати різні платформи: Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams тощо. Основним критерієм для вибору дистанційної платформи є проблемні моменти, які їх визначають (умови та можливості технічного доступу до навчання, часові рамки, технічні можливості, потреба в індивідуальній взаємодії викладачів та студентів). Наприклад, практика засвідчила доцільність одночасного використання дистанційних платформ Google meet та Microsoft Teams, оскільки таке поєднання дає змогу ефективно долучати до навчального

процесу всіх студентів (синхронно та асинхронно) та зважати на їх індивідуальні потреби, пов'язані з воєнною агресією з боку Росії на території України [5].

Таким чином, виклики дистанційного та змішаного навчання в умовах пандемії та російсько-української війни стосовно розвитку тренінгового навчання мають бути успішно подолані. Для цього слід створити необхідні умови, насамперед, через необхідне матеріально-технічне і програмове забезпечення вищих навчальних закладів та здобувачів освіти, а також шляхом формування необхідного рівня інформаційної компетентності і викладачів, і здобувачів освіти.

Література

1. Борисовська Ю.О., Козлова О.С., Лисенко О.А. Розробка дистанційного тренінгу для математичних дисциплін. URL: <http://surl.li/djbkh> (дата звернення: 25.09. 2022).
2. Васюта О.І. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти під час пандемії: сучасні виклики ті інновації. URL: <https://zenodo.org/record/4515148/files/Vasiuta.pdf> (дата звернення: 20.09. 2022).
3. Вдовичин. Т.Я. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх фахівців у педагогічному університеті. URL: <http://surl.li/dihpp> (дата звернення: 23.09. 2022).
4. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <http://surl.li/wqqd> (дата звернення: 02.10. 2022).
5. Дистанційні платформи для навчання і саморозвитку здобувачів вищої освіти на заняттях з «Української мови за професійним спрямуванням» під час воєнного стану. URL: <http://surl.li/djboc> (дата звернення: 23.09. 2022).
6. Зубко А.М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2002. URL: <http://surl.li/dihu0> (дата звернення: 10.09. 2022).
7. Котенко Т.М. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі. URL: <http://surl.li/dhxku> (дата звернення: 13.09. 2022).

8. Мінда Л.З. Організаційно-педагогічні умови впровадження тренінгових технологій навчання в систему підвищення кваліфікації вихователів дошкільних навчальних закладів. URL: <http://surl.li/dihoi> (дата звернення: 20.09. 2022).
9. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <http://surl.li/cdten> (дата звернення: 03.09. 2022).
10. Створено унікальний інтегрований дистанційний курс «Інноваційні технології (тренінги)». URL: <http://surl.li/djbky> (дата звернення: 20.09. 2022).
11. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : навч. посіб. / Г.О. Ковальчук, Н.Ю. Бутенко, М.В. Артюшина та ін.; за заг. ред. Г.О. Ковальчук. Київ: КНЕУ, 2005. 386 с.
12. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти : навчально-методичний посібник / М.В. Афанасьєв, Г.А. Полякова, Н.Ф. Романова та ін. ; за заг. ред. професора М.В. Афанасьєва. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с.
13. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

Деркачова О.С.

доктор філологічних наук,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

МИСТЕЦТВО СТОРІТЕЛІНГУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

***Анотація.** Стаття присвячена особливостям сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх вчителів. На прикладі навчальної дисципліни «Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх педагогів» розглянуто пріоритетні напрямки і завдання*

сторітелінгу в педагогічній науці, а також з'ясоване його значення для формування особистості вчителя.

Ключові слова: сторітелінг, історія, мистецтво сторітелінгу, текст, професійна підготовка, вчитель.

Derkachova O. The art of storytelling in the professional development of future teachers. The article deals with the peculiarities of storytelling in the professional development of future teachers. On the example of the discipline "The Art of Storytelling in the professional development of future teachers" the priority ways and tasks of storytelling in pedagogical science are considered, as well as its importance for the formation of the teacher's personality.

Key words: storytelling, story, art of storytelling, text, professional preparation, teacher.

Сторітелінг – прийом, сутність якого полягає у побудові історії, сюжетної розповіді, яку промовець розповідає аудиторії для кращої презентації необхідної інформації. Мистецтво розповіді історії стає чи не найважливішою навичкою сучасної успішної людини. Сторітелінг важливий у мистецтві, освіті, бізнесі тощо. Курси навчання писання та розповіді історій українській аудиторії пропонують smm-ники, інстаблогери, письменники (наприклад, курси письменницької майстерності Катерини Бабкіної чи Ірени Карпи). Вміння розказати історію – це не лише про вміння донести, пояснити важливу інформацію, а й уміння презентувати себе та свої професійні навички, вміння побудувати чітке та логічне висловлення з необхідними та доречними прикладами, обґрунтуваннями тощо.

Одним із перших навчати мистецтву створення історії став американський сценарист Роберт Маккі, який у 1983 році прочитав перший семінар «Сторі» (STORY Seminar class). Згодом (1997 рік) побачила світ його книга «Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації» [10]. Ця книга є однією із найпопулярніших і must read для письменників-сценаристів. У ній автор на прикладі більше сотні фільмів демонструє особливості творення якісної історії. Зараз є популярним його ресурс «Сторілог». Ще одним розробником сторітелінгу вважають Девіда Армстронга,

який описав цей метод у своїй книзі “MBSA: Managing by Storying Around”. Згодом з’являється книга Анетт Сіммонс «Сторітелінг. Як використовувати силу історій» (1998). У цій книзі – чимало історій з бізнесу, а також авторка розповідає про те, як «працюють» історії, як вони допомагають завоювати довіру читача, також вона розбирає кілька типів історій, які можна адаптувати до різних обставин та аудиторій.

У 2015 році з’являється книга Елізабет Гілберт «Велика магія. Творче життя без страху», де авторка світових бестселерів розповідає про творчий потенціал, виникнення ідей, про важливість допитливості у творенні світу-розповіді [5]. Серед українських читачів також популярними є книги «250 фішок, що їх має знати письменник» Чака Ведінга [3], що побачила світ у 2011 (перекладена українською у 2019), яка містить практичні поради не лише авторам, а й тим, хто хоче навчитися створювати власний текст; Вільяма Зінссера «Текст-пекс-шмекс. Магія переконливих текстів» (2016, переклад – 2019) [6], в якій поради для тих, хто хоче писати, але сумнівається у своїх силах, а також поради, як створювати різноманітні тексти; Кіндри Холл «Сторітелінг, який не залишає байдужим (переклад 2020), в якій авторка вважає сторітелінг одним із успішних бізнес-прийомів, а майстерність оповідача тією навичкою, яку може набути кожний [12]; Блека Снайдера «Врятуйте кицьку! Як блискавично писати живі тексти (переклад – 2021), що містить поради створення яскравих історій, принципи їх моделювання, різноманітні техніки текстоворення [11].

У 1928 році в українському літературному просторі з’являється книга Майка Йогансена «Як будується оповідання. Аналіз прозових зразків» [7], в якій письменник дає поради молодим авторам щодо структури, мови, персонажів оповідань, та того, як їх створювати.

У 2019 році виходить книга Сергія Гаврилова «Всі крапки над «І»сторією», де автор вчить, як через історію подати цікаво та образно будь-яку інформацію, як розвивати ідею, як створювати сюжет та вивести яскравого персонажа.

Згодом (2020) з’являється книга-зошит «Звичка писати» Катерини Бабкіної. Вона для роботи зі словом та над собою, про пошуки натхнення, розуміння, що таке слово, історія, образ; у ній подано вправи на покращення навичок писання історій. У цьому ж році

з'являється «Сторітелінг для очей, вух і серця» Марка Лівіна, в якому автор на конкретних прикладах говорить про секрети вдало побудованої історії, про таємниці розуміння та відчуття слова у тексті.

Книги, присвячені мистецтву творення та розповіді історій, упевнено завойовують український книжковий ринок, стають популярними серед читачів – і не лише тих, які мріють про кар'єру письменника, адже сторітелінг – це «актуальна комунікаційна технологія, одна з сучасних форм комунікації виробника зі споживачем. Метод Storytelling полягає в популяризації через іміджеві проекти яскравих історій успіху і кар'єрного злету відомих особистостей, які здійснили свою заповітну «американську мрію» – політиків, кінозірок, співаків, дизайнерів, бізнесменів, мільйонерів, мільярдерів. (...) Storytelling було визнано найкращою бізнес-ідеєю 2006 року» [2].

Щодо сторітелінгу в освіті, то у 1989 році побачила світ книга Кірана Егана, сучасного філософа з питань освіти, «Навчання як сторітелінг», в якій він робить акценти на використанні уяви у навчанні та розвитку дитини [14]. Важливим є у практиці навчання сторітелінгу праця «Розповідь та оповідь у викладанні та навчанні дорослих» історикіні науки Маргарет Россітер (2002), яка переконана, що буття існує у нашому сприйнятті як певні історії, що можуть впливати на наше життя [15].

Сторітелінг розглядається науковцями як здатність опису подій за допомогою розповіді та додаткових мультимедійних елементів [13]; як розповідь-обмін знаннями й досвідом, що мають на меті розкрити причинно-наслідкові зв'язки між явищами чи подіями [16], як сучасну комунікаційну технологію, що стає «якісно новим методом навчання й виховання в Українській новій школі» [2]. Н. Бондаренко виділяє такі функції сторітелінгу: мотиваційну, об'єднувальну, комунікаційну, впливу, утилітарну [2]

Сторітелінг універсальний, інтерактивний гнучкий. Він стимулює та розвиває уяву, збагачує новими знаннями, урізноманітнює навчальний процес. За допомогою цього методу «можна досягти важливих результатів: 1) пожвавити освітній простір, зняти напругу, створити невимушену атмосферу; 2) встановити тісніший контакт між учителем і учнями, привернути й утримати їх увагу» [2].

З метою ознайомлення студентів з особливостями створення та розповіді цікавої історії нами було введено спецкурс «Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх педагогів». Предметом вивчення навчальної дисципліни є основи сторітелінгу, його види, функції, структура, а також графічний та цифровий сторітелінг. Навчальна дисципліна «Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх педагогів» є складовою освітньо-професійної програми підготовки майбутнього вчителя початкової школи, яка входить до циклу професійної підготовки як дисципліна вільного вибору студента. Мета вивчення дисципліни – ознайомити студентів з основами сторітелінгу, розкрити специфіку педагогічного сторітелінгу, допомогти майбутнім вчителям оволодіти навичками сторітелінгу та творчопису. Вона вивчається у 3-му семестрі та є доповненням до курсів літературознавчого, педагогічного та методичного спрямування. Вивчення цього курсу поглибить літературознавчу підготовку майбутніх учителів, сприятиме розумінню особливостей сторітелінгу в сучасному світі, навчить майбутніх педагогів основам творчопису. Практичні заняття, передбачені дисципліною, покликані забезпечити якісне самостійне формування студентами вміння складати історію, структурувати та аналізувати наявні, використовуючи як літературознавчу базу, так і сучасні стратегії роботи з художнім твором. Основні цілі - забезпечити студентів необхідними знаннями з предмету вивчення та сформувати в них практичні вміння, які вони зможуть застосувати у навчанні, у подальшій професійній діяльності вчителя школи, у якості промоутерів та популяризаторів освіти, навчання та читання. Вивчення дисципліни передбачає опрацювання таких тем: Сторітелінг у сучасному світі. Поняття сторітелінгу. Огляд сторітелінгових книг. Відомі письменники про мистецтво розповіді історій. Сторітелінг як ефективний метод навчання та виховання; Сторітелінг про сторітелінг. Загальна характеристика. Види сторітелінгу (культурний, соціокультурний, міфи та легенди, jump story, сімейний, дружній, особистий). Функції сторітелінгу; Структура історії. Сюжети: 4 чи більше (класичний, подорож, боротьба з монстром, історія Попелюшки, день бабака, квест)? Тема. Герої. Інтрига. Мова розповіді. Рецепт історії; Графічний сторітелінг. Комікси. Графічний роман. Постерна історія; Цифровий сторітелінг.

Інтерактивна мультимедійна історія. Мультимедійний журнал-презентація. Інтерактивна просторова історія. Інтерактивна часова вісь. Історія-гра; Сторітелінг на уроках. Пасивний та активний сторітелінг. Вчитель творець історії. Учень творець історії; Як написати власну історію: практичні поради. Робота з картками натхнення; Контент. Герой. Драматургія. Деталі та емоції; Спонтанність. Експромт. Натхнення. І сторітелінг. Робота з картками Проппа.

Студенти знайомляться з некомерційним та комерційним сторітелінгом, пасивним та активним, звертають увагу на роль заголовків історій, вчать розрізняти види історій за змістом, формулювати вдалі початки та узагальнення, залучати слухачів до участі у сторітелінгу. Також звертаємо увагу на вигадане та достовірне у створених історіях, на важливість сюжетних ходів та сюжетних ліній, персонажів, присутності загадки. Майбутні вчителі працюють з картками Проппа та Кемпбела Е., Аултона Г. [8]. Застосовуємо такі прийоми навчання розказування історій: зразки історій, розповідь за планом, аналіз історії. Серед допоміжних – запитання, асоціювання, підказка-натяк.

Сторітелінг є важливою складовою діяльності сучасного вчителя, адже гарна історія допомагає зацікавити, пояснити, тримати увагу. Також для вчителя – це здатність логічно мислити, оперувати фактами, розвивати творчу уяву, працювати над власним мовленням – усе те, чому він потім зможе навчити учня. Як зазначає Чак Вендіг, «Історії керують світом і в той саме час пояснюють нам наше місце у ньому. Вони допомагають нам зрозуміти себе та тих, хто нас оточує. Хороша історія має таку саму силу, що і куля, котра вилітає з рушниць кілера» [3, с. 37].

Література

1. Бабкіна К. Звичка писати. Київ : Комора, 2020. 136 с.
2. Бондаренко Н. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7(174). С. 130–135.
3. Вендіг Ч. 250 фішок, що їх має знати письменник. Харків : Фабула, 2019. 160 с.
4. Гаврилов С. Всі крапки над «І»сторією. Київ : Rabulum, 2019. 296 с.

5. Гілберт Е. Велика магія. Творче життя без страху. Львів : ВСЛ, 2017. 254 с.
6. Зінссер В. Текст-пекс-шмекс. Магія переконливих текстів. Київ : Наш формат, 2019. 288 с.
7. Йогансен М. Як будується оповідання. Київ : Rabulum, 2019. 128 с.
8. Кемпбел Е., Аултон Г. Кілька рядків щодня. Київ : ArtHuss, 2020.
9. Лівін М. Сторітелінг для очей, вух і серця. Харків : Наш формат, 2020. 184 с.
10. Маккі Р. Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації. Київ : АРК.ЮЕЙ, 2021. 520 с.
11. Снайдер Б. Врятуйте кицьку. Харків: Vivat, 2021. 240 с.
12. Холл К. Сторітелінг, який не залишає байдужим. Київ : YakabooPublishing, 2020. 240 с.
13. Akgun A., Keskin H., Ayar H., Erdogan E. The Influence of Storytelling Approach in Travel Writing on Readers Empathy and Travel Intentions. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 207. P. 577–586.
14. Egan K. Teaching as storytelling. An alternative approach to teaching and Curriculum in the elementary school. Chicago, 1989. 115 p.
15. Rossiter M. Narrative and stories in adult teaching and learning. *Clearinghouse Digest Resources Information Center*. 2002. № 473. P. 147.
16. Sole D., Wilson D. Storytelling in organizations: The power and traps of using stories to share knowledge in organizations. *LILA*. 2002. P. 1–12.

Єрмоленко С.І.

кандидат педагогічних наук

учитель української мови та літератури

Мелітопольська загальноосвітня школа I-III ступенів № 4

Мелітопольської міської ради Запорізької області

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОЗОН НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** У статті розкрито механізми впровадження технології ОЗОН у загальноосвітніх школах; велику увагу*

заслужовують основні етапи впровадження технології ОЗОН: мотиваційний, цілевизначення, цілереалізації, рефлексивно-коригувальний; описано результати дослідження; підбитті підсумки педагогічного експерименту.

Ключові слова: технологія ОЗОН, особистісно орієнтоване навчання, комунікативна компетентність, дидактичні ігри, проблемні питання, ситуативні вправи.

Yermolenko S. Experience of implementation of OZONE technology in Ukrainian language lessons. The article describes the mechanisms of implementing OZON technology in secondary schools; the main stages of OZON technology implementation deserve great attention: motivational, goal setting, goal realization, reflective and corrective; the results of the study are described; Summary results of a pedagogical experiment.

Key words: OZON technology, person-oriented learning, communicative competence, didactic games, problematic questions, situational exercises.

Гуманізація освіти в Україні змінила пріоритети в навчанні в цілому. Особистісне ставлення і зростання здобувача освіти безпосередньо пов'язані з формуванням національної мовної особистості, яка легко адаптується до умов сучасного шкільного середовища. Навчання української мови та літератури закладає підґрунтя державності, тому що сприяє формуванню навчальної та виховної функцій. У сучасному світі не існує дефіциту інформації, і здобувачі освіти легко беруть її з широкого інформаційного простору. Тому завдання вчителя української мови та літератури полягає в систематизації та узагальненні нової інформації, в умінні донести її в доступному для здобувача освіти вигляді. Отже, освітній процес постійно потребує нових технологій навчання мови, які б сприяли становленню, формуванню та розвитку комунікативної компетентності здобувача освіти. Внаслідок своєї складності та комплексності поняття комунікативної компетентності визначається як інтегральна якість особистості, інтегральна характеристика особистості, поєднання комунікативних знань та вмінь. В будь-якому випадку, дана компетентність поєднує у собі цілу низку підпорядкованих

компетентностей, що дозволяють учасникам взаємодії ефективно комунікувати між собою [1, с. 71]. І чим більше підпорядкованих компетентностей особистість «залучає у процесі досягнення цілей, то ймовірніше, що вона цих цілей досягне» [6, с. 22].

Процес формування комунікативної компетентності здобувачів освіти передбачає системну роботу з одночасним формуванням субкомпетентностей комунікативної компетентності, застосування комунікативно орієнтованих вправ і завдань на всіх етапах використання дібраних матеріалів з української мови, формуванню вмінь активно послуговуватися сучасною українською мовою в різних життєвих, а в майбутньому й професійних ситуаціях (комунікативна компетентність).

Технологія особистісно орієнтованого навчання дає змогу забезпечити розвиток і саморозвиток мовної особистості здобувача освіти «як суб'єкта пізнавальної та предметної навчальної діяльності, створення його позитивної особистісної Я-концепції» [5, с. 10]. Для цього треба враховувати вікові особливості та суб'єктивний досвід здобувача освіти; виробити власну мотивацію до процесу активного учіння та здійснити чітке цілевизначення; забезпечити реалізацію власної рефлексії, а за потреби й коригувати навчальні дії кожного здобувача освіти; застосовувати різнотипові активні форми організації навчально-пізнавальної роботи комунікативно компетентнісного спрямування; використовувати комплексно як традиційні, так й інноваційні методи, прийоми й засоби навчання; і впровадити особистісно орієнтовані ситуації.

Отже, сформована здобувачем освіти комунікативна компетентність полягає у вільному володінні державною мовою в будь-яких ситуаціях спілкування, які виникають як в навчальній, так і в особистісній сфері життя.

Упродовж XX століття вчені шукали новаторські підходи до організації освітнього процесу, акцент у якому зроблено на посиленні ролі здобувача освіти в навчальній діяльності, розвитку його особистісних якостей. Результатом такого пошуку стала педагогіка співробітництва (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова), що стала базою для виокремлення особистісно орієнтованого навчання, яке визначене як пріоритетне в нормативних документах НУШ.

Основи особистісно орієнтованої технології навчання української мови та літератури було закладено в педагогіці, психології, лінгводидактиці дослідженнями Б. Ананьєва, І. Беха, Н. Бібік, О. Біляєва, А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, І. Зимньої, О. Леонтєва, І. Кучеренко, С. Карамана, Т. Маркотенко, А. Маслоу, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, О. Савченко, О. Семиног, Дж. Равена, А. Хуторського, А. Фасолі, Г. Шелехової, І. Якиманської та інших. Висновки науковців становлять теоретико-методичне підґрунтя для розв'язання наукових завдань особистісно орієнтованої мовної освіти, задекларованої як пріоритетний напрям освітньої системи.

Технологічна модель особистісно орієнтованого навчання української мови передбачає такі етапи: 1) мотиваційний: мотивація та ініціювання вчителем української мови потреби в запланованій навчальній діяльності та потреби в пізнавальній роботі; стимулювання здобувача освіти до активного свідомого учіння; 2) цілевизначення: спільне визначення (учителя та здобувача освіти) особистісно значущої загальної дидактичної мети навчальної діяльності: конкретизація цілей у вигляді наперед визначених і запланованих кінцевих результатів; формування індивідуальних цілей; 3) цілереалізація: організація та самоорганізація суб'єктивної діяльності вчителя й здобувача освіти; реалізація спільних навчальних дій учителя (навчання/викладання) й здобувача освіти (учіння); використання здобувачем освіти спроектованої вчителем української мови навчальної роботи через використання різнорівневих, індивідуалізованих і диференційованих активних форм, методів і прийомів; свідоме сприймання навчального матеріалу; формування особистісних знань, умінь, навичок, досвіду; розвиток власної комунікативної компетентності; 4) рефлексивно-коригувальний: організація рефлексії (оперативного зворотного зв'язку); контроль й оцінка засвоєння навчального матеріалу; усвідомлення здобувачами освіти досягнення мети і цілей; відчуття успіху; корекція навчальної діяльності (у разі потреби); варіативність домашнього завдання.

Новизна досвіду полягає в тому, що узагальнено й систематизовано основні етапи (мотиваційний, цілевизначення, цілереалізації, рефлексивно-коригувальний) технологічної моделі

особистісно орієнтованого навчання. Під час реалізації означеної технології провідними виступають сучасні підходи – особистісно орієнтований (цілісна концепція навчання, що централізується на здобувачеві освіти та репрезентує його як активного суб'єкта навчальної діяльності), компетентнісний (комплексний розвиток мовленнєвої, мовної, власне комунікативної, соціокультурної, діяльнісної компетентностей (знань, умінь, навичок, досвіду) кожного здобувача освіти), діяльнісний (акцентування уваги на свідомо-практичній мовленнєвій діяльності, організація мовленнєвої практики під час навчальної комунікації з урахуванням індивідуальних когнітивних, емоційних і вольових здібностей здобувача освіти).

У процесі роботи над досвідом було виявлено умови, що позитивно впливають на його ефективність та результативність: особиста зацікавленість учителя цією проблематикою, систематичне підвищення рівня професійної компетентності; зацікавленість кожного здобувача освіти до навчання та розвитку індивідуальної освітньої траєкторії засобами технології ОЗОН, дитиноцентричному підході під час викладання предмету вчителем.

Досвід є комбінаторним, тому може використовуватися як в урочній, так і в позаурочній та позашкільній діяльності вчителя української мови. Технологія ОЗОН сприяє набуттю умінь і навичок до конструювання навчального тексту, до опрацювання дидактичного матеріалу, а також до створення навчального діалогу.

Провідна педагогічна ідея досвіду полягає в застосуванні технології ОЗОН на уроках української мови через створення сприятливих умов для самореалізації кожного здобувача освіти. За концепцією І. Зимньої, в центрі такого навчання перебуває здобувач освіти як особистість – його мотиви, цілі.

Метою роботи є формування комунікативної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови засобами ОЗОН для підвищення ефективності сучасного уроку та стимулювання творчої пізнавальної активності школярів. *Завдання:*

- апробація та впровадження педагогом технології ОЗОН на уроках української мови;
- формування у здобувачів освіти комунікативної компетентності;

– застосування здобувачами освіти комунікативної компетентності задля уміння вчитися впродовж життя.

Упровадження досвіду відбувалися у 2018-2022 роках, його узагальнення – у 2022 році.

Робота над досвідом велася систематично й була реалізована чотирма етапами.

На першому, мотиваційному, етапі педагогом було проаналізовано та систематизовано публікації з особистісно орієнтовного навчання, пройдено навчання на тренінгах, вебінарах, курсах підвищення кваліфікації.

Педагогічний досвід, що відтворює систему роботи вчителя над реалізацією методичної проблеми, є результатом цілеспрямованої діяльності його із застосування технологічної моделі особистісно орієнтованого навчання на уроках української мови. Використання даної моделі передбачає організацію співпраці вчителя й здобувача освіти, конкретизацію цілей і завдань; розвиток та формування комунікативної компетентності.

На мотиваційному етапі реалізації технологічної моделі вчителем актуалізується потреба здобувачів освіти до пізнавальної діяльності та мотивується їхній інтерес до предмету. Під час актуалізації опорних знань учитель застосовує особистісно орієнтований підхід до визначення рівня засвоєння здобувачами освіти вивченого раніше навчального матеріалу. Із цією метою педагогом розроблені різнорівневі картки, диференційовані завдання. Спонуканню дітей до активного свідомого навчання сприяють інтерактивні вправи, творчі завдання, медійні ресурси та засоби театралізації.

Етап цілевизначення допомагає вчителю з'ясувати навчальну та методичну мету уроку; здобувачам освіти – зрозуміти ключові поняття, види діяльності та очікувані результати. На цьому етапі педагог організовує роботу в парах, групах; використовує форму «Мікрофон», проблемні питання, проблемно-пізнавальні завдання, ситуативні вправи для розвитку критичного мислення. Застосування особистісно орієнтована технологія під час вивчення фонетики, лексики, граматики, стилістики, правопису, пунктуації безперечно сприяє виробленню комунікативних умінь та навичок здобувача освіти.

Етап цілереалізації дає змогу вчителю організувати навчальну діяльність на лінгводидактичних засадах наступності та перспективності. Спроектowana учителем технологія особистісно орієнтованого навчання української мови дає змогу широко використовувати різнорівневі, диференційовані завдання з урахуванням індивідуальної траєкторії розвитку дитини. Наприклад, у 8 класі, вивчаючи синтаксис простого речення, вчитель застосовує власні різнорівневі вправи, бліц-опитування, лінгвістичні ігри, тести.

Технологія особистісно орієнтованого навчання описана вчителем у статті «Формування комунікативних компетентностей здобувачів освіти засобами технології ОЗОН на уроках української мови та літератури», де в дослідженні розкрито «стратегічні основи реалізації особистісно орієнтованого навчання в контексті освіти ХХІ століття; зроблений екскурс від витоків зародження концепції ОЗОН до сьогодення; викладений зміст компонентів особистісно орієнтованої технології уроків української мови та літератури» [2, с. 155]; у статті «Особистісно-професійний розвиток учителя закладу загальної середньої освіти української мови та літератури на уроках лексикології та фразеології» описується актуальність досвіду; звертається увага на те, що «Нова українська школа, яка змінює традиційні погляди на навчання, пропонує, окрім стандартних уроків, використовувати інноваційні технології, щоб навчання для школярів було цікавим і сучасним» [3, с. 50]; у статті «Досвід реалізації компетентнісного й особистісно-орієнтовного підходів до викладання синтаксису в умовах становлення Нової української школи» описується завдання, які потрібно виконати для впровадження технології ОЗОН: «1) з'ясувати специфіку компетентнісного й особистісно-орієнтованого підходів до викладання (навчання) синтаксису в межах становлення Нової української школи; 2) систематизувати й узагальнити теоретичні знання з методики викладання стилістичного синтаксису; 3) запропонувати різні рівні складності викладання (навчання) синтаксису для безперервного навчання між середньою і вищою школою; 4) запропонувати власні стилістичні завдання (вправи); 4) підсумувати досягненні результати в межах становлення Нової української школи» [4, с. 107].

Для ефективності уроку та підвищення якості знань здобувачів освіти вчителем на освітніх платформах «Всеосвіта», «На Урок» створені тести для використання під час вивчення певної теми (наприклад, тест «Фразеологія»), для перевірки знань після кожної теми (наприклад, тест «Контрольна робота з теми «Вступ. Поняття норми в сучасній українській літературній мові. Лексична норма»), для здобувачів 11 класу, які складають ЗНО з української мови (наприклад, тест «200 балів це легко!»). Учитель застосовує дидактичні ігри, щоб зацікавити дітей програмовими творами, наприклад, у 9 класі під час вивчення творчості І.П. Котляревського пропонує веб-квест «Енеїда» (веб-сайт itch.io). На етапі цілереалізації особлива увага педагога приділяється формуванню у здобувачів освіти комунікативної компетентності, ключової – спілкування державною мовою.

Учитель вважає, що проблема формування комунікативної компетентності належить до пріоритетних у сучасній школі. Власне бачення даної проблематики вчитель висловила на V Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції з міжнародною участю «Українська література в загальноєвропейському контексті», X Міжнародній науковій конференції «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі», де виступила з доповіддю на означену тему.

Учитель активно використовує технологію ОЗОН не тільки під час уроків української мови та літератури, а й на позакласних заходах, у дистанційному навчанні та індивідуальній роботі з дітьми. Так, особистісно орієнтований підхід був застосований під час проведення мовного тренінгу «200 балів це легко!» зі здобувачами освіти 11 класу, де майбутнім випускникам були надані практичні рекомендації з успішного складання «ЗНО–2022» з української мови та літератури.

Під час рефлексивно-коригувального етапу вчитель застосовує методи «Закінчи речення», «Поділись думками», «Акрослово», «Синквейн».

Отримання вчителем фідбеку від спільної праці, корекція навчальної діяльності з прогностичною функцією, дає змогу педагогові застосувати варіативність у призначенні здобувачам освіти домашнього завдання. Технологія ОЗОН зі своїм інструментарієм надає таку можливість і вчителю, і здобувачам освіти.

Отримані результати діяльності вчителя із вивчення та впровадження теми «Формування комунікативних компетентностей здобувачів освіти засобами технології ОЗОН на уроках української мови та літератури» дали змогу педагогу підсумувати, що серед великої кількості різних технологій запропонована є максимально ефективною, тому що є суб'єктно орієнтованою, методично спроектованою.

Під час роботи визначені такі переваги технології ОЗОН: особистісно орієнтоване навчання дає можливість розвивати ефективне спілкування здобувачів освіти в різних соціальних ситуаціях; допомагає формувати інші компетентності, які сприяють формуванню компетентної особистості – це соціальна компетентність (на етапі підсумку уроку), саморозвиток та самоосвіта (протягом усього уроку), інформаційна компетентність (під час роботи з текстами дібраними з підручника або вчителем), мовна компетентність (грамотність здобувача освіти).

Упровадження досвіду роботи сприяє формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти, оволодінню ними ключовими компетентностями Нової української школи.

Результативність досвіду підтверджується позитивною якістю знань та показниками результативності роботи з обдарованою молоддю, їхніми досягненнями на регіональному й всеукраїнському рівнях. Педагог має понад 60 публікацій за останні 5 років із підтвердженням (авторські свідоцтва).

Матеріали досвіду схвалено шкільним методичним об'єднанням вчителів української мови та літератури Мелітопольської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 Мелітопольської міської ради Запорізької області. Матеріали досвіду розглянуто під час засідань шкільної методичної асоціації вчителів філологічного циклу, студії професійного розвитку освітнього середовища «Технологія розвитку критичного мислення учнів у процесі опрацювання текстів та виконання письмових завдань у системі розвивального навчання» для вчителів української мови 2–9 класів; міської творчої лабораторії з підготовки випускників до складання ЗНО з української мови; у діяльності громадської організації «Інноваційні обрії України»

м. Мелітополя; участі в педагогічних радах, педагогічних читаннях. Досвід з теми «Формування комунікативних компетентностей здобувачів освіти засобами технології ОЗОН на уроках української мови та літератури» може бути використаний учителями філологічного циклу під час проведення уроків, позакласних заходів та в методичній діяльності.

Література

1. Гладких Г.В., Шаров С.В. Напрямки формування комунікативної компетентності студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 11(1). С. 70–74.
2. Єрмоленко С.І. Формування комунікативних компетентностей здобувачів освіти засобами технологій ОЗОН на уроках української мови та літератури. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2021. № 4. С. 155–160.
3. Єрмоленко С.І. Особистісно-професійний розвиток учителя закладу загальної середньої освіти української мови на уроках лексикології та фразеології. *Закономірності розвитку та функціонування української мови в освітньо-науковому просторі* : монографія. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2021. С. 50–62.
4. Єрмоленко С.І. та ін. Досвід реалізації компетентнісного й особистісно-орієнтовного підходів до викладання синтаксису в умовах становлення Нової української школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : педагогіка*. 2019. № 2. С. 106–111.
5. Кучеренко І. Особистісно зорієнтоване навчання – домінантна модель реалізації концепції «Нова українська школа». *Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах*. 2018. № 11. С. 9–14; 2019. № 10. С. 2–5.
6. Маркотенко Т. Роль фразеології у формуванні комунікативної компетентності студентів. *Українська мова й література в школі*. 2018. №4. С. 22–25.

Кобилко Н.О.

викладач української мови та літератури

Філія ДНЗ «Охтирський центр ПТО»

смт Велика Писарівка Сумської області

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті йдеться про мотивацію як фактор впливу на ефективність навчання здобувачів професійно-технічної освіти, визначено її джерела. Здійснено аналіз наукових досліджень видатних педагогів та психологів на окреслену проблему. Подано приклади застосування позитивної мотивації на різних етапах сучасного уроку української мови та літератури.

Ключові слова: мотивація, мотиваційний постер, професійна спрямованість, психологія навчання, інтерактивні форми.

Kobylko N. The development of the motivational sphere of the person seeking education in the process of teaching Ukrainian language and literature. The article deals with motivation as a factor of influence on the effectiveness of training of students of professional and technical education, and its sources are determined. An analysis of the scientific research of outstanding teachers and psychologists on the outlined problem was carried out. Examples of the application of positive motivation at various stages of the modern lesson of the Ukrainian language and literature are given.

Key words: motivation, motivational poster, professional orientation, psychology of learning, interactive forms.

Сучасний заклад професійно-технічної освіти. Яким викладач має бути в ньому? Якого здобувача освіти формувати? У чому переваги освіти ХХІ століття? Саме ці питання є актуальними сьогодні.

Чому саме мотивація стає ключовою в діяльності викладача? З одного боку, це виклик для нього самого, з іншого – головний з аспектів навчального процесу.

Однією з педагогічних вимог до уроку є стимулювання пізнавальної активності здобувачів освіти. У той же час шляхом підвищення ефективності заняття є творчий, нестандартний підхід до вирішення проблемних ситуацій, ефективне використання кожної робочої хвилини та створення відповідної атмосфери дружнього спілкування.

Урок у закладі професійно-технічної освіти ідентичний вимогам до уроку в школі. Ми погоджуємося з тим, що й шляхи підвищення його ефективності також тотожні. Однак у професійно-технічній освіті існує більше можливостей для міжпредметних зв'язків, іншими словами – професійної спрямованості. Хоча саме на такому рівні виникає конфлікт інтересів. Випускники шкіл, вступаючи на навчання до закладів ПТО, мають перед собою мету – здобути професію. Чіткий поділ предметів на «профільні» й «непрофільні», хочемо того чи ні, призводять до їх поділу на «першо-», «друго-» і так далі «-рядні».

Питання від першокурсника «А навіщо нам вивчати літературу?» змусило по-іншому поглянути на цю проблему й повернутися до теми мотивації.

Актуальність питання полягає ще й у тому, що сьогодення вимагає від нас не йти шляхом принципу наслідування, а шукати нові методи діяльності, які сприятимуть виконанню замовлень і потреб суспільства.

Нами висунута гіпотеза: методи навчання базуються на активному інтересі до того, що вивчається. Спираючись на це, основними завданнями діяльності є: 1) орієнтація методики педагогічного процесу на проникнення у внутрішній світ учня; 2) пробудження та розвиток здібностей і нахилів здобувача освіти; 3) спонукання, а не примус до дії.

Очікуваний результат: свідомість, міцність і глибина знань.

Як відомо, мотив (франц. *Motif*, лат. *Motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини. Існує безліч підходів до розуміння його суті, методів вивчення. Це зумовлено насамперед складністю й багатоаспектністю проблеми. Варто зазначити, що це питання вивчали К. Левін, С. Рубінштейн та багато інших. Основу ж теорії заклав З. Фрейд, який був прихильником ідеї мотивації людини від дня її народження: саме з цього моменту нею

керують бажання, які вона до кінця не розуміє й не контролює. Таким чином, індивід ніколи повністю не мотивує свою поведінку [1].

Нам імпонує вчення про інтеграцію спонукань та їх смисловий контекст С. Рубінштейна й орієнтування в діяльності П. Гальперіна. Так, перший співвідносить трактування мотиву з переживанням цієї потреби та її задоволенням, а другий – із побудови навчальної діяльності, при якій на основі зовнішніх дій формуються знання, уміння й навички. Щоб виконати будь-яку дію, людина повинна знати, що при цьому відбудеться та на яких аспектах сконцентрується увага. Тільки за цієї умови бажане не вийде з-під контролю.

У С. Максимюка ми знаходимо: «Психологія навчання доводить, що інтерес – це міцний фактор, який стимулює діяльність, він характеризується позитивною емоцією...» [4].

Мета статті – дослідити прийоми та форми застосування мотивації на різних етапах уроку як можливості повернення здобувачам освіти інтересу до навчання, посилення бажання навчатися.

Саме з турботи про емоційне благополуччя здобувача освіти ми розпочали роботу як на уроці, так і в позаурочний час. Не є секретом ні для кого, що в значної частини вчорашніх випускників період адаптації проходить порівняно важко. Невпевненість у собі через не досить високі бали у свідоцтві чи атестаті, зовнішній вигляд (хотілося б кращого, а батьки матеріально неспроможні), невміння поводити себе у великому колективі (зазвичай, це вихованці сільських шкіл із наповнюваністю класів 5-7 учнів) призводить до замкненості в перші тижні навчання, у кращому випадку, або ж до дещо агресивного налаштування як от «а навіщо це мені?» як спроби самоствердження.

Що сприяє результативності у формуванні навчальних компетентностей здобувачів освіти?

Найперше – атмосфера, без якої не досягти успіху. З цією метою доцільним є використання мотиваційних постерів. Для учня важливо відчувати себе комфортно й упевнено на уроці. Тому постери можуть змінюватися як від теми заняття, так і від налаштування учнів на нього: «У тебе все вийде», «Ти ніколи не дізнаєшся, на що ти здатен, поки не спробуєш», «Сьогодні чудовий день, щоб дізнатися щось нове», «Успіх приходить до тих, хто його прагне». До речі, останній можемо використати під час написання власного висловлення.

Яскраві та грамотно підібрані плакати не лише привернуть до себе увагу учнів, але й змусять задуматися над змістом. У той же час вони слугуватимуть викладачеві за педагогічне кредо, як певний ідеал, тоді як для учня – стимул повірити в себе, у власні сили. Важливим моментом є елемент психологічного тренінгу «Я – учень. Я – особистість творча». І як продовження – афірмація: «Я вірю в себе». Це є дієвим.

Доброзичливе ставлення в поєднанні з вимогливістю, уміння зацікавити, донести знання до кожного – ось що важливо на занятті. Як цього досягти? Ми маємо радіти, коли учні обговорюють питання жваво, емоційно й не намагаються відразу оцінювати їхні відповіді. Саме під час таких дискусій народжується істина. Виходячи з останнього судження, повинні подарувати здобувачам освіти задоволення повноцінного співрозмовника, що має право на власну думку, а інші повагу до цієї думки.

На етапі закріплення й поширення мотивації обов'язковим є зробити кожного учасника занять активним шукачем шляхів і засобів вирішення тієї чи іншої проблеми. При цьому навчальний процес варто організувати таким чином, щоб здобувачі освіти мали можливість обмінятися своїм життєвим досвідом, одержаною інформацією. З цією метою доцільно використовувати влучні, на наш погляд, фрази сучасних авторів. Цим самим долучаємо вихованців до прочитання сучасної української літератури. А відбувається все це за допомогою вправи «Трибуна вільних думок».

«Навколо пшеничне поле. Колосся вже налилося, проситься в комбайни...– записуємо із групою професії «Тракторист. Водій». – І далі: а по його золотому тілі вирви від снарядів, як рани» (Світлана Талан «Ракурс») [5].

Учні повинні пояснити правопис слів на вивчені орфограми, уживання розділових знаків. Головне – це урок напередодні Дня захисників і захисниць України. Твір про події 2014 року. Зв'язок із життям, бо в кожного є знайомий учасник АТО.

Вампіри, відьми та потерчата не такі страшні як реальність. А що вдієш проти абсолютного зла? Ще Монтель говорив, що правда завжди одна, а брехня має безліч форм... Це ми вивчаємо Лесю Українку, дізнаємося про Монтеля, знайомимося із творчістю Дари Корній

(«Зозулята зими»). А ось інше: «Той, хто плаче, не завжди слабкий, просто надто довго був сильним» («Зворотний бік світла») [3].

Скарбом для літератури є творчість Степана Процюка. Майже до кожного письменника написаний есей, заголовок якого вже спонукає мислити. А чого варта «Троянда ритуального болю» про Василя Стефаника!

Цікавим видом роботи є *«Робота з незнайомим текстом»*. Після самостійного опрацювання теоретичного матеріалу учні знайомляться з таким же, спроектованим на дошці, але в якому допущені помилками. Мета малих груп – знайти та виправити неточності, підтверджуючи правильну відповідь прикладом. Здобувачами освіти керує як зовнішня мотивація – можливість отримати оцінку, так і внутрішня – де це мені стане в нагоді, як я зможу застосувати цей матеріал, чи є він достатньо важливим для мене.

Використовуючи інтерактивну форму *«Лабораторія невирішених проблем»*, мотивуємо учнів до дослідницької діяльності, запалюємо вогник творчості. Здобувачі освіти попередньо мають дослідити проблему, представити її іншим учасникам на обговорення, дійти спільного рішення. Доречними є застосування проєктних технологій, які сприяють розвитку пошукової діяльності вихованців.

Опорні схеми, ментальні карти – це те, що допомагає здобувачам освіти усвідомлено сприймати вивчене, застосовувати його на практиці. Правильним є використання мотиваційних постерів, які стосуються професії. Так, наприклад, на одному із занять з української мови учням за професією «Кухар-кондитер» дається завдання знайти відомості про діяльність відомого на сьогодні шеф-кухаря Євгена Клопотенка. На основі прочитаного та побаченого вони повинні написати власне висловлення на тему: «Я обов'язково стану успішним у своїй професії». Крім того, це сприятиме їхній цікавості дізнатися більше про людей, які багато досягли в своєму житті.

Вдалим, на нашу думку, є керування викладача у своїй діяльності переліком з п'ятнадцяти пунктів, які лежать в основі мотивації студентів Гарвардського університету. Найбільше, як показує практика, здобувачам освіти імпонують такі: «Не всі можуть досягти успіху в усьому. Але успіх приходить тільки разом із самовдосконаленням і рішучістю», «Сьогодні ніколи не повториться», «Навіть в даний момент твої вороги гортають книжки».

Отже, правильне застосування різних методів мотивації в сучасних умовах дозволяє викладачу підвищити рівень вмотивованості здобувачів освіти у досягненні кінцевих результатів: підвищується інтерес до навчальної діяльності, виникає бажання пізнавати нове, розвивається самостійність і самоконтроль, уміння знаходити нестандартні способи вирішення навчальних завдань. При цьому створюється сприятлива емоційно-психологічна атмосфера уроку завдяки взаємодовірі викладача й учня.

Література

1. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко та ін. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
2. Колеснік Т.В. Сучасні підходи до застосування мотивації і стимулювання працівників. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 114–118.
3. Корній Д. Зворотний бік світла. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2013. 317 с.
4. Максимюк С. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 667 с.
5. Талан С. Ракурс. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 317 с.

Кобилянський О.В.

доктор педагогічних наук,

завідувач кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки

Дембіцька С.В.

доктор педагогічних наук,

професор кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки

Вінницький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Розглядається проблема формування самоосвітньої компетентності фахівців у ЗВО як ключового фактора їх майбутнього професійного зростання. Уточнено поняття «самоосвітня компетентність» та його зміст. Схарактеризовані

структурні компоненти самоосвітньої компетентності (мотиваційний, аксіологічний, рефлексивний, когнітивний, діяльнісний).

Ключові слова: самоосвітня компетентність, професійна підготовка, вдосконалення освітнього процесу, неперервний професійний розвиток, вища освіта.

Kobylianskyi O., Dembytska S. Title. Formation of Self-educational Competence of Future Specialists in the Context of Innovative Development of Higher Education. The problem of the formation of self-educational competence of specialists in higher education as a key factor in their future professional growth is considered. The concept of "self-educational competence" and its content have been clarified. The structural components of self-educational competence (motivational, axiological, reflective, cognitive, and activity) are characterized.

Key words: self-educational competence, professional training, improvement of the educational process, continuous professional development, higher education.

Збільшення обсягу нової інформації та неперервне оновлення технологій вимагає від сучасних студентів не лише бути мобільними, але і систематично підвищувати рівень професійної компетентності, навчатися впродовж усієї фахової діяльності. Відтак, це активізує проблему формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців в процесі навчання у ЗВО. Більш того, суттєве збільшення частки самостійної роботи передбачено відповідно вимог Болонської конвенції.

Аналіз наукових публікацій з окресленої проблеми засвідчив, що не існує єдиного підходу до визначення змісту поняття «самоосвітня компетентність». Так, прихильники діяльнісного підходу (І. Зимня, О. Овчарук та інші) трактують самоосвітню компетентність як готовність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пі-знання, освоєння соціального досвіду людства, самореалізації, саморозвитку. З позиції особистісно-діяльнісного підходу (О. Герасимова, Л. Броннікова та інші) самоосвітню компетентність варто розглядати як певну якість особистості, яка

характеризується здатністю до систематичної, самостійно організованої діяльності, спрямованої на продовження власної освіти.

Цікавою є позиція О. Воропай з приводу того, що саме самоосвітня компетентність виконує системоутворювальну функцію та впливає на формування професійної компетентності в цілому та є «інструментом позитивного розвитку особистості, що здійснюється в процесі професійної освіти [1].

Незважаючи на наявність різних підходів щодо її змісту та особливостей, спільним у всіх наукових дослідженнях є те, що вона зумовлена внутрішніми чинниками та властивостями майбутнього фахівця, зокрема самопізнанням, самовдосконаленням, самовихованням тощо.

В контексті нашого дослідження, розглядаємо самоосвітню компетентність як системоутворюючу, яка забезпечує змістовну та технологічну сторону професійного вдосконалення майбутнього фахівця. Ми вбачаємо, що відмінність між самоосвітою та іншими видами навчальної роботи саме в тому, що в процесі самоосвіти студент є суб'єктом своєї діяльності, яка спрямована на досягнення самостійно окреслених цілей.

З метою визначення змісту та завдань та розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців на етапі їх професійної підготовки необхідно враховувати специфіку його майбутньої трудової діяльності. На підставі теоретичного аналізу та проведеного дослідження вважаємо, що самоосвітня компетентність є цілісною інтегративною конструкцією та містить такі структурні компоненти:

- мотиваційний (забезпечення позитивної мотивації до провадження самоосвітньої діяльності, яка в перспективі перетворюється в самомотивацію та самоконтроль);
- аксіологічний (формування розуміння значимості самоосвітньої діяльності для сийбутнього особистісного та професійного зростання);
- рефлексивний (здатність до самоаналізу, опанування рефлексивними технологіями професійного розвитку в галузі самоосвітньої діяльності тощо);
- когнітивний (набуття знань щодо провадження самоосвітньої діяльності);

– діяльнісний (формування умінь провадити самоосвітню діяльність та використовувати її результати в певних виробничих ситуаціях).

Результати дослідження щодо особливостей формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців частково висвітлені нами у публікаціях [2-4].

В цілому, на основі проведеної роботи, було виокремлено низку вимог до організації самоосвітньої діяльності студентів технічних спеціальностей, які сприяють формуванню самоосвітньої компетентності, зокрема:

1) забезпечення мотивації студентів до саморозвитку. З цією метою доцільно демонструвати майбутнім фахівцям технічних спеціальностей сучасні досягнення у їх галузі, наводити приклади осіб, які маючи таку ж спеціальність досягли професійного успіху;

2) розкриття суті самоосвіти та принципів її здійснення. Потрібно навчити студентів вчитися самостійно. На жаль, ми маємо, що навчання студенти в більшості випадків здійснюють з примусу (боязнь не здати іспити, не отримати стипендію, бути відрахованими з університету), а не керуючись внутрішньою потребою та бажанням до саморозвитку;

3) створення проблемних навчальних ситуацій з метою розвитку мотивації до самоосвіти;

4) сприяння розвитку рефлексії у майбутніх фахівців технічних спеціальностей.

З метою впровадження окреслених вимог в освітній процес, доцільно передбачити поточне і перспективне планування самоосвітньої діяльності студента, визначити індивідуальну освітню траєкторію, здійснити підбір раціональних форм та способів засвоєння і аналізу інформації. При цьому, обов'язковою вимогою має бути наявність відчутних результатів самоосвітньої діяльності (у вигляді публікації наукових статей, тез, очної участі у наукових конференціях та конкурсах, створення певних продуктів (програмних чи технічних) тощо).

Критеріями ефективності самоосвітнього процесу є усвідомлення значущості та необхідності самоосвіти у власному фаховому становленні, можливість самостійного вирішення поставлених завдань,

наполегливість у подоланні перешкод в процесі набуття нових знань, задоволення від отриманого результату тощо.

Таким чином, основними компонентами самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців є вміння вчитися, окреслювати бажану мету своєї самоосвітньої діяльності, визначати шляхи її досягнення, моделювати свої дії в процесі виконання. Для забезпечення умов формування самоосвітньої компетентності в процесі підготовки майбутніх фахівців, перш за все, необхідно розробити шляхи забезпечення мотивації до здійснення такої діяльності.

Література

1. Воропай Н. Сутність поняття «самоосвітня компетентність» та рівні її сформованості у майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 58, ч. 1. С. 216–221.
2. Дембіцька С.В., Кобилянська І.М., Пугач С.С. Особливості реалізації навчання впродовж життя фахівців технічних спеціальностей. *Педагогічний альманах*. 2020. Вип. 46. С. 117–124.
3. Дембіцька С.В., Кобилянський О.В. Розвиток професійної культури фахівців технічного профілю. Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті: збірник матеріалів VII-ї Міжнародної науково-практичної онлайн-інтернет конференції, м. Кропивницький, 01-15 листопада 2018 р. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 51–52.
4. Дембіцька С.В., Кобилянський О.В. Самоосвітня діяльність студентів технічних спеціальностей як педагогічна проблема. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 42. С. 258–260.

Колмакова В.О.

*старший викладач кафедри інформатики і
інформаційно-комунікаційних технологій
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті зазначається, що розвиток інформаційних технологій суттєво впливає на процеси обміну та сприйняття інформації, призводить до появи нових освітніх концепцій та технологій. Висвітлюються переваги використання імерсивних технологій в освітньому процесі. Звертається увагу на окремих проблемних питаннях, які потрібно вирішити під час впровадження імерсивних технологій в освітню діяльність вищої школи.

Ключові слова: імерсивні технології, освіта, підготовка фахівців, віртуальна реальність, доповнена реальність

Kolmakova V.O. Immersive technologies as a modern educational strategy for training future specialists. The article notes that the development of information technologies significantly affects the processes of information exchange and perception, leads to the creation of new educational concepts and technologies. There are highlighted the advantages of using immersive technologies in the educational process. Attention is drawn to certain problematic issues that need to be resolved during the implementation of immersive technologies in the educational activities of a higher school.

Key words: immersive technologies, education, training of specialists, virtual reality, augmented reality

Новітні цифрові технології, що стрімко інтегруються в усі галузі діяльності людини, дали відчутний поштовх щодо зміни освітньої парадигми з накопичення інформації до надання доступу до неї в різноманітних формах. Як наслідок, онлайн-заняття, альтернативні інформаційні джерела, мобільні додатки, використання технології

хмарних обчислень стали невід'ємною складовою повсякденного життя та освітнього процесу. Їх використання надає можливість забезпечити індивідуалізацію та диференціацію навчання, інтерактивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, спрямовати здобувачів освіти до пошукової та творчої діяльності [4, с. 50].

Сучасне покоління тяжіє до новітніх технологій, що стосуються інтерактивної взаємодії та комунікації, методів отримання знань та пізнання світу. Яскравим прикладом інтерактивних інструментів є імерсивні технології, які з технологічної точки зору використовують різні пристрої: інтерактивні дошки, окуляри, шоломи, рукавички віртуальної реальності тощо. Вони надають можливість реалізувати ефективне імерсивне освітнє середовище, що сприяє формуванню навчальної мотивації, інтелектуальному, емоційному, практичному розвитку, творчій самореалізації [2, с. 104] тощо.

Слід зазначити, що імерсивні технології характеризуються різноманітністю та поділяються на технології віртуальної реальності (virtual reality, VR), доповненої реальності (augmented reality, AR), змішаної реальності (mixed reality, MR) та інші. Відмінною рисою середовища віртуальної реальності є зміна зображень в режимі реального часу і переживання ефекту присутності [6, с. 310] за допомогою зору, слуху, дотику, інших почуттів. Особливістю доповненої реальності полягає в тому, що зображення, що відображає реальний світ, доповнюється віртуальними елементами [5, с. 43]. Доповнена реальність більше уваги звертає на вдосконаленні існуючих середовищ, а віртуальна реальність занурює користувача в абсолютно нове середовище [9].

Як бачимо, ці технології мають певну відмінність. В контексті різноманітності імерсивних технологій науковці звертають увагу на те, що доповнена реальність більш перспективна і простіша, ніж віртуальна реальність, дозволяє сконцентрувати увагу на важливішому, не відволікаючись на другорядні елементи віртуального світу, сприяє не лише розширенню світогляду здобувачів, а й зацікавленості процесом навчання в цілому, стимулюючи процес набуття нових знань та формування компетентностей. З іншого боку, віртуальна реальність більше підходить до відеоігр, а також формування фахових компетентностей окремих спеціальностей.

До основних переваг імерсивних технологій відноситься наочність (можливість розглянути об'єкти та явища, які важко або неможливо побачити в реальності), зосередженість (відсутність відволікань у процесі навчання), залучення (з'являється можливість гейміфікації освітнього процесу), безпека (відсутність у віртуальному середовищі можливості щось пошкодити без можливості відновлення), ефективність [1, с. 42].

Крім того, можна звернути увагу на інших перевагах імерсивних технологій, що мають відношення до організації освітнього процесу та якості навчання. По-перше, занурення у віртуальний світ за допомогою імерсивних технологій дозволяє комбінувати віртуальні об'єкти з реальним середовищем або створювати новий штучний світ. Організація заходів із підвищення фахової компетенції з використанням віртуальної реальності дає змогу наочно демонструвати здобувачам освіти усі аспекти реального об'єкта або процесу. Таким чином можна одночасно отримувати інформацію з декількох джерел. Це в цілому дає значний ефект, покращує якість і швидкість освітніх процесів і зменшує їхню вартість.

По-друге, використання новітніх медіа нині є одним із технологічних аспектів підвищення рівня засвоєння навчального контенту. Відомо, що візуалізація навчального матеріалу спрощує його сприйняття, має вагоме значення для швидкого та ефективного засвоєння. При цьому людина запам'ятовує 20 % того, що вона бачить, 40 % того, що вона бачить і чує, і 70 % того, що вона бачить, чує і робить. І саме імерсивні технології дають змогу повною мірою використовувати те, що людина 80 % інформації отримує з навколишнього світу за допомогою зору. У результаті відбувається повне залучення здобувача освіти до сприйняття навчального матеріалу, підвищує мотивацію й успіхи в отриманні знань та формуванні компетентностей.

По-третє, віртуальні технології дозволяють не тільки візуалізувати складні процеси або явища, а й додають ефект присутності, виходячи за межі однієї країни, мови, культури. Сьогодні, в умовах обмежень, пов'язаних з коронавірусною інфекцією та військовим вторгненням росії в нашу країну, досить активно застосовують віртуальні екскурсії та виставки з інтерактивним,

анімаційним, голосовим, музичним, графічним супроводом. Імерсивні технології дають можливість різностороннє вивчати і аналізувати наслідки історичних подій, брати участь в експедиціях тощо. І це є інноваційною формою навчальної діяльності, яка спрямована і на здобуття предметних знань, і на формування комунікативних та пізнавальних здібностей.

По-четверте, імерсивні технології відіграють важливу роль при створенні інклюзивного навчального середовища з урахуванням потреб і можливостей кожного здобувача освіти з фізичними, соціальними або когнітивними обмеженнями. Це досягається завдяки можливості отримання доступу до використання навчальних матеріалів у віртуальному просторі, які фізично знаходяться у закладі вищої освіти [5, с. 44].

Знайшли своє використання в освітньому процесі і AR-книги. Їх можна вважати цифровими копіями традиційних книг з додатковим контентом у вигляді інтерактивного зображення, анімації і навіть гри. Так сучасна бібліотека стає центром, що концентрує та розподіляє інформаційні потоки. Аналіз розробок 3D-книг засвідчив, що сучасний ринок друкованої продукції поступово збільшує кількість художньої літератури із елементами доповненої реальності та навчальної літератури з використанням сучасного програмного забезпечення.

Без сумніву, імерсивні технології втілюють сучасний розвиток цифрових, мережевих інформаційних технологій і комунікацій. З іншого боку, з'явилися проблеми і питання стосовно меж їх застосування. Зокрема, ефективне використання технологій віртуальної та доповненої реальності передбачає значні часові витрати на створення освітнього контенту для кожного заняття. Крім того, зазначені технології висувають значні вимоги до цифрових гаджетів, що будуть використовуватися в освітньому процесі [6, с. 315]. У першу чергу це стосується смартфонів кінцевих користувачів (здобувачів вищої освіти та викладачів).

Крім того, ефективне навчання за допомогою віртуальних середовищ, у тому числі з використанням технологій VR, повинно забезпечуватись методичним супроводом, оскільки не завжди здобувач вищої освіти обізнаний в їх освітніх можливостях [8, с. 57]. Також слід звернути увагу і на готовність викладачів до використання імерсивних

технологій [3, с. 292], оскільки не всі учасники освітнього процесу налаштовані позитивно на нові ідеї, підходи та методи, що сприяють формуванню сучасного освітнього середовища.

Широке впровадження інформаційних технологій в освітню діяльність, різноманіття програмних засобів та інформаційних ресурсів обумовлює зростання ваги самостійної роботи здобувачів вищої освіти з різноманітними джерелами інформації, підвищення їхньої навчальної мотивації та пізнавального інтересу, необхідність володіння цифровими компетентностями [7, с. 182]. Значно зростає вага вміння вчитися й критично мислити.

Онлайн унаочнення (зображення, схеми, анімація, звуковий ряд) відзначаються рядом асоціацій, що активізують творчий потенціал, розвиток критичного мислення, мотивують до активної роботи. Водночас, особливості подання матеріалу в електронному вигляді висувають певні правила щодо зовнішнього вигляду об'єктів (кольорова гамма, контрастність, розмір шрифту, гіперпосилання тощо) та відповідної підготовки розробника контенту (дизайнера та ін).

Сучасна парадигма навчання ґрунтується не тільки на використанні якісних навчальних матеріалів, а передбачає використання принципово нових можливостей доступу до даних, незалежно від часу й місцезнаходження як даних, так і здобувачів освіти. Тому більшість закладів вищої освіти для задоволення інформаційних потреб створює електронні ресурси (навчальні бази даних, репозитарії, вебпортали та ін.) та надає до них доступ всім учасникам освітнього процесу. Слід зазначити, що обсяг інформації, що зберігається та таких ресурсах в межах ЗВО, досить великий, що потребує наявності відповідного матеріально-технічного устаткування та програмного забезпечення, а також фахівців для технічної та інформаційної підтримки. Водночас, науковці наголошують на поступовому зниженні вартості устаткування для віртуальної діяльності, що дозволить укріпити у найближчій перспективі позиції імерсивних технологій в освітньому процесі, особливо у вищій школі [3, с. 290].

Отже, нові реалії змушують пропонувати користувачам освітню альтернативу у вигляді інформаційних джерел та нових технологій, які поступово витісняють традиційні носії представлення навчальної

інформації. В освітньому процесі, крім засобів та форм традиційного навчання, доречно застосовувати технології віртуальної і доповненої реальності. Це забезпечує гнучкість та якість процесу навчання, у тому числі для здобувачів освіти з особливими потребами.

Література

1. Волинець В. Використання технологій віртуальної реальності в освіті. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 2. С. 40–47.
2. Давидюк М., Пащенко О. Імерсивне освітнє середовище: принципи побудови і практики успішної реалізації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 98–105.
3. Димова І. Імерсивний підхід в системі університетської освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 48(1). С. 289–293.
4. Решітник Ю., Ільніцька К. Використання платформи GO-LAB для організації дослідницько-орієнтованого навчання з фізики. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2022. № 1(25). С. 49–59.
5. Тимчина В., Тимчина Н. Нові перспективи освітнього процесу: віртуальна та доповнена реальність. *New pedagogical thought*. 2020. Т. 101. № 1. С. 42–46.
6. Ткач Ю. VR-технології як метод і засіб навчання. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4(18-19). С. 309–322.
7. Шаров С. В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. №4. С. 181–187.
8. Яремчук Н., Назар С. Педагогічні умови формування віртуального освітнього простору закладу вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2021. №7-8 (193-194). С. 54–61.
9. Chemerys H. et al. Strategy for Implementing Immersive Technologies in the Professional Training Process of Future Designers. *Journal of Physics: Conference Series*. IOP Publishing, 2021. Т. 1933. № 1. С. 012046.

Кривонос І.О.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

Науковий керівник: к.пед.н., доцент Шаров С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено огляд можливостей, що надають інформаційні технології в сучасному освітньому просторі, висвітлюються приклади успішного застосування, позитивні та негативні сторони організації освітнього процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, надаються поради щодо їх вирішення.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, освітній процес, здобувачі освіти, вища школа.

Kryvonos I.O. Features of the use of information technologies in the educational activities of students. The article reviews the opportunities provided by information technologies in the modern educational space, highlights examples of successful application, positive and negative sides of the organization of the educational process using information and communication technologies, and provides advice on their solution.

Key words: інформаційно-комунікаційні технології, освітній процес, здобувачі освіти, вища школа.

Починаючи з ХХІ століття технології, що стосуються роботи з інформацією стали розвиватись у гіперболічній проекції. За 40-50 років технології різко змінили життя людей. Незважаючи на складність комп'ютерних систем, вони сильно спрощують усі аспекти діяльності людини. Тому зараз здебільшого вся інформація проходить через комп'ютерні системи з метою оптимізувати процес роботи з інформацією та місце для її зберігання.

Інформатизація стала однією з рушіїв освітнього та професійного процесів. Молодому поколінню властиві пасивне сприйняття інформації та відповідність сучасності, тому все більше молоді приділяє увагу освіті та професіям, пов'язаним з комп'ютерними технологіями через оптимізацію та швидкість самостійного отримання інформації.

Науковці у сфері психологічного здоров'я стверджують, що інформація, яка має яскраве оформлення запам'ятовується краще, тому інформаційні комп'ютерні технології розширюють можливості передачі освітніх знань, а саме використання графіків, кольору, аудіо та відео значно покращують отримання навичок здобувачами освіти.

Зараз нікому не потрібно відвідувати бібліотеки, бо уся інформація зберігається на просторах Інтернету. Особливу увагу можна приділяти як ліцензійним статтям та інструкціям, так і великій кількості форумів, де можна в режимі реального часу обговорювати з іншими користувачами світової мережі теми того чи іншого предмету, інколи навіть є можливість познайомитись із сильними викладачами та ерудитами, що само собою покращує розуміння та опрацювання знань поза навчального закладу. Ви можете задавати добродушному незнайомцю питання, які б посоромились задати посеред знайомих вчителю.

Викладачі, щоб допомогти своїм студентам, мають візуалізувати інформацію, щоб вони швидше зрозуміли матеріал та із плином часу в їхніх головах знання відображались в картинках чи відео, засвоєних на парях. Особливо залежність студентів до візуалізації можна помітити, коли після прослуханого тлумачення якогось твердження вони просять викладача привести приклад, після чого до всіх приходять розуміння, на перший погляд, важкої обгрунтації научного терміна.

Научно підтверджено, що при збільшенні об'єму уваги зростає продуктивність слухової та зорової пам'яті і навпаки, під час зменшення уваги кількість запам'ятовуючих стимулів падає. Таким чином, для того, щоб студенти мали змогу більш ефективно засвоювати та запам'ятовувати матеріал, їм потрібно не тільки розвивати навички довільного керування увагою, але й в процесі донесення до них навчального матеріалу застосовувати комбінований (зір + слух) спосіб запам'ятовування. Найгірший результат розуміння

та запам'ятовування отримується під час конспектування текстів, зачитаних аудіально, що не дає часу студенту це хоча б уявити та засвоїти.

Раніше, у погану погоду чи карантин, навчальні заклади закривались на деякий час, що впливало на навчальний процес. Зараз же у разі якоїсь непередбачуваної ситуації чи очевидної загрози, студенти, як і весь навчальний заклад переходять на дистанційне навчання, що дозволяє неперервно отримувати знання. Проте багато чого залежить від викладача, який адаптує матеріал своєї дисципліни спеціально для дистанційної форми навчання, а й від гарної якості інтернет-зв'язку, серверів, комп'ютерів тощо.

Також змінився процес написання наукових статей, тез доповідей. Раніше студент із викладачем зустрічались після занять в тихій аудиторії, використовували стару друковану літературу з єдиною метою – встигнути до темноти щоб повернутись то теплої оселі й близьких, що призводило до відволікання від теми зустрічі, що в свою чергу до помилок, неточностей та затримок. В наші дні ситуація змінилась щодо підготовки наукової роботи. Науковий керівник та здобувач освіти спокійно, знаходячись у себе вдома, влаштовують онлайн-конференції у будь-який час, співпрацюють один з одним в роботі, спираючись на актуальну інформацію, що знаходиться у найбільшій бібліотеці світу – Інтернеті.

Існує об'єктивне протиріччя між обмеженими можливостями традиційних педагогічних технологій та особистісними потребами людини у розвитку її природних задатків та творчих здібностей, оскільки процес їх розвитку певною мірою гальмується недостатньо самостійним характером пізнавальної діяльності студентів при використанні традиційних методів та технологій навчання.

Сучасні технології змушують студентів більше дізнаватись самостійно. Це наближає здобувачів освіти до соціальних та різноманітних ситуацій на шляху до професійного та життєвого самовдосконалення. Соціальні виклики сьогодення ставлять проблему комп'ютеризації закладів освіти в ряд пріоритетних. Саме тому, управління освіти, керівники закладів освіти, значну увагу приділяють поповненню та оновленню матеріально-технічної бази освітніх закладів.

Перед викладачем постає великий виклик, тому що йому потрібно відповідати сучасності, щоб студенти розвивались і не витрачали час, стикаючись із матеріалами багаторічної давності. До того ж великим позитивним рішенням стане збільшення технологічності подання матеріалу, а саме надання великої кількості медіа-матеріалів, вдалих прикладів, завдань, що потребуватимуть від студентів проявляти ініціативу.

При цьому і студент, і викладач мають глибоко усвідомлювати двоєдину роль інформаційних педагогічних технологій. З одного боку, вони є дійсно потужним засобом інтенсифікації навчального процесу та активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. З іншого боку самі інформаційні технології є одним із найважливіших інструментів успішного виконання безлічі професійних функцій майбутнього спеціаліста та засобом формування його інформаційної культури як суттєвого елемента професійної компетенції.

Однозначно позитивним моментом в інформаційних технологіях є час. Впродовж дистанційного навчання не потрібно нікуди їхати – люди дистанційно виходять на зв'язок зі своїх домівок. Використовуючи комп'ютерні системи оптимізується процес пошуку та обробки великої кількості інформації. Викладачу простіше ідентифікувати студентів та зміст їхніх робіт через відсутність складності у сприйнятті почерку завдяки цифровим документам та роботам. Обидві сторони можуть обговорювати питання онлайн у будь-який час, не очікуючи наступної очної зустрічі.

Це неодмінно вплине на зміну змісту та технологій навчання, насамперед у системі професійної освіти. Швидке старіння та постійні оновлення знань потребують безперервної освіти та самоосвіти фахівця протягом усього активного трудового життя. Істотно зростає роль інформаційної культури, що сприяє високій ефективності як професійної діяльності фахівця, а й його самоосвіти. Цей підхід сприятиме формуванню професіоналізму у студенті, як гармонійно розвиненої творчої особистості.

Дослідження специфіки впливу інформаційної культури на таку важливу сферу людської діяльності, як отримання освіти, стикається з багатьма труднощами. Одна з них полягає в тому, що навчальний процес, як і інші процеси самоорганізації, містить елементи

непередбачуваності. Безумовно, проблему інформатизації освіти не можна розглядати лише як інструментально-технологічну або як проблему насичення сфери освіти засобами інформатики та створених на їх основі педагогічних засобів.

Традиційна система реалізує спільний словесно-логічний метод навчання. Це означає, що вона значно менше базується на наочності навчального матеріалу в навчальному процесі, ніж комп'ютерно-орієнтована система. Орієнтація на можливості нових засобів та інформаційних технологій неминуче призводить до візуалізації змісту дисципліни. Не виключено, що образ поступово може стати центральним конструктом мислення сучасної людини. У результаті потреба в систематичних знаннях замінюється розрізненою інформацією. Це породжує небажання читати, нездатність зосередитися, проаналізувати, узагальнити. Процес формування наочної домінанти мислення майже непомітний, і особливо вразливі до нього діти та молодь.

На основі психологічного аналізу також виявлено можливість впливу технологій на зміни процесів ідентифікації людини. Зокрема, специфічний вплив на особистість людини розглядається в рамках проблеми, яка визначається як «одночасна актуалізація «паралельних» ідентичностей». Відомо, що інформаційні технології надають користувачам можливість підтримувати «багато відкритих вікон». Наприклад, студенти можуть одночасно виконувати кілька дій або швидко їх міняти (наприклад, відвідувати лекції та спілкуватися з друзями онлайн, писати текст й дивитися відео тощо). Таким чином, один контекст може бути замінений іншим у будь-який момент. Фахівці стверджують, що це призводить до нестабільності ідентичностей, легкості ігнорування протиріччя між ними (інакше людина постійно переживала б внутрішній конфлікт).

Вимоги до викладача зростають і це може стати проблемою. Створення електронних навчально-методичних комплексів з переміщенням більшої частини роботи зі студентами в конференційно-чатову освітню інформаційну систему є складним переформатуванням. Інформатизація навчального процесу змінює взаємодію вчителя з учнем. Це скорочує простір особистого спілкування, яке зараз опосередковується комп'ютером. Нині формування ІТ-компетентності

вчителя стало одним із найважливіших завдань у сфері освіти, через це літні педагоги можуть зіткнутись із нездоланною перешкодою. Випадання викладача з сучасного освітнього ланцюга, перетворення його на «консультанта», свого роду тренера, який розробляє ідеальний індивідуальний план навчання, є деструктивним для вищої освіти: «Немає освіти поза межами особистої взаємодії викладача та студента. Є імітація якоїсь діяльності, є оплата відповідних послуг, є якийсь диплом зрештою, але немає освіти».

Існує велика проблема і в контексті особистості та унікальності кожного студента. Тільки на основі чітких якісних і кількісних характеристик рівня інтелекту, який досягається індивідуально людиною відповідно до цільової програми, можна оптимізувати процес управління навчанням. За умови чіткого структурування предметної області та відповідного класу структурованих задач з ранговими рівнями складності та еталонних класів із відповідними алгоритмами їх розв'язання можна створити систему автоматизованого навчання з підструктурою контролю, діагностики на основі на відповідних тестах, замовлених відповідно до IQ. Для різних типів задач обов'язкова наявність алгоритмічної складової моделі, яка описує частковий або повний хід процесу розв'язування задач різного рівня складності, а також моделі правил, що визначають порядок побудови алгоритмів розв'язування задач. Проблему такого характеру можна вирішити у тому випадку, коли педагоги почнуть детальніше опрацьовувати та охарактеризувати хоча б окремі групи студентів, щоб у молодих здобувачів освіти не зникло бажання вчитись через невірну підібрану складність поставленої перед ними задачі чи нелогічність й невпорядкованість навчальних матеріалів.

Велику роль у сприйнятті та оцінці студентів отримуваних знань технічних спеціальностей грає актуальність програм, наданих вчителем. Мало хто захоче досягати своєї мрії навчаючись у робочому середовищі 15-тирічної давності або цілеспрямовано вивчати маловідомі об'єкти їх спеціальності, які є безглуздими через їхню застарілість. Це вирішується банальним підвищенням кваліфікації педагога, проте багато хто цим нехтує, через що кількість нових спеціалістів з кожним роком все нижче.

Отже, однозначно інформаційні комп'ютерні технології є невід'ємним і корисним складником освітнього і професійного процесу. Це дозволяє як студентам, так і викладачам оптимізувати усі пов'язані з навчанням процеси, розвивати творчість, краще сприймати та запам'ятовувати матеріал та розвивати себе у комп'ютерно-інформаційній галузі. Проте освітній процес може стати ще більш продуктивним із інформаційними технологіями, якщо вирішити пов'язані із ними проблеми належним чином.

Література

1. Застосування інформаційних технологій в навчальному процесі. URL: <https://buklib.net/books/36670/>.
2. Шешуряк М.Д. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб підвищення педагогічної майстерності вчителя. Випускна кваліфікаційна робота. Чернівцький національний університет імені Юрія Федьковича. 2021. 82 с.
3. Gnatik E. Information technologies in educational sphere: Challenges and risks. *4th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2018)*. Atlantis Press, 2018. С. 584–587.

Лубко Д.В.

кандидат технічних наук

доцент кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

МЕТОДИКА ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Запропонована методика проходження навчальної практики студентами з використанням сучасних інтерактивних технологій, а саме з використанням апаратно-програмних засобів побудови систем та моделей Arduino. Наведені етапи розробки

завдань на навчальну практику для студентів та викладені результати проведених досліджень.

Ключові слова: методика, навчальна практика, інтерактивні технології, Arduino, студенти.

Lubko D. Methods for passing training practice by students using modern interactive technologies. The methodology for passing educational practice by students using modern interactive technologies is proposed, namely using hardware and software tools for the construction of systems and models of Arduino. The stages of development of tasks for educational practice for students are given and the results of the research are presented.

Key words: methods, educational practice, interactive technologies, Arduino, students.

Інтерактивне навчання – це дієвий педагогічний засіб і необхідна умова оптимального розвитку студентів і викладачів, тому навчання майбутніх фахівців засобами інтерактивних технологій є сьогодні актуальним [1; 3]. Інтерактивне навчання (від англ. «inter» – взаємний і «act» – діяти, тобто здатний до взаємодії, діалогу) – специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання,

Загальна мета даної навчальної практики – закріплення набутих за два роки навчання навичок програмування та складання електричних схем з використанням структурного підходу. При проходженні навчальної практики студент самостійно виконує всі етапи створення програмного продукту: від постановки завдання до практичної реалізації, що супроводжується інструкціями щодо його використання; привчається самостійно користуватися спеціальною літературою, каталогами, довідниками, стандартами.

Завданнями навчальної практики студентів є: отримання навичок самостійної роботи з науково-технічною літературою; узагальнення накопиченого досвіду, уміння робити науково-обґрунтовані висновки і рекомендації по створенню програмних продуктів; формування уміння дати математичну постановку задачі; розвиток уміння розробляти алгоритми для створюваних програмних продуктів та вибір інструментальних засобів для реалізації

запропонованого алгоритму; вміння проектувати, складати та будувати електричні схеми з використанням структурного підходу; вміння використовувати набуті раніше знання для вирішення різних практичних задач.

Процес покращення практичного досвіду студентів при проходженні практики проводиться з використанням апаратно-програмних засобів побудови систем та моделей Arduino. А саме платформа та мікроконтролер Arduino, використовується на практиці як базовий елемент інтерактивного навчання для вирішення практичних інженерних задач.

Примітка. Arduino – це торгова марка апаратних та програмних засобів для побудови та прототипування простих систем, моделей та експериментів у галузі електроніки, автоматизації, автоматизації процесів та робототехніки [5].

Розглянемо самі практичні завдання на дану навчальну практику, а саме конкретні дії які потрібно виконати під час її проходження [2]. Для цього потрібно виконати наступні кроки:

1. Розробити ємнісний датчик вологості ґрунту та схему автоматизованої системи поливу;
2. На основі схеми розробити код під мікроконтролер Arduino, який дозволить зчитувати числові показники датчиків вологості ґрунту та на їх основі аналізувати необхідність ґрунту у поливі.
3. Показати недоліки отриманих рішень, а саме проблем встановлених датчиків вологості ґрунту.
4. Показати переваги запропонованих нами (студентами) рішень для вирішення поставленої задачі;
5. Зробити висновки по виконаній роботі.

Розглянемо основні стадії та етапи виконання студентами завдання на практику. Необхідні стадії і етапи розробки, яких слід дотримуватись під час створення програмних продуктів наступні: створення технічного завдання; створення ескізного проекту; створення технічного проекту; створення робочого проекту; етап впровадження [4].

Стадії та етапи розробки завдань на практику докладніше:

А) На стадії технічного завдання проводиться постановка задачі, визначаються загальні вимоги до програми, визначаються вхідні і

вихідні дані, вибирається мова програмування, визначаються вимоги до технічних засобів.

Б) На стадії ескізного проекту уточнюються методи розв'язання задачі, визначається структура вхідних і вихідних даних, розробляється загальний опис алгоритму розв'язання задачі.

В) В рамках технічного проекту проводиться детальна розробка алгоритму розв'язання задачі, визначаються форми представлення вхідних і вихідних даних, розробляється структура програми, остаточно визначається конфігурація технічних засобів.

Г) На стадії робочого проектування проводиться програмування завдання, налагодження програми. Заключним етапом робочого проектування є проведення випробування створеної автоматизованої системи на контрольному прикладі, здійснення коригування програми за результатами випробувань.

Д) На стадії впровадження здійснюється передача програми і програмної документації викладачу.

Розглянемо ще і питання актуальності та важливості визначення і вимірювання вологості ґрунту, при проектуванні автоматизованої системи поливу ґрунту, як важливої інженерної задачі при проведенні навчальної практики студентами.

Вимірювання вологості має важливе значення для широкого кола промислових застосувань, включаючи фармацевтичну, харчову, медицину та електроніку. Деякі датчики вологості були розроблені на основі зворотної взаємодії між матеріалом та водяною парою, тобто діючи як датчик газу. Існуючі методології вимірювання вологості також залежать від оптичних, гравіметричних, ємнісних, резистивних, п'єзорезистентних та магнітоупругих властивостей вибраних матеріалів. Останнім часом повідомляється, що використання наноструктур, таких як наночастинки, нанопроволоки, нанотрубки та полімерні нанокомпозити, як матеріали, що чутливі до вологості, можуть значно підвищити ефективність датчиків вологості. Для цих наноструктурних матеріалів поверхневий ефект стає домінуючим завдяки їх великому відношенню поверхні до об'єму, що є корисним для побудови датчиків вологості. На етапі обслуговування городу та теплиць кожен її власник стикається з питанням: яким чином

скоротити трудовитрати на таку рутинну операцію, як полив ґрунту. Найпевніше - це автоматизація процесу поливу.

Цілі створення системи автоматизованого поливу ґрунту:

1. Забезпечення зручності та комфорту при поливі території (городу, дільниці);
2. Мінімізування часу, що витрачається на полив території в порівнянні з ручним способом поливу;
3. Виконання поливу потрібною кількістю води, в заданий (визначений) час для ефективного росту рослин (часто це практично неможливо зробити за допомогою шлангу);
4. Уникнення будь-яких незручностей при виконанні поливу ручним способом (перетягування шлангів з місця на місце, включення / виключення насосу, відкриття / закриття кранів, постійна зміна тиску води, тощо);
5. Виконання поливу навіть під час відсутності господарів на території поливу;
6. Поливання рослин строго за необхідністю, тобто в той момент, коли дані датчику вологості ґрунту будуть видавати високий показник опору (тобто коди ґрунт вже потребує насичення водою);
7. Раціональна витрата води. Це на сьогодні дуже актуально, так як вартість води недешева. При цьому рослинам забезпечується рівна та кількість води, яка їм необхідна для росту.

Недоліком використання вже існуючих систем автоматизованого поливу є їх фінансова вартість, а також неможливість моніторингу та аналізу якості росту рослин. Тому гостро постає необхідність у розробці системи автоматизованого поливу ґрунту та постійному моніторингу показників якості росту рослин.

Саме це і визначає актуальність даної теми, а особливо у контексті її використання при проведенні навчальної практики для студентів. А також при використанні даної системи у домашніх та фермерських господарствах які займаються вирощуванням рослин різного призначення.

За результатами проведених теоретичних та практичних досліджень можна зробити наступні висновки:

1) Найчастіше розробник-початківець (далі «junior-розробник») – це студент третього або четвертого курсу закладу вищої освіти, який вирішив пов'язати свою подальшу діяльність з ІТ-сферою. Junior-розробник відрізняється від фахівця тим, що у нього немає (або дуже мало) практичного комерційного досвіду. Саме тому junior-розробнику потрібно спробувати себе в різних областях за рахунок синхронізації знань отриманих у процесі навчання;

2) Запропонована методика проходження практики дає зрозуміти junior- розробникам, що без солідного вкладення зусиль і часу, а також правильного використання отриманих знань під час навчання – не вдасться стати висококваліфікованим спеціалістом в ІТ-сфері.

3) Після практики junior-розробник розуміє, що: спочатку доведеться витратити величезну кількість часу на навчання; потрібно вміння поєднувати навчання/роботу з навчанням/практикою; потрібно оволодіння такими навичками як відповідальність, самостійність; потрібно вміння шукати необхідну інформацію; вміння задавати правильні питання. Все це дозволяє студенту стати високо мотивованим і адекватно амбітним.

4) На навчальній практиці використання сучасних інтерактивних технологій дозволяє значно швидше, зручніше, а головне – якісніше, засвоювати відповідний матеріал з дисциплін: «Об'єктно-орієнтоване програмування» та «Електроніка та електротехніка» студентами та допомагає їм ширше мислити і розкривати свої потенційні здібності у області агротехнологій при вирішенні інженерних задач, на базі зацікавлених підприємств які цього потребують.

Таким чином, проведення навчальної практики має дуже велику користь для швидкого та якісного засвоєння відповідного матеріалу, а також дуже сприяє особистому розвитку студентів, так як мотивує їх на самостійну роботу та викликає велику зацікавленість, що у свою чергу сприяє якісним та глибоким знанням особистості.

Створену автоматизовану систему можна розширювати як системно (для будь-яких аграрних підприємств), так і функціонально (збільшувати кількість датчиків для розробки студентами на практиці).

Висновки. Для ментора (куратора або наставника) дуже важливо розуміти, що кожен студент володіє різними навичками,

продуктивністю, мотивацією. Завдання наставника – знайти правильний підхід до студента, зрозуміти справжні його мотиви, і найголовніше – розгледіти його потенціал у виконанні поставленої задачі. Можна з упевненістю констатувати, що розробка та самостійне виконання практичної роботи з використанням мікроконтролеру Arduino відіграє значну роль в поглибленні знань студентів за допомогою сучасних інтерактивних технологій. А все це забезпечує комбінування та синтез уже здобутих знань в області складання електричних схем та створення програмного коду для мікроконтролеру Arduino, тобто поєднує знання з фізики, математики, електротехнологій та програмування. Запропоновані етапи створення автоматизованого пристрою, а також, питання залучення студентів до розв’язання поставлених задач створюють ефективний вплив на активізацію навчання у вищому навчальному закладі і можуть бути успішно реалізовані у сучасній системі освіти у сфері навчальної практики.

Література

1. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
2. Лубко Д.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі на прикладі розробки методики вивчення студентами платформи Ардуїно. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*: матер. Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Мелітополь, 27–29 травня 2020 р.). 2020. С. 242–246.
3. Радченко М.А. Інтерактивні технології навчання в професійному становленні майбутніх спеціалістів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. № 34. С. 299–306.
4. Шаров С.В., Лубко Д.В. Напрямки використання інтелектуальних систем в освітньому процесі. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр., 2021. № 3. С. 305–310.
5. Arduino. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Arduino>.

Назаров Є.М.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

Науковий керівник: к.пед.н., доцент Шаров С.В.

ОСОБЛИВОСТІ КРИПТОВАЛЮТ ТА СПОСОБИ ЇХ ДОБУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена огляду сутності криптовалюти, її особливостей та способів видобутку. Зазначається, що криптовалюта біткоїн не залежить від уряду, є анонімним, добувається за допомогою ферм та спеціальних пристроїв, які обчислюють складні задачі. Однак для цього потрібні значні апаратні можливості.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, електронна комерція, біткоїн ферма

Nazarov Ye. Features of cryptovalutes and methods of their extraction. The article is devoted to the review of the essence of cryptocurrency, its features and methods of extraction. It is noted that the cryptocurrency bitcoin is independent of the government, is anonymous, is extracted with the help of farms and special devices that calculate complex problems. However, this requires significant hardware capabilities.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, e-commerce, bitcoin farm

Сьогодні ми спостерігаємо за швидким розвитком інформаційного суспільства, що передбачає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у різні сфери народного господарства, виробництво, освіту [4, с. 182] тощо. ІКТ вплинуло на життєдіяльність майже всіх людей, які живуть у суспільстві, способи їх спілкування між собою, взаємодії з суспільством, соціальними інститутами, підприємствами тощо.

В умовах поширення глобальних мереж зв'язку, інтеграцією технологій та набуттям нових знань, спостерігається стрімкий розвиток нового типу економічних відносин [2, с. 123]. Стала активно

розвиватися та поширюватися Інтернет-комерція (e-commerce), яка вплинула на розширення кола потенційних клієнтів, зовнішні зв'язки між партнерами, оптимізацію взаємодії всередині підприємства, призвела до появи нових форм ведення бізнесу [3, с. 343]. Зараз значна частина населення користується послугами Інтернет-магазинів, Інтернет-аукціонів, Інтернет-майданчиками тощо.

Однією з головних особливостей електронної комерції є розрахунок за товари та послуги різними способами, у тому числі електронними грошима. Одним із сучасних способів оплати є використання криптовалют, заснованих на технології блокчейну. Таким чином формується нова ведення бізнесу, заснована на використанні інформаційно-технологічної платформи. На думку зарубіжних науковців, у цьому сенсі окреслюється взаємозалежність: мережеве суспільство – мережева економіка – інформаційно-мережеві (цифрові) гроші [6, с. 213].

Під криптовалютою розуміється вид цифрової валюти, яка не підконтрольна жодному уряду, використовує методи асиметричного шифрування для обліку та емісії [1, с. 171]. Блокчейн – це публічний цифровий реєстр транзакцій, який ведеться мережею комп'ютерів таким чином, що його важко зламати чи змінити. Будь-який користувач може отримати доступ до перегляду транзакцій публічного блокчейну та їх вихідного коду. Зростаючий пул записів, які називаються блоками, пов'язуються між собою за допомогою криптографії. Кожна транзакція незалежно перевіряється одноранговими комп'ютерними мережами, позначається час і додається до зростаючого ланцюжка даних. Після запису дані змінити вже не можна [7, с. 6].

Найбільш розповсюдженим видом криптовалюти є біткоїн (Bitcoin) – децентралізована віртуальна валюта, для якої відсутній центр емісії, а всі операції є анонімними; електронний платіжний засіб, який підтримується попитом; зашифрована інформація, яку неможна підробити. Біткоїн має фіксовану (21 млн.) кількість криптомонет. Добувають («майнять») біткоїни за допомогою комп'ютерів, які вирішують складні математичні задачі та витрачають дуже багато електричної енергії. Підсумковий продукт у вигляді криптовалюти отримують в обмін на електроенергію.

Складне апаратне обладнання (пристрій або кілька пристроїв), які здатні проводити обчислення для видобутку криптовалют, називають майнінговою фермою. Як правило, ферми – це великі дата-центри або платформи, до яких підключені кілька процесорів або відеокарт. За допомогою комп'ютерного обладнання вирішуються складні криптографічні завдання та створюються нові блоки у блокчейні валюти [8, с.75]. У них записується інформація про всі транзакції в мережі, а новий блок створюється раз на десять хвилин. Новий блок транзакцій додається лише після того, як складна математична задача розв'язана та перевірена консенсусним механізмом. Кожен новий блок має унікальний криптографічний ключ, який є результатом додавання інформації та ключа попереднього блоку до формули.

Усі машини у мережі намагаються підібрати правильну послідовність символів блоку. Винагороду у вигляді частки певної криптовалюти нараховуються за обчислення, що пропорційні внеску окремої ферми. Вона видається власнику того комп'ютера, який вирахував її першим. Але можливість отримати нагороду залежить від того, наскільки потужна система в окремого майнера і загальної потужності всієї системи. Іншими словами, шанс отримати криптовалюту за обчислення у людини з невеликою домашньою фермою невеликий. Водночас, задачі на обчислення стають більш складними, а їх вирішення потребує більше часу і комп'ютерних потужностей. Поступове підвищення рівня складності, зростання цін на апаратне забезпечення, збільшення вартості електроенергії призвів до того, що майнінг за допомогою «домашньої» ферми часто стає нерентабельним [5, с. 125].

У цьому контексті звичайний персональний комп'ютер з одним процесором та інтегрованою відеокартою для таких операцій не підходить, оскільки в нього не вистачить апаратних потужностей. Саме тому майнери об'єднуються у пули; їхні машини підключаються один до одного через інтернет і працюють разом. У таких пулах обчислення проходять паралельно, і всі окремі комп'ютери працюють над унікальним рішенням поточного завдання. Винагороду ділять між собою всі машини цієї системи.

Апаратна система, що виконуються для обчислень, дуже сильно нагрівається. Тому важливим елементом майнінг ферм є система

охолодження. Саме з цієї причини домашня майнінг ферма часто збирається у відкритому корпусі, щоб повітря циркулювало вільно. Крім того, на них встановлені додаткові вентилятори, які забезпечують приплив свіжого повітря та відводять тепло. Для видобутку криптовалюти також використовуються спеціальні пристрої – ASIC-майнери. Назва розшифровується як «інтегральна схема спеціального призначення». Ці пристрої мають більшу потужність, ніж відеокарти, здатні добувати різні типи криптовалюти, зокрема біткоїн, лайнкоїн тощо.

Використання криптовалюти має перспективи для електронної комерції, коли є потреба в авторизації та запису низки дій або транзакцій. Блокчейн є незмінним, він автоматизує довірені транзакції між контрагентами, яким не потрібно знати один одного. Транзакції виконуються лише тоді, коли обидві сторони виконують запрограмовані умови. Криптовалюта, яка була куплена або видобувана за допомогою майнінгу, зберігається у спеціальному гаманці, яким керує тільки користувач. Точніше, у гаманці зберігається персональна інформація, яка дозволяє отримати доступ до криптовалюти, що зберігається у блокчейні. До поширених типів гаманців відносяться програмні (Blockchain Wallet, Coinbase Wallet, Atomic Wallet тощо), біржеві (Currency.com, Coinbase PRO, Huobi та ін.) та апаратні (Trezor, Ledger Nano S та ін.). Всі гаманці мають свої переваги та недоліки, пов'язані із захистом даних, можливістю здійснювати фінансові операції, підтримкою різних видів валют тощо.

На сьогодні технологія блокчейну використовуються в різних напрямках, зокрема торгівлі акціями, роботі електронних торговельних майданчиків. Перевагами біткоїну є анонімність, децентралізованість, відсутність посередників при розрахунках. До недоліків слід віднести нестабільний курс, технічну складність використання, наявність хакерських атак на гаманці, втрата грошей у випадку втрати доступу до гаманця, можливість використання криптовалюти на «чорних ринках» [1, с. 171]. З іншого боку, ризик втрати криптовалюти, стрімке підвищення вартості біткоїна, нестабільна екосистема криптовалют призвела до появи нових видів послуг, таких як страхування криптовалют [2, с. 125].

Отже, на сьогодні криптовалюта активно розвивається та використовується в електронній комерції. Для її отримання використовуються операції купівлі/продажу, майнінгу за допомогою спеціальних ферм або пристроїв. Поряд із перевагами, що пов'язані з анонімністю та децентралізованістю, використання криптовалюти, зокрема біткоїнів, вимагає значних апаратних потужностей та захист криптовалютного гаманця.

Література

1. Король М.М., Дір І.Ю., Вароді В.М. Особливості обігу криптовалюти як тенденція цифровізації глобальних фінансів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 28(1). С. 170–173.
2. Панфілова Д.А. Майбутнє криптовалют: проблеми та перспективи міжнародного визнання та страхування. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0*. 2021. С. 122–127.
3. Одарченко А.М., Сподар К.В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 342–346.
4. Шаров С.В. Інформатизація освіти як вектор розвитку сучасного суспільства. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2021. № 4. С. 181–188.
5. Штепенко К.П., Миргородська А.О. Стан і перспективи розвитку криптовалюти у світі. *Фінансовий простір*. 2018. № 2. С. 121–128.
6. Böhme R., Christin N., Edelman B., Moore T. Bitcoin: Economics, Technology, and Governance. *Journal of Economic Perspectives*. 2015. Vol. 29. pp. 213–238.
7. Crosby M. et al. Blockchain technology: Beyond bitcoin. *Applied Innovation*. 2016. T. 2. № 6-10. pp. 71.
8. Segendorf B. What is Bitcoin? *Sveriges Riksbank Economic Review*. 2014. T. 2. pp. 71–86.

Павлова Н.С.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та
методики викладання інформатики
Рівненський державний гуманітарний університет

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З Е–ЩОДЕННИКАМИ ТА Е–ЖУРНАЛАМИ

Анотація. У статті розглядається можливість електронних класних журналів (е–журнали) й електронних щоденників (е–щоденники). Висвітлені основні переваги та недоліки даних електронних ресурсів. Зазначається, що це корисні електронні системи управління освітнім процесом, які потребують відповідну підготовку майбутніх вчителів.

Ключові слова: е-журнал, е-щоденник, майбутній учитель, освітній процес, електронний документообіг.

Pavlova N. Teacher preparation for working with e-diaries and e-journals. The article considers the possibilities of electronic class journals (e-journals) and electronic diaries (e-diaries). The main advantages and disadvantages of these electronic resources are highlighted. It is noted that these are useful electronic systems for managing the educational process, which require appropriate training of future teachers.

Key words: e-journal, e-diary, future teacher, educational process, electronic document management

Інформаційне суспільство спричинило введення у загальноосвітні заклади середньої освіти (ЗЗСО) електронних систем управління освітнім процесом. Поштовхом до швидкого і доцільного застосування таких систем було також упровадження карантинних обмежень через Пандемію COVID–19 у 2020 році. Серед інструментів електронних систем управління освітнім процесом, які наразі широко розпочинають використовувати вчителі, виділимо електронні класні журнали (е–журнали) й електронні щоденники (е–щоденники). Саме тому зростає необхідність підготовки майбутнього вчителя і підвищення

кваліфікації вчителя, який працює у ЗЗСО до виваженої роботи з такими інструментами та формування єдиного інформаційного простору. З метою реалізації даного завдання у Рівненському державному гуманітарному університеті введено навчальну дисципліну «Автоматизований документообіг за професійним спрямуванням» для бакалаврів спеціальності Середня освіта (Інформатика).

Введення в роботу ЗЗСО електронних систем управління освітнім процесом спрямоване на оновлення формату комунікації між усіма учасниками цього процесу, наприклад: «вчитель – учень», «адміністрація ЗЗСО – вчитель», «учитель – батьки».

Окремі функції е-журналів та е-щоденників, введення яких (наприклад, на порталах NZ.UA, E-JOURNAL) націлене на підвищення ефективності професійної діяльності вчителя, відображено на рис.1 [1; 2].

електронний журнал - цифровий аналог паперового класно журналу; введення відомостей у відповідному форматі (оцінок, теми уроку, домашнього завдання тощо)
розклад уроків - онлайн доступ до актуального розкладу уроків для всіх учасників освітнього процесу у відповідній формі (розклад для вчителя, розклад для учня, консультація для батьків тощо)
електронний щоденник - цифровий аналог паперового щоденника; автоматичне завантаження вчителями домашніх завдань, оцінок, відсутніх, рекомендацій тощо;
електронний кабінет для батьків - відомості про навчальні досягнення власної дитини та комунікація з вчителями в електронній формі
імпорт/ експорт/ друк даних за типом паперових версій у зручному форматі
табелі успішності - узагальнюючі дані про успішність учня, можливість для батьків відслідковувати досягнення власної дитини
формування освітньої звітності - аналітика і звіти для закладів освіти, статистика у різних формах для адміністрації закладу
розміщення навчальних матеріалів для самостійного опрацювання учнями
наявність web-інтерфейсу та мобільного додатку

Рис. 1. Окремі функції систем управління освітнім процесом

Як показує досвід, незважаючи на те, що вчитель витрачає час на заповнення е-журналу (як і для паперової версії), звітна документація, на основі введених раніше даних (рис. 2), формується автоматично.

Журнал оцінок.

для: 10-А

Інформатика

викладач: Павлова Наталія Степанівна

Додати стовпчик

Додати підгрупу

Додатково... ▾

лист.

груд.

Пр/р

Пр/р

С/р

Зощ

прізвище та ім'я учня

12

12

24

26

3

3

10

10

17

17

24

24

Зощ

Ср.б

1

Броварський Денис

Н

8

8

7

8

9

Д

6

зар

9

10

8

2

Бучка Вікторія

9

8

7

Н

8

9

4

Д

7

зар

5

9

7

3

Волгіна Вікторія

11

11

9

11

10

В

12

зар

10

11

11

4

Гануш Вікторія

заув

9

7

9

7

9

Д

п/п

5

Н/А

7

8

7

5

Герасимчук Яна

9

Н/О

11

хв

11

11

В

зв

к

11

11

6

Герус В'ячеслав

4

5

7

5

6

С

3

Н/А

4

7

5

Рис. 2 Фрагмент класного журналу вчителя

Наприклад, на згаданих вище порталах NZ.UA і E-JOURNAL, вчитель може автоматично отримувати вибірки і статистичні звіти для внутрішнього використання, серед яких: облік відвідуваності навчальних занять у рамках класу; зведений облік навчальних досягнень учнів окремого класу; звіт по результативності роботи вчителів; виписка оцінок окремого учня. Можливість супроводжувати домашні завдання додатковими електронними матеріалами потребує від учителя додаткових зусиль щодо їх розробки і представлення у найбільш зручних форматах, а також добору критеріїв перевірки їх опрацювання учнями.

Неперервне відстеження учнем, а також його батьками власних навчальних досягнень за кожним предметом дозволяє підвищувати якість засвоєння знань, планувати доопрацювання навчального матеріалу та подальше корегування успішності. Батьки також мають можливість здійснювати електронну комунікацію з вчителем, отримувати нагадування про батьківські збори, контрольні роботи тощо.

Ведення журналів і розкладу в системах NZ.UA і E-JOURNAL повністю забезпечується вчителями. Проте, за потреби, адміністратор може переглянути і відредагувати журнал будь-якого класу. Електронна система нівелює суб'єктивне ставлення вчительського колективу до учнів і тим, що надає батькам можливість у будь-який момент сформулювати запитання вчителю та/або адміністрації ЗЗСО, якщо виникають сумніви в об'єктивності оцінювання навчальних досягнень.

Незважаючи на те, що електронна система дозволяє якісніше організувати процес навчання, вчителі, учні та батьки відзначають низку недоліків таких нововведень.

Основний недолік ілюструє підсилення уваги до володіння інформаційно-комунікаційною компетентністю вчителями, батьками та учнями, але на різних рівнях. Інше додаткове навантаження, яке покладається на вчителів зумовлене тим, що в школах виставляється значна кількість поточних й тематичних оцінок і таким чином постає питання про самоорганізацію як учнів, так і педагога. Також можуть накладатися технічні проблеми (недостатня кількість ПК, нестабільний доступ до Інтернету, встановлення і налаштування відповідного програмного забезпечення тощо). Масове застосування методів автоматизованої обробки даних, зумовлює широке поширення прийомів і засобів несанкціонованого доступу до даних і тим самим підсилює увагу вчителів до криптографічного захисту даних, розміщених в описаних вище типах документів.

Важливим елементом подальшого обізнаного впровадження е-журналів та е-щоденників у роботу ЗЗСО є діагностика рівня задоволення адміністрації, учителів, учнів і батьків результатами використання таких інструментів на даному етапі розвитку суспільства.

Отже, електронні системи управління освітнім процесом, зокрема, е-журнали й е-щоденники, необхідно розглядати не як сучасний спосіб відображення навчальних досягнень учня, а як засіб підвищення його успішності, комунікації учасників освітнього процесу. З метою формування єдиного інформаційного простору вчителю потрібно щоденно умотивовано працювати з електронними документами (відображати поточку ситуацію, опрацьовувати раніше введені дані, зберігати відомості тощо), дотримуючись чіткого плану, диференціюючи етапи роботи з відповідним програмним забезпеченням.

Література

1. Державні безкоштовні електронні щоденники та журнали для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://e-journal.iea.gov.ua/>.
2. Портал «Нові знання». URL: <https://nz.ua/>.

Пацюкевич І.В.

здобувач освіти 2 курсу магістратури

Полюхович Н.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та

методики викладання інформатики

Рівненський державний гуманітарний університет

ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті проаналізовано поняття квест-технології; розглянуто основну структуру квестів та особливості розробки освітніх квестів; наведено види квестів, які ґрунтуються на завданнях проєктно-дослідницької діяльності учнів; розкрито освітні цілі які дозволяють вирішити квест-технології.

Ключові слова: квести, квест-технологія, освітній квест, технологічна компетентність, формування компетентності.

Patsyukevich I., Poliukhovych N. Approaches to the application of quest technologies as a means of forming the technological competence of school students. The article analyzes the concept of quest technology; the basic structure of quests and the features of developing educational quests are considered; the types of quests are given which are based on the tasks of the students' project-research activity; educational goals that allow solving quest technologies are revealed.

Key words: quests, quest technology, educational quest, technological competence, competence formation.

Реформування сфери освіти та модернізація сучасного суспільства змушують педагогів постійно вдосконалювати свої знання, переосмислювати свої погляди та шукати нові форми, прийоми та засоби організації навчально-виховного процесу. Таким чином й виникли освітні квести, які стрімко набирають популярність не лише серед учнів, а й серед педагогів. Їх часто застосовують для

персоналізації навчального процесу, максимального розширення освітнього простору, для розвитку й створення умов для самореалізації його учасників.

Поняття освітнього квесту інтерпретується у науковій літературі як спеціально організований вид навчально-дослідницької діяльності. Так М. Гриневич розглядає квести як нову і перспективну технологію дидактики [1]. Загалом, сучасні квест-технології засновані на чітких дидактичних завданнях, ігровому задумі, за участі лідерів (наставників), з наявністю чітких правил і вважаються технологіями, реалізованими для покращення знань і навичок учнів ХХІ століття [3, с. 28–32]. Освітні квести – це абсолютно нова форма навчально-розважальної діяльності. Квест-технологія не тільки дозволяє кожному учаснику заявити про себе, про свої здібності, а й сприяє розвитку комунікаційних взаємодій між гравцями, що служить гарним способом згуртувати учасників квесту, розвиваючи комунікативні здібності кожного з учасників. У квестах присутній елемент змагання, а також ефект несподіванки (несподівана зустріч, таємниця, певна атмосфера, декорації). Вони сприяють розвитку аналітичних здібностей, розвивають фантазію і творчість, оскільки учасники можуть доповнювати квести у процесі їх проходження [3, с. 8].

Сьогодні квест-технології набувають стрімкого розвитку завдяки інформатизації освіти. Так творці концепції «Quests» Т. March та В. Dodge визначають квести як орієнтовну діяльність, де майже вся інформація одержується з Інтернету [4]. Тобто в умовах дистанційного та змішаного навчання все частіше почали використовувати комп'ютерні квести, найчастіше у формі веб-квестів, під час проведення яких учні стають учасниками захопливої подорожі в глобальній мережі, де протягом певного часу самостійно здійснюють пошук, аналіз, формалізацію, надання інформації [3, с. 14].

Загалом будь яка квест-технологія визначається як сукупність методів і засобів навчання, спрямованих на цілісний підхід до організації освітнього процесу. Однак їх спрямування визначено не лише засвоєнням знань та набуттям навичок з окремих дисциплін, а забезпечує також формування необхідного рівня технологічної компетентності, яка пов'язує навчальний процес з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових інструментів.

При цьому досить добре в учнів розвиваються навички самоосвіти як здатність самостійно перетворювати інформаційне середовище шляхом пошуку та застосування зазначених вище технологій.

У процесі організації та реалізації квестів необхідно дотримуватися послідовності виконання дій та орієнтуватися на основні види нових технологічних засобів, оскільки послідовність дій в організації такої діяльності передбачає певну технологію навчання та технологічну підготовку учнів, опанування уміннями практичного використання нових інформаційно-цифрових технологій, розширення та систематизація знань про технології і технологічну діяльність як основний засіб проєктної, дизайнерської, творчої, підприємницької та інших видів сучасної діяльності людини [1, с. 381].

Для того, щоб розробити освітній квест портібно дотримуватись певної структури, яку можна описати наступними етапами, а саме: *введення* (в якому прописується сюжет квесту, розподіляються ролі); *завдання* (етапи, питання, рольові завдання); *порядок виконання* (бонуси, штрафи); *оцінка* (підсумки, призи, результати) [3, с. 10]. Зазначимо, що ціль розробки квесту є чи не найважливішим етапом його розробки. Адже за допомогою мети можна заінтригувати учасників, що виступить їх мотивацією у його проходженні.

Освітні квести можуть реалізуватися не лише у межах урочної діяльності учнів, але і як один із способів організації їх позаурочної навчальної роботи: проєктно-ігрова діяльність, підготовка до конкурсів та вікторин, розробка власних квестів. Вона може бути проведена у формі одного з різновидів квест-технології і проєктного навчання у мережі – веб-квесту, яку останнім часом активно впроваджують педагоги з професійного навчання.

Освітні квести як інтерактивна форма навчальної діяльності дозволяють реалізувати наступні цілі: *навчальну* (залучення кожного учня до активних пізнавальних процесів); *розвивальну* (розвиток інтересу до предмету, творчих здібностей, уяви, мислення, формування дослідницьких навичок, самоосвіти, розширення кругозору, ерудиції, мотивації тощо); *виховну* (виховання особистої відповідальності за виконану роботу, вміння працювати в команді та навички самостійної роботи).

Робота з квестами може бути побудована на таких завданнях проєктно-дослідницької діяльності учнів, які складатимуть основу освітнього квесту [5]: завдання зі збору даних, завдання на висловлення власної думки, завдання на переказування інформації, завдання на переконливість, детективні та творчі завдання, журналістське розслідування, дизайн-завдання, аналітичне завдання, завдання на самопізнання, завдання на вирішення спірних тем, наукові завдання, тощо.

Так, наприклад, для формування технологічної компетентності з учнями можна проводити профорієнтаційні заходи, в рамках яких і може бути випробувана квест-технологія.

Отже, така діяльність перетворює учня на активного суб'єкта навчальної діяльності та підвищує мотивацію до процесу здобуття знань, відповідальність за результат цієї діяльності. Одночасно роль викладача в організації квесту дещо змінюється і полягає у створенні організаційно-педагогічних умов реалізації пошукової діяльності, що дозволяє педагогу відійти від традиційних форм навчання учнів і значно розширити межі освітнього простору. Здатність квест-технологій забезпечити високу особистісну інтеграцію у навчання, надати учням швидкий доступ до інформації та залучити їх у продуктивну партнерську взаємодію дає підстави використовувати їх практично на всіх рівнях освіти.

Література

1. Кадемія М.Ю. Сутність і зміст технології веб-квест. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. № 29. С. 380–387.
2. Кулішов В.С. Застосування квест-технології у професійно-теоретичній підготовці учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО УМО НАПН України, 2018. 86 с.
3. Гриневич М.С. Медіаосвітні квести. *Вища освіта України*. 2009. №3. С. 153–155.

4. Bernie D. Some Thoughts About WebQuests. URL: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html (дата звернення: 28.08.2022).
5. Hunter S. Webquests and Blogs: Web-based Tool for EFL Teaching. URL: <https://silo.tips/download/webquests-and-blogs-web-based-tool-for-efl-teaching> (дата звернення: 28.09.2022).

Солодченко Р.К.

здобувач вищої освіти

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

Науковий керівник: к.т.н., доцент Лубко Д.В.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Анотація. У тезах розглянуті перспективи використання медичних інформаційних систем, наведена класифікація та функціональна структура. Зазначається, що медичні інформаційні системи дозволяють прискорити обробку медичної інформації та забезпечити оперативний зв'язок між лікарем та пацієнтом.

Ключові слова: інформаційні системи, автоматизація, електронний документообіг, інформатизація

Solodchenko R. Prospects of use of medical information systems. The theses consider the prospects for the use of medical information systems, the classification and functional structure. It is noted that medical information systems make it possible to speed up the processing of medical information and ensure operational communication between the doctor and the patient.

Key words: information systems, automation, electronic document management, informatization

Під медичною інформаційною системою (МІС) розуміється програмний комплекс, призначений для автоматизації основних

робочих процесів медичних установ. Автоматизовані медичні інформаційні системи дозволяють швидко й ефективно налагодити електронний документообіг, гнучко вибудовувати роботу з пацієнтами, вести оперативний облік роботи адміністративного персоналу, контролювати всі організаційні і фінансові питання [2].

Інформаційні системи (ІС), які використовують в охороні здоров'я (по суті – МІС), можна класифікувати за структурно-технологічним принципом, тобто ознаці їх використання в медичних установах [3]. Це: автоматизовані робочі місця; ІС структурних підрозділів медичних установ (лікувального відділення, клінічної лабораторії, аптеки, тощо); ІС установ системи охорони здоров'я (поліклініки, стаціонару, діагностичного центру, станції переливання крові, тощо); ІС територіального рівня (управління охорони здоров'я, територіального фонду обов'язкового медичного страхування, тощо); ІС федерального рівня (Міністерства охорони здоров'я України, регіональних центрів, тощо). Дана класифікація підкреслює особливості побудови медичних інформаційних систем різних рівнів і полегшує розуміння питань їх інформаційної взаємодії і інтеграції між собою.

На рисунку 1 наведена функціональна структура МІС [3].

Рис. 1. Функціональна структура медичної інформаційної системи

Поширеність основних типів МІС: довідкові – 3%; системи страхувальної медицини – 2%; лікувально-діагностичні – 37%;

керування охороною здоров'я – 13%; організаційно-економічні – 11%; фармакологічні – 9%; комплексні МІС – 8%; засоби навчання – 6%; обробка зображення – 6%; телемедичні – 5%.

У нових системах управління додаткова функція – це вироблення керуючих впливів. Велике поширення у медичних закладах отримали інформаційно-пошукові системи, які, залежно від характеру інформації, що зберігається, діляться на системи документальні та фактографічні. Крім того, перспективними виявилися експертні системи [4], які дозволяють формувати рішення на основі відповідей пацієнтів.

На етапі, коли МІС стає пакетом численних програм, гостро постає питання їх підтримки. Актуальність її зростає разом зі строком експлуатації і зростанням кількості користувачів. Поряд з початковими капітальними витратами, адміністрування МІС становить значну цифру в кошторисі витрат. Застосування складних комплексних інформаційних систем вимагає висококваліфікованого штату програмістів і адміністраторів. Із зростанням кількості підключених до бази даних системи користувачів зростає і складність її обслуговування.

Математичне забезпечення медичних інформаційних систем складають комплекси спеціальних алгоритмів і програм. Програмне забезпечення МІС являє собою комплекс спеціальних програм і підпрограм, баз даних і баз знань, що реалізують рішення поставлених перед МІС завдань відповідно до заданого комплексу алгоритмів.

Основною особливістю медичної інформації є різноманітність даних, які можуть бути представлені в стандартизованому електронному форматі, як, наприклад, дані комп'ютерної томографії, рентгенографії, ультразвукових методів обстеження, паперові записи лікаря, тощо. Організація системи зберігання медичних даних починається із затвердження концепції зберігання, яка визначає вибір програмно-апаратного комплексу. Інфраструктура системи зберігання даних включає різні апаратні засоби, які можуть об'єднуватися в мережі зберігання даних, організацію доступу серверів до масивів даних, а також програмне забезпечення управління зберіганням даних.

Для крупних медичних установ, а також медичних систем з великою кількістю даних оптимальним є створення мереж зберігання

даних SAN, невеликі медичні організації, як правило, використовують або NAS, підключені до локальної мережі, або локальні пристрої зберігання SAS, підключені безпосередньо до сервера або DAS, підключені до окремих комп'ютерів.

Організація системи архівації медичних даних передбачає створення єдиного сховища даних, з можливістю доступу до нього всіх суб'єктів інформаційної системи медустанови.

Апаратний комплекс зберігання даних може бути представлений декількома альтернативними варіантами, вибір яких визначається концепцією зберігання даних. До можливих варіантів слід віднести RAID-масиви, JBOD, оптичні носії, Flash-накопичувачі.

Програмне забезпечення систем зберігання, інтегроване в загальну інформаційну систему, дозволяє створити комп'ютерний медичний атлас – інтелектуальний інтерфейс, побудований за принципом графічного гіпертексту, що полегшує роботу з базою медичних даних. Роботизована бібліотека є масивом DVD дисків, розміщених в окремому корпусі, сумарна місткість бібліотеки вимірюється десятками терабайт. Використання малопотужних роботизованих DVD-бібліотек зарекомендувало себе в інформаційних системах невеликих медичних підприємств, і навіть в локальних системах.

На сьогоднішній день існує багато медичних інформаційних систем, які відрізняються ціною та функціональними можливостями. Будь-яка МІС дає можливість зберігати основну медичну інформацію, отримувати деякі підсумкові результати, включає засоби захисту, перевірки прав доступу до інформації. Проте існують деякі принципові переваги та недоліки, особливості, які необхідно враховувати при виборі МІС.

Найбільш відомі на сьогодні МІС це [1]: медична інформаційна система «TherDer»; інформаційно-аналітична система «Електронна лікарня»; підсистема «Стаціонар»; підсистема «Поліклініка»; програмний комплекс «С-госпіталь»; конфігурація Standart системи «Media-log»; програмний комплекс «Інтелектуальна поліклініка» тощо.

Можна та доцільно буде провести порівняння МІС за основними характеристиками, для визначення найбільш ефективної системи. Такими оцінювальними характеристиками можуть бути: наявність

механізмів захисту інформації; використання баз даних; наявність web-інтерфейсу; підключення додаткових модулів до системи МІС; рівень вимог до апаратних засобів; здатність співпрацювати з медичним обладнанням; рівень вимог до апаратних засобів; наявність клієнт-серверної архітектури, тощо.

Програмний комплекс «Інтелектуальна поліклініка» та система «Medialog» мають найкращі характеристики [1].

Якісна медична інформаційна система має володіти наступними якостями: мати низький рівень вимог до апаратних засобів, механізми захисту інформації (шифрування, електронний підпис), механізми статистичної обробки даних, бути здатною до співпраці з медичним обладнанням, з базами даних, надавати можливість конфігурації системи та підключення додаткових модулів.

Висновки. Використання медичних інформаційних систем є доволі перспективним напрямком діяльності медичних установ. Це дозволить підвищити якість обслуговування, запровадити електронний документооборот, знизити вплив людського фактору. Завдяки цій системі пацієнти зможуть отримати доступ до своїх даних про результати аналізів, тримати оперативний зв'язок з лікарем. Водночас, знижується ризик підробки лікарських даних, адже все відбувається в автоматичному режимі.

Література

1. Злепко С.М., Овчарук Т.І., Овчарук А.А. Огляд медичних інформаційних систем. *Системи обробки інформації*. № 3. 2011. С. 189–192.
2. Качмар В.О. Медичні інформаційні системи – стан розвитку в Україні. *Український журнал телемедицини та медичної телематики*. 2010. № 1(8). С. 12–17.
3. Медичні інформаційні системи: огляд можливостей і приклади використання. URL: <https://evergreens.com.ua/ua/articles/medical-information-systems.html>.
4. Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. / укл. Д.В. Лубко, С.В. Шаров. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. 264 с.

Терещук С.І.

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри фізики та інтегративних
технологій навчання природничих наук
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ

Анотація. У статті здійснено аналіз складових технологій розвитку критичного мислення учнів. Показано, що розвиток критичного мислення на уроках фізики процесуально включає наступні складові технологій навчання: цілі, концептуальні положення та організація комунікації.

Ключові слова: технології навчання, критичне мислення, методика навчання фізики.

Tereshchuk Serhii. Technologies for the development of critical thinking in the teaching of physics. The article analyzes the component technologies for the development of students' critical thinking. It is shown that the development of critical thinking in physics lessons should procedurally include the following components of learning technologies: goals, conceptual positions and organization of communication.

Key words: learning technologies, critical thinking, teaching methods of physics.

В загальному розумінні технологія – це науково обґрунтована система діяльності, яка застосовується людиною для перетворення навколишнього середовища, виробництва матеріальних та духовних цінностей [6].

Застосування технологічного підходу до соціальних процесів у сфері освіти призвело до появи термінів «педагогічна технологія», «освітня технологія», «технологія навчання». Під технологією навчання будемо розуміти упорядковану сукупність й послідовність стратегій та методів, які забезпечують реалізацію проєкту

дидактичного процесу та досягнення діагностованого результату. Технологія навчання віддзеркалює шлях засвоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмету та описує чітку послідовність спільних дій учителя й учнів, застосування методів та засобів навчання, які мають привести до наперед запланованого результату. Ознаки технології навчання:

- чітка, послідовна педагогічна дидактична розробка цілей навчання та виховання;
- структурування, впорядкування, ущільнення інформації, належної до засвоєння;
- комплексне застосування дидактичних, технічних і комп'ютерних засобів навчання та контролю;
- підсилення діагностичних функцій навчання та виховання;
- гарантованість досить високого рівня якості навчання.

Які технології навчання дозволяють створити найбільш сприятливі умови для розвитку критичного мислення в учнів? Для того, аби відповісти на поставлене запитання, слід з'ясувати, які навички та уміння слід виробляти в учнів для навчання їх критичному мисленню.

Основними ознаками критичного мислення є: уміння виконувати аналіз, здатність відрізняти факти й думки (уявлення, переконання), уміння висловлювати обґрунтовані судження, уміння ставити (формулювати) запитання, уміння відрізняти причинно-наслідкові зв'язки від кореляцій, уміння висувати та перевіряти гіпотези, уміння виявляти логічні помилки [1; 3; 9].

Аналіз – важливий компонент критичного мислення, його невід'ємна частина. Аналіз завжди передбачає розкладання певного явища або об'єкту (наприклад, процесу випаровування, вільного падіння тіла у вакуумі, явища зовнішнього фотоефекту тощо) на складові частини (елементи) та виокремлення окремих зв'язків між ними, з'ясування властивостей та особливостей цих елементів. Об'єктом аналізу може бути також текст. Синтез – з'єднання елементів явища або процесу в цілісну систему. Синтез зазвичай пов'язують із створенням нового, яке складається із окремих розрізнених предметів, процесів, явищ, частин тощо. Слід підкреслити, – аналіз і синтез нерозривно зв'язані між собою, оскільки синтез потребує наявності окремих елементів для їх об'єднання у цілісну систему, а отримати їх

можна на основі аналізу.

Як науковий метод пізнання аналіз дозволяє встановити зв'язки між змінними величинами досліджуваної системи. З іншого боку, зазвичай він спирається на комплекс інших загальнонаукових методів дослідження. Такий аналіз називають системним. Вивчення фізичних явищ, законів та механізмів протікання фізичних процесів, мають безліч можливостей для застосування аналізу та синтезу.

Розпізнавання фактів і думок – важливе вміння, яке вирізняє критично мислячу людину з поміж інших. Думки і судження можуть бути необґрунтованими, хибними, навіяні емоціями тощо. Натомість факти існують незалежно від наших уявлень та уподобань. Зазвичай під фактом розуміють дійсну подію або явище, що вже відбулося насправді. Факт реально віддзеркалює частину дійсності. Важливо навчати учнів відрізняти факти від думок та уявлень при опрацюванні навчальної інформації. Фізика вивчає загальні закономірності природних явищ та обґрунтовує наукову картину світу. Тому вивчення фізичних явищ та законів створює сприятливі умови для розвитку критичного мислення в учнів. Неможливо пояснити перебіг фізичних явищ без опори на різноманітні факти, пов'язані із фізичними експериментами, положеннями теорій тощо.

Розвиток навичок критичного мислення пов'язують із умінням аргументовано висловлювати власні думки. Критично мислячи, людина здатна знайти власне розв'язання проблеми та обґрунтувати його певними доказами. Таке можливо, якщо вона має певні знання та володіє необхідною інформацією, яку може використати на користь своєї позиції. З шкільної практики відома ситуація, коли учні знають зміст фізичного закону, розуміють фізичний принцип, правило тощо, але не уміють застосувати ці знання для обґрунтування розв'язку проблеми чи нестандартної задачі.

Розвинуте критичне мислення вимагає вміння правильно ставити запитання [4]. Зазвичай це вміння по всяк час використовує учитель. Так, метод бесіди передбачає постановку учителем наперед підготовлених запитань. Від майстерності учителя ставити запитання залежить успішність використання різних методів навчання протягом уроку. Загальновідомо, що ставлячи запитання, можна завести учнів у «глухий кут», а можна підвести до «наукового відкриття» або

усвідомлення нової інформації. Метод бесіди побудований як діалог між учителем та учнями класу, в якому запитання і відповіді постійно чергуються і, зрештою, приводять учнів до висновку, який заплановано учителем. Проте, для формування навичок критичного мислення цього недостатньо – учителю потрібно не лише володіти технікою постановки запитання, а також навчати цьому учнів. Для того, аби учні уміли майстерно ставити запитання, вони мають бути обізнаними з предмету запитань, тобто володіти певною інформацією та робити це усвідомлено. Крім цього, учням варто знати про техніку постановки запитань, зокрема, про функції запитань, види запитань; уміти відрізнати закриті і відкриті запитання, проблемні запитання тощо.

Для оволодіння критичним мисленням, крім нових знань, слід розвивати наступні уміння: шукати нову інформацію, ставити запитання, наводити аргументи для відстоювання власної думки, аналізувати і робити висновки. Інакше кажучи, знання слугують когнітивним матеріалом на основі якого формується уміння критично мислити. Тому технологія розвитку критичного мислення має враховувати важливий критерій: інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення.

Для уникнення помилок під час побудови умовиводів, важливо відрізнати причинно-наслідкові зв'язки від кореляції. З цією метою варто ознайомити учнів із принципами ізоляції та контролю. Найбільш ефективним способом для цього є навчання учнів висувати гіпотези. Історія створення фізичних теорій переконує, що висунення гіпотез – важливий етап побудови фізичних концепцій. Тут відкривається досить багато можливостей з точки зору методики формування навичок критичного мислення в учнів на уроках фізики. Важливим критерієм розвитку критичного мислення є уміння формулювати припущення (гіпотези).

Критичне мислення – правильне мислення, яке підкоряється певним критеріям. Важливими серед них є закони логіки (закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього та закон достатньої підстави). Логічні помилки пов'язані із порушенням законів логіки. Найбільш поширена помилка – порушення закону достатньої підстави. Варто привчати учнів до дотримання цього закону, згідно з яким, будь-яка думка визнається істинною, якщо вона

одержала достатню підставу. Достатньою підставою може бути закон фізики, результати експерименту, принципи або правила тощо. Помилки, пов'язані із недотриманням цього закону, зазвичай трапляються у двох випадках. По-перше, достатня підстава має бути істинною. Наприклад, якщо результати дослідів отримали хибну інтерпретацію або були допущені грубі помилки при їх отриманні, то такі емпіричні дані не можуть бути підставою для істинного твердження. Зазвичай думка вважається достатньо обґрунтованою, якщо підставою є фізичний закон або положення фізичної теорії. По-друге, між думкою та підставою, що обґрунтовує цю думку, має бути логічний зв'язок. Наприклад, не можна обґрунтовувати явища гравітаційної взаємодії на основі закону Кулона.

Таким чином, підсумовуючи, можемо вказати на основні риси технології розвитку критичного мислення учнів:

1. Цілі.
2. Концептуальні положення.
3. Організація комунікації.
4. Форми і методи навчання.
5. Діагностика навчального процесу.

Нижче більш детально розглянемо перші три складові: цілі, концептуальні положення та організацію комунікації.

1. Цілепокладання зазвичай відбувається у три етапи. Перший пов'язаний із формулюванням цілей навчання як прагнення педагогічної спільноти до певних ідеальних орієнтирів, що описуються у змісті нормативних документів (наприклад, у стандарті базової середньої освіти). В цьому випадку мова йде про ідеальну (директивну) мету, яка повсякчас має характер «суспільного замовлення». На цьому етапі цілеутворення, суб'єкти педагогічної діяльності відчужені від цього процесу, а тому механізм утворення цілей залишається сповна об'єктивним відносно навчального процесу, приймаючи різні форми, – метазаповнення, метазавдання, метадержзамовлення тощо.

Другий етап пов'язаний із формуванням системи реальних (практичних) цілей, що базуються на загальних, директивних цілях. Йдеться про формування сукупності реальних цілей (відображених в навчальних програмах), які повинні бути нерозривно пов'язаними з ідеальними цілями.

Третій етап передбачає конструювання і планування навчального процесу методистами, учителями з опорою на практичні цілі навчання і вироблення на їх основі навчальних субцілей конкретних уроків при вивченні певних тем або розділів курсу фізики.

Розглянемо останній етап і вкажемо на критерії, яким мають відповідати його цілі.

Цілі уроку повинні відповідати наступним трьом критеріям:

- доступність;
- вимірність;
- першочерговість.

Доступність цілі. Ціль має бути досяжною в межах одного уроку. Така ціль не складається із субцілей та є цілком конкретною. Наприклад, «навчити учнів розв'язувати задачі» – мета, що не відповідає критерію доступності, оскільки може бути розкладена на ряд простіших цілей: уміння аналізувати умову задачі, уміння застосувати певний закон фізики для розв'язання певного типу задач і т.д. Очевидно, що реалізувати таку ціль протягом одного уроку неможливо. Приклад доступної мети уроку - навчити учнів використовувати рівняння Ейнштейна $\varepsilon = \frac{mv^2}{2} + A$ для визначення максимальної швидкості фотоелектронів.

Кілька цілей, які відповідають критерію доступності, зручно об'єднувати у більш глобальні цілі, які досягаються протягом кількох уроків або півріччя. Зазвичай ціль можна розкласти на простіші субцілі і досягати їх різними методами і підходами. На завершення системи уроків основна ціль буде успішно досягнута, якщо субцілі і відповідні шляхи та стратегії їх досягнення будуть по можливості різноманітними.

Вимірюваність цілі (результатів навчання). Ціль має бути сформульованою таким чином, щоб її можна було на завершення уроку кількісно оцінити. Постановка вимірюваної цілі вимагає від учителя: 1) при плануванні уроку повсякчас відкидати декларативні цілі, які неможливо оцінити та 2) при виборі вимірюваних цілей також обрати спосіб перевірки їх досяжності. Наприклад, мета уроку — навчити учнів використовувати рівняння Ейнштейна $h\nu = \frac{mv^2}{2} + A$ для визначення максимальної швидкості фотоелектронів. Така мета може

бути вимірюною: наприкінці уроку учитель перевіряє відповідне уміння учнів, організувавши фронтальне опитування, короточасну самотійну роботу, тестування тощо. Це дозволить кількісно оцінити (наприклад, у відсотках) скільки учнів класу здатні використати рівняння Ейнштейна для визначення максимальної швидкості фотоелектронів.

Першочерговість цілі. Даний критерій вимагає визначення, які технології, методи, методичні прийоми слід добирати для досягнення обраної мети. Почасти можна зустріти ситуацію, коли технологія або метод навчання, який подобається учителю, стає причиною обрання тієї чи іншої мети уроку. Проте, слід пам'ятати, що методи навчання та технології є другорядними і обираються на основі мети.

2. Концептуальні положення. Інформація має засвоюватись в активному режимі з використанням проблемних ситуацій.

- Передбачається наявність зворотного зв'язку через інтерактивне спілкування, коли усі учасники освітнього процесу міняються комунікативними ролями.
- Метою навчання є не об'єм навчального матеріалу, а уміння учня використовувати цю інформацію та застосовувати її для навчальних та життєвих ситуацій.
- Навчальний процес має розпочинатись з постановки навчальної проблеми.
- Кінцевим результатом технології розвитку критичного мислення є не об'єм засвоєний учнями інформації (навчального матеріалу), а уміння використовувати знання для критичного мислення.
- Вивчення фізичних теорій відбувається згідно з моделлю: *Проблема — Гіпотези — Раціональна критика — Вибір гіпотези — Раціональна критика нової теорії — Нова проблема.*
- Фізичний експеримент при вивченні квантової фізики використовується для критичного аналізу квантової теорії, а не для накопичення чуттєвого досвіду про об'єкти мікросвіту (атом, атомне ядро, електрони тощо).
- Передбачається ознайомлення учнів із принципом ізоляції та контролю при вивченні зв'язків між фізичними величинами.

3. Організація комунікації. Уроки з розвитку критичного мислення потребують особливої уваги учителя щодо підготовки

організації комунікації. Важливо спонукати учнів до відкритості та гнучкості при висловлюванні власної позиції, здатності до рефлексії, прийнятті різних точок зору на сформульовану учителем навчальну проблему, уважне ставлення до думки опонента та уміння критичної оцінки наведеної аргументації, піддавання критиці і сумніву не лише висловлювань товаришів, а й учителя [4]. Для забезпечення такої комунікації, слід врахувати наступні важливі аспекти:

- учитель уміє ставити запитання та спонукає учнів до розвитку у них такої майстерності;
- учитель спонукає учнів до самостійності мислення;
- учитель створює на занятті атмосферу пошуку та відкритості, коли усі без винятку можуть долучитись до розв'язання навчальної проблеми;
- учитель диференційовано надає підтримку (допомогу) учням;
- учитель іноді змінює розташування парт (або розсаджує учнів певним чином), щоб змінити навчальний простір так, щоб поліпшити співпрацю учнів у групах;
- учитель привчає учнів, що висловлювані ним та учнями ідеї та будь-які міркування ґрунтуються не на упередженнях чи уявленнях, а на логіці, достовірній інформації, законах фізики, наукових фактах, емпіричних даних.

Запитання дозволяють не лише організувати евристичну бесіду, а розкрити інтелектуальний потенціал учнів. Постановка запитання – це потужний інструмент з розвитку критичного мислення в учнів.

У 1956 році Бенджамін Блум, професор Чикагського університету (США), запропонував багаторівневу структуру розумової діяльності учнів. Запропонована ним класифікація (таксономія), пов'язана із різними за складністю рівнями мислення, які дозволяють з'ясувати сформованість в учнів здатностей до творчого та критичного мислення та гарантують досягнення відповідної мети навчання [2]. Блум виокремив шість таких рівнів: знання, розуміння, використання, аналіз, синтез та оцінювання. Формулюючи запитання відповідного рівня, учитель, за Блумом, ніби «включає» один із шести рівнів мислення. Так, ставлячи запитання, що відповідає базовому рівню, учитель перевіряє учня на знання фактів, подій, правил, принципів або законів. Відповідаючи на таке запитання, учень лише відтворює відому йому

інформацію. Для базового рівня характерні запитання на кшталт: «хто?» «що?» «як?» «де?» «описати», «дати означення», «вибрати». Другий рівень – запитання, що вимагають розуміння та інтерпретацію відомої інформації. Відповідаючи на цей тип запитань, учень повинен описати, класифікувати, виразити, перефразувати. Отже, має вищий рівень мислення, який відповідає не простому відтворенню, а розумінню отриманої раніше інформації. Наприклад, «переказати своїми словами», «що це означає?», «навести приклад», «що можна очікувати?» та ін. Третій рівень – запитання, які вимагають від учня уміння перетворювати факти або певні відповіді з одних умов на інші. Відповідь на третій тип запитань має залучити учня до такої розумової діяльності: застосовувати знання, обирати, інтерпретувати, модифікувати, використовувати знання для розв'язання проблеми. Питаннями третього рівня можуть бути такі: «спрогнозувати», «які були б результати...», «сказати, що трапилося б» та ін. Четвертий рівень – запитання, які вимагають від учня ідентифікувати частини та встановити між ними співвідношення. Питання четвертого рівня залучають учня до наступної розумової діяльності: проаналізувати, виділити категорії, піддати критиці, диференціювати. Наприклад, «розрізнити», «які припущення?», «які висновки?», «під цим твердженням мається на увазі», «в чому несумісність, оманливість?», «що саме автор підкреслює?», «встановити, які думки належать?». П'ятий рівень – запитання, які відповідають операції синтезу, складання частин разом, щоб сформулювати єдине ціле. Для цього рівня характерним є мислення щодо таких розумових дій: класифікувати та зібрати окремі частини разом, скомпонувати, схематизувати, винайти, розвинути, висунути гіпотезу, розробити, планувати, підтримати. До питань п'ятого рівня можна віднести наступні: «як би ви перевірили?», «запропонуйте альтернативу», «вирішить проблему», «сплануйте» тощо. Шостий рівень передбачає постановку запитань, які дозволяють виявити цінності або використати вже відомі (раніше встановлені) критерії. Ставлячи запитання шостого рівня, учитель спонукає учнів до наступних розумових дій: провести оцінювання, дати оцінку, довести, оцінити, порівняти з критеріями, обрати, порівняти, критикувати, відстояти (думку), передбачити. Можливі варіанти запитань: «які невідповідності, суперечності з'являються ... ?», «що більш важливе,

цінне, логічне ...?», «знайти помилки», «порівняти».

Згодом, таксономія Блума набула розвитку у працях дослідників, які вивчають і викладають критичне мислення і які її вдосконалили, наблизивши до практичних потреб школи. Наприклад, Л. Андерсон та Д. Красволл додали рівень «створення» та вилучили «синтез». За Андерсоном таксономія цілей набуває наступного вигляду: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналізування, оцінювання, створення. Вказана таксономія Андерсона є найбільш вживаною в шкільній практиці [9].

Шість типів запитань згідно з таксономією Блума зазвичай представляють як «ромашку запитань» або «кубик Блума»:

- прості запитання, у яких йдеться про факти і деталі. Це питання, відповіді на які дають можливість дізнатися про конкретні факти;
- уточнювальні запитання – мета цих запитань перевірка отриманої інформації;
- інтерпретаційні (пояснювальні) запитання – запитання, які починаються зі слова «чому» та дозволяють отримувати розгорнуту інформацію про об'єкт. Відповідаючи на такі запитання можна отримати нові ідеї, по-іншому поглянути на вже відомі факти;
- творчі запитання – це питання, в формулюванні яких присутні елементи певних допущень, здогадки, припущення, прогнози. Їх можна ставити, коли потрібні креативні рішення та нові ідеї. Вони зазвичай розпочинаються зі слів: «Що буде, якщо ...?»
- оцінювальні запитання – дозволяють дати максимально точну оцінку подіям, фактам. Ці питання є найкращим інструментарієм для вибору найбільш ефективних ідей та варіантів вирішення проблеми. Розпочинаються зі слова «Чому ...?».
- практичні запитання – встановлюють зв'язок між теоретичними міркуваннями та практикою. Вони дозволяють об'єктивно та неупереджено оцінити ситуацію та ступінь реальності ваших планів, побачити проблему ніби з боку.

Ідея застосування полягає в тому, що учні читають текст, а учитель пропонує сформулювати до прочитаного одне з шести запитань, які випадають на кубику Блума.

Другий підхід у постановці запитань орієнтований на методику навчання учнів навичкам «випитування», тобто умінню через постановку запитань отримувати нову інформацію від співрозмовника

(опонента) та критично її переосмислювати. Найбільш показовою у цьому сенсі є таксономія сократівських запитань.

Сократова таксономія передбачає шість класів запитань, які необхідно використовувати під час діалогічних дискусій:

- питання пояснення (уточнення): «що ви розумієте під ...?» «наведіть приклад», «чи не могли б ви розповісти про це детальніше?» та ін.
- питання для вивчення припущень: «у чому полягають ваші припущення?», «на яких ідеях базуються ваші міркування?», «чому ви вважаєте, що дане припущення можна тут застосувати?» та ін.
- питання для дослідження обґрунтувань та доведень: «чи дійсно наведені обґрунтування адекватні (достатні)?», «звідки вам це відомо?», «у вас є докази для такого твердження?», «яка ще інформація вам потрібна?», «щоб ви відповіли тому, хто сказав би, що ...?», «як ми можемо з'ясувати, що це вірно?» та ін.
- питання про точки зору: «здається, що ви розглядаєте це саме під таким ракурсом. Чому ви обрали саме таку точку зору?», «які альтернативи?» «щоб ви відповіли, якби вам заперечили?», «про що думає той, хто вважає, що ...?» і т.д.
- питання для вивчення висновків та наслідків: «що ви розумієте під цим?», «коли говориш ... , то маєш на увазі ... ?», «до яких результатів це мало б призвести?», «якщо це вірно, то що ще має бути істинним?», «якби таке трапилось, то що ще зрештою мало б відбутись? Чому?» та ін.
- питання про питання: «як ми можемо це з'ясувати?», «що розуміється під цим питанням?», «чи дійсно це та ж проблема, що й ... ?», «чому це питання важливе?», «чи можна це запитання сформулювати інакше?», «чи можна погодитись, що це складає зміст питання?» та ін.

Сократівське випитування пов'язане із діалогічною (або сократовою) дискусією. Цей тип опитування дозволяє розвивати та оцінювати власне мислення у порівнянні з мисленням інших учнів (студентів). Учні відповідають на сократові запитання із власних точок зору, тому таке обговорення неминуче стає багатомірним. Постійна постановка запитань навколо центральних ідей, які вивчаються, дозволяє висловлювати стосовно цих ідей різні точки зору та різні думки, що призводить до їх глибокого розгляду та всебічного вивчення. Р. Поль відзначає, що сократова дискусія навчає її учасників

дотримуватися інтелектуальної дисципліни та ґрунтовності, привчає цінувати силу логіки та логічного мислення.

Базисом сократівської дискусії є уявлення про те, що будь-які ідеї або теорії можна дослідити (проаналізувати) за чотирма напрямками:

1. Походження ідей:

- Як ти додумався до цієї ідеї?
- За яких обставин були сформульовані ці ідеї?

2. На що спираються ідеї:

- Чому ти віриш в це?
- Чи є в тебе які-небудь підтвердження для цього?
- Які ще існують причини, через які люди вірять в це?
- Чи не допускаєш ти, що висловлюючи впевненість у певних положеннях, інші положення істинні?
- Як ти вважаєш, це загалом вірне припущення?

3. Їх протиріччя з іншими ідеями та думками:

- Дехто може заперечити тобі, сказавши Як би ти відповів?
- Що ти думаєш із приводу їх протилежної точки зору?
- Як би ти відповів на заперечення, що ... ?

4. Їх висновки і наслідки:

- До яких практичних наслідків призводить це переконання?
- Що нам потрібно зробити для того, щоб здійснити це?
- Що впливає із точку зору, що ... ?
- Чи не повинні ми також вважати, що ... , щоб не входити в протиріччя?
- Ти маєш на увазі, що ... ?

Ще одним цікавим підходом, що використовується як цілеспрямоване «випитування», є методичний прийом «7W». Суть його полягає в тому, що учитель ставить підряд запитання типу «Чому?», «Для чого?», «З якої причини?» (в англійській мові такі слова починаються з літери «W»). Важлива умова – відповіді учнів не повинні повторюватись. Наприклад, прийом «7W» може мати таку реалізацію:

1. Учитель: *чому* ми не провалюємось крізь підлогу?

Учень: ми не провалюємось крізь підлогу, оскільки з боку підлоги на нас діє реакція опори.

2. Учитель: *чому* на нас з боку підлоги діє реакція опори?

Учень: реакція опори – сила пружності.

3. Учитель: чому з боку підлоги діє сила пружності?

Учень: оскільки підлога деформована, виникає сила пружності.

4. Учитель: чому ж підлога лише деформується, а не розпадається на окремі частини?

Учень: тому, що між молекулами речовини матеріалу підлоги діють сили міжмолекулярної взаємодії. Молекули притягуються одна до одної і підлога деформується, проте залишається цілою.

5. Учитель: чому між молекулами підлоги діють сили міжмолекулярної взаємодії?

Учень: природа цих сил – електромагнітна взаємодія, яка виникає між молекулами.

6. Учитель: чому сили міжмолекулярної взаємодії за природою електромагнітні сили?

Учень: мабуть, тому, що складаються з атомів або йонів. Атоми у своєму складі мають заряджені частинки – електрони та протони, між якими діють кулонівські сили.

7. Учитель: отже, завдячуючи саме кулонівським силам, ми не провалюємось крізь підлогу.

Учитель може продовжувати й далі ставити запитання «Чому?» до тих пір, поки не отримає відповідь, яка йому потрібна (в наведеному вище прикладі можна зануритись на рівень квантової механіки, щоб пояснити обмінний механізм електромагнітної взаємодії). Слід зауважити, що цей прийом працює за умови дотримання певних умов: учні мають бути обізнані з теми, яка обговорюється, інакше учитель отримає відповідь «не знаю». Також учитель не повинен так ставити запитання, щоб учні відчували тиск з його боку, інакше це буде сприйматись ними як агресивне до них ставлення. Прийом «7W» може успішно використовуватись під час актуалізації опорних знань учнів при вивченні нового навчального матеріалу. Наведений приклад обраний навмисно так, щоб показати, що за допомогою «7W» можна пов'язувати в одне ціле різні теми і розглядати їх у тісному взаємозв'язку. Це особливо важливо при вивченні теорії будови речовини, зокрема квантової теорії, коли спираючись на цю теорію можна пояснити деякі питання, які з точки зору класичної фізики не мають чіткого і завершеного пояснення.

Проведений аналіз, дозволяє виокремити наступні технології

навчання, що дозволяють успішно розвивати критичне мислення в учнів: мобільне навчання [8], змішане навчання [7, 10] та інтерактивні технології кооперативного навчання [5].

Література

1. Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П. Критичне мислення: як цього навчати. Науково-методичний посібник. Х.: Видавнича група «Основа»: «Тріада+», 2007. 112 с.
2. Кардашова Н.Г. Розвиток критичного мислення в процесі навчання як запорука успіху. *Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. пр.* Мелітополь, 2019. № 3. С. 118–122.
3. Ляшенко О.І., Терещук С.І. Критичне мислення як технологія компетентнісного навчання фізики. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2017. Вип. 23. С. 162–166.
4. Пометун О. Запитання на уроці: Навіщо? До кого? Як і про що?: Метод. посібник для вчителів загальноосвітніх шкіл. Київ, 2019. 96 с.
5. Пометун О. І., Пироженко Л.В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. К.: А.С.К., 2004. 192 с.
6. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т. 1. М.: НИИ школьных технологий, 2006. 816 с.
7. Скиданенко А.С., Шарова Т.М. Змішане навчання: використання онлайн-платформи Edera для вивчення української мови і літератури успіху. *Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. пр.* Мелітополь, 2019. № 3. С. 215–219.
8. Терещук С.І. Технологія мобільного навчання: проблеми та шляхи вирішення. *Формування навчального середовища, адекватного новому змісту навчання фізики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Чернігівські методичні читання з фізики. 2016»*, м. Чернігів, 23–25 червня 2016 р. Чернігів, 2016. С. 178–180.
9. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер. К.: Плеяди, 2006. 220 с.
10. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). 295–305.

Шаров С.В.

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри комп'ютерних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

РОЗРОБКА ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ АНАЛІЗУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ

Анотація. У статті повідомляється про розробку довідково-інформаційної системи для аналізу наукової діяльності викладачів кафедри, висвітлено основні функціональні можливості системи. Зазначається, що наукова діяльність є важливою складовою діяльності науково-педагогічного працівника. Показники наукової діяльності повинні аналізуватися, оприлюднюватися різними способами, враховуватися при обчисленні рейтингу викладачів.

Ключові слова: інформаційна система, викладач, наукова діяльність, рейтинг викладачів

Sharov S. Development of a reference and information system for the analysis of the scientific activity of high school teachers of the department of high school. The article reports on the development of a reference and information system for the analysis of the scientific activity of the high school teachers of the department of high school. There are highlighted the main functional capabilities of the system. It is noted that scientific activity is an important component of the activity of a scientific and pedagogical worker. Indicators of scientific activity must be analyzed and must be made public in various ways, and be taken into account when calculating the rating of high school teachers.

Key words: information system, high school teacher, scientific activity, high school teacher rating.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг заклади вищої освіти прагнуть підвищити власні цільові показники. Одним з напрямків підвищення показників закладу вищої освіти є активне провадження наукової діяльності [2, с. 35] на рівні здійснення

фундаментальних та прикладних наукових досліджень за рахунок державного бюджету, залучення додаткового фінансування на наукові розробки, участі у міжнародних грантових проектах тощо.

Виконавцями різноманітних напрямків наукової діяльності є науково-педагогічні працівники, діяльність яких за визначенням поєднує науковий (академічна кваліфікація) та педагогічний (професійна кваліфікація) компоненти [1, с. 45]. Слід зауважити, що наукова діяльність викладачів закладу вищої освіти прописана у відповідних законодавчих документах, зокрема у Законі України «Про вищу освіту» (ЗУ) та Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». У відповідності до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5], науково-педагогічний працівник (НПП), крім педагогічної діяльності, повинен здійснювати наукову або науково-педагогічну діяльність. Викладач не тільки повинен ґрунтовно володіти своїм предметом, а й займатися науковою діяльністю, оновлювати зміст освітніх компонентів на основі останніх досліджень в галузі, брати участь у конференціях різного рівня тощо. Наукова, навчальна, методична, організаційна та виховна діяльність НПП відображаються в індивідуальному плані викладача, який формується на початку року з урахуванням отриманого навчального навантаження, контрактних зобов'язань, дисциплін, що викладає викладач, планових показників, які видаються на кафедру.

Результати наукової, навчально-методичної та організаційної діяльності викладача, що були здійснені ним упродовж навчального року, враховуються під час рейтингового оцінювання. У Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного щорічно проводиться рейтингове оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників за підсумками виконаної роботи за звітний навчальний рік. Результати рейтингового оцінювання впливають на подовження контракту, преміювання, нематеріальне заохочення. Методика рейтингового оцінювання передбачає врахування нормативних показників (наприклад, наукові публікації у періодичних фахових виданнях, а також виданнях, що індексується у наукометричних базах Web of Science Core Collection, Scopus, отримання авторських свідоцтв та патентів тощо) та додаткові показники (наприклад, кількість розроблених навчальних електронних

видань, отримання диплома про присудження наукового ступеня, вченого звання тощо) діяльності НПП [11]. Слід додати, що наукометричні показники є важливою складовою оцінки наукової діяльності науково-педагогічних працівників. До цих показників відноситься індекс цитувань в Google Scholar, Scopus, Web of Sciece, h-індекс (індекс Гірша) [6, с. 54].

Кожний викладач наприкінці навчального року повинен здати науковий звіт за навчальний рік та представити результати наукової діяльності згідно індивідуального плану. Науковий звіт науково-педагогічного працівника складається з декількох розділів, зокрема відомостей про науково-дослідну роботу (тема кафедри, індивідуальна тема), участь у конференціях, бібліографію статей та тез, підручників і навчальних посібників, інформацію про підвищення кваліфікації. Водночас, важливою складовою внутрішньої системи забезпечення якості освіти є забезпечення прозорості діяльності закладу вищої освіти та науково-педагогічних працівників зокрема. Ці завдання досягаються через оприлюднення нормативних документів ЗВО на офіційному сайті, відкритий доступ до результатів діяльності, професійних та наукових досягнень науково-педагогічних працівників [12, с. 146]. Оприлюднення показників академічної та професійної кваліфікації НПП, ліцензійних умов провадження освітньої діяльності здійснюється через сайт/портал кафедри [3, с. 36], відповідне е-портфолію [10, с. 62], наукові профілі [8, с. 17] тощо.

Ефективними програмними засобами для збереження, аналізу та оприлюднення результатів наукової діяльності викладачів ми вважаємо інформаційні системи. Вони знайшли своє використання у різних напрямках діяльності ЗВО, у тому числі для формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти [15, с. 149], аналізу наукових досліджень в державних установах на всіх етапах життєвого циклу супроводження науково-дослідної роботи [4, с. 129] тощо. Функціями інформаційних систем є збереження інформації, її опрацювання, відображення оброблених даних у зручному для користувача вигляді, експорт даних в інші інформаційні системи або програмні засоби [15, с. 152]. Поняття «довідково-інформаційна система» за загальними характеристиками та призначенням ми ототожнюємо з поняттям «інформаційна система» у вузькому значенні

та розуміємо програмний засіб, що дозволяє зберігати, обробляти інформацію [13, с. 7], а також представляти її в зручному вигляді для користувачів. Слід зазначити, що в інформаційних системах такого типу можливість перегляду рейтингових значень за показниками діяльності є обов'язковим функціоналом [9, с. 17], що дозволяє аналізувати діяльність кожного НПП та вносити корективи в планування на наступний рік.

Для автоматизації процесу формування звіту з наукової діяльності НПП нами була розроблена багатокористувацька довідково-інформаційна система, яка дозволяє зберігати та обробляти інформацію за певний період часу, поступово накопичуючи дані для подальшого аналізу. Для збереження даних в таких системах використовується програмне забезпечення MySQL, доступ до якої здійснюється за допомогою мови web-програмування PHP [14, с. 105].

Отже, розглянемо етапи та функціональні можливості розробленого інформаційного ресурсу. Перш ніж починати працювати з довідково-інформаційною системою, відповідальному за наукову діяльність на кафедрі слід зібрати з викладачів кафедри наукові звіти або окрему інформацію про їх наукові праці (статті, навчальні посібники, підручники) та діяльність (участь у конференціях, семінарах тощо). Після отримання наукових звітів можна приступати до занесення та обробки даних. Після переходу за посиланням на довідково-інформаційну систему завантажується сторінка авторизації, де користувачу пропонується ввести свій пароль та логін. Якщо введені пароль і логін співпадають із даними, які зберігаються у базі даних (заздалегідь вноситься адміністратором інформаційної системи), то користувач отримує доступ до наступних можливостей:

1. Занесення даних про викладачів. Цей розділ дозволяє занести інформацію про викладачів кафедри.
2. Занесення даних про конференції. Цей розділ дозволяє занести інформацію про конференції, у яких приймали участь викладачів.
3. Занесення даних про статті. Цей розділ дозволяє занести інформацію про статті, які написали викладачі.
4. Занесення даних про книги. Цей розділ дозволяє занести інформацію про навчально-методичні посібники, які були надруковані викладачами.

5. Формування звітів для подальшого аналізу. Дана опція дозволяє сформувати зведений звіт на основі даних викладачів кафедри.

У протилежному випадку користувач отримає повідомлення про невідповідність логіна та пароля.

Довідково-інформаційна система складається з наступних розділів:

- Викладачі (містить інформацію про викладачів);
- Статті (містить інформацію про статті);
- Книги (містить інформацію про навчальні посібники та підручники);
- Конференції (містить інформацію про участь викладачів у конференціях);
- Звіти (дозволяє сформувати звіт для аналізу наукової діяльності викладачів);
- Вийти (дозволяє вийти з довідково-інформаційної системи або змінити користувача).

Розділ «Викладачі» дозволяє додати інформацію про нового викладача або редагувати інформацію про вже внесених в систему викладачів та їх наукову діяльність. Автоматично інформація про викладача з'явиться у таблиці наявних викладачів. Довідково-інформаційна система забезпечує перевірку валідності введених даних. Якщо не було заповнене обов'язкове поле, то форма повідомить про це користувачу (рис. 1.).

The screenshot shows a web application interface for adding a lecturer. At the top, there is a navigation bar with links: 'Викладачі', 'Статті', 'Книги', 'Конференції', 'Звіти', and 'Вийти (Шаров С. В.)'. Below the navigation bar, the page title is 'Викладачі » Додати викладача'. The main heading is 'Додати викладача'. Below the heading, there is a message: 'Поля з * обов'язкові.' (Fields with * are mandatory). A red-bordered box contains the following text: 'Необхідно виправити наступні помилки:' (It is necessary to correct the following errors:). Below this, there is a list of errors: '• Необхідно заповнити поле «Викладач».' (It is necessary to fill the 'Lecturer' field.), '• Необхідно заповнити поле «Особиста тема».' (It is necessary to fill the 'Personal topic' field.), and '• Необхідно заповнити поле «Логін».' (It is necessary to fill the 'Login' field.). The form fields are: 'Викладач *' (empty), 'Звання *' (dropdown menu with 'Немає ступеня' selected), 'Посада *' (dropdown menu with 'Викладач-стажер' selected), 'Особиста тема *' (empty), 'Кафедра *' (dropdown menu with 'Інформатики і кібернетики' selected), 'Логін *' (empty), and 'Пароль *' (empty). To the right of each empty field, there is a red message: 'Необхідно заповнити поле «Викладач».' (It is necessary to fill the 'Lecturer' field.), 'Необхідно заповнити поле «Особиста тема».' (It is necessary to fill the 'Personal topic' field.), and 'Необхідно заповнити поле «Логін».' (It is necessary to fill the 'Login' field.). At the bottom right, there is a blue button labeled 'Додати' (Add).

Рис. 1. Зовнішній вигляд сторінки при невірних значеннях

При необхідності у редагуванні інформації слід натиснути на відповідний пункт меню. Після цього з'являється перелік викладачів із можливістю перегляду інформації по кожному з них, видаленню інформації про викладачів та редагуванні інформації про викладачів. Для видалення викладача слід натиснути на посилання «Видалити», яке представлено у таблиці наявних викладачів. Для кожного викладача автоматизована система автоматично додає посилання на видалення. Слід додати, що додавання та видалення записів із бази даних використовується у всіх розділах аналогічно занесенню та видаленню викладачів.

Для додавання інформації про результати наукової діяльності викладачів слід натиснути на кнопку «Переглянути». Після цього користувач потрапляє на сторінку занесення інформації про наукову діяльність. На ній доступні наступні пункти меню та функціональні можливості: «Перелік викладачів»; «Додати дані про викладача»; «Редагувати інформацію про викладача»; «Видалити викладача»; «Редагування інформації про викладачів». У цьому вікні можна занести інформацію про наукові праці викладачів, а саме інформацію про статті, навчальні посібники та підручники, участь у конференціях. Інтерфейс сторінок щодо занесення нової інформації однаковий та передбачає виконання наступних етапів: перейти на відповідну сторінку; занести необхідні дані; натиснути на кнопку «Додати» (рис. 2).

Рис. 2. Вікно додавання інформації про наукові праці викладача

У цьому ж вікні можна перейти на сторінку редагування відповідної наукової праці або повернутися до попередньої сторінки.

Розділ «Статті» дозволяє додати інформацію про статтю конкретного викладача або редагувати інформацію про вже занесені до бази даних статті. Цей розділ містить наступну інформацію: назва кафедри, викладач, назва статті, тип статті (фахова, зарубіжна, Scopus, без типу), інформація про збірник, у якому була надрукована стаття, обсяг друкованих аркушів статті, дата видання, співавтори. Для занесення інформації про статтю слід перейти на відповідну сторінку та занести необхідні дані. Автоматично інформація про статтю з'явиться у таблиці наявних статей.

Розділ «Книги» дозволяє додати інформацію про навчальний посібник або підручник, який був створений конкретним викладачем, або редагувати інформацію про вже занесені до бази даних книги. Занесення та видалення інформації про книги, створені викладачами кафедри, відбувається аналогічно роботі із статтями. Для занесення інформації слід перейти на відповідну сторінку та занести необхідні дані. Автоматично інформація про книгу з'явиться у відповідній сторінці.

Розділ «Конференції» дозволяє додати інформацію про конференції, у яких приймав участь конкретний викладач або редагувати інформацію про вже занесену до бази даних інформацію про конференції викладачів. Занесення та видалення інформації про конференції відбувається аналогічно роботі із статтями. Для занесення інформації слід перейти на відповідну сторінку та занести необхідні дані. Автоматично інформація про конференцію з'явиться у відповідній сторінці.

Слід зазначити, що наукова діяльність викладачів кафедри повинна орієнтуватися на планові показники наукової діяльності кафедри, які видаються на початку навчального року. Інформація про заплановані показники доступна користувачу у розділі «Звіти». Можна додати планові показники за конкретний рік або редагувати вже занесені планові показники (рис. 3).

Викладачі Статті Книги Конференції Звіти Вийти (Шаров С. В.)						
Звіти » Редагувати						
Редагування планів						Меню
						Додати план
Результати 1—1 з 1.						
Навч. рік	Усього публікацій	Публ. відп. до ВАК	Публікації у SCOPUS	Заруб. публікації	Підручників	
2021-2022	15	3	1	5	2	🟢 🟡 🔴

Рис. 3. Вікно редагування інформації про планові показники

Після занесення інформації відповідальна особа може перейти на сторінку «Звіти» і сформулювати звіт за певний рік для подальшого аналізу. Особливість звіту полягає у тому, що планові показники порівнюються з узагальненими даними, які були внесені за результатами наукової діяльності викладачів кафедри. Відповідність плановим показникам відображається зеленим кольором, невідповідність – червоним.

Отже, довідково-інформаційна система здатна зберігати інформацію про викладачів кафедри, про статті, навчальні посібники та підручники, які були створені викладачами кафедри та інформацію про конференції. На основі занесених даних із наукової діяльності викладачів кафедри система автоматично формує узагальнений звіт, який можна використовувати для аналізу наукової діяльності кафедри та здійснювати відповідні заходи.

Література

1. Бопко І.З. Особливості та проблеми наукової діяльності викладача університету. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2014. №. 3. С. 44–52.
2. Бублик М.І. та ін. Аналізування розвитку навчально-наукової діяльності закладів вищої освіти. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 1. С. 30–39.
3. Дмитренко Т.А., Деркач Т.Н., Демиденко М.И., Дмитренко А.А. Розробка автоматизованої інформаційної системи «Портал кафедри ВНЗ». *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2017. №1(102). С. 32–40.

4. Задорожна Н.Т., Петрушко В.А., Тукало С.М. Інформаційна система менеджменту наукових досліджень в НАПН України. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 129–137.
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
6. Карпенко А.В., Будицька Ю.О. Теоретико-методичні основи оцінювання результативності наукової діяльності в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. № 31. С. 51–57.
7. Кільченко А.В. Побудова концептуальної моделі інформаційної системи Наукові дослідження НАПН України. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 158–167.
8. Коломієць А.М. Механізми самооцінювання наукової активності та наукової продуктивності викладачів вищої школи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2016. №. 47. С. 14–18.
9. Марценюк В.П., Стаханська О.О. Інформаційна система рейтингового оцінювання діяльності викладачів ВМ (Ф) НЗ України. *Медична інформатика та інженерія*. 2009. № 3. С. 13–21.
10. Морзе Н.В., Варченко-Троценко Л.О. Е-портфоліо як інструмент відкритості та прозорості освітньої діяльності сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. № 52. С. 62–80.
11. Положення про рейтингове оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/nmc/wp-content/uploads/sites/52/57.pdf>.
12. Смірнова В.А. Оцінювання дослідницької діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти як складова системи забезпечення якості освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. № 11. С. 146–157.
13. Шаров С.В., Нікітенко Д.С. Визначення та завдання довідково-інформаційних систем. *Матеріали Всеукраїнської наукової Internet-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення»*. 2014. № 1. С. 15–19.

14. Шаров С.В., Хромишев О.В. Аналіз можливостей інструментальних засобів для роботи з СУБД MySQL. *Інформаційні технології проектування*: зб. наук. пр. магістрантів та студентів. 2014. С. 102–107.
15. Шаров С., Шарова Т. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2017. № 2. С. 149–154.

Шарова Т.М.

доктор філологічних наук,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ОСВІТНІЙ ПОРТАЛ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті подано огляд Освітнього порталу ТДАТУ імені Дмитра Моторного для роботи в дистанційній формі. Вказано на функціональні можливості викладача як користувача Освітнього порталу. Акцентовано увагу на тому, що науково-педагогічні працівники систематично оновлюють освітній контент, можуть користуватися електронним журналом та експортувати оцінки.

Ключові слова: дистанційне навчання, Освітній портал, здобувачі вищої освіти, науково-педагогічні працівники, вища освіта, експорт оцінок.

Sharova T. Educational portal as an effective means of providing distance education for acquisitioners of higher education. The article provides an overview of the Educational Portal of Dmytro Motorny TDAU for remote work. The functional capabilities of the teacher as a user of the Educational Portal are indicated. Attention is focused on the fact that scientific and pedagogical workers systematically update educational content, can use the electronic journal and export evaluations.

Keywords: *distance learning, Educational portal, higher education applicants, scientific and pedagogical workers, higher education, export of grades.*

В умовах воєнного стану на початку навчального 2022-2023 н.р. МОН України було прийнято рішення розпочинати освітній процес в різних регіонах країни, орієнтуючись на безпекову ситуацію певних територій. Враховуючи той факт, що ТДАТУ імені Дмитра Моторного змушений був переєструватися в м. Запоріжжя, а на прифронтовій території очне навчання не можливе, освітній процес для здобувачів вищої освіти розпочнеться в 2022-2023 н.р. в дистанційному форматі.

Питаннями дистанційного та змішаного навчання нині займається багато науковців. Т. Мурашенко вказує на місце в системі дистанційного навчання самостійній роботі студентів [7], методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти представлено в роботах О. Коротун [3], Ю. Тріус та І. Герасименко досліджують питання комбінованого навчання як інноваційну освітню технологію у вищій школі [6], реалізація дистанційної форми навчання засобами платформи Moodle представлена у дослідженнях сучасних вчених О. Павленко, С. Шаров [4] та ін., аспекти змішаного навчання подано у дослідженні С. Шарова, Г. Гладких, Т. Шарової [8]. Дослідники В. Вишнівський, М. Гніденко, Г. Гайдур, О. Ільїн вивчають питання організації дистанційного навчання в аспекті створення онлайн курсів [2], а Г. Ткачук представляє теоретичні аспекти та стан впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти України [5], О. Бодик досліджує аспекти реалізації дистанційної освіти для широкого кола студентів [1]. Однак, на сьогодні означене питання потребує додаткового вивчення, оскільки маємо тривале навчання в системі дистанційного навчання в вищій школі.

У науковому дослідженні беремо за основу Освітній портал Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, що є ефективним засобом забезпечення дистанційного навчання здобувачів вищої освіти. На Освітньому порталі маємо функціонал для збереження якості освітнього процесу у вищій школі та можливості здобувати освіту в умовах воєнного стану в Україні.

Здобувачі вищої освіти ТДАТУ можуть працювати на Освітньому порталі, маючи перед собою усі курси, які викладаються НПП у поточному семестрі. Слід акцентувати увагу на тому, що здобувачі вищої освіти старших курсів можуть вільно користуватися Освітнім порталом, розуміючи його функціонал та можливості. Для студентів I курсу бакалаврату та ІМ магістерського курсів на початку навчального року, після офіційного зарахування, Навчально-науковим центром будуть проведені семінари, з метою роз'яснювальної роботи та використання Освітнього порталу.

Аналогічна система з викладачами: науково-педагогічні працівники, які вже раніше працювали на Освітньому порталі, до початку навчального семестру повинні оновити зміст курсів, з урахуванням діючого положення про ЕНМК. Викладачі, які тільки влаштувались на роботу до ТДАТУ, мають можливість на початковому етапі роботи в університеті ознайомитись із «Довідником користувача», до стане в нагоді навіть згодом під час систематичного оновлення Освітнього порталу.

Усі користувачі можуть працювати на Освітньому порталі, за умови наявності в них корпоративної пошти в домені tsatu.edu.ua. Авторизувавшись під власним обліковим записом, студенти та викладачі автоматично потрапляють на свою електронну сторінку. Завантаження навчального матеріалу відбувається досить легко, за умови попередньо підготовлених лекцій, практичних та лабораторних занять, контрольних питань та тестів. Додаючи певні ресурси на Освітній портал важливим моментом є той факт, аби правильно їх називати, що дозволить викладачеві систематизувати матеріал, а студентів розібратися в документах курсу. Слід акцентувати увагу на тому, що завантажувати документи на Освітній портал можна у будь-якому форматі. Однак, фахівці рекомендують завантажувати pdf, що дозволить зберегти форматування в документі та не втратити ілюстрації, схеми, таблиці тощо.

На головній сторінці освітнього порталу, студенти мають можливість обрати свій факультет, свою спеціальність та побачити перелік курсів, що будуть ними вивчатися у поточному семестрі. При чому, це стосується окремо студентів бакалаврату та здобувачів освіти

другого (магістерського) рівня. Зовнішній вигляд головної сторінки Освітнього порталу представлено на рисунку (рис. 1).

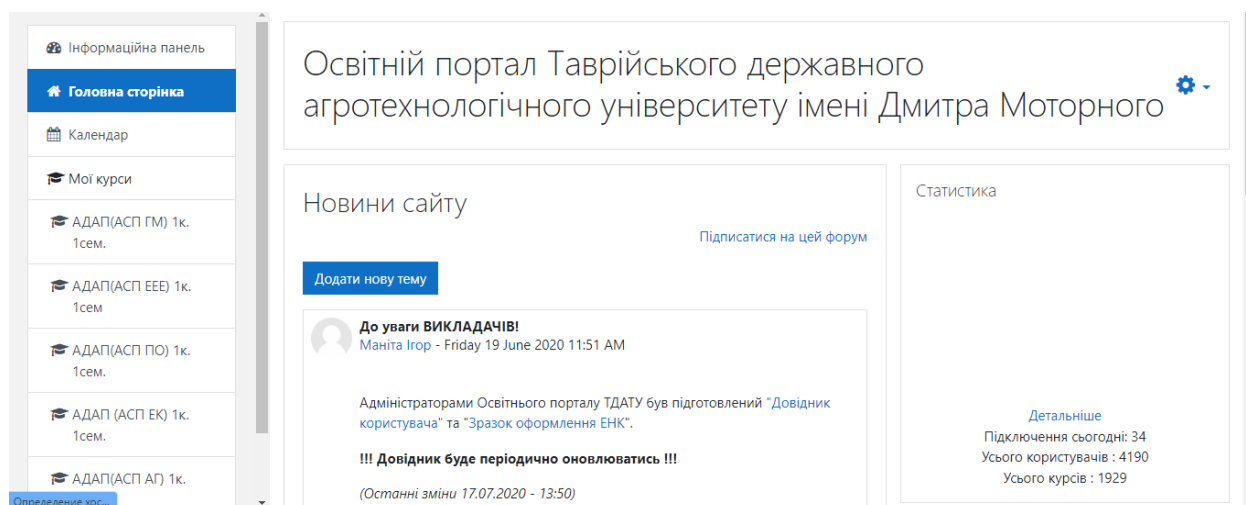

Рис. 1. Головна сторінка Освітнього порталу

На власній сторінці викладач може бачити лише ті курси, які додані адміністратором університету за попереднім погодженням із завідувачем кафедри відповідно до реєстру дисциплін. По можливості працює функціонал редактора курсів: редагувати, фільтрувати, редагувати параметри, створити резервну копію, відновити, або переглянути докладніше різні поля на Освітньому порталі. Натискаючи на дисципліну, яка є в електронному кабінеті викладача, можна додавати лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, тестові питання тощо (рис. 2).

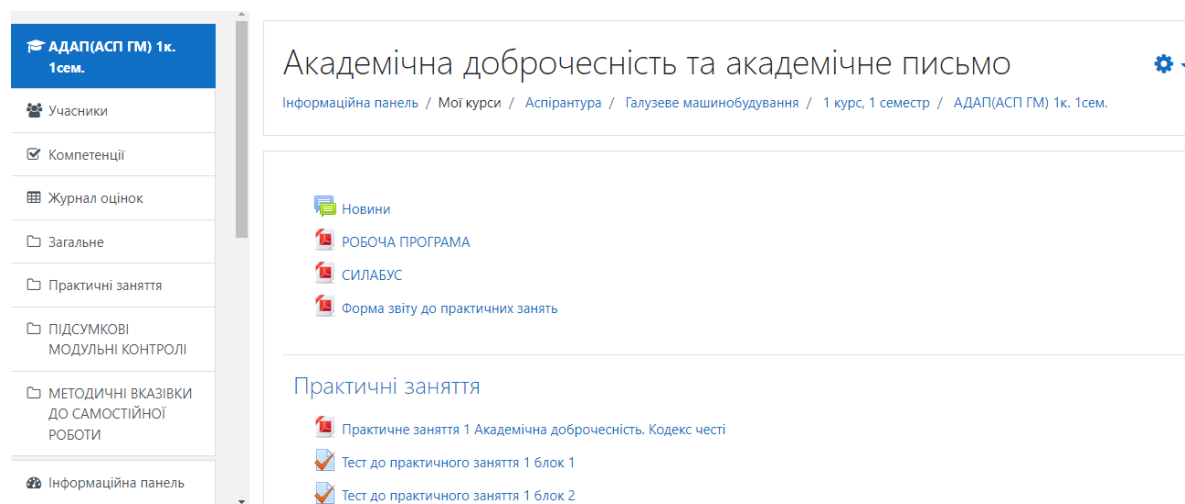

Рис. 2. Вигляд навчального курсу на Освітньому порталі

Викладач, маючи доступ до власного електронного кабінету має можливість налаштувань тих предметів, які передбачені навчальним планом, освітньо-професійного програмою для здобувачів вищої освіти. Так, наприклад, якщо викладач має на меті поступово подавати навчальний матеріал студентам, то в такому випадку він може поставити певні обмеження на освітній контент. Це унеможливить доступ здобувачів освіти до різних видів робіт якщо ними ще не пройдений тестовий контроль за результати лекційного матеріалу.

З одного боку така обмеженість суттєво систематизує студентів в навчанні та дозволяє поетапно складати тести, вивчати лекційний та практичний матеріал, таким чином опановуючи певними знаннями, що знадобляться під час складання іспиту. Окрім обмежень за певними видами занять та їх послідовності, викладач може налаштувати часові межі ознайомлення із матеріалом. Це буде свідчити про можливість перегляду матеріалів здобувачем на Освітньому порталі тільки в певний час та термін.

З іншого боку така позиція під час дистанційного навчання демотивує студентів, оскільки вони за наявності вільного часу можуть значно швидше пройти всі теми навчального курсу. При наявності обмежень студенти втрачають можливість пройти курс далі, попередньо перед лекцією оглянувши весь контент навчального курсу. Обдаровані здобувачі вищої освіти, маючи високий початковий рівень, можуть навіть без перегляду лекційного матеріалу, пройти тестовий контроль на Освітньому порталі, а також скласти I ПМК та II ПМК у разі відсутності обмежень. Таким чином, дистанційна форма навчання виправдовує себе значною мірою, оскільки дозволяє:

- вчитися дистанційно;
- мати доступ до електронних форматів лекцій, практичних занять, лабораторних робіт;
- складати тести в комп'ютерному варіанті;
- спілкуватися на форумі з викладачами та одногрупниками;
- мати доступ до інформаційної сторінки, де відтворюються усі новини закладу вищої освіти;
- переглядати всі матеріали навчальних курсів усіх дисциплін.

На Освітньому порталі ТДАТУ імені Дмитра Моторного здобувачі освіти після додавання їх до певного факультету,

спеціальності, групи, мають змогу бачити в своєму електронному кабінеті дисципліни, які містять навчальний контент. Наявний в курсі контент можна переглянути, завантажити, скопіювати, роздрукувати. За умови завантаження навчального матеріалу на ПК, можна у майбутньому переглядати матеріали навіть без доступу в Інтернет. Особливо це важливо для тих здобувачів освіти, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях України та не завжди мають доступ до Інтернету.

Викладач, зайшовши на Освітній портал, має змогу бачити користувачів, які разом із ним знаходяться на порталі та переглядають різноманітні курси. Така опція користується увагою як з боку студентів, та і зі сторони викладачів, оскільки одразу можна побачити кількість користувачів на порталі та виявити їх прізвища.

Окрім змістового наповнення, Освітній портал важливий іще з точки зору користувача через наявність в ньому учасників та журналу оцінок. Завантажені роботи здобувачів вищої освіти викладачі можуть перевіряти власноруч та ставити оцінки в електронний журнал. Слід акцентувати увагу на тому, що тести перевіряються автоматично, тому, ця форма роботи вважається на порталі об'єктивною, оскільки відсутній суб'єктивний вплив викладача на результат. Завантажені в систему роботи на перевірку, кожен викладач на своєму курсі бачить як неперевірену роботу і повинен оцінити її. Після виставлення оцінки, можна здійснити налаштування електронного журналу та одразу після виставлення оцінки, сповістити студента про отриманий результат. У випадку, якщо викладачеві не обов'язково сповіщати здобувача освіти про результат перевірки поточної роботи, то в налаштуваннях також це треба позначити.

Системно перевіряючи виконані роботи студентів, можна прослідкувати за тим, як наповнюється електронний журнал оцінками. В електронній формі викладач має змогу фільтрувати дані в журналі оцінок та здійснювати такі функції:

- перегляд оцінок;
- перегляд історії оцінок;
- переглянути загальні результати;
- формувати звіт за конкретною групою;
- сформувати звіт за окремим користувачем.

Спеціалісти радять систематично експортувати журнал оцінок на випадок втрати даних. Це можна робити і на Освітньому порталі в рубриці «Журнал оцінок» – «Експорт». Наголошуємо, що експорт оцінок може бути частковим або повним. Це залежить від бажання викладача експортувати оцінки з системи для подальшого їх використання. Здійснювати експорт даних можна у файлах різного розширення: xml, excel, txt, електронна таблиця open document. Здійснюючи в ручному режимі вибірку оцінок для включення, можна щоденно формувати звіти з якості навчального процесу здобувачів вищої освіти за спеціальностями, освітньо-професійною програмою, навчальними предметами (рис. 3).

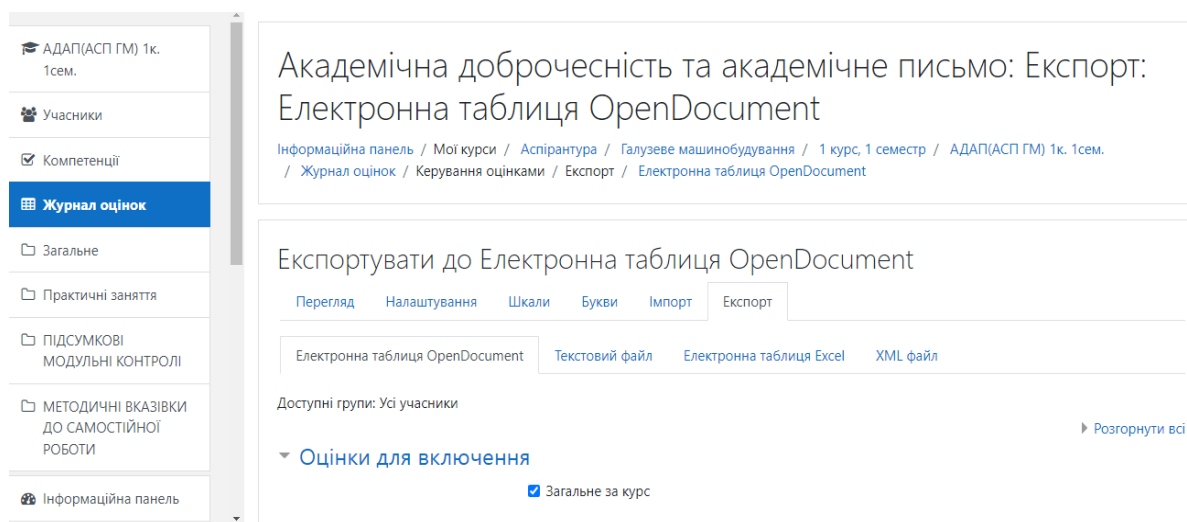

Рис. 3. Вигляд вікна для експорту оцінок здобувачів освіти

Працюючи на Освітньому порталі можна не лише переглядати матеріали, попередньо завантажені провідним викладачем в систему, а й спілкуватись на форумі, відправляти листи електронною поштою, а також завантажувати файли з метою їх подальшого друку.

Працюючи в дистанційному режимі, викладачі та студенти мають змогу чути один одного, оскільки Освітній портал є на допомогу студентам, а основне навчання відбувається в онлайн режимі за допомогою платформи ZOOM. Під час відео конференції викладач демонструє власний екран, пояснюючи матеріали, що завантажені на Освітньому порталі. У подальшому здобувач вищої освіти може самостійно опрацьовувати надані викладачем матеріали з курсу для додаткового опрацювання. Така робота на Освітньому порталі дозволяє

студентам тримати високий рівень знань, а викладачам за результати проведеного курсу мати гарні показники успішності здобувачів вищої освіти.

Література

1. Бодик О.П. Платформа MOODLE як інструмент реалізації дистанційного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Control Systems and Computers*. № 5-6. 2021. С. 72–87.
2. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.
3. Коротун О.В. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2016. Вип. 3. С. 117–129.
4. Павленко О.М., Шаров С.В., Москальова Л.Ю., Шарова Т.М., Коваленко А. С. Реалізація дистанційної форми навчання засобами платформи Moodle у процесі підготовки майбутніх філологів. *Інженерні та освітні технології*. 2019. Т. 7. № 3. С. 106–121.
5. Ткачук Г.В. Теоретичні аспекти та стан впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти України. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph. Volume 1*. Sandomierz: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2018. pp. 465–484.
6. Триус Ю.В., Герасименко І.В. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання* : зб. наук. праць. Випуск III. Кривий Ріг, 2012. С. 299–308.
7. Murashchenko T.V. Змішане та дистанційне навчання як спосіб доступу до якісної освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 283–287.
8. Sharov S., Gladkykh H., Sharova T. Blended learning: modern educational trend in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1(105). С. 295–305.

Цвілий С.М.

кандидат економічних наук

доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу,

Зайцева В.М.

кандидат педагогічних наук

завідувач кафедри туристичного, готельного та ресторанного

бізнесу

Науменко В.О.

здобувач освіти, 2 курс магістратури

Національний університет «Запорізька політехніка»

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ

Анотація. Проведено аналіз особливостей та стану підходів до розвитку персоналу вітчизняних компаній у сфері туризму. Розкрито зміст тенденцій навчання та розвитку персоналу туристичних фірм. Визначено, що у небезпеці опинилися вже окремі тренери, тренінгові компанії, функції інноваційного навчання. Стратегія змін повинна будуватися на інноваційних знаннях про бізнес-туризм.

Ключові слова: бізнес, навчання, фірма, туризм, інновація, тенденція.

Tsviliy S., Zaitseva V., Naumenko V. Trends in innovative training and staff development of domestic tourism firms. An analysis of the peculiarities and state of approaches to personnel development of domestic companies in the field of tourism was carried out. The content of trends in training and development of personnel of tourism firms is revealed. It was determined that individual trainers, training companies, and functions of innovative training were already in danger. The change strategy should be based on innovative knowledge about business tourism.

Key words: business, education, firm, tourism, innovation, trend.

Сучасні тенденції, посткоронавірусна ситуація, війна з росією змушують туристичні фірми витрачати значні кошти на впровадження новітніх технологій, проведення ґрунтовних ринкових досліджень.

Але, якщо ці витрати не будуть підкріплені розумінням кожного працівника щодо його ролі в інноваційному процесі підприємства, то прогнозованої ефективності не буде досягнуто. Однак, швидкість впровадження та ефективність використання інновацій, у більшому ступені залежить від персоналу підприємства, а також від його готовності та здатності швидко реалізовувати новачі. Тобто перехід підприємств на шлях інноваційного розвитку можливий, перш за все, після підвищення рівня інноваційної активності його персоналу [7]. У порівнянні з традиційними підходами до управління персоналом компаній менеджмент вищої ланки управління сучасних туристичних фірм повинний створити умови, організувати та активізувати інноваційний розвиток та поведінку персоналу, застосовуючи прогресивні підходи до мотивації діяльності. Зокрема, доцільно вивчати та використовувати провідний зарубіжний досвід у порівнянні з вітчизняною практикою розвитку професійних здібностей працівників.

Дослідження проблем навчання та розвитку персоналу для здійснення інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах відображені у багатьох наукових працях. До інноваційного персоналу учені зараховують винахідників, раціоналізаторів, науковців, інженерів, підприємців, новаторів, маркетингологів інших працівників. Науковці вважають, що інноваційні кадри відрізняються від звичайного персоналу наступними рисами: висока професійна компетентність, самостійність, ініціативність, активність, творчість, новаторство, оригінальність у праці, спроможність довести інноваційну та креативну ідею до впровадження, наполегливість, здатність до виконання трудових функцій на рівні міжнародних стандартів, високі адаптаційні можливості, високий рівень культури [8].

Успіх інноваційного процесу залежить від того, наскільки безпосередні його учасники зацікавлені у швидкому впровадженні результатів наукових досліджень у бізнес-процеси. З огляду на це, стимулювання інноваційної праці повинно постійно спиратися не лише на матеріальні, а й на нематеріальні (соціально-психологічні) форми стимулювання, орієнтовані на задоволення потреб вищого рівня [5, с. 142]. Вчені наголошують, що мотивація персоналу до інноваційної

активності в туристичній фірмі має свої особливості, і вказують на доцільність розробки методичних основ для створення відповідного механізму мотивації, як інструменту активізації інноваційної поведінки працівників [2].

Згідно американського журналу *Balance Learning & Training* організації прагнуть скоротити час, який співробітники проводять далеко від робочого місця (наприклад, у процесі навчання) на 50%. До 2008 року навчання, що проводиться інструкторами та тренерами, становило 30% від усього освітнього фірмового процесу. У 2016 році, вперше за останні кілька років на 2% було збільшено бюджети американських компаній на навчання персоналу. Не в останню чергу цьому сприяла зростаюча популярність програм e-learning (електронне навчання). Остаточне формування цього різновиду корпоративних програм можна сміливо назвати головним процесом на ринку корпоративного навчання в США останнім часом, особливо у посткоронавірусний період [5].

Дана проблематика досліджена не комплексно, оскільки інноваційна діяльність є складним, тривалим, специфічним процесом і потребує від працівників постійного розвитку, нових прогресивних знань, креативності мислення, тощо. Дослідження інноваційного розвитку персоналу туристичних фірм зумовлює постановку наступної мети: провести аналіз особливостей та стану підходів до розвитку персоналу вітчизняних компаній у сфері туризму.

На більшості вітчизняних туристичних фірм керівники дотримуються тих традицій управління, які були сформовані в умовах посткомандної економіки. В діяльності замість орієнтації на виробництво туристичного продукту високої якості, здатного конкурувати на внутрішньому і світовому ринку, менеджери концентрують увагу на виробничо-технологічному процесі без застосування творчого підходу, що потребує мінімальних якості та витрат. Через відсутність необхідних інституційних змін і слабку мотивацію трудова поведінка більшості туристичного персоналу залишається пасивною і характеризується очікуванням результатів подальших економічних і соціальних реформ [1, с. 259]. Якісно нові зміни у ставленні персоналу до якості гальмуються невідповідною

мотивацією і кваліфікацією працівників. Часткова зайнятість (два–три дні на тиждень) також не сприяє набуттю стійких навичок. Кризові економічні явища та поточна війна заважають проведенню системного оновлення знань і підвищення кваліфікації працівників, спостерігається відтік найбільш кваліфікованих кадрів за кордон.

Сьогодні вже багато компаній усвідомили, що тренінг й семінар не єдині, і далеко не найефективніші методи розвитку персоналу [6]. Все більше число туристичних фірм розглядають навчання як «двигун прогресу», інструмент підвищення вартості бізнесу. Управління навчанням стає більш стратегічним та важливим для здатності компанії розвиватись у динамічному або ворожому бізнес-середовищі. Останнім часом увагу до себе привертають нові форми, моделі та методи навчання персоналу у сфері туристичної діяльності.

Світовий ринок навчання і розвитку персоналу (мова йдеться про США, Західну Європу, Австралію, як найбільш яскраві ринки навчання та розвитку) піддається впливу двох потужних тенденцій: 1) неформальні методи навчання займають все більший обсяг у змішаному навчанні, яке вважається єдиною ефективною концепцією корпоративного навчання; 2) навчання та розвиток все сильніше прив'язується до довгострокової мети бізнесу, що стає стратегічною функцією туристичної фірми. Слід додати, що стрімкий розвиток електронного навчання, яке можна було спостерігати з 2012 року, вже у 2021 році досяг свого піку. У 2022 році жоден фахівець не піднімає питання про його ефективність. За вказане десятиріччя професіонали встигли переконатися, що Інтернет-мережа є чудовим засобом для обміну інформацією, а більшість великих фірм планують впроваджувати перевірені і досконалі види e-learning (електронного навчання).

Пріоритетними залишаються програми підготовки керівників та фахівців. На них відводиться до 30% бюджету туристичних фірм на навчання. Далі йдуть курси, що присвячено галузевій специфіці, а також обов'язкові для більшості іноземних компаній адаптаційні програми. В області навчання інформаційним технологіям, навпаки, намічається деякий спад споживчого інтересу. Спочатку програми e-learning позиціонувалися як більш дешеві аналоги звичайних курсів.

Сьогодні стає очевидним той факт, що заощадити за рахунок них складно. Впровадження e-learning передбачає серйозні витрати на комп'ютерну техніку, програмне забезпечення, обслуговуючий персонал та технічну підтримку [4].

Завоювавши ринок, програми e-learning назавжди змінили саму структуру корпоративного навчання й це позначилося на організації внутрішніх тренінгів. Модель «корпоративного університету», яка припускає очне відвідування занять, поступово змінюється моделлю «тренінгового обслуговування», згідно з якою провайдери організовують навчання співробітників в режимі он-лайн у будь-який зручний для час. Ще одна помітна світова тенденція корпоративного навчання – аутсорсинг тренінгових послуг. Однак, напевно чи можна говорити про впровадження зазначеного варіанту корпоративного навчання на більшості інтернет-простору. Аутсорсинг, у повному розумінні слова, популярний лише у порівняно невеликої кількості туристичних фірм. Тоді, як більшість вважає за краще просто звертатися за допомогою консалтингових агентств та провайдерів програмних засобів. При цьому, підвищеним попитом користуються системи навчання керівників (LMS – Learning management systems), які розроблені за індивідуальним замовленням підприємств. Наступні кілька років будуть цілком присвячені підвищенню результативності L&D-департаментів (Learning and Development – навчання та розвиток). Як наслідок, на ринку залишаться тільки ті тренінгові компанії, які демонструють ефективність, домагаються результату і перевершують очікування клієнтів. Крім того, на ринку освітніх бізнес-послуг з'явилась посадова позиція «T&D-фахівець» (talent and development specialist – фахівець з розвитку талантів). Lfyf позиція HR-підрозділів, яка займається розвитком персоналу, оцінкою його розвитку та розбудовою кар'єри персоналу.

Світові тенденції навчання проявляються й в Україні. Зміст тенденцій навчання та розвитку персоналу туристичних фірм представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Зміст тенденцій навчання та розвитку персоналу туристичних фірм

Назва тенденції	Сутність тенденції
Зростання кількості компаній, які розробили моделі компетенцій	Популярність моделей компетенцій буде зростати, як наслідок – буде зростати попит на оцінку за компетенціями, на консалтинг та підтримку у впровадженні неформальних методів навчання з боку провайдерів. Успіху досягнуть ті провайдери, які поряд з тренінгами зможуть запропонувати своїм клієнтам комплексні програми з розвитку компетенцій персоналу, особливо з розвитку мислення.
Збільшення програм розвитку кадрового резерву (талантів)	Зростає число компаній, які запускають програми з розвитку талантів без особливої уваги до їх ефективності. У реалізації подібних програм успішними будуть ті HR- та T&D-команди, які орієнтуються в питаннях використання різних методів розвитку, прикладів з практики інших компаній.
Розвиток коучинг-тенденцій	Зростання попиту буде стримуватися до ти, поки на ринку не стане достатньої кількості професійних коучів. Це можуть бути коучі з числа топ-менеджерів, які зробили успішну кар'єру, досягли висот у бізнесі й підійшли до рубежу, коли є потреба ділитися своїми знаннями та досвідом.
Розвиток дистанційного навчання (e-learning)	Зростання попиту на впровадження дистанційного навчання буде з боку компаній, які готові інвестувати в e-learning з метою економії бюджету. Провайдерам тренінгових послуг все частіше доводиться взаємодіяти з розробниками курсів e-learning для побудови комплексних програм змішаного навчання.
Обмін знаннями між співробітниками	Буде зростати попит на послуги професійних фасилітаторів, які допоможуть компаніям не тільки провести подібні заходи, але й підготувати їх, поставити цілі, провести чіткі комунікації перед та після заходу. Зокрема, буде зростати попит на тренінги для внутрішніх фахівців, які будуть виконувати роль фасилітаторів у подібних заходах.

Короткі тренінги та виступи спікерів	Попит на «дискретне» навчання буде зростати. На корпоративних конференціях замовники будуть бажати бачити відомих тренерів й консультантів у форматі короткого виступу. Ринку доведеться відрегулювати вартість на таку послугу, щоб замовники задовольняли свій попит та тренери бачили вигоду у такій послугі.
Оцінка ефективності навчання	Є кейси оцінки ROI й оплати послуг провайдера у залежності від досягнутих результатів після тренінгу.
Розвиток корпоративних університетів	Підвищення уваги компаній до свого іміджу як роботодавця і бажання систематизувати T&D-активність компанії. Від провайдерів буде вимагатися готовність співпрацювати, створювати спільні програми, кооперуватися для роботи в рамках корпоративних університетів.
Грамотне управління тренінговою компанією	Успіх матимуть тільки ті компанії, якими управляє менеджер, а не тренер. Ефективність роботи провайдера буде залежати від здатності його керівника залучати і розподіляти ресурси, чітко вибудовувати позиціонування компанії і забезпечувати клієнтам висококласний сервіс.
Розвиток ринку T&D-фахівців	Через 3-4 роки ринок буде невелиювати грань між «зовнішніми» та «внутрішніми» фахівцями з навчання та розвитку. Ротація фахівців стане звичною справою.

На основі проведеного аналізу тенденцій навчання та розвитку персоналу туристичних фірм в Україні та світі можна зазначити, що відбувається значний стрибок професіоналізму у фахівців з навчання та розвитку. Рівень вітчизняних фахівців не поступається, а й дуже часто є вищим за рівень зарубіжних колег.

Найближчим часом слід очікувати, що ідеї, їх перспективи навчання буде сфокусовано на трьох базових питаннях: 1) управління знаннями; 2) управління продуктивністю; 3) зміна поведінки. Тренерам, які здатні працювати в усіх сферах туристичного бізнесу і розуміють ключові процеси, показники, рушійні фактори доведеться

пройти підвищення кваліфікації і стати консультантами з трансформації цього бізнесу. Традиційні відділи навчання будуть скорочені: їх розміри будуть обґрунтовані відповідно до вартості, ефективності та здатності створювати додану вартість для вітчизняного туристичного бізнесу.

Таким чином, за сучасних умов ведення туристичного бізнесу (зростання конкуренції, збільшення ролі людського фактору, фінансова криза, пандемія, військовий стан, глобальні конфлікти, тощо) компанії все більше прагнуть до скорочення фінансування заходів, які дають прогнозовані результати й найвищу віддачу. Багато компаній відмовляються від навчальних програм, цінність яких не може бути обґрунтована з фінансової точки зору (і, на жаль, «до поліпшення ситуації» звільняють фахівців з навчання персоналу).

У підсумку, все це говорить про те, що сьогодні у серйозній небезпеці опинилися вже не окремі тренери або тренінгові компанії – у багатьох випадках під сумнів ставиться доцільність функції інноваційного навчання. Розробляючи «стратегію порятунку» тренерам терміново слід змінювати уявлення про світ бізнесу та освоювати в туристичній фірмі нові ролі. Найважливіші умови зміни наступні: 1) виявляти потреби бізнесу; 2) досягати практичних результатів, які перевершують майбутні очікування; 3) оцінювати вклад у досягнення успіху та розвитку компанії та переконливо демонструвати його зацікавленим сторонам.

Література

1. Tsviliy S., Gurova D., Kuklina T. Research of the specifics of providing tourist education in the latest conditions: marketing approach. *Role of science and education for sustainable development* : monography ; Part 2.13. University of Technology, Katowice, Poland, 2021. 980 p. P. 252–266.
2. Tsviliy S., Vasylychev D., Gurova D. Itroduction of process management into the management system of the tourist company on the basis of informatization of business processes. *The role of technology in the socio-economic development of the post-quarantine world* :

- monography. Edited by Magdalena Gawron-Lapuszek, Andrii Karpenko. Katowice, Poland, 2020. pp. 37–46.
3. Tsviliy S., Vasylychev D., Gurova D. Organizational and innovative approaches to the development of labor resources in the service industries in the regional market of educational services. *Contemporary technologies in the educational process* : monography. Edited by Magdalena Wierzbik-Stronska, Galyna Buchkivska. Katowice, Poland, 2020. pp. 141–148.
 4. Tsviliy S., Vasylychev D., Gurova D. Transformation of the personnel management system of a typical hospitality enterprise into an innovative structure. *Економічний простір* : Збірник наукових праць. Дніпро : ПДАБА, 2020. № 164. 170 с. С. 129–133.
 5. Vasylychev D., Tsviliy S., Gurova D. Innovation of the organizational and economic system of the restaurant business enterprise in the context of ensuring quality of consumption. *Organizational problems of life quality management in the conditions of globalization*. Monograph. Editors : Marian Duczmal, Tetyana Nestorenko. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole (Poland), 2020. 428 p. P. 334–343.
 6. Vasylychev D., Tsviliy S., Zhilko O. Socio-economic aspects of stuff`s innovative development and training in service enterprises: world and domestic experience. *Digital transformation of society: theoretical and applied approaches* : monography ; Part 2.5. Monography 46, University of Technology, Katowice, Poland, 2021. 661 p. P. 315–326.
 7. Карпенко А. Розвиток інтелектуальних активів людського потенціалу: теорія та практика: монографія. Запоріжжя : ФОП В. В. Мокшанов, 2018. 510 с.
 8. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч.посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. Київ : ВВП «КОМПАС», 1997. 64 с.

Denys Ksenzov

Master's degree

Kyiv polytechnic institute by Ihor Sikorskyi

STRATEGY OF UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM REFORMS DURING RUSSIA-UKRAINE WAR

Abstract. *Military conditions create new challenges for the education system of Ukraine, requiring new reforms. This article presents a general analysis of the current education system during the full-scale Russian invasion and suggests further steps aimed at improving the effectiveness of the education system in Ukraine.*

Key words: education, training, Russian-Ukrainian war, reforms, strategy.

Ксензов Д. Є. Стратегія реформи системи освіти України під час російсько-української війни. *Воєнні умови створюють нові виклики для системи освіти України, потребуючи нових реформ. Дана стаття представляє загальний аналіз нинішньої системи освіти під час повномасштабного російського вторгнення та пропонує подальші кроки, направлені на покращення ефективності системи освіти України.*

Ключові слова: освіта, навчання, російсько-українська війна, реформи, стратегія.

Introduction. Over the past few years, there has been a need to reform the education system of Ukraine due to external factors. In particular, this applies to the period of the coronavirus pandemic, due to which education has moved to a distance or mixed format as an adaptation to the conditions when students and teachers cannot be in the same room. Certain problems of Ukrainian education have remained since those times: as reported by the Education Ombudsman Service, these include the instability of the Internet connection for distance learning, the lack of acceptance of distance learning by primary school children, the lack of necessary equipment for conducting online lessons, etc. [1]. After the full-scale attack on February 24, 2022, the education system of Ukraine faced new challenges. This concerns the

departure of children with their parents abroad and their implementation in the European education system, maintaining security in conditions of the possibility of shelling of educational institutions, studying according to the Ukrainian program in temporarily occupied territories [2]. Thus, to solve a set of old and new issues, a strategy of education reform in Ukraine is needed, which can offer effective training in the current conditions. The purpose of this article is to propose specific actions that can become part of the reform strategy of the Ministry of Education and Science (MES) to address the current challenges facing education. To achieve this, there is a need to perform the following tasks:

1. To highlight the current challenges facing the education system of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war.
2. Analyze the decisions of the Ministry of Education and Culture, which were introduced in response to a full-scale Russian invasion.
3. To suggest specific actions that can support the effective education system of Ukraine in the conditions of war.

As the Ministry of Education and Science of Ukraine notes, the Ukrainian system of education and science was severely affected by the actions of the Russian aggressor [3]. It is worth noting that according to the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, as of September 1, 2,405 educational institutions were damaged due to the Russian-Ukrainian war [4]. At the same time, as of March 24, 2022, there are almost 1.8 million Ukrainian children abroad [5]. Because of this, the Ministry of Education and Science faces a challenge not only to ensure a continuous educational process within our country, but also to enable children living abroad to gain access to or return to the Ukrainian education system. Due to the coronavirus pandemic, Ukraine already had a problem with the educational losses of children and youth; now this situation has become even more serious because many children do not have access to the Ukrainian education system due to their stay in the occupation or abroad [5].

At the same time, it is necessary to adhere to the main concepts of Ukrainian education, which were introduced before the war. One of them is the "New Ukrainian School" (NUS) – a concept of the education system that focuses on creating favorable conditions not only for learning, but also for the social development of students [6]. This is especially important in the conditions of war: the NUS as a reform supports the effectiveness of

education and social integration of students, which is relevant not only for students in the territory controlled by Ukraine, but also for those who are in temporarily occupied territories and abroad. In general, the Educational Ombudsman of Ukraine published proposals for four categories. These include authorities, education management bodies, educational institutions and parents [7]. It is also worth noting the problem with the lack of funding for education. This concern is related to the destruction of the infrastructure of Ukraine due to the actions of Russia, the seizure of Ukrainian industrial and energy enterprises that are currently under the occupation of the Russians, the closure of businesses and the emigration of taxpayers from Ukraine [8]. Because of this, the education system does not have enough resources to provide educators with the necessary, in particular, the arrangement of shelters and the printing of textbooks [6; 9].

In response to these challenges, the Ministry of Education and Science is developing a strategy for the response and functioning of the education system in the conditions of military operations. This includes providing the possibility of distance learning both for students in Ukraine and those who are abroad. The Ministry of Education and Culture is developing instructions for teachers on actions in emergencies (such as an air alert, the threat of artillery fire, etc.). Educational institutions that are under occupation, if possible, try to evacuate to territories controlled by Ukraine [10].

However, the actions of the Ministry of Education should not be just a reaction to the events that took place. These should be systematic changes that change the approach to education as a whole [11]. The coronavirus pandemic and the Russian invasion have shown that distance learning has its advantages in the context of not tying students to a specific location, which can help those who are abroad, under occupation, or were forcibly deported to the territory of the Russian Federation. In this case, a good solution was the implementation of a single system of distance learning, which would provide for the possibility of connecting to Ukrainian education regardless of location: a mobile device and the availability of the Internet would be enough.

The Ministry of Education should also focus on the competitiveness of education in Ukraine. Many of those who went to study abroad note the high quality of education [11]. Among other things, this is achieved thanks to the conditions for learning, which depends on the community in which a person

falls. Improvement of the conditions and environment is provided for in the concept of the National Educational Institutions of Ukraine, but the question of how to motivate people who have found themselves outside of Ukraine to return to the Ukrainian education system remains open. The solution to this problem can be the integration of Ukraine into the education system of Europe and the international education system [6]. At the legislative level, it is necessary to make the training program one that is ratified outside of Ukraine. Thus, those who ended up abroad will be able to find further prospects for themselves, while completing their education according to the Ukrainian program.

The issue with financing can be solved by attracting partner investments from the governments of other countries of the world and businesses. In particular, the involvement of business in education has its advantages for both parties: companies can improve their image thanks to the support of educational institutions and, in the case of dual education, get specialists for work, and the education system of Ukraine will be able to reduce the cost burden and accelerate the implementation of priority tasks with financial support [12].

Conclusions. The Ukrainian education system is in a difficult situation due to the actions of the Russian aggressor. To ensure continuous effective training, not just a reaction to the current conditions is needed, but a process of changing the education system of Ukraine. In particular, it is worth focusing on digitalization of education, which will be useful for students in Ukraine and beyond. It is necessary to develop a unified education system that will be available for all levels of education, will be ratified outside the country and will become one of the necessary tools in the post-war reconstruction of Ukraine.

References

1. Проблеми щодо навчання дітей, які перебувають в Україні. Служба омбудсмана України. URL: <https://eo.gov.ua/problemy-shchodo-navchannia-ditey-iaki-perebuvaiut-v-ukraini/2022/08/16/>.
2. Сергій Дятленко. Проєкт «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14865>.
3. Невідкладні проблеми освіти та науки України. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/>

- diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni/nevidkladni-potrebi-osviti-i-nauki-ukrayini.
4. Генеральний штаб ЗСУ. URL: <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid02wGDuGyfHvfbjuzFiWxrYPRdFTc4f5nGt3BA5td5uuqe8esYMnE9JYmWsjw5Me5qql>.
 5. Загальні питання та проблеми освіти українських дітей за кордоном. Служба омбудсмена України. URL: <https://eo.gov.ua/zahalni-pytannia-ta-problemy-osvity-ukrainskykh-ditey-za-kordonom/2022/04/04/>.
 6. Реформа освіти та науки. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
 7. Як розв'язати проблеми учасників освітнього процесу під час війни – пропозиції освітнього омбудсмена. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-rozv-yazaty-problemy-uchasnykiv-osvitnogoprotsesu-pid-chas-vijny-propozytsiyi-osvitnogo-ombudsmena/>.
 8. Як війна вплинула на економіку України. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
 9. Яким має бути укриття в школі – роз'яснення освітнього омбудсмена. Нова Українська Школа. URL: <https://nus.org.ua/questions/yakym-maye-buty-ukryttya-v-shkoli-roz-yasnennya-osvitnogo-ombudsmena/>.
 10. Освіта України в умовах воєнного стану: Інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://nus.org.ua/questions/yakym-maye-buty-ukryttya-v-shkoli-roz-yasnennya-osvitnogo-ombudsmena/>.
 11. «Відбудовуйте зруйновані школи, а не стару модель освіти». Медіа Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/vidbudovujte-zrujnovani-shkoly-a-ne-staru-model-osvity/>.
 12. МОН підтримує нову ініціативу з технологізації шкіл і закликає бізнес приєднатися. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-pidtrimuye-novu-iniciativu-z-tehnologizaciyi-shkil-i-zaklikaye-biznes-priyednatisya>.

Kostenko A.O.

*Methodist II category of the Center for Independent Evaluation
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

ELECTRONIC TEXTBOOKS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS IN THE FIELD OF HUMANITIES

Abstract. *The article presents electronic teaching aids that can be used in the educational activities of general secondary education institutions in the lessons of Ukrainian literature. Emphasis is placed on the fact that such electronic textbooks are aids and significantly motivate students to study Ukrainian literature and read literary texts of the classics of Ukraine, as provided by the curriculum approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine.*

Key words: *electronic textbooks, education, motivation, literary texts, Ukrainian literature.*

Костенко А.О. *Електронні підручники у професійній підготовці студентів гуманітарного профілю. У статті представлені електронні засоби навчального призначення, які можна використовувати в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти на уроках української літератури. Акцентовано увагу на тому, що такі електронні підручники є допоміжними засобами та суттєво мотивують здобувачів освіти до вивчення української літератури та прочитання художніх текстів класиків України, що передбачено навчальною програмою, затвердженою МОН України.*

Ключові слова: *електронні підручники, освіта, мотивація, художні тексти, українська література.*

Lack of motivation in students leads to reluctance to learn, to master new competencies, and as a result significantly reduces the quality of knowledge in the classroom, where the teacher can not interesting to present educational material. The subject teacher is forced to teach according to the program, thus focusing on the most interesting points that must be remembered by the student.

In this aspect, it is especially difficult to teach Ukrainian literature, because in addition to the theoretical part, applicants must read texts that need to be further analyzed and retold as needed. Artistic texts for reading are mostly read in abbreviated form by applicants in general secondary education institutions. It is difficult to understand the content of the abbreviated text, the refore, the teacher in addition in this case can use a variety of modern aids.

In addition, in the lessons of Ukrainian literature, the subject teacher may use electronic teaching aids to motivate and improve the quality of students' knowledge. It should be emphasized that the use of electronic teaching aids is possible not only in lessons while studying a particular topic, but also in extracurricular reading or homework at home [12, p. 119].

The issue of the use of electronic educational tools is relevant because it is covered in the scientific works of various researchers. Thus, researchers O. Burov and O. Tsarik review electronic textbooks and provide requirements for their interface [13], T. Vakalyuk presents data on the purpose of electronic tools [3], I. Vorotnikova presents the experience of using electronic tools in the digitalization of general secondary schools. of Education [5], V. Madzigon, V. Lapinsky, Yu. Doroshenko provide information on the peculiarities of creating electronic teaching aids [8], about the requirements for electronic textbooks says in research V. Wember [4], theoretical aspects and practical advice on the use of electronic teaching aids are in the research of S. Burtov [2], and in the publication of A. Bazenyuk highlights and classification of electronic means [1].

Motivation of educational activities of students of general secondary education by means of electronic textbooks can take place in any subject. It can be Ukrainian and foreign literature, Ukrainian language, history, geography, etc. [10; 12]. In the article we offer consideration of electronic means of educational purpose which can be used in educational process of establishments of general secondary education at lessons of the Ukrainian literature.

The concept of electronic textbook means an electronic educational publication with a systematic presentation of the discipline, its section or part that corresponds to the curriculum, can contain digital objects of different formats and provide interactive modes of interaction with all participants in the educational process [9, p. 174]. The electronic textbook

should not only retain all the benefits of the book, but also make full use of modern information and communication technologies, multimedia and networking opportunities for quality training of the applicant. Using electronic textbooks, you can quickly orient the student to the formation of a holistic picture of the world, which is expressed through symbols, language, artistic images, etc. [6, p. 122].

Recently, the educational tools that are available to applicants and can be opened not only on a personal computer or laptop, but also on a tablet and mobile phone are being actively introduced into the educational process. Yes, with the help of modern gadgets, electronic teaching aids can be used in class and navigate the information space quickly enough.

Quite often in the lessons of literature in each class, from 5th to 9th grades, the work of Taras Shevchenko is considered a classic of Ukrainian literature of the XIX century. The teacher pays great attention to the study of Taras Shevchenko's works in the lessons of Ukrainian literature. For the purpose of national-patriotic education of youth through the art of speech Sharova T.M. an electronic textbook «Taras Ways» was created, thanks to which applicants, using new information technologies (computer) [7, p. 51], can get acquainted with the information concerning the life and creative way of the Kobzar, with his painting heritage, and also to realize value of epistolary creativity of the writer. Currently, such teaching aids motivate students to read works, view interesting information that is collected in one place and does not require long-term loading into the system.

In the lessons of Ukrainian literature in 7th grade, this tool will be useful when studying the work of Taras Shevchenko with the theme: «Taras Shevchenko. A story about the life and work of Taras Shevchenko», «Taras Shevchenko. «Poplar» is one of T. Shevchenko's early ballads. A reflection of the deep feelings of a girl divorced from her lover. Folk symbols and mythological metamorphoses, «I'm thirteen past. «Motive of all-conquering love of life, kindness, love. Changing the emotional state of an unprotected child's soul in a large and complex world, Taras Shevchenko. «Will». An appeal to the Ukrainian people to free themselves from the shackles of Russian imperial power. Belief in the bright future of Ukraine». It is known that these are program works, the study of which is mandatory for students. That is why access to such information in a non-traditional way with the

help of electronic learning tools will be appropriate and useful for applicants.

While studying the life and work of Taras Shevchenko, a subject teacher of Ukrainian literature can emphasize that the electronic textbook contains a biography of the artist in the form of a chronological table, literary texts, Kobzar's epistolary legacy, videos and samples of Taras Shyaev's painting heritage. The biography of the writer reveals to the applicants known or forgotten pages of the artist's life. Kobzar's literary texts call for the spiritual unity of generations, cultivate respect for parents, women, the elderly, and pride in the glorious past of their country. Students have the opportunity to get acquainted with the chronological table of Taras Shevchenko's life, which is contained in the electronic textbook «Taras Trails». In this way, you can use a visualization method that allows you to memorize learning material more effectively.

Lessons of Ukrainian literature in 7th grade while studying the topic «I was thirteen past» can be non-standard and innovative. Motive of all-conquering love of life, kindness, love. Changing the emotional state of an unprotected child's soul in a large and complex world", where the teacher can invite students to read Taras Shevchenko's epistolary, which will reveal his inner world, feelings for literary texts and his pains and sorrows in life.

In the lessons of Ukrainian literature, an integrated approach to learning can be applied, combining literature and art. In studying the works of Taras Shevchenko, Kobzar's paintings that cultivate a love of nature and art were not left out. Painting T.G. Shevchenko reveals his worldview secrets as an ordinary person. The artist's legacy includes a large number of paintings painted in different years, which recreate the life moments of the poet and the state of his soul. The teacher may be offered a virtual tour of the «Kobzar Gallery», viewing paintings («Catherine», «Gypsy fortune teller», «The guy who gives bread to the dog») [11].

While watching videos about Taras Shevchenko, students reminisce about the artist's memory. The following videos will be interesting and instructive for the applicants: «He who prophesied the nation» (1993), «Kobzar» (1993), «Taras Shevchenko». Hopes» (1996), «Taras Shevchenko» (1851), «Taras Shevchenko. Heritage» (1996) and others.

The use of electronic means of educational purpose «Tarasov Paths» motivates students in the future to better prepare for classes, read other works by Taras Shevchenko. Therefore, students in their free time can get acquainted with the list of other works by Kobzar, as the electronic textbook contains more than 150 poetic and 11 prose works by Taras Shevchenko. This e-learning tool is also important and interesting because it gives students the opportunity to prepare for classes at home, with artistic texts to read.

The use of electronic teaching aids in Ukrainian literature motivates modern graduates to study literary texts of Ukrainian literature, as a result of which it is possible to better prepare for external evaluation and later enter a higher education institution. By systematically using electronic textbooks on Ukrainian literature and browsing the pages of teaching aids, which contain literary texts for reading, you can significantly improve your competence and be in demand in the humanitarian field.

References

1. Базенюк А.В. Електронні засоби навчального призначення: значення, особливості та класифікація. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2020. №2. С. 148–152.
2. Буртовий С.В. Електронні засоби навчання – від теорії до практики. Методичний посібник. Кіровоград: КЗ КОІППО імені Василя Сухомлинського 2014. 48 с.
3. Вакалюк Т.А. Види та призначення електронних засобів навчання. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції. Черкаси, 2014. С. 110–112.
4. Вембер В.П. Навчально-методичні вимоги до електронного підручника. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наукових праць. 2006. № 4(11). С. 50–56.
5. Воротникова І.П. Досвід використання е-підручників і електронних засобів навчального призначення в умовах цифровізації загальної середньої освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. № 71(3). С. 23–39.

6. Ермакова Е.Н. Концепты жизнь и смерть в национальной картине мира. *Українські студії в європейському контексті*. № 4. 2021. С. 121–126.
7. Жуковська Н.М. Мультимедійні технології на допомогу вчителю літератури. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2004. № 2. С. 51–55.
8. Мадзігон В.М., Лапінський В.В., Дорошенко Ю.О. Педагогічні аспекти створення і використання електронних засобів навчання. *Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць*. Вип. 4. К.: Педагогічна думка, 2003. С. 70–82.
9. Шаров С.В. Створення електронного підручника для забезпечення самостійної роботи студентів. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. Спецвип. 5. Ч. III. Слов'янськ : СДПУ, 2010. С. 174–178.*
10. Шаров С.В., Шарова Т.М. Електронний підручник історія зарубіжної літератури XVII–XVIII ст. у самостійній діяльності студентів-філологів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2011. № 3. С. 304–311.
11. Шарова Т.М., Шаров С.В. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Вип. 39. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. С. 290–296.
12. Шарова Т., Землянська А., Шаров С. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». 2019. № 8(76). С. 119–122.
13. Burov O., Tsarik O. Ergonomic interface requirements for electronic tools of educational purpose. *Proceedings of the NAU*. 2012. № 2. pp. 115–119.

Kuzmenko O.S.

Doctor of Pedagogy,
Gender Advisor of Donetsk State University of Internal Affairs,
Leading Research Associate at the
Department of Information and Didactic Modelling of the
National Center «Junior Academy of Sciences of Ukraine»

TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE PARADIGM OF INNOVATIVE ACTIVITIES: THE CONTEXT OF STEM EDUCATION

Abstract. The article concided the trends in the development of higher education in Ukraine in the paradigm of innovative activity. It was found that the development of innovativeness affects the modernization of higher education, in particular, technical in the context of STEM education. It was noted that the modernization of higher education in Ukraine needs to take into account the general trends in the development of higher education systems in the context of globalization and European integration processes.

Keywords: innovation, STEM, education, higher education institutions, transdisciplinary approach.

Кузьменко О. Тенденції розвитку вищої освіти України в парадигмі інноваційної діяльності: контекст STEM-освіти. В статті розглянуто тенденції розвитку вищої освіти України в парадигмі інноваційної діяльності. З'ясовано, що розвиток інноваційності впливає на модернізацію вищої освіти, зокрема технічної в контексті STEM-освіти. Відзначено, що модернізація вищої освіти в Україні потребує врахування загальних тенденцій розвитку систем вищої освіти у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: інновації, STEM, освіта, заклади вищої освіти, трансдисциплінарний підхід.

In the Concept of Development of the National Innovation System of Ukraine, education is defined as one of the leading institutions for the implementation of a consistent state policy aimed at activating innovation

processes, forming an innovative culture of society, increasing the innovative and intellectual potential of the country, its competitiveness on the world market of technologies, scientific knowledge and labour resources. Ensuring the innovative orientation of education should be carried out through the formation of innovative educational structures, namely the development of STEM education in educational institutions of various profiles [8].

Innovativeness is a defining characteristic of any modern process, namely: scientific and technical, industrial, socio-economic, and social. The transition to an innovative type of development of institutions of higher education is of great socio-economic and humanistic importance since today the main attention belongs to the processes of transforming a person from an agent of scientific, technical and social progress into his real subject, the development of the creative potential of an individual and its realization [5].

The theoretical and methodological foundations of innovative educational processes are substantiated in the context of the general strategy of modernization of education, forecasting trends in its development (S. U. Goncharenko, B. S. Gershunskyi, V. I. Zagvyazynskyi, I. A. Zyazyun, V. V. Kraevskyi, V. G. Kremen and others).

Research on the concept of innovation began at the beginning of the 20th century in economic and sociological sciences. The founders of the theoretical foundations of innovation as a new area of scientific knowledge were G. Tard, M. D. Kondratiev, and J. Schumpeter.

The strategy of reforming higher education in Ukraine until 2020 defines higher education as a factor in increasing the competitiveness of the domestic economy and the need to ensure the training of qualified specialists for the labour market and strengthening practical training; improving of the connection of higher education institutions (HEI) with business; transformation of Ukraine's economic model into a «knowledge-based economy»; ensuring innovative development of education and economy; focus on creating new jobs, companies and businesses [10].

The National Doctrine of Education Development in Ukraine emphasizes that education should become a strategic resource for improving people's well-being, ensuring national interests, and strengthening the authority and competitiveness of the state in the international arena [7]. However, the state of affairs in the field of education, the pace and depth of

transformations do not fully satisfy the needs of the individual, society and the state. Globalization, change of technologies, transition to an information-technological society, establishment of sustainable development priorities, and other features characteristic of modern civilization determine the development of man as the main goal, the key indicator of his new lever of modern progress, the need for radical modernization of the industry; set before the state and society the task of ensuring the priority of the development of education and science, the priority of solving their urgent problems [4].

Let's analyze the concept of fundamentalization, as it is an integral part of innovative education, in particular, the development of STEM education, which is relevant in the process of education development of the XXI century.

Fundamentalization is the strengthening of the relationship between the theoretical and practical training of next-generation education seekers for life, or from another point of view, fundamentalization is the process of qualitative change in higher education based on the principle of its fundamentality with the use of STEM technologies. The fundamentality of education is determined by thoroughness, depth and strength of knowledge; strengthening the relationship between theoretical and applied training of the young generation for life activities; orientation based on: universal knowledge, formation of general culture, and development of scientific thinking [1, p. 122].

The formation of fundamental knowledge in the process of studying natural sciences L. Lipova [6] proposes to determine with the help of these aspects related to the method of scientific knowledge, the limit of the action of natural laws and ideas about the general laws of nature.

In the fundamentalization of education, G. Shatkovska [11] proposes to consider a problem of the integrity of education and the principle of the fundamentalization of knowledge. In the expanded sense, the principle of fundamentalization of education involves the deepening of the theoretical general educational, general science, and general professional training of students and the expansion of the profile of their professional training.

In particular, as noted by O.V. Sergeev sees in the fundamentalization of physics education is a need caused by the acceleration of scientific and technical progress, which requires training future specialists to quickly adapt

to changing situations. Therefore, the fundamentalization of the educational process, according to the scientist, should be aimed at strengthening the relationship between theoretical and practical training and the formation of a holistic scientific picture of the surrounding world, in the individual professional development of the student, which in aggregate ensures high quality of education [9].

Chitalin M.O. distinguishes three lines of ways of fundamentalization of the content of educational material from the position of a professional orientation function, namely [12]: determination of the content of the educational subject, based on its features; continuity and theoretical generalization of basic educational elements; psychological and pedagogical features of perception, internalization, application, analysis, synthesis of educational material by the subject of education.

Goncharenko S.U. singled out conceptual principles regarding the content of physical quantities [3]:

- mastering modern branches of science based on the study of the genesis of basic educational elements and methods of activity of the subjects of the educational process;
- the continuity of content lines of physics disciplines and the variability of ways of solving educational and practical tasks at the level of interdisciplinary relationships;
- the creation of conditions (psychological, pedagogical, organizational-methodical, material-technical) for the development of students' searching and creative activity when solving educational and professionally oriented tasks.

Thus, higher education should be fundamental, based on modern achievements of science, and carried out using innovative technologies. A professionally trained specialist is a person, a citizen with a high level of culture and moral and spiritual values. Socially uncontrolled development of engineering and technology, and implementation of large-scale technical projects caused a global crisis of civilization. A way out of it is possible only by carrying out educational-intellectual, educational-educational modernization in the education system, and above all in technical education. Therefore, educational activity in HEI should be based on the following basic postulates, which we identified in our research: 1) compliance of education with the needs of social and economic development of society; 2) ensuring the intellectual development of the individual, mastering effective

methods of independent cognitive activity; 3) formation of young generations of high moral and spiritual qualities based on universal and national values; 4) development of high ecological culture and responsibility for environmental protection.

The solution to these tasks depends primarily on the purposeful, scientifically based activity of scientists of HEI, who possess scientific knowledge of the theory and methodology of teaching physics based on STEM technologies. At the same time, the modernization of higher education in Ukraine requires taking into account the general trends in the development of higher education systems in the context of globalization and European integration processes. Within the framework of reforms in the field of higher education [2] taking place in the West, we can consider the following trends:

1. Specialization is aimed at forming the skills of independent search for promising areas of research methodology and relevant developments based on STEM technologies. Its meaning is that the process of developing the skills of search, design, and invention should be embedded in the educational structure.

2. Moving away from an biological interpretation of abilities and classifying many children as «incapable» on this basis. Special attention is paid to natural science and technological education, which is relevant in the context of the development of STEM technologies.

3. The restructuring of the educational process is aimed at ensuring that the assimilation of knowledge has a creative character and lays the basis for scientific research and design and project activities. It should also be taken into account that it is traditional the line for professional specialization of personnel is largely losing its relevance, since technological structures are developing so rapidly that the potential of scientific information accumulated by a specialist during training is exhausted.

An essential component of scientific and technical education should be the mastering of strategies for the technological rearmament of production (training of STEM specialists), aimed at mastering future scientific personnel with theoretical programs for implementing strategic changes in the process of psychological adaptation to them and creating such conditions under which they will be aimed at permanent production update.

4. Strengthening the differentiation and individualization of the educational process through the development of variable educational

programs aimed at different categories of education seekers, as well as the development of individualized programs and determination of learning rates with the personal characteristics and abilities of each student based on STEM technologies.

5. The development of a methodical system of teaching a physically oriented field of study based on STEM technologies, which will be aimed not only at the intelligence of the individual, but also at the emotional and subconscious sphere of the individual, aimed at turning the student from a passive object into a subject of the educational process.

6. Transformation of the content of higher education in the context of STEM, involves: strengthening natural and humanitarian components, which can be implemented through an increase in the relative volume of subjects of the natural cycle.

From the standpoint of innovative activity in the field of physical education, we focus on the result of training a highly qualified specialist who has soft and hard skills in the technical direction of education. At the current stage of education, the ability of teachers to teach students in problem situations related to practical activities using a transdisciplinary approach to education in the context of the development of STEM education is relevant. It is expedient to consider the interdisciplinary relationships of physics with disciplines of a professional direction, where subject competencies are formed in students.

Thus, innovative activity and fundamentalization of physics education based on STEM technologies is an integral and important component of the professional competence of students, for these reasons, teaching physics involves the formation of a system of fundamental physics knowledge and skills in students during the study of the disciplines of the professional field and in their life activity Trends related to innovation, informatization, and computerization have a significant impact on student learning technologies.

Taking into account these trends will help us to lay the groundwork for the development of a methodical system of teaching physics in the context of the development of STEM education, which, in our opinion, should ensure the improvement of the quality of their physics education for further training in the disciplines of the professional field of study in institutions of higher education of the technical field of study.

References

1. Ващенко Л.М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ. 2006. 45 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2004. 384 с.
3. Гончаренко С. У. Принцип фундаменталізації освіти. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2004. Вип. 55. С. 3–8.
4. Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ. 2015. 336 с.
6. Липова Л.А. Основні напрями фундаменталізації змісту природничих предметів в умовах профільного навчання. Ін-т педагогіки НАПН України. URL: www.ippo.org.ua/files/новини/ОСТАННІ_НОВИНИ_2012/0422/2.doc.
7. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. 2002.
8. Розпорядження кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р. «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи». *Офіційний вісник України*. 2009. № 47. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>.
9. Сергєєв О.В. Фундаменталізація освіти у вищій школі. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : збірник наукових праць*. Кривий Ріг, 2005. С. 4–7.
10. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, 2015 р. URL: <http://ed.eenu.edu.ua/documents/storage/357>.
11. Шатковська Г.І. Фундаменталізація як принцип сучасної освіти. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 16. С. 253–256.
12. Читалин Н.А. Фундаментализация профессионального образования. *Профессиональное образование. Казанский педагогический журнал*. 2000. № 2(19). С. 11–15.

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ПУБЛІЦИСТИКА

Ромашенко Л.І.

доктор філологічних наук

старший науковий співробітник,

Міжнародна школа україністики НАН України (Київ, Україна);

професор на запрошення,

Лодзький університет (Лодзь, Польща)

МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ. І ТРОХИ ПРО АКАДЕМІЧНУ МОБІЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ

Війна в Україні. Тривожні настрої в Європі. Але життя триває. І наукове також. У неймовірно важкий час так хочеться бодай крихту радості – звичної, спокійної роботи, маленьких наукових досягнень. Тож скористалася запрошенням узяти участь у конференції в м. Белостоці (Польща), присвяченій творчості Станіслава Монюшка – видатного композитора, творця польської національної опери (як Семен Гулак-Артемівський – творець першої української опери «Запорожець за Дунаєм»), чия життєтворчість залишила слід і на українській землі.

Як відомо, в Одесі Монюшко познайомився з Адамом Міцкевичем, і співпраця двох талановитих особистостей була досить плідною. Композитор захоплювався творами класика польського романтизму, до багатьох із них написав музику.

Музика Монюшка, яку вважають зразком слов'янської музики, знана в Україні, починаючи з XIX століття. Одна з найвідоміших його опер – самобутня і задушевно мелодійна опера «Галька», що стала першою польською класичною національною оперою, ставилася в Київській опері ще у 1880-х роках і була однією із найпопулярніших. Виконували її також у Львові й Одесі. Можливо, популярність музичного твору забезпечив сюжет, близький українському реципієнту, заснований на поширеному морально-етичному й соціальному конфлікті: Галька, покинута молодим паном Янушем, який одружується на Софії, не може змиритися з утратою коханого і божеволіє, кінчаючи життя самогубством.

Схожий мотив у відомій поемі «Катерина» Т. Шевченка і романтичній баладі «Рибка» А. Міцкевича: зрадлива любов, що

призвела до загибелі героїнь – Шевченкової Катерини і Міцкевичевої Кристі (обоє кинулись у водну глибину).

Твори Монюшка знані в Україні і в ХХІ столітті. Особливо щедрими на різноманітні імпрези стали 2018-2019 роки, коли музично-культурні інституції приєднуються до вшанування пам'яті видатного композитора концертами і проектами з нагоди його 200-літнього ювілею, а також урочистостей із нагоди 100-річчя відновлення Польщею незалежності. Концертні програми за участю українських і польських артистів відбуваються в Києві, Харкові, Одесі, Львові, Житомирі, Хмельницькому, Вінниці, Луцьку та інших містах.

Тож абсолютно природною видається конференція «Stanisław Moniuszko: słowo i pieśń (w kręgu tradycji Mickiewiczowskiej)» («Станіслав Монюшко: Слово і пісня (у колі традиції Міцкевича)», Белосток, 15 червня 2022 року), приурочена 150-річчю з дня смерті композитора.

Захід організували кафедра славістичного мовознавства, кафедра філологічних досліджень «Схід – Захід», філологічний відділ Університету в Белостоці, Академія освіти Університету Вітольда Великого (Вільнюс).

Конференція проходила в режимі особистої присутності (що особливо приємно в «постковідні» часи) та онлайн.

З великим зацікавленням присутні слухали доповіді «Музичні ремінісценції в сучасній польській поезії Литви» Галини Туркевич (Вільнюс), «Виконання творів С. Монюшка в Литві після II світової війни» Юзефа Шостаковського (Вільнюс), «Віденські поетичні інспірації в піснях Станіслава Монюшка» Збігнева Стемпняка (Ольштин), «Музикальність у поезії. У колі Міцкевича і Монюшка» Анни Трикші (Люблін), «Архівір вокальної лірики С. Монюшка «Чи знаєш той край» – коментар до тексту» Леонарди Дацевич (Белосток), «Вшанування пам'яті Станіслава Монюшка» Малгожати Пашко

(Белосток), «Полівекторність життєтворчості Станіслава Монюшка: український сегмент» *Людмили Ромащенко* (Черкаси), «Віват, пан Монюшко!» *Аполонії Скаковської* (Вільнюс), «Органні і фортепіанні твори Станіслава Монюшка – з досвіду виконавця» *Рафала Суліми* (Белосток), «Witolorauda» Юзефа Ігнація Крашевського у творчості Станіслава Монюшка» *Агати Магдзяк* (Жешув).

Приємно, що конференція виходила за межі винятково наукового формату. Її друга частина – концертна, у якій лунали твори С. Монюшка у чудовому виконанні співака, науковця і католицького священика Збігнєва Стемпняка й акомпаніатора Кшиштофа Керцула. Особливо зворушливо прозвучала пісня «Козак», яку виконавець увів до свого репертуару спеціально, з огляду на нинішні події в Україні.

Ще однією родзинкою конференції стали урочистості з нагоди вручення *Леонарді Дацевич* *Księgi Jubileuszowej* – нагороди за багаторічну наукову діяльність (приємно, що у світі є країни, де належно шанують учених). У ролі ведучих успішно виступив тандем молодих науковців *Анни Романік* і *Роберта Шимулі*. *Leonarda Dacewicz* – професор, знана за межами краю оноματοлог, голова оргкомітету конференції. Зворушливо і щиро звучали вітання ювілярці, вдячність за наукові досягнення й безкорисливу підтримку молодих учених, зокрема у виступі професора, декана філологічного відділення Університету в Белостоці *Ярослава Лавського*. Він знаний у Польщі і за її межами літературознавець, критик, есеїст, член *Komitetu Nauk o Literaturze PAN* (Комітет Наук про Літературу ПАН), член-кореспондент *Polskiej Akademii Umiejętności* (Польська Академія Майстерності). З Ярославом Лавським ми знайомі упродовж багатьох років – зустрічалися на численних наукових заходах (модерували разом) у Польщі, Литві, Україні, зокрема на конференціях, організованих багаторічним очільником київської полоністики, академіком *Ростиславом Радишевським*.

Приємною несподіванкою виявилася присутність на заході прапраправнучки відомого композитора *Ельжбети Яновської-Монюшко*. Харизматична, енергійна, цікава оповідачка, приємна у спілкуванні, вона вразила знанням свого родоводу й закликала учасників вивчати власне генеалогічне дерево, пишатися своїми (хай і не видатними) предками, бо коріння роду дає силу й опору в житті.

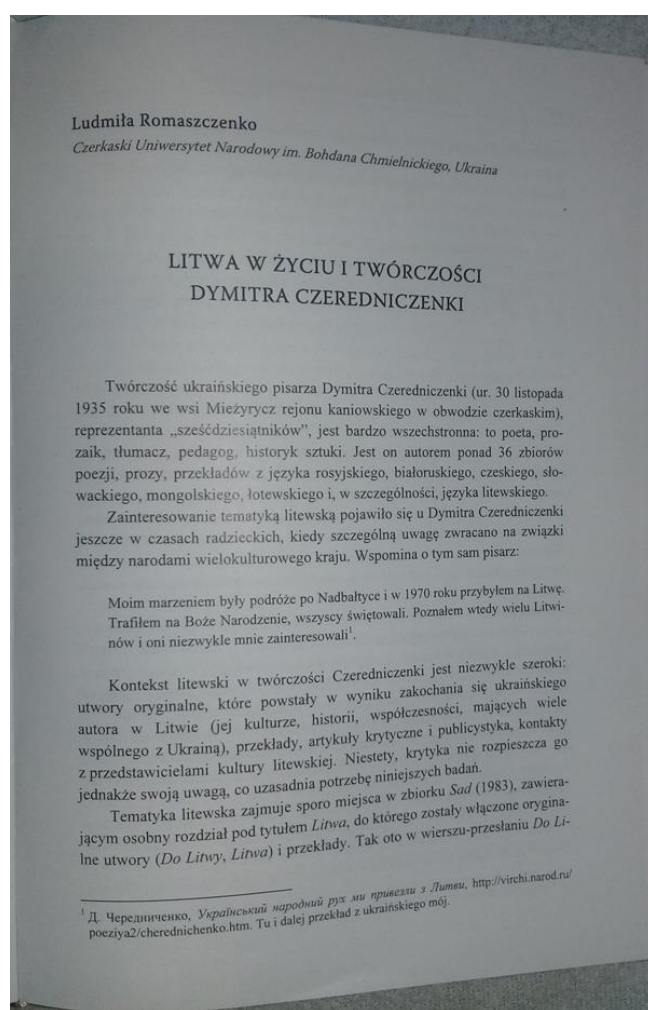
З деканом філологічного відділення Університету в Белостоці
Ярославом Лавським і професором Леонардою Дацевич.

З онучкою композитора С. Монюшка - Ельжбетою Яновською-
Монюшко (у центрі).

Під час конференції автор цих рядків отримала подарунок від професора, члена наукового комітету конференції Анджея Баранова, із яким пов'язана багаторічною (близько вісімнадцяти років) науковою співпрацею.

Це (хай і зі значним запізненням) поважні видання із власними публікаціями (що може бути ціннішим для науковця?!) про Івана Франка і Теодора Томаша Єжа, про литовські обрії Дмитра Чередниченка (польською мовою), що стане даниною пам'яті Дмитру Семеновичу – нашому земляку, уродженцю Канівщини.

Університет у Белостоці досить часто проводить подібні наукові заходи. Через три місяці після згаданої (22 вересня 2022 року) мені вдалося взяти участь у ювілейній міжнародній конференції «Адам Міцкевич і Україна», організованій філологічним відділом цього потужного навчального закладу і кафедрою полоністики Київського

національного університету ім. Тараса Шевченка. Тема цікава і важлива, адже відомо, що шляхи основоположника польського романтизму пролягали Київщиною, Черкащиною, Кіровоградщиною, (Елизаветградщина), Одещиною, Харківщиною, а також у Криму.

Приміром, А. Міцкевич відвідав Стеблів на Черкащині – мала батьківщина І. Нечуя-Левицького і родинний маєток підприємця Германа Головінського, із яким поет-романтик познайомився в Києві на знаменитих щорічних контрактних ярмарках. Згадки про це гостювання на мальовничих берегах Росі знаходимо в поемі *«Пан Тадеуш»*: *«Чи на Вкраїні я б ту липу упізнав, / Що сотню панночок і сотню хлопців бравих / Ховала в холодку, при танцях і забавах, / Як вечір повивав блакитноводу Рось?»*.

До нашого часу зберігся двоповерховий будинок (хоча він і потребує реставрації), у якому мешкав А. Міцкевич і який нині входить до складу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

Неподалік від флігеля, у якому мешкав польський поет, – *«Скеля Міцкевича»*: стоячи на її краю, можна милуватися мальовничими краєвидами Росі, яка в цьому місці вбирає в себе й води річки Боровиці, що протікала в розкішному парку Головінських. А ще – розкішна липа, не з Міцкевичевих часів, але, кажуть, на місці тієї, оспіваної польським поетом...

Наукову естафету Університет в Белостоці передав столиці Польщі Варшаві, де 11 жовтня відкрився «XXII Діалог двох культур», що тривав до 14 жовтня 2022 року.

Зазвичай це дійство відбувалося у Кременці. Щороку мальовниче волинське містечко, де народився великий польський поет і драматург Юліуш Словацький, у якому бував і Тарас Шевченко, збирало відомих культурних діячів, науковців із України і Польщі (та й інших країн) на міжнародний літературно-мистецький форум. Але у зв'язку з воєнними українськими реаліями «Діалог...» довелося проводити у Варшаві і Сулеювку. Учасників форуму гостинно зустрічав Дім Літератури у Краківському Передмісті.

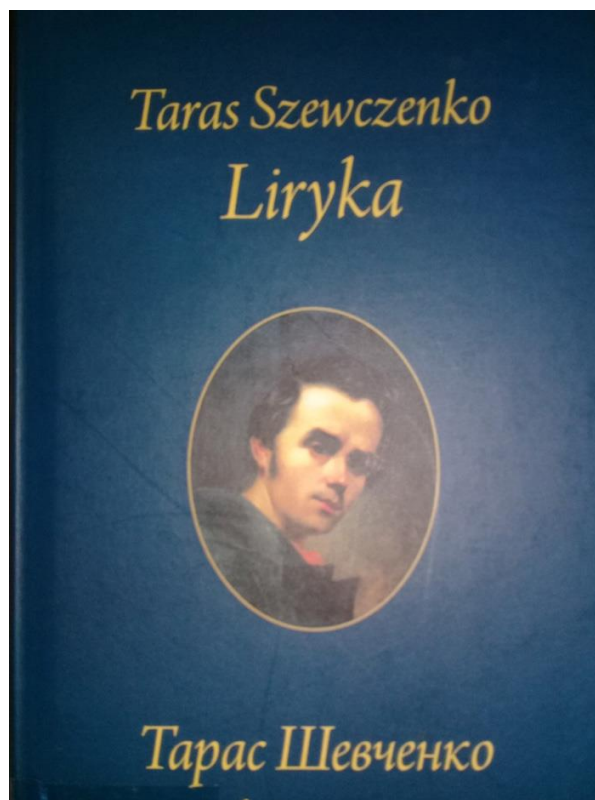
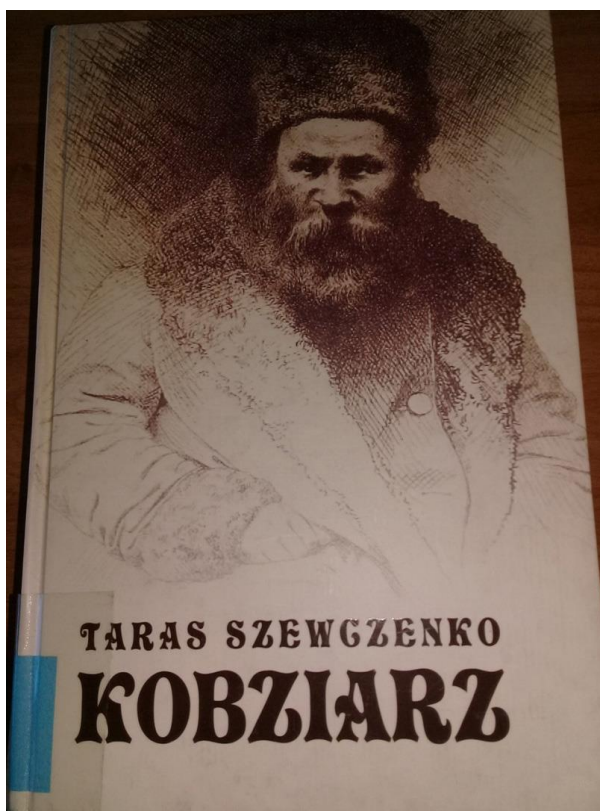
Варшава. Меморіальна дошка Ю.Словацькому в Домі Літератури

Особливістю «Діалогів» є те, що вони не обмежуються науковим форматом (озвучування доповідей). Учасники мають можливість презентувати власні художні твори чи наукові видання. Надзвичайно зворушливим виявився вечір «Вірші для вільної України» на Замковій площі під колоною короля Зигмунта III Вази, де прозвучали поезії Юліуша Словацького й Тараса Шевченка, вірші сучасних українських і польських поетів.

Активна участь у конференціях відбулася в межах мого перебування в Польщі як стипендіата Лодзького університету і «visiting

professor» (професор на запрошення) цього ж закладу. Що дає можливість зайнятися улюбленою справою, відчутти продуктивну бібліотечну тишу, насолодитися спілкуванням із книгами, особливо в новій університетській бібліотеці.

Неймовірну екскурсію для мене як стипендіата UL (Університет Лодзький) організувала невтомна й доброзичлива *Аліна Бжуска-Кемпа* (Alina Brzuska-Kępa). З нею мандрувала залами книгозбірні, що налічує мільйони томів, з можливістю побачити фоліанти, яким понад 500 років! Але чи найбільше зацікавлення, звісно, викликав відділ україністики з літературою від найдавніших часів до сьогодення. Тут найперше впали у вічі видання «Кобзаря», серед яких – видане в Любліні у 2008 році, у перекладі *Пьотра Куприся*. Як ідеться у вступному слові, твори Тараса Шевченка, раніше відомі польському читачеві лише фрагментарно, у згаданому виданні опубліковані в повному обсязі, що сприятиме єднанню українців і поляків, взаємозбагаченню культур.

На полиці були й інші видання «Кобзаря», цікаві тим, що вміщували два варіанти творів українського генія – україномовний і польськомовний.

Найвідповідальніший етап діяльності – викладацька робота, заняття зі студентами Лодзького університету польською мовою про

українсько-польські літературні й культурні взаємини. І хоча, реалізуючи принцип академічної мобільності, неодноразово читала курси лекцій у закордонних університетах (Варшавський університет, Вільнюський едукологічний університет, Бакинський слов'янський університет, Гуманістично-природничий університет ім. Я. Длугоша в м. Ченстохові, Гомельський університет ім. Ф.Скорини), не могла позбутися хвилювання. Насамперед через польську мову, адже вивчила її самостійно. Проте вже з перших лекцій («Тарас Шевченко і польська культура», «Іван Франко і польська культура») занепокоєння зникло, а прийшло приємне усвідомлення: студенти Лодзького університету – доброзичливі, зацікавлені, творчі, ініціативні.

Після першої лекції «Тарас Шевченко і польська культура» – фото на згадку.

P.S. Моя праця в Лодзькому університеті (а згодом, сподіваюсь, у Ченстоховському, у якому вже мала честь працювати як «visiting professor» три роки тому) відкриє нові можливості для заняття наукою, особливо в часи необхідності академічної мобільності. І все це стало можливим завдяки запрошенню й підтримці *Йоанни Яблковської* – багаторічного декана філологічного відділу Лодзького університету і подружжя професорів *Мацея Шаргота* (Лодзький університет) і *Барбари Шаргот* (Університет гуманістично-природничий ім. Яна Длугоша в Ченстохові). За це їм уклінна вдячність.

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ, АБО ЯК ДОЛАТИ ТРУДНОЩІ ЖИТТЯ

Гузовська-Корицька Г. На сьомому небі від щастя: повість. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. 80 с.

Сучасна художня література спонукає до переосмислення життєвих цінностей, які актуальні як ніколи. Порушені письменницею проблеми в повісті для дітей середнього шкільного віку «На сьомому небі від щастя» (батьки і діти, війна і мир, минуле і сучасне тощо) спонукають діяти, співпереживати, підтримувати. Філософське осмислення авторкою життя родин Рибальських-Задорожних залишає бажання стати співтворцем, співучасником подій, ще не раз повернутися до прочитаного, переосмислити, винести урок на майбутнє.

«Богдан був п'ятим пагінцем великої дружної родини. Щороку його відправляли на село. То було найбільшим щастям – вирватися на волю, пізнавати світ, купатися в любові дідуся й бабусі, які здували з нього пилинки, цілими днями проводити час на подвір'ї в компанії Проська й Вірного. Над ним тряслися, як над збитим яйцем, догоджали млинцями зі сметанкою, якою щедро ділилася Чорнушка. Знала за що!... Однак із ним не панькалися, не потурали забаганкам, а привчали до життя. Він був мізинчиком, але не мазунчиком» [1, с. 6]. Про справжність і магію простих житейських речей, занурення читача в культуру через посередництво тексту, опанування традицій, звичаїв, норм, цінностей, моделей поведінки, властивих культурі українського народу розповідає на сторінках своєї повісті («більшого твору» (авт.), бо до цих пір писала оповідки, казки, новели) «На сьомому небі від щастя» запоріжанка, що родом із Тернопільщини, Галина Гузовська-Корицька. Стійка авторська ідея, що має традиційне вираження й розуміння, утворює своєрідний культурний пласт, який функціонує між людиною та середовищем, між батьками й дітьми, між дорослими й підлітками. Дитина адаптується в соціумі, відчуваючи підтримку

рідних, приймає правила гри, водночас, має право на власну думку, право вибору.

Письменниці вдається реалізувати три концептуальні «поля».

Поле характеру, яке виражає риси характеру людей, особливості поведінки (людяність, гуманність, справедливість, гостинність, справжність): «Зраділи всі, коли побачили, як задерикуватий підійшов до рятівника-кандидата й, подаючи руку, промовив: – Мир? Мізинчик, потискаючи правицю, відповів: – Мир і дружба. Згоден? Володя згідливо кивнув головою й запропонував: – Запрошую по гриби! Як тільки вилізуть – перший урожай наш!» [1, с. 17]; «По сусідству не зімкнув очей до ранку Володька. Він згадував прожитий день і дивувався, як легко можна налагодити взаємини, узявши в напарники підтримку й порозуміння; як легко зробити крок назустріч, позбувшись зверхності й самовпевненості» [1, с. 17] – розділ «Примирення»; «Усвідомлюючи суть сказаного, Мізинчик відчув жаль до дідуся. Пів століття на тракторові відгукуються нічними болями і стогонами. Не раз хлопець допомагав розтирати хворі руки й ноги настоянкою, яку бабуся готувала з білої лілеї, вирощеної в городчику» [1, с. 29]; «Мізинчику святкувалося по-особливому. Він радів за бабусю й дідуся, які завжди були для нього взірцем справжніх родинних взаємин. Переїнявся долею Софійки, яка стала промінчиком надії для Руслани, що захворіла на лейкемію. Нелегка участь випала їй – бути донором для сестри. Задираки, які прийшли привітати сусідів, принесли гарну вісточку – на днях повертається Володька з Європи» [1, с. 32] – розділ «Софійка»; «Після випадку на озері вони заприятелювали, а на груші знайшлося місце, де можна годинами мріяти, згадувати, ділитися. До того ж уроки плавання стали місточком для налагодження взаємин між підлітками. Богдан набував беззаперечного авторитету серед сільських. До нього тягнулися всі, хто мав намір навчитися плавати. Не один виношував мрію досягти вершин, як це вдалося їхньому тренерові. «Та й Володька – класний пацан! Саме він зробив мене героєм, розказуючи сільським, як я його рятував», – аналізував хлопець, смакуючи грушкою, яка медом стікала по підборіддю, між пальцями» [1, с. 33]; «– Володька! Нарешті! – вигукнув радісно й кинувся вітати друга. – Як мені тебе не вистачало! Нудьга заїла. Хоча тут такі новини! – хлопець урізнобіч розсипав радість зустрічі» [1, с. 33] – розділ «Магнітик на

пам'ять»; «І нащо я поліз до бика? Знав же, що небезпечно, – каюся в думках Володька, накульгуючи на ногу. – Добре, що друзі в мене надійні! Справжні!» – розділ «Чому не варто брати бика за роги, а мишку за хвіст?» та ін.

Поле емоцій, в якому виражено емоційний стан людей (віра, надія, любов-закоханість, любов-родина, любов-мама): «Богдан, щойно висунувся з автомобіля, потрапив в обійми дідуса. Той, міцно пригортаючи онука, куйовдив кучерявий чуб, прицмокував – тішився найбажанішому гостю» [1, с. 5] – розділ «У літо»; «Був довгоочікуваним і бажаним. Згадував, як кожного дня його народина мама вітала й казала, що вдячна Богу за подароване їм таке щастя. Син!» [1, с. 6]; «Хлопчик з'явився на світ життєусміхненим. Спав на матрацику, наповненому соломою, бо в родині дотримувалися традицій і вірили, що «хто на солоні спав, той і здоров'я мав». Щоранку, прокидаючись, живив рідних неймовірною усмішкою, потягувався смаковито і простягав рученята до матусі, яка, здавалося, тільки й очікувала на його пробудження. З нього розпочинався день у родині, ним і закінчувалися всі радісні миттєвості» [1, с. 6]; «Мізинчик, якого привезли на початку літа, заповнював увесь простір душі. Малий хвостиком тягнувся вслід за дідусем...» [1, с. 7]; «Дарунки отримали всі: так було заведено в родині» [1, с. 9]; «До джерела ставилися по-особливому. Воно було столітнім свідком родинних побачень. Біля нього вперше зустрівся з Марією...» [1, с. 10]; « – Щастя моє прокинулося! Запрошую на сніданок!» [1, с. 11] – розділ «Мізинчик»; « – Бабуню, ти ж хотіла бути зі мною на сьомому небі від щастя, то сьогодні й заглянемо туди, коли вугра приготуєш за власним рецептом!» [1, с. 16] – розділ «Примирення»; « – Не поїду. Де вона була, коли я хворів? Згадала... – хлопець, ковтаючи слова, зрошені дитячими спогадами, говорив, говорив... Ставив запитання й сам відповідав: – Де вона була, як мені хотілося обняти її, пригорнутися? Де вона була, коли я йшов у перший клас? Думає, завезла подарунків – і купила мене?» [1, с. 20] – розділ «Володька»; «Дівчинка припала до води, жадібно втамовуючи спрагу. Хлопець відчув тепло рук Руслани, коли вона, склавши долоні човником, підставила під його руку. Володя затаїв подих, спостерігаючи за дівчиною. З-під її хустинки вибилося пасмо волосся. Він обережно вільною рукою підсунув його на місце.

Йому хотілося, щоб якнайдовше тривала ця мить» [1, с. 49] – розділ «Літні пригоди з присмаком лисичок»; «Дідусь глянув услід і промовив: – От і виріс. Шкода, що батько не побачить, який орел літатиме! Забрав Чорнобиль сина, – сльоза пам'яті скотилася по старечій щоці. «Нічого, любий, виходили хлопця. Маємо опору на старості літ, – подумки ділився згорьований передчасною смертю єдиного сина батько. – Якби не мама-зозуля, то було б йому легше. Бач, прилетіла. Не вдалося купити кровинку закордонням. Міцний горішок виріс. Із характером. Наш», – тішився чоловік, доплітаючи за онуком косу з цибулі» розділ «Чому не варто брати бика за роги, а мишку за хвіст?» [1, с. 51] тощо.

Поле ментальності, яке виражає розумові цінності (мудрість, досвід, наука, спогади): «Богданчик, бо даний Богом, ще не переймався своїм майбуттям, а ось батько, Богдан-старший, плекав надію, що син продовжить династію військових. Гартувалися тіло й душа хлопця. Він на ходу сприймав батьківську науку. До трьох років знав абетку, читав, рахував. Спілкування з ним було справжньою насолодою. У дитячому садочку мав неперевершений авторитет і заслужено отримав прізвисько Всезнайчик» [1, с. 7] – розділ «Мізинчик»; «Богдан завжди напрошувався на ночівлю в кімнату маминого брата. Тут по-особливому відчувався юнацько-чоловічий дух, кожна річ таїла в собі загадку років. З інших світлин поглядом пропікали дідусь-афганець, батько-чорнобилець, дядько-атовець» [1, с. 11]; «Богдан-молодший приймав правила гри, і як тільки клюнуло, він обережно, стримуючи емоції, знімав першу впійману рибу з гачка і, як повчав дідусь, промовляв: «Ловися, всяка рибко, до смаку». Обов'язково першу треба відпустити, щоб та «привела інших» [1, с. 14]; «Родина Рибальських мала певні традиції. З діда-прадіда були любителями риболовлі. Жінки берегли родинні рецепти приготування страв із риби» [1, с. 14] – розділ «Примирення»; «Щодня, поки почне припікати, Богдан давав уроки плавання всім охочим. Це була нелегка праця, але необхідна. Гуртків у школі не було, тож більшість пізнавала науку дідівським способом: вивозили в човні серед озера, а потім човен нібито ненароком хитався й дехто опинявся «за бортом». Таким чином, із міркувань самозбереження, доводилося вибиратися з води» [1, с. 19]; «Сприймаючи повчання дядька Михайла, знав (Мізинчик – авт.), що чоловік не повинен плакати» [1, с. 20] – розділ «Володька»; «Він радів,

що має кому передати досвід: підростає онук. Не переймався, що в місті є кому косити газони й це ремесло навряд чи знадобиться Мізинчику, однак чоловік повинен уміти давати раду всьому»; «Знаний косар-хлібороб терпляче навчав мистецтва налаштування знаряддя до роботи» [1, с. 22]. « – Справжнім росте чоловіком. У місті, може, і не знадобиться така діяльність, а я підмогу в селі матиму! Приїде ще не раз. Міцне коріння пускає на нашій землі, якщо має бажання пізнавати життя, — гордо відповів косар-хлібороб, пишаючись нащадком» [1, с. 26] – розділ «Косар»; « – Проміємо, змастимо йодом, прикладемо лід чи сольовий, а можна й содовий, компрес, що під рукою буде, – зразу й полегшає. Варто біль згасити, а там і забудеться, – заспокоював друг» [1, с. 33]; «– Прийняли мене по-людськи. Видно, що готувалися. Виділили окрему кімнату. Ноутбук, телевізор. Однак виникла мовна проблема. Спілкувався тільки з мамою, і то за роботою. Вона днями з кухні не вилазить: варить, парить, випікає. З Андресом перетиналися ввечері, коли той повертався з кав'ярні. Мовний бар'єр давався взнаки, хоч мама допомагала з перекладом. Копітка праця в них. Працюють на себе, усе вкладають у бізнес. Від клієнтів не мають відбою: українські страви там обожнюють. Рук не вистачає. Думаю, що й на мої сподівалися. Однак така круговерть не для мене. І не хочу нікуди їхати. Мені й тут добре. Дідусеві й бабусі я більше потрібен, ніж мамі, – категорично закінчив підліток» [1, с. 35]; «– Це правильний дощ. Він необхідний серпню, як і тепло. Хлопець дивувався, однак уточнював: – Хіба бувають неправильні дощі? Роман Іванович, ховаючи усмішку у вуса, відповідав: – Коли після дощу розпогоджується й теплом окутується земля, то чекай гарного врожаю грибів» [1, с. 37] – розділ «Магнітик напам'ять» та інші.

Варто відзначити, що введена авторкою в текст власне створена казка (розділ «Літні пригоди з присмаком лисичок» [1, с. 48]) є оригінальним прийомом у повісті.

Зауважимо, що кожен із розділів повісті містить пригодницькі вкраплення, пересіяні гумористичними ситуаціями. У розділі «Літні пригоди з присмаком лисичок» авторка доречно запроваджує елементи тихого полювання, засновані на народних знаннях, традиціях. Якщо мрієш стати учасником такого дійства, то обов'язково варто поповнити знання про лисичок, вужів, черпачки з лопуха тощо.

Прочитавши розділ «Чому не варто брати бика за роги, а мишку за хвіст?», винесеш урок від «поєдинку» Володьки Задираки з Брикайликом; скористаєшся знаннями, яку мишку варто вибирати під час покупки девайса, як розпоряджатися фінансами тощо.

На нашу думку, варто виділити розділ «Дядько Михайло». Михайло – воїн, фермер, волонтер. Він вірець для підлітків, однак для Мізинчика – рідна людина (брат мами), а для Володі вимріяний приклад батька. Авторці вдається акцентувати на душевних нотках героїв твору.

Заслугують на увагу мовно-художні засоби твору – метафори, паралелізми, персоніфікації, приказки, вишукані епітети, алюзії, гіперболи, фразеологізми, неологізми: «Хлопець краєм ока побачив, як мама витирала заплакані очі, а почуте зачепило за живе» [1, с. 3]; «До опівночі подвір'я Рибальських гомоніло, сміялося, дивувалося. За радістю зустрічі спостерігав щербатий місяць із високості та пара очей через шпаринку паркану» [1, с. 5]; «Днів, коли всі збиралися в родинному гнізді, було не так і багато: Святвечір, Великдень. Випадало, що й на дні народження гомоніло подвір'я радістю зустрічі» [1, с. 7]; «Щойно господар виходив із хати, птахи вмикали свої гучномовці й наповнювали подвір'я звуками пробудження» [1, с. 9]; «– Золото, а не діти, – мовив розчулено» [1, с. 9]; «Зайшло в глухий кут після того, як друг дізнався, що дівчина вибрала Романа» [1, с. 12]; «Мізинчик нікому не розказував про свою мрію, а в найпотаємніших закутках душі плекав надію впіймати вугра» [1, с. 14]; «Сонце добряче покусувало» [1, с. 15]; «Хлопець, жестикулюючи, описував вугра, якого підчепили на гачок, а дівчина, спостерігаючи за його емоційністю, міркувала над тим, як би їй не потрапити на гачок кохання» [1, с. 15]; «Валентина крутилася, як муха в окропі, зранку до вечора бігаючи по роботах» (с.18); «– Коси, коса, поки роса, а як роса додолу, то ми додому, – завершально оголосив Роман Іванович» [1, с. 25]. «– Володю, гава залетить, – підбігла до нього Софійка і чмокнула в оміту сповіддю щоку» [1, с. 37] тощо.

Прикметною ознакою індивідуального стилю письменниці є слова-речення наприкінці кожного розділу, які містять смислове навантаження: «Вакації», «Корінчик», «Випадок», «Сподівання», «Життєвість», «Крапки» та ін.

Провідні мотиви повісті Г. Гузовської-Корицької «На сьомому небі від щастя» – людяність, любов до рідних, малої батьківщини, вшанування сімейних традицій, плекання віри й надії, мудрість і життєвий досвід, всеперемагаючої віри добра над злом, світла над темрявою.

Маючи великий освітянський досвід, Галина Гузовська-Корицька професійно представила у художньому тексті актуальні питання, які чіпають за живе як дорослого, так і дитину. На уроках літератури рідного краю школярі дискутують, мізкують, радять. Листівка-додаток до книги спонукає до написання листа героям, авторці. Відгуки, коментарі в соціальних мережах розкривають необхідність уведення твору у шкільну програму. Повість сприятиме формуванню та розвитку гармонійної особистості; виховуватиме любов до рідної землі, почуття патріотизму, національної самосвідомості.

Повість Галини Гузовської-Корицької «На сьомому небі від щастя» приємно читати завдяки цікавому змістовому наповненню та наявності ілюстрацій. У книзі вказано, що автором ілюстрацій та художнього оформлення є Олена Сажко. Дизайн обкладинки належить Христині Явтушенко.

Цією книгою Галина Гузовська-Корицька, кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, заявила про себе як про яскраву особистість українського письменства. Щиро вітаю авторку й бажаю, щоб завжди була на сьомому небі від щастя, щоб мрії здійснювалися, а повість було введено у шкільну програму. Попри всі труднощі й перешкоди вірити, що щастя таки є! І обов'язково повинно бути продовження історій, бо на них із нетерпінням чекають як діти, так і дорослі.

Повість Г. Гузовської-Корицької «На сьомому небі від щастя» отримала у 2022 році відзнаку журі науково-літературного конкурсу Фундації Українського Вільного Університету (США) за твір, виданий у 2021 році.

Література

1. Гузовська-Корицька Г. На сьомому небі від щастя: повість. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. 80 с.

THE CONCEPT OF LIFE, OR CHILDREN'S MIRACLE

Guzovska-Korytska G.R. The world around us: stories. Zaporizhzhia. Dike Pole, 2020. 32 p.

Today, the modern world must be understood from the standpoint of what surrounds us, what we encounter every day, what issues are whirling around us and why we must be in this or that situation. The world around us is purely individual. However, we do not always think about what is important to us today, here and now. Such aspects can be better understood with the help of the artistic word through fiction. The landmark and guide in this matter can be the work of Zaporizhzhia modern writer G.R. Guzovska-Korytska, who is a true master of the word.

Flipping through the books by Halyna Romanivna, you enjoy reading. The works of the writer can be read by people of all ages, because every reader can truly immerse themselves in the artistic world of beauty. Collection of short stories by G.R. Guzovska-Korytska «The World Around Us» motivates young readers to reading, to certain considerations about the content of stories. Reading the writer's book motivates people to rethink life values, to reveal the negative actions of the characters and to call for a positive feeling of the world around.

According to the compositional structure of the collection of works by G.R. Guzovska-Korytska «The World Around Us» consists of 16 stories, each of which has a title, a thematic illustration, an instructive word-motivation. When reading stories, it is important that the reader realizes and rethinks the correctness of the chosen final word by the author, which contains a certain instructive motive. The names of the stories and the logically chosen final author's word are interesting: «A Pussy» - wisdom; «Home» - friendliness; «Dandelion: Grandfather or Grandmother?» – the future; «A Poppy Miracle» – awe; «The Stalk» – vitality; «The Plantain» – integrity; «The Stream» – vitality; «Yegorko» – gratitude; «The Stork» – friendship; «The Cuckoo» – sharpness; «From the Sea» – authenticity; «Nuts for squirrels» – cordiality; «Autumn» – generosity; «Breastfeeding» – humanity; «The Tit» – kindness; «The Birch» – recklessness.

The author of short stories repeatedly appeals to animals, nature, children and adults in her literary texts, revealing their positive traits, qualities, actions and surroundings. Among her characters are interesting Kitty with a paw-brush («Kitty»), clever Prosio and Grandpa Roman («Home»), a magic carpet of poppy flowers («A Poppy Miracle»), a stalk that made its way to the sun, giving happiness to people («The Stalk»), a plantain («The Plantain»), and also clever Andrew and grandfather's science. Each image enchants and amazes. In each image the author embodies the desire to live, to enjoy the life.

In the collection of short stories G.R. Guzovska-Korytska seeks to show the world around us every day, reproduces every minute. The writer's life wisdom prompts readers to read the works to the end. According to the text of the stories, one can find many author's words, with make the writer's works unique and unsurpassed. Mostly these are the following expressions: *washed beauty* (p. 3), *paw-brush* (p. 3), *the air resounded with anxiety* (p. 5), *little clouds came to visit* (p. 6), *fill the wonder work with the future* (p. 8), *plantain enchanted him with its own vitality* (p. 11), *the feast ran away* (p. 15), *autumn evening fell to the ground* (p. 18), *attracts with childhood memories* (p. 19), *the pre-autumn days were washed by fogs* (p. 22), *the autumn melancholy crept into the soul* (p. 24), *drove away the vague mood* (p. 25), *echoes from the past* (p. 27), *the wind danced all night* (p. 30).

G.R. Guzovska-Korytska's collection of short stories «The World Around Us» can be useful for preschoolers, primary school children, as well as primary school teachers, teachers of Ukrainian language and literature, educators, students of general secondary education and higher education.

Holding the book «The World Around Us» in your hands, you can motivate students to read and educate such feelings as: empathy, decency, kindness, humanity, helping others, and so on. The human soul and feeling of human need on the earth – this is what underlies all the writer's works of the collection «The World Around Us». In fact, only by understanding one's own environment we can understand the importance of each individual in society.

Література

1. Гузовська-Корицька Г.Р. Світ навколо нас: оповідки. Запоріжжя : Дике поле, 2020. 32 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 5

Збірник наукових праць

Головний редактор
Відповідальний секретар
Технічний редактор

Шарова Т.М.
Землянська А.В.
Шаров С.В.

Підписано до друку 03.11.2022 р. Формат 60х86/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 16,85.

